

GHEORGHE GAVRILĂ COPIL

Valea Hășdății

Împușcătura

Și nimeni nu a întrebat niciodată pe singurul ungar civil din localitate, cu atribuția principală de a aduna birurile, cu sprijinul jandarmilor, tot unguri, sau secui, de ce a tras cu pușca de vânătoare, într-un om. Iar acel om era un român din armata imperială austro-ungară, abia întors între ai săi, în satul Filea, din Valea Hășdății. Că românii serveau ca soldați, sub ordinele drăguțului de împărat vienez, câte zece-doisprezece ani...

Autoritățile, socotindu-l mort pe front, i-au anunțat familia, că e dispărut. Căzuse însă prizonier. Primul război mondial își trăia ultimele convulsii. Evadatul ajunsese în satul său. Știa de pe front, de la ofițeri, că familiile celor morți în luptă, sau căzuți prizonieri, primesc câte o cupă de mălai, drept ajutor. Și i-a întrebat pe ai săi, dacă au primit mălaiul. Nu. Nici nu știau de așa ceva. Dar aici nu era, nici în armată, nici în prizonierat, ci în Ardealul peste care se extinsese Ungaria. Răspunsul administrației coloniale ungurești nu s-a lăsat așteptat. Împușcătura a lovit după ureche. Omul s-a prăbușit dintr-odată, ca fulgerat. Trecea spre casă, prin cimitirul satului, cu o nepoțică, sus, pe umeri.

Ultimele imagini ale lumii i se rulară ca un film, când se rupe pelicula, în final. În prim plan fetița, de pe umeri, îi trecu prin fața ochilor, ca un bolovan, prăbușindu-se. Vârful unui pom. Cerul se adună ca o pânză albastră, ghemotoc și apoi nimic. A căzut cu umerii pe ridicătura unui mormânt acoperit cu iarbă și cu capul răzimat de cruce. Fetița se rostogoli spre picioarele lui. Nu plânse. Un pic mirată, nu avu timp să se sperie, deoarece descoperi picioarele mortului și le încălecă. Poți fi supărată când ai căluțul tău? De la o vreme se târî pe trup în sus, dar alunecând mereu, fiind prea mică, începu să râdă. Credea că omul acela, unchiul ei, se joacă cu ea. Ajunse la gât. Îl trase de cămașă. Își încrâmpoți mâmuțele de buzele lui. Apoi deveni preocupată de cruce. Era cenușie, de vreme, dar liniile literelor se vedeau încă. Fetița descoperi mângâierile soarelui pe obraji ei și zâmbi. Un plop din apropiere își lua rămas bun de la frunze, lucii, galbene, ce coborau fără încetare. În câteva zile va fi pe cer, ca o hașurare de creion.

Frunzele parcă se sfătuiră să facă eforturi să nu cadă, pe un locșor cât o palmă, să-l lase neacoperit. Aici, un fir de iarbă se îmbârligă precum coada porcilor, sau a câinilor flămânzi și înfrigurați. Fetița îl rupse, îl duse la gură și îl mâncă. Mai era verde și mai vea sevă în el. Amărui, dar îi plăcu. Mai rupse un smoc și-l duse la gură. Iarba ieșise din pământ cu rădăcină. Fetița îl scuipă, strâmbându-se. Certă iarba și pământul și plecându-se spre iarbă, observă frunzele galbene, lucitoare. Luă câteva și le duse unchiului său și i le așeză pe piept. Cum frunzele rămaseră pe piept, fetița mai adună și altele și le resfiră pe piept, pe gât, pe gura ușor întredeschisă. Alergă printre cruci. Se împiedică și căzu de câteva ori.

Simți frigul. Începu să plângă. Se apropie de unchiul său. I se urcă pe mijloc, se strecură sub haină, pe partea inimii. Unchiul o aștepta parcă. Adormi. În cimitir nu mai era nimeni, în afară de cei mulți, cu vederea din nevăzut, spre cele văzute de noi. Copila, parcă anume își trase năframa galbenă, prin somn, peste ochi, să nu priceapă cumva singurătatea ce o înconjura. De sub o frunză, un fir de iarbă ar fi vrut să privească afară și să iasă la soare. Dar îi era cu neputință să meargă, sau să ridice frunza. Și nici vântul nu-i veni în ajutor. Firul de iarbă se înveli în căldura viselor și adormi și el. Acum dormeau toți trei.

Lelea Floare

Trupul ostașului aluneca în materie, iar sufletul...în osiile nevăzute ale stelelor. Sufletul ostașului, dintr-un corp cu viața oprită, traversa drum tainic, înspre un loc necunoscut oamenilor, dar în același timp, se prelingea și în trupul fetiței, ca pasărea dintr-un copac retezat, pasăre ce-și face cuibul în altă parte. N-avea cine să-l audă și să-i vină în ajutor. Și totuși sufletele se aud, se simt și se sprijină unele pe altele, ca frunzișul unui codru, ca murmurul frunzelor ce leagă întreaga pădure. Îi fu greu, foarte greu, dar ajunse în respirația duhului fetiței, în sânul vieții ei. Reușind, se liniști. Soarele văzuse totul. Și cele petrecute într-ascuns. Își prelingea spre cimitir înadins parcă razele, ca un deget arătător, de lumină. În fine, cineva, mânat de cine știe ce suflete cârmuitoare, urcă dealul cimitirului, chiar pe cărarea ostașului ucis. Lela Floare ajunse lângă somnul pământului. Fetița tocmai se ridicase în picioare. „Măi omule, da scoală-te!” zise lelea Floare. Fetița scânci și se cuibări în poala bătrânei. Floarea se aplecă peste somnul pământului, zgâlțâind trupul ostașului. În aceeași clipă fetița își încolăci mâinile după gâtul femeii și o cuprinse ca într-un clește. Lelea Floare se sperie și porni într-o fugă disperată. Nu gândise să ia fata cu ea, dar fata se afla în brațele ei. Alerga, dar spaima își creștea ucigașa-i aripă, în inima și

plămânii bătrânei. S-a deschis pământul și trup adevărat, un mort, a fost aruncat înapoi. Dracul și blestemele rele. În clipa în care zgâlțâia trupul ostașului și fetița își încleștase bătălele de gâtul ei, discul soarellui alunecă după deal, retrăgându-și degetul de lumină, cât o lumânare și și umbra serii se lăți peste bătrână, peste fetiță și peste mort. Deodată cu umbra, spaima pătrunse în sufletul bătrânei. Când ajunse la prima casă și intră înăuntru, se prăbuși jos, fără nici un cuvânt. Căinii, când veni prin grădină, nu o lătrară, în seara aceea, deși altădată ar fi avut necazuri cu ei. În casă, trei-patru femei, din vecini, bărbatul și soția acestuia, la o mică șezătoare, cum se adună oamenii, cu lucru. Copiii, aduși la ascultare, se culcaseră deodată cu găinile. Femeile scăpară fusul din mână. Uneia i se holbaseră ochii și i se uscaseră cerul gurii, alta se făcuse ca varul. Fetița nu plângea. Lelea Marie, că la ea în casă ajunsese bătrâna Floare, se reculese repede, luă copila, îi descleștă mâinile de pe gâtul bătrânei și ale bătrânei de pe trupul fetiței. Fetița văzu un castron cu lapte și înepu să plângă, cerând. Îi era foame. „Doamne, Dumnezeule Sfânt, e moartă de foame!” O femeie luă un blid și-i turnă lapte, iar alta apucând din merindare o bucată de mămăligă, ce mai rămăsese de la cină, o puse în lapte. Maria, făcând semnul crucii peste față, rosti „Doamne apăr-o!” și o luă pe genunchi, în poală, și-i dădu să mănânce, ne mai luând seama la ce se întâmplă în casă. Se ruga pentru fetiță să nu-i fie de speriat, să rămână în nevinovăția ei cerească. Fetița nu fusese niciodată în această casă. După ce mănăcă bine, adormi în timpul mesei, intrând cu tot corpul ei mic și plâpând, la căldura sânilor Mariei. Pe lelea Floare o întinseră pe pat. Iosif, bărbatul Mariei, îi dădu câteva palme, să o dezmeticească, dar în zadar. Floarea avea ochii holbați, gura crâmpoțită și spumă în colțul buzelor. Din fața ei țâșnea încontinuu groaza. Avea căutătura fixă. O frecă pe mâini, pe gât, pe tâmpile. Îi masă labele picioarelor și gleznelor. În sinea ei, bătrâna Floare își reveni și-i fu rușine, pentru că frecându-i picioarele, bătrânul Iosif ajunse la genunchi, dezvelindu-i încet, încet pulpele. Floarea făcu o efortare supra omenească. Gemu și își mișcă mâna dreaptă. Cița, femeia care îl ajută pe Iosif, zise. „Lele Floare! Mă Iosife și-a revenit. Lele Floare știi cine suntem? Ce-i cu dumneata? Să nu-ți fie cu spăriet!” Floarea își mișcă buzele, dar nu putu să zică nimic. Cița se întoarse spre Iosif și îl scrofăli: „Da ție nu ți-i rușine să te uiți la picioarele unei femei bătrâne?! Dute de-aici!” Și dintr-o mișcare îi trase Floarei rochia peste genunchi, până jos, spre glezne, apoi o acoperi cu un lepedeu alb, de cânepă, ce era la îndemână. Tălpile picioarelor Floarei, erau, de atâta umblat fără încălțăminte, bătătorite și crăpate, de puteai să le tai liniștit cu briciul. Așa cum erau și palmele bărbaților. De altfel, ca mulți săteni, de când primăvara devenea mai călduroasă, toată vara și o parte din toamnă, umbla desculță.

Lelea Floare scoase un oftat de ușurare. Respirația, la început lungă și șuierătoare, când dădea aerul afară din coșul pieptului, ajunse la normal. Cele câteva picături de apă pe care le bău, îi făcură bine. Oftă din ce în ce mai des și într-un târziu plânse un plâns liniștitor, cu șiroaie de lacrimi. Corpul i se deschircea. Numai din partea stângă un junghi ascuțit nu voia să plece. „Mor”. „Nu mori lele Floare”. „Mort în țintirim, o ieșit din groapă”. Iosif și Maria se priviră cu înțeles, crezând că Floarea și-a pierdut mințile. Cine știe cum și de ce s-a speriat. Iosif grăi către Maria, anume să-l audă lelea Floare: „Tu Marie, roagă-te lui Dumnezeu s-o ajute, s-o liniștească”. Maria își ridică privirea spre icoană și cu o voce între șoaptă și rostirea deplină a cuvintului, rosti Tatăl nostru. Iosif ieși afară. Dela Maria la icoană și la lelea Floare se stabili o legătură nevăzută. Lelea Floare simți depănarea firelor de spirit. Nici aerul nu se vede, dar este. Așa și Sfântul Spirit. Simțea bucuria liniștirii. Când se termină Tatăl nostru, mai dori. Maria se rugă mai departe, desfoliindu-și căldura sufletului și dorința de a fi de ajutor. Își îndreptă gândul către Maica Domnului. La sfârșit, cu sficiune, dar cu încredere calmă, desăvârșită, își coborî genunchii în fața Mântuitorului. Maria se luminează la față. Rugăciunea îi picura fericire în inimă, iar în sufletul bolnavei, mângâiere. Lelea Floare povesti ce văzuse în cimitir. Mai ceru apă, să bea. O înveliră bine de tot. Adormi un somn adânc. A rămas în casa lui Iosif până a doua zi, când, pe picioarele ei, porni prin sat în jos, la casa ei. Din când în când i se zbârcea partea stângă a feței. Un început de paralizie a părții stângi a trupului. Dar n-o luă Dumnezeu la el. Mai avea încă mulți ani de dus. Fața îi mai reveni, mâna și piciorul, nu. Șchiopăta, iar mâna stângă nu mai era bună de lucru.

Ulii

Încetul cu încetul, sâmbăta, deși nu e zi de sărbătoare, se simte parfumul duminicii. În toamna aceasta târzie, ca o primăvară, instinctele, din anotimpul primăverii, parcă pierdeau busola și-și dădeau ghes să iasă iar, afară din lăcașuri.

Cu pofta de viață ar fi gata să izbucnească și mugurii și florile. Febrilitate. Pluteau în văzduh pași de joc, de parcă lanțul duminical al horei și-ar începe prima mișcare.

„-Cine se joacă de-a dragostea, câștigă!” ar spune mai într-ascuns, lumina ochilor unor țărani. În câteva zile simțiră cum căldura soarelui le apasă din ce în ce mai mult mâinile și fața. Ochii celor câțiva flăcăiași, copii de paisprezece-cincisprezece ani, sticleau și ei. Prin satele din jur se aflau și câțiva feciori de vreo optsprezece ani. Nevoia de completare, prin cei vii, a

marelui număr al morților, dispăruți în hăurile războiului, vibra într-un apel nemărturisit de împerechere. Bărbați în deplinătatea cuvântului se mai găseau, dar și aceștia, trecuți de cincizeci de ani. Rânduiala cinstei, însă trăia, nu pierise.

Teama de socoteală în fața celor care se vor întoarce de la oaste și frica de biciul strivitor la rușinii, le gătuiau apelul. Chipurile femeilor de toate vârstele, încadrate de negrul năframelor. Pământul din împrejurimi, negru, ca și cum și din el țâșnea doliul. Arăturile de toamnă și semănăturile avuseseră loc. Brazdele, negre, pe alocuri gălbui. Păiușul ierbii uscate, peste dealuri și șes. Cuibul ulilor din marele păr cu pere dulci și zămoase, din satul Șutu, era gol de multă vreme. Ulii se duseseră, ei or fi știind unde, lopătând cu aripile văzduhul, sau planând, lovind cu pieptul aerul, ce șuiera în clonțul lor, îmbătându-i de plăcere. Avuseseră nouă pui și nimeni nu le-a venit de hac, deși se știa că vor hărțui un sat întreg. Puicile și puii de găină răpiți, lăsau mușcăturile durerii în sufletele bietelor femei. Bătrânii, cu o pușcă...Un glonte, sau două...Pușcă. Pușcă nu avea decât jandarmii și notarul. Cu câțiva ani în urmă, prin anul o mie nouă sute zece, într-o vară, s-a urcat în păr Gavrilă, care își avea casa chiar sub acel păr rotat. Când a ajuns în vârful lui și a privit în sus, i-a tresăltat sufletul, cu atâta bucurie, încât se simți cutremurat și ca să nu se prăbușească, își încheștă mâinile de crengi. Albastru, albastru fără sfârșit, aproape de tot și departe, departe. Privirea-i pătrundea în el, ca cerneala într-o sugativă albastră. Nu mai existau în marea albastră, decât ochii lui Gavrilă, fața lui, pieptul, mâinile încheștate pe crengi, picioarele bine sprijinite și vârful pomului. Nu mai văzuse așa ceva și nu bănuise că va avea așa simțăminte. Puternic și stăpân pe el însuși, încojurat de oceanul cerului. De jos izbucniră strigăte speriate: „Ulii, ulii, ulii!” Pieptul lui Gavrilă respira pe mai departe aerul înmiresmat de sucii perelor și rămase pe mai departe ca o statuie vie, spre bucuria sufletului său. Deodată, privirea i se-ntunecă. Un vălătuc de umbră îi atinse fața. Sus, în vârful părului, Gavrilă se simțea puternic, la fel ca pe pământ. Curajul îl avea întreg, frica nu se cuibărise niciodată în sufletul său. Nu tresări. Abia după ce umbra îi dispăru de pe față, tot atât de repede cum apărură, ca o părere fugară, pricepu că sunt ulii. La ce să se înfrice, la ce i-ar folosi? Al doilea uli se oprise parcă în zbor și apoi înaintă direct, în linie dreaptă. Gavrilă strânse instinctiv, cu stânga, scoarța ramurei. Vârful pomului se legăna mereu, în atingerea ușoară a vântului, adiere înmiresmată și răcoroasă. Mâna dreaptă o avea gata, la nevoie să o ridice, să înfrunte lovitura uliului. Un clonț în ochi, în creștetul capului, sau chiar acroșarea cu ghiarele, ar fi dus, poate, la pierderea echilibrului și la căderea din creangă în creangă. Cele mai de sus, mai subțiri s-ar fi rupt, iar cele mai de jos, dure, n-ar fi iertat. Dacă ar avea

norocul să se lovească de mai multe și să nu cadă direct pe pământ, ci pe gunoiul de la un coteț de porci, poate că ar scăpa cu bine. Dar nu ridică mâna. Știa că nu trebuie să-i fie frică. Dacă ar fi ridicat mâna, ar fi ridicat-o frica din el și ulii, ca și vulturii, când e vorba de frică și curaj, sunt buni cunoscători. Oare nu frica puilor de găină, a găinilor, a iepurilor, este vânată în primul rând? Când uliul, cu clonțul lui încovoiat, cu ghiarele ca niște clești, cu aripi mușchiuloase și pene rezistente, ajunse la trei metri deasupra sa, tot nu i-a fost fircă. Uliul viră în sus și ghiarele-i trecură aproape de tot de Gavrilă. Omul câștigase băătălia. Se bucura intens că nu-i fusese frică. O bucurie deplină. Fața îi strălucea spre cerul albastru. Știa că ulii nu-i mai pot face nimica. De jos, strigătele unor copii, ale Crucitei și ale vecinului său, Tarța, se veștejiseră în gâtlejurile uscate de emoție. Gavrilă băgă mâna în cuib și luă puii, unul câte unul și-și umplu traista cu ei. Ulii coborau în picaj, dar Gavrilă îi ignora. Venea unul, apoi după un timp, celălalt. Din depărtare, doi ochi îl săgetau cu privirea lor, ce nu o vedea, dar o simțea cum îi pătrunde pe sub gene până în inimă, ca un cui înroșit. Picepu că va fi atacat de acel uli cu toată forța, direct, cu întreaga furie a sălbăticiunii. Cei de jos simțiră și ei că în salvă există primejdie și începură să strige: „Uliu, uliu, hua, hua!” Gavrilă coborî ca pe scara de la podul poieții, fugind pe trepte în jos, trei patru crengi, de parcă le-ar fi cunoscut foarte bine locul și se opri cu palmele încleștate de alte crengi. În același moment uliul umplu spațiul în care fusese Gavrilă, lovind cu pieptul, brăzdând frunzișul și crengile. S-au auzit câteva troznituri, crengi uscate rupându-se. Toți cei de jos crezură că uliul se va prăbuși, dar la două-trei staturi de om, aripile lui desfășurate, restabiliră iar planarea, vâjâind aerul prin grădină. Copiii, care nu simțiră și nu pricepeau temerile celor mari, păliră la vederea uliului, atât de jos și atât de mare. Celălalt uli nu se mai apropie de păr. Își rotea durerea în înaltul cerului albastru. Doar cerul i-o auzea, cum strigă din sângele său, din inima sa. Gavrilă coborî încet de tot. Nu avea cum mai repede. Nu se arăta, la ce bun, dar îl cuprinse o oarecare emoție. Atacul uliului îl impresionase. Troznetul crengilor l-a auzit aproape de tot. Întregul vârful a fost înșurubat de curentul de aer. Gavrilă se opri pe o creangă groasă cât mijlocul unui om, își trase puțin sufletul. Nu avu curajul să privească în jos. Se supără pe el. Se lipi cu pieptul de copac. Simți scoarța lui groasă, cu crăpături, de intra degetul în ele, cum îi strivește mușchii pieptului. Privi în jos anume să-și adune sufletul. Așa se liniști și coborî. Îi veni să ofteze, să-și elibereze un năduf, dar se abținu. Scoase traista de la gât și răsturnă puii într-un ciubăr. Sus, în cuib, mai rămăseseră doi. Cinci, din ciubăr, își desfăceau pliscurile după mâncare, ciocănind degetele ce se îndreptau către ei. Într-o săptămână au murit toți, deși îi îngrijise bine, cu carne. Le lipsea cerul albastru. Penele

uliului ce a despiciat drum cu trupul său prin frunzișul părului, au mai rămas multă vreme, după ramele icoanelor.

Acum cloștile chemau puii la ele, femeile, auzindu-le, strigau la uli, dar aceștia, simțind lipsa bărbaților, nu se mai sinchiseau. Găina, când are pui, este extrem de curajoasă. Aleargă sub brusturi, sub spini, sub lemne, cu puii după ea. Îi acoperă cu aripile, până trece primejdia. Dacă nu are timp să se adăpostească, luptă, indiferent cine i-ar fi adversarul, încât e de mirare că nu i s-a ridicat încă un monument, spre slava iubirii materne a galinaceelor. Cloștile sunt mereu vigilente, își poartă puii în zonele unde pot găsi grabnic refugiu. Simțurile lor funcționează bine. Totuși uliul apăruse deasupra grădinii, din liniștea zilei, pe nesimțite. Cloșca nu mai avu timp decât să facă o jumătate de cerc, un fel de zid viu între pasărea de pradă și pui. Când pasărea ajunse aproape, cloșca și-a acoperit câțiva pui cu aripile. Uliul a înșfăcat-o și a ridicat-o câțiva metri în aer, apoi i-a dat drumu. Parcă s-ar fi rupt o pernă. Crucița, soția lui Gavrilă, își dădu năframa pe spate, de rămase cu capul descoperit și abia mai avu voce, să spună. „Vai că mi-o luat cloșca!” Găinile din vecini dăduseră alarma. De peste tot se striga la uliu, să-l sperie, să nu mai vină. „Acesta-i semn de la Dumnezeu, zise lelea Daciană, să ieie cloșca. Mai rar. O mâncă dihoru, o ia vulpea, da s-o-nhațe uliu...Mânca-l-ar câinii de viu, că mare năcaz ne aduce! Da și tu, Cruciță, ce te-a apucat să pui cloșcă toamna, dară te știi muiere cuminte!” „Nu te mai băga și dumnata în toate celea, fu răspunsul Cruciței. Face omul ce poate!” Biata femeie, când avusese cloșcă, nu a avut ouă, când a avut ouă, nu a avut cloșcă. Acuma-i toamnă, da Dumnzeu anume a lăsat-o blândă, să-și poată crește și ea puii. Mai avea zece. Și dacă-i mai pier doi, trei, tot ajunge în primăvară cu șapte găini. Pe cloșcă o lovit-o uliul în cap, găinii i-a supt dihorul sângele. Pe pui o să-i țină în casă, la loc sigur și la căldură.

În văzduh plutea lumina gălbuie și călduță, gata de plecare, precum păsările călătoare spre țările calde. Dumineca, pereții caselor sunt mai albi și lumina pare că se lipește de ei și strălucește din varul alb. Dumineca, îmbrăcată în sărbătoarea luminii, zâmbea blând. Copiii, fiind toamnă, fuseseră îmbăiați de sâmbătă seara. În hainele cele bune, se zbenguiau pe uliță, spre biserică, dar babele-i certau și-i linișteau: ”Să vă fie rușine. Da așe ai învățat acasă și la școală? Nici în Sfânta Duminecă nu stați la un loc, gânesti că sunteți apucați de tricolici.” Cei care mergeau pe lângă mame, sau pe lângă mamele-bune, unii ținuti de mână, își aruncau zâmbete pe furiș și zâmbetele zburdau.

De sus, soarele își sprijinea lumina de sat și împrejurimi, părându-i rău că va lăsa frigul, cu rostul lui, să vină. Poate aștepta, cu vremea bună, pe cineva, de departe.

Sufletul neamului își chema oamenii. Și oamenii ignorau oboseala și se încrâncenau în voință, ajungând unde trebuie, la timp, adesea fără să știe unul de altul. Se întâlneau cei ce trebuiau să se întâlnească. Vorba ajungea până la cine trebuia, din gură în gură și de multe ori, ca o minune, pe drumurile minții, drumuri tăcute și ascunse, din minte în minte, rostită de gura unui om din apropierea celui ce trebuia să o audă. Codrul își smulgea iar rădăcinile așteptării și înconjurând izvoarele neamului, privea oglindirea veșniciei în ele. Stejarii rotați mășăluiau sever, sau înfrunzeau din senin, lumina ascunsă a sevei, electrizând pădurile.

Tricolorul

Dimineața vântul șficui cu mii de bice, înfuriat. Oamenii dârdâiră. Un frig ascuțit le înroși degetele și fețele. În dimineața aceea, pe un deal din hotarul satului Șutu, s-a aprins un foc uriaș. Fum dens, de lega pământul de cer. Părea colorat. Una, două, trei culori. Numai bătrânii satului, câțiva dintre ei, își făcură cruce, își încinseră șerpărele, se îmbrăcară bine, își luară cârja și porniră la drum. Dacă cineva ar fi privit ce se întâmplă, în mai multe case, și i-ar fi văzut pe toți, ar fi recunoscut pe fața lor plutirea aceluiasi suflet. Fumul? Părea să fie ceva obișnuit. Din când în când, pădurarii și păcurarii, mai ales păcurarii, făceau un foc mare, din crengi uscate și verzi, din frunzele căzute și din păiușul ucat al ierbii. Dar turmele veniseră demult pe la casele oamenilor...E drept că în toamna aceasta, nu făcuseră foc. Nu legaseră cerul cu pământul. Un bătrân porni spre Muntele Săcelului, alții spre Indol și Sălicea, la neamuri, ziceau ei, iar al patrulea, spre moară. Păreau cei mai pașnici oameni de pe lume. Cel ce mergea la moară, când ieși din sat, simți năvala neîmpiedecată a vântului, pe lunca dreaptă ca o față de masă. Nu se opri și nici nu luă seama la plopii singuratici, înalți și rămuroși. Pe nesimțite, ceva din sinea sa începu să se miște. Deveni bănuitor. Se întoarse spre plopi. Parcă bicele reci ale vântului deveniseră calde. Sprâncenele stufoase și albe i se ridicară de-odată, încadrând cu arcadele lor, în șuvoiul privirii, steagul tricolor, urcat tocmai în vârful plopilor. Trei steaguri. Galop de murg îl purtă pe bătrân în mijlocul trupei de români și din când în când se răsucea în șa îndemnând oștimea. De la un timp se opri și sufletul său se întoarse de pe câmpul de luptă, în drumul spre moară. „Cine a făcut? Cine a urcat steagul românesc în vârful celor trei plopi? Facem ce trebuie să facem!” Porni mai departe spre moară, cu pasul său bătrânesc, dar grăbindu-se.

Sub opinci se auzea nisipul de pe drum, într-o pauză a vântului. Acesta se porni din nou și mai intens, împingându-l pe bătrân din spate. Nimeni nu va

ști niciodată, dacă vântul acela nu avea o minte, mintea văzduhului, ce veni să-l ajute, la mers, pe moșneag. Bătrânul, simțind că are spor la drum, își făcu cruce. „Doamne ajută-ne!” În vârful plopilor steagul tricolor își unduia faldurile, îndemnând oștimea de pe câmpul de luptă. Stegarii, coborând, au tăiat, chiar de lângă tulpină, toate crengile, subțiri și groase, încât cei trei plopi erau cele mai înalte catarge de pe mapamond, în vârf cu tricolorul românesc. Tăind crengile, în partea de sus a plopilor, au gândit că va fi foarte greu, dacă nu imposibil, să se mai ajungă sus, la tricolor. În depărtare, pe coasta pleșuvă dintre Cheile Turzii și Cheile Turului, un om în uniformă militară, urca din toate puterile. Uită de oboseală, de chinul sutelor și sutelor de kilometri de drum. Ajunsese acasă ca purtat de o putere ascunsă, atras de un magnet puternic. Să ajungă la locul său! Și a ajuns. Locul său, acum și nu altă dată, aici pe Valea Hășdății! Porni iar. Vârful dealului, încet, încet, se cobora în fața lui și omul ajungea deasupra. N-a vrut să aștepte căruțele. Tăie de-adreptul, pe cale, prin Indol, către Șutu, satul iubirii sale, acolo unde s-a născut Dumnezeu pe pământ și pentru el.

Victor

În orașul Napoca. Victor se rătăci pentru prima dată în orașul în care trăia de când s-a născut. Avea patruzeci de ani. Napoca, orașul său natal. Cetate cu începutul pierdut în negura timpului, cu peste două milenii și jumătate în urmă. Vreme de seară. Victor se opri și nu pricepu unde este, ce vrea și nici măcar cine-i el, cel ce s-a oprit. Negură grea, densă. De pe zidul din față se prăbușiseră doi oameni. Al treilea cobora pe o scară lungă. Sări de pe ea și din pieptul lui izbucni un strigăt. Dinții albi îi reliefară și mai mult fața luminată de zâmbet. „Burebista per Dacidava. Decebalus per Scorilo. Ha, ha, ha.” Își ridică brațul înarmat cu sabie scurtă, încovoiată și porni vijelios la atac. Strigătul de luptă sfâșie ceața. Primele cuvinte pe care le-a rostit Victor au fost: „Napoca, cetatea românilor.” Privi după dac, în direcția din care venea pericolul, unde dacul se și avântase. „Napoca daciască.” Năucit încă, începu să-și revină. Îi părea rău. Ar fi vrut să nu se termine întâlnirea cu strămoșii lui.. Deodată trupul i se arcui. O putere teribilă se sălășlui în el. Și, sufletește, fu invadat de plinătate. Îi veni să disloce o piatră de jos, de lângă zidul cetății și să o arunce în dușmani, răcnind: „La luptă! La luptă totală! Ca și în secolul XIV când Maramureșul, Crișana și jumătate din Transilvania, condusă de maramureșeni, spulberară pentru un timp ungurimea oprinatoare, apoi un pumn de oameni sub Dragoș, sub fii lui și sub unchiul lor, Bogdan, ridicară săbiile și în Moldova. Ca în 1848, când împotriva lui Avram Iancu, armata Ungariei nu a avut nici un spor. La luptă. La luptă

totală. Horea Armașu are dreptate!” O seară obișnuită, cu puțină ceață. Victor se trezi de-abinelea. Stătea lângă zidul cetății din orașul Cluj, al doilea nume etnic, dat localității Napoca. Felinarele ardeau împrăștiind lumina lor lăptoasă. Câțiva trecători grăbiți bocăneau cu pașii lor în liniștea străzii. Victor se surprinse știind precis ce are de făcut. Știa precis ce va face, începând din seara aceea. Nimic din lumea aceasta nu-l putea împiedica, așa precum încă nimeni n-a împiedicat rotirea pământului, plinătatea stelară a bolților și lumina soarelui. Moartea ? Nu există! Gândul îl purtă spre Todor Hârtoapă.

Pe strada Roșiorilor locuia ordonanța unui colonel ungar. Ordonanța aceasta, de fapt era, nici mai mult nici mai puțin, sluga domnului colonel. Așa ajunsese Todor Hârtoapă, român din Țara Moților, să scape de armată și să facă armata în Cluj, unul din orașele moților. Slugărea și se numea ordonanță. Tăcut ca pietrele și stâncile Munților Apuseni, îi plăcu colonelului. Nu comenta nici pe față, nici pe ascuns, niciodată, nimic, ci lucra orice, fără să se laude, fără să se plângă, fără să arate că e obosit, fără să ceară învoire duminică. De altfel, din principiu, i s-ar fi dat. Dar prin faptul că nu cerea, a făcut impresie colonelului. Așa că Todor Hârtoapă, pleca în oraș duminică după masa, doar trimis de domnul colonel: „Liber, Todore.” La început îi spunea „liber” pe ungurește, dar Tudor nu știa cuvântul acesta și nici altele, în graiul ungar. Colonelul Gabor Iștvan i-l spuse apoi totdeauna pe românește. Pentru colonel, Todor deveni o achiziție teribilă. Îi dădu în îngrijire vila de pe Roșiori și grădinile. De asemenea grajdurile de cai, de pe strada vecină cu garnizoana. E drept că Todor nu a crescut lângă cai de rasă, dar nu are importanță. O să facă țuică și vin din vița de vie și din prunii din grădină. Să fie de toate, ca la o casă aleasă, de oameni harnici, cu oaspeți mari și cu bairamuri ungurești. Todor Hârtoapă făcea orice, fără să spună un cuvânt. Nici măcar militărescul „Am înțeles.” Colonelul, uneori, îl îl întărâta și-l hârțuia. Gheorghe nu dădea nici un semn de nemulțumire. Făcea tot, mereu, spre uimirea și desfătarea colonelului și a oaspeților săi. Îi dăruia și zile dulci. Știa că așa e bine. Rare. Doar e război. De ajuns că mutului nu-i putrezesc oasele prin cine știe ce tranșeu! Neam de slugă! Se vede cât colo că e făcut să aibă stăpân! Românii sunt prinși într-o cămașă de forță, de brațul de fier al Ungariei și neavând nici o scăpare, nici măcar nu visează că ar putea să fie altcumva, decât slugi. Todor Hârtoapă, Mutul, zis Sluga. Totuși, colonelul, deși nu mărturisise niciodată nimănui, simțea, când vorbea așa, o împotrivire a sufletului, gata de a găsi o argumentare contrară. Gâtuia de-ndată astfel de porniri, cum i se stă bine unui ungar, brav și de onoare!

Acasă

Gavrilă intră în casă, călcând apăsător, legănându-se, din cauza piciorului la cre fusese rănit. Se trânti pe laviță și zise cu o voce aspră, de se opri respirația în Crucița, care stătea ca paralizată, în picioare, de partea cealaltă a mesei. Se trezi cu el, dintr-odată, în casă. „Ai ceva jinars?!” Crucița, fără să mai zică nimic, se duse în cealaltă încăpere. Ascunsese, tot timpul războiului, de ani de zile, de când îi plecase bărbatul, două sticle, de jumătate de kilogram de țuică, una în casă și una în pd. Se întorsese cu una. Gavrilă o rezezi la gură, trase câteva înghițituri, făcu o pauză în care respiră de câteva ori, apoi bău iar, bine de tot. Mai bău o dată. Așeză sticla pe masă și-i zise nevastei, tot cu voce aspră. „Bea și tu!” Femeia, fără comentariu, luă sticla și pentru prima dată în viață, bău o gură bună, după care mai gustă o dată, ca la comandă. Gavrilă scoase o bucată de pâine și o trânti pe masă. Era uscată ca un bolovan. Se vedea că o păstrase anume pentru acasă. Abia acum Crucița își reveni. Se rezezi la foc și-l ațâță. Ajunse în fuga mare la vecină, la lelea Deaciană. „Ouă!” „Ia-le” îi răspunse bătrâna, apoi arătând cu mâna spre o găină, zise: „Prinde-o!” Niciodată nu jumulise o găină atât de repede. Îi făcu omletă din ouă proaspete. Ea jumulea de zor la pasăre. Focul parcă înțelese și ardea în plin. Gavrilă s-a întins pe pat și adormi. Băuse jumătate de țuică de Ardeal, de cincizeci și două de grade.

Seara apărură patru bărbați, ca patru brazii. Mai existau bărbați ca brazii, prin satele românești, despodobite de război? Veneau din două sate vecine. În casă mirosea a supă de găină.

Gavrilă se trezi, se spală pe față și trecu la masă. „Cruciță, și cealaltă jumătate.” Își amintea că el ceruise, cu ani în urmă, două sticle. Recunoscuse gâtul sticlei prelins cu smolă. Femeia, ca și mai înainte, ieși afară, urcă în pod și într-un târziu se întoarse cu sticla. O ascunsese să nu i-o fure cineva. În toamna aceasta umpluse un butori de prune. Acum avea cine să bea și în casa ei! Altfel își închipuise ea că se va întâmpla cu o sticlă, când colo, iacă, patru oameni! Gândul supărării trecu repede, lăsând loc mândriei. Gavrilă al ei îi ominește, are de unde, cu câte un pahar de jinars! Că așa se cade când și se întoarce bărbatul de pe front! Și încă ce bărbat! Când o venit ungurii, honvezii, în sat, să ducă oamenii la război, Ion al lui Scorilo s-o trântit în genunchi și băte cu pumnii și cu palmele, pământul: „Pământule, pământule!” Lovituri rare, reținute. Avea palme grele, ca barosul. Mai slab în puterea trupului ca Gavrilă, avea însă palme și pumni, că doboră cu ușurință, dintr-o lovitură, o vită. Ion își dădu o palmă. Se auzi ca lopăitul unei lopeți. Palma cealaltă nu mai avu aceeași intensitate. Obrajii i se albiră ca varul. Honvezii râdeau, de se prăpădeau de râs. Ion al Scorilo, jos,

ghemuit, cu fruntea în țărână, rostea acum în șoaptă: „Pământule, pământule”. Din nas îi curgea sânge.

Mobilizarea mulțumi guvernul de la Viena. Armata austro-ungară avea multe unități puternice, alcătuite din români. Austriecii știau, din arhivele secrete ale siguranței imperiului austriac, faptul că numărul mare al ostașilor români, a fost un adevărat dar dumnezeiesc pentru imperiu. Politica „dezbină și stăpânește” o foloseau cu abilitate. Și pentru ca românii să nu priceapă câți sunt, aveau grijă să împartă, în cea mai secretă operativitate, întregul teritoriu al Transilvaniei, în zone de recrutare pe vreme de pace, pe vreme de război, după focarele de luptă, în așa fel încât să nu fie multe unități românești una lângă alta. Și așa măcinau mereu, în roțile morții, inimi și sânge din care, în saloanele Vienei, țâșneau valsuri și simfonii. Totuși valsul și simfonia sunt un semn real de civilizație. Raporturile românilor cu ungurii se desfășurau altfel. Ungurii, de peste patruzeci de ani de când luaseră provinciile românești Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, de la austrieci-sub austrieci fuseseră autonome, datorită populației autohtone românești-redescoperiră secretul vienezilor, dar nu și stilul lor de a acționa, ascuns, abil. Forța de represiune și subjugare ungurească se dezlănțui continuu, pe față, în chip barbar, de parcă vremile migratorilor încă mai existau.

Și chiar existau, prin tendința de expansiune colonială a maghiarilor, prin tendința de cotopire și subjugare a popoarelor vecine, ca după anul 896, când au migrat în Panonia, la apus de Dunărea Mijlocie, în nordul lacului Balaton, apoi, după 955, când s-au extins și pe malul răsăritean al al Dunării, la românii de aici, ajungând vecini cu țările românești de pe Tisa, pe care nu le-au putut niciodată desrădăcina din istorie. Tot de la români au luat, pentru prima dată, rânduiala locuirii în case. N-au luat și cuminenția de a rămâne în țara lor, în noua lor țară, ultima din șirul de „țări”, de fapt popasuri de pradă, din Asia până în Panonia, ci visau să ocupe Slovenia, Croația și Serbia, să fie stăpânii țărmului Mării Adriatice și să păstreze în eternitate Moravia, ocupată încă din anul 906. Au gustat pământul arat de români și s-au cutremurat. Era bun. Mii de kilometri, prin Asia fără stăpâni, îl ignoraseră. De la izvoarele Nistrului, până în nordul Bucovinei, de la Bug la Dunărea Mijlocie și de aici până în Munții Balcani și pe întregul țărm maritim al Mării Negre, românii slujeau veșniciei cu pâine. Obștea trăia în așezări sătești și în localitățile întărite, urbane, în case de lemn și piatră. Altoiau și săpau, de mii de ani, butașii. Aveau răbdare până țâșnea tăcutul glas al sângelui, din bobii grei de must, ca laptele din ugerul vitelor și oilor.

După al bulgarilor și sârbilor, venise vremea ungarilor, de lungă ucenicie la români, ca să învețe cum să are, să semene, să sădească via, să fie oameni

de casă și să aibă și ei o țară a lor. Că și slovacii și moravii, tot pe pământ dacienesc migraseră.

Uncheșul Vasile și Decius

Moșneagul, încălzit între umeri și la șele de tricolorul din vârful plopilor, împins de vânt, parcă plutea. Întinerise. Își mai făcu o cruce, mulțumind lui Dumnezeu. Grăbi pașii și zâmbi. Picioarele îl ascultau. Ajunse în al nouălea cer, de față cu Dumnezeu. Spiritul lui strălucea de mulțumire. Trăia din nou vremuri mari. Simțea mâna lui Dumnezeu și puterea oamenilor neamului său. În închipuire vedea moșnegi șoptind vorbe de taină. Moșnegi călărind. Ba nu călărind în grabă, nu, că ar da de bănuț. „Jos de pe cai!” Un moșneag coborî de pe cal. Nu-l văzuse nimeni. Băgă calul în grajd. Dacă l-ar fi văzut, ar fi făcut pe nebunul cu atâta convingere, că ar fi ajuns nebunul satului, de râsul tuturor. Nici dracul nu trebuie să prindă de veste ce se pune la cale. Alungă aceste gânduri, ca nefiind de nici un folos și se îndreptă cu mintea spre Decius. Și se unse spiritul său cu bucurie. Decius semăna atât de mult cu Decebal și avea același nume cu regele Dacilor, încât moșneagului îi venea mereu să i se închine, de fericire că e aici în satul său, în Șutu. Decius era slugă la moară. Făcea de toate, până și de mâncare. Ridica singur sau ajuta la saci, avea grijă de vite, păzea casa și, respectuos, mai la o parte de cei ai casei, mânca, uneori, în casă, pe un colț al mesei, dar de cele mai multe ori, pe un scăunaș, pe genunchi. Moșneagul îl găsi la poiată, râbind. Tocmai arunca din furcă bălegarul bătătorit, amestecat cu paiele așternute pentru odihna vitelor, când moșneagul glumi: „Hă, hă, hă, hă, da acuma se rânește la jite?” Poiețile se curățau dimineața. Decius tăcu și lucră mai departe. „He, tot vreme așe și așe, nici cu tunete, nici nori, numa cu liniște. Să fii sănătos, da ce mai faci? Bună ziua.” „Bună ziua. Da ce să fac, ia, rânesc la jite” răspunse Decius. La bună ziua și la ce faci, răspunsul era bună ziua și apoi omul spunea ce face, deși cel ce întreba, vedea ce face celălalt. Decius nu întrerupse lucrul și ca de obicei moșneagul Vasile îi spunea verzi și uscate și câteodată Decius începea să râdă. Moșneagul izbucnea și el în râs. Atunci se cinsteau cu câte un păhărel de țuică. Ori moșneagul avea la el, ori Decius scotea o sticlă pusă la oparte, pentru prieteni. Și moșneagul iar vorbe. Ba că muierea Ticului umblă cu coada pe spate, că o arde la fătătoare. Ba că el nu și-o adus la moară, că nu se urcă în pod, să ia grâul, da de urcat s-ar urca și într-un vîrf de plop, dacă acolo ar fi grâu. Decius râse. Moșneagul izbucni și el, văzându-și prietenul cu zâmbetul

înflorit pe buze. Apoi pe alt ton îi zise: „Decius, am auzit un nebun, odată, care zicea că pădurile au rădăcinile în oameni. Ha, ha, ha, auzi? Nebunul!” Decius tocmai băgase furca sub o grămăjoară de gunoi. O trase înapoi încet, răzîmă furca lângă uşe şi îl privi drept în faţă pe moşneagul Vasile. O săgetătură îi trecu moşneagului prin tot trupul, învingând orice zgârci, price împotrivire. Săgetătură ca fulgerul. Decius sluga, dispăruse. Bănuia bătrânul ceva. Cu aproape douăzeci de ani în urmă, moşneagul, pe atunci om în putere, a fost chemat de preotul satului, de părintele Zălmoş, al lui Dublezău. De faţă, doar Dumnezeu. Şi preotul i-a spus, că atunci când va sosi ceasul, să-l caute pe omul acela, feciorul acela sărman şi neînsurat, venit din alte locuri, după o bucată de pâine şi pripăşit prin sat, sluga morarului şi să-i spună: „Decius, am auzit un nebun, odată, care zicea că pădurile au rădăciniule în oameni.” Dacă-l găseşti singur, bine, dacă nu, să-i spună şi în lume, da nu anume pentru el, ci ca glumă pentru toţi şi poate adăuga apoi orice. Şi moşneagul s-a legat faţă de Dumnezeu şi faţă de preot că nu va spune nimănui nimic şi că va face întocmai. Mai mult nu i se spuse şi nici nu ştia despre ce e vorba. În faţa moşneagului, în grajd, stătea un bărbat de vreo patruzeci de ani, cu un trup de stîncă. Sluga ce nu ridicase glasul spre nimeni, ba unii îl şi îmbrânciseră, dispăruse. Moşneagul simţi o putere care îl furnică în tot trupul. Îi veni să se prăbuşească în genunchi. Omul din faţa lui, cu căciula lăsată pe ceafă, cu vârful ei îndoit spre umăr, cu privirea ca tăişul săbiei, sub fruntea încruntată, ar fi distrus un om ce i s-ar fi împotrivit, un duşman, doar privindu-l. Îi spuse moşneagului doar atât: „Să trăieşti, tăicuţă!” Niciodată nu-i mai spusese așa. Rostise cuvintele cu voce plină, sigură. Fiecare cuvânt intra în sufletul moşneagului, ca apa într-un jghiab, într-un vas. Decius ieşi din poiată fără să mai spună un cuvânt şi plecă. Moşneagul rămase pironit locului. Nu ştia cum să-i spună celui ce plecase. Moşneagul văzuse limpede în faţa lui pe Decebal, împăratul dacilor. Mare taină! Doamne Dumnezeule şi părinte, m-am ținut de cuvânt. Acum pot să mor. Sunt fericit. L-am văzut. Şi moşneagul începu să plângă. Îi veni o slăbiciune în tot trupul. În timp ce plângea se sprijini de peretele poieţii, perete din lemn masiv. Îşi aminti necazurile din viaţa lui, năcazuri ce ieşeau acum, vălătuci, vălătuci, cu zguduirii, ca dintr-un om beat. În 1892, când ceata din satele acestea, de pe Valea Hăşdăţii, s-a întâlnit cu cea de pe Valea Arieşului şi au oprit un convoi de colonişti unguri, ce urmau să-şi facă aşezări pe Valea Arieşului...N-au fost lupte. Ungurii s-au speriat așa de tare, văzând apariția oamenilor în formațiuni de luptă, încât imensul convoi, cât și ostașii unguri care îl însoțeau, au făcut cale întoarsă și n-au mai îndrăznit să înainteze spre munți. Unii au rămas în orașul Turda, iar ceilalți s-au dus și s-au tot dus, privind din când în când spre spatele lor, spre munți, cum rămân

în urmă. În acel an, avocatul românilor, doctor Ioan Rațiu, din Turda, care a mers în fruntea a trei sute de români în Viena, după dreptate, urma să fie omorât de unguri. Doctor Ioan Rațiu câștigase câteva procese ale țăranilor români, deposedați de pământ. Viena trăia în conflict acut cu Budapesta și Ioan Rațiu simțind cum stau lucrurile, a pledat cu curaj, până a avut câștig de cauză. O vreme a putut fi avocatul dreptății. Ungurii, în drumul lor pentru ocuparea de pământuri între români, pentru colonizare, se purtau ca vandalii. Ioan Rațiu nu se adresase Budapestei, ungarilor, cu delegația de români. Știa că memorandumul, după toate probabilitățile, nici măcar nu l-au deschis. Nu le recunoscuse dreptul de a primi o delegație din partea românilor. Faptul acesta mânie Budapesta atât de mult încât a dezlănțuit teroarea. În Turda populația civilă, românească, neînarmată, a avut de suferit. Acum scrie Alexandru Valhuță poezia „**Eroilor martiri**”, publicată în Golgota, organ al durerii poporului român, redactată la București, cu prilejul procesului Memorandumului:

**„ Stați drepți, sublimi apostoli,
Lăsați inchișitorii să-și facă datoria...
Vedeaveți scris pe ziduri, cu slove de lumină,
În temnițele voastre: ! TRĂIASCĂ ROMÂNIA!”**

Vasile tocmai se întorcea de la târg și ducea de la căpitani chemarea spre Hășdățeni, să se tragă spre munți, înarmați, că vin coloniștii. Când a ajuns pe lângă locuința lui Rațiu, se opri și bău o gură zdravănă din sticla cu jinars, pe care o avea în haină și se aplecă să-și lege noițele de la opinci, ca pentru drum mai lung. Atunci, pe când stătea aplecat peste opinci, l-au lovit. Era în ziua de 13 iunie 1892. Trei mii de unguri, cu ciomege și pietre au distrus casa lui Rațiu, familia Rațiu scăpând ca prin urechile acului de la moarte, reușind să dispară din învălmășeală. Atacatorii l-au luat pe Vasile cu ei și l-au închis într-o pușcărie. Iarna a fost ținut cu picioarele în albia unui râu, până ce pojghița ghieții a făcut cerc în jurul gleznelor. I s-au spus vorbe de ocară și a fost umilit și schingiuit. I s-a vorbit de rău tot neamul. Și i-au zis că românii vor fi slugile ungarilor toată viața. „V-am găsit la plug când am venit în Transilvania, la plug rămâneți. Noi suntem stăpânii, auzi mă, neam de slugă?!” Atunci le-a răspuns: „ În ...mami voastre”. Și l-au bătut și iar l-au bătut. Și iar l-au bătut, ca să nu uite, dar nici să moară, ci să sufere și să se sperie și în somn la auzul numelui de ungar. Trei ani mai mult în pat, apoi un an pe lângă casă. Și în adevăr nu a avut curaj. Avea cinci coaste rupte. Ioan Rațiu nu a mai fost urmărit, ca să fie asasinat. Capetele luminate ungurești au priceput că pentru viața lui Rațiu, românii sunt gata să se ridice

la luptă, la răscoală, cu atâta dezlănșuire, că nu ar fi stat piatră pe piatră. Ori așa ceva ungurii nu doreau Știau prea bine, că, dacă nu sunt ajutați de armata imperială austriacă, numai armata Ungariei nu putea rezista unei răscoale. Mai țineau minte lecția dată de români în 1848. L-au arestat pe Rațiu și l-au condamnat la închisoare, dar s-a stârnit atâta agitație printre români și în întreaga Europă, încât ungurii, pentru prima dată înțelepți, l-au eliberat, evitând pentru un timp inevitabilul, Unirea Transilvaniei cu Patria-Mamă, România, sau mai bine zis Unirea României cu Transilvania, unde se află capitala antică a strămoșilor și a urmașilor acestora, românii de azi. Și de bună seamă, ziceau românii ardeleni, tot aici va fi capitala Unirii românilor într-un singur stat național unitar.

Vasile se umflase și rănille îi supurau. Când nu l-a mai durut nimic, când a prins iar putere, și-a scos frica din el. Omul, când ajunge în vârstă și-i vine vremea să moară, trebuie să nu aibă nici un bob de frică în sufletul său. Și a arătat că nu îi este frică. Un jandarm ungar, la târgul din Iara, o răs de el. Vasile a scos cuțitu din buzunarul de la sân și i l-a pus în gât, zicându-i cu voce așezată, blândă chiar: „Ascultă flăcăule. Tu să nu-ți mai râzi de noi. Lasă-i pe alții să râdă. Treaba lor. Data viitoare nă-o să ți se mai spună nimic.” Așa ceva, în felul acesta, pe timp de pace, în plină lume, nu se întâmpla. Toți oamenii din jur amuțiseră. Jandarmul a plecat fără să mai spună nimic. Și dus a fost. Lumea nu a comentat pe loc, ci după ce oamenii au ajuns pe la casele lor, după ce s-au întors de la târg, au vorbit în șoaptă, pe ascuns, altora, cele văzute, de parcă le era frică să nu fie și Vasile de față, să-i audă vorbind despre el. Nu voiau nici să se audă la județ, la cei mari. Atât a umblat Vasile cu cuțitul. Mulți din cei ce se credeau și erau mai tari decât Vasile, au început să-l respecte. N-a mai făcut nimic deosebit douăzeci de ani și nici nu a fost supărat pe nimeni. Glumeț, își bătea joc de necaz, cu vorbele. Îmbătrânea văzând cu ochii. S-a însingurat. Totuși, la moară, putea fi văzut vorbind cu sluga. De fapt el vorbea și sluga lucra mai departe. Când Vasile încă mai zăcea în pat, auzise că în sat a apărut un tânăr străin și a intrat slugă. Tot satul știa. Lucru rar, o slugă străină. Bătrânii de nouăzeci, de o sută de ani, își mai aminteau de un străin venit de departe, de unul singur, care apoi s-a însurat cu o fată săracă, într-alt sat. La doi ani după întâmplarea cu cuțitul și jandarmul, a stat preotul de vorbă cu Vasile, de față fiind și Dumnzeu. Vasile ajunsese un om liniștit și retras și lăsat în pace de lume, bietul de el, cum ziceau mulți. Preotul mai vorbise cu cineva. Cu preotul cel tânăr, Pahomie. Greu i-a fost să-l facă să jure. Că el nu jură, că preoții nu jură. „Jură!” strigă bătrânul preot, albit de vreme. „Jură pe Sfântul Altar, pe Sfântul Antimis”. „Nu jur. Un preot nu jură.” „Ba jură. Jură atunci, că nu te vei spovedi, dacă te apasă cele ce îți voi spune, nici uni episcop, nici unui

preot, decât unui călugăr de la mânăstire, pe care ți-l spun eu. Jură!” „Jur.” Scăpase cuvântul. Bătrânul preot își împlânzi vocea și-l îmbrfățișă. Cu căldura sufletului său, precum o mamă pruncul nou născut. „Fiule, Dumnezeu a rânduit să fim preoții acestui neam. Trebuie să-l păstrăm și să ajungem cu toții, până când vom vedea iar, față către față, pe Iisus, Mântuitorul nostru, până la sfârșitul veacului acestuia și începutul celui viitor. Să pomenești în rugăciunile tale și la Sfânta Liturghie, pe Decius sluga. Pentru a nu da de bănuț, pomenește-l în taină. Dar când va veni cineva la Sfinția Ta, ori cine ar fi și oricând, peste o zi, sau peste mulți ani, un cunoscut, sau un necunoscut, bărbat, femeie, copil, și-ți va spune vorbele „Părinte, am auzit un nebun, odată, care zicea că pădurile au rădăcini în oamnei”, să lași orice, în afară de dragostea pentru Dumnezeu și să te ostenești cu bărbăție și curaj, în post aspru și în rugăciune, pomenindu-l Bunului Dumnezeu, zi și noapte, fără întrerupere, pe Decius sluga, rugându-l pe Bunul Dumnezeu să-și reverse puterile peste speranțele noastre. Că noi sperăm și la bine și la oricare necaz, fără încetare, fără să ne pierdem speranța în Dumnezeu și în împlinirea dreptății. Iar de se va întâmpla să fii în primejdie de moarte, tot să te rogi fără încetare, poate se va îndura Bunul Dumnezeu și te va învrednici să te rogi pentru noi și de dincolo, din viața de dincolo de mormânt. Așa să ne ajute Dumnezeu! Atât am avut să-ți spun, fiule. Dumnezeu Tatăl, dimpreună cu Fiul Său, Domnul nostru Iisus Hristos și cu Sfântul Spirit Dădătorul de viață, să te lumineze.” Și bătrânul preot plecă lăsându-și confratele începător în preoție, prost și zăpăcit de cele auzite. Preotul cel nou își propusese să-l ocolească pe cel vârstnic, cu grijă, încât acesta să nu priceapă. Se tulburase, dar nu atât de mult ca să se clatine, dimpotrivă, se stârni în el un îndemn, de a fi tare și curajos în credință, nu ca bătrânul care l-a pus să jure. Nu-l întrebă nimic niciodată despre cele vorbite. Preotul tânăr mai avea în sufletul său și o altă reținere față de bătrânul preot. Când l-a întreat despre numele său, Zăumoș, crezuse că e un nume compus, Zău-Moș, care înseamnă Dumnezeu-Tatăl și e pictat în biserici, ca un moș cu barbă și plete albe. Numai că preotul bătrân îi spuse că e numele lui Zău ă Moș, Zalmoxe, din credința veche a dacilor. Preotul tânăr zicea păgânism. Preotul bătrân susținea că Dublezău, în Vechiu Testament Daciesc, însemna Dumnezeu în cele două fețe, Zalmoxe și Gebeleizis. A treia față o așteptau. Îl așteptau pe Iisus. Sfânta Treime în cer, în nevăzut și Sfânta Treime pe pământ, în chipurile văzute, omenești, mereu întru noi. Tânărul preot nu învățase despre așa ceva și refuza să primească o asemenea învățătură. Bătrânul preot mai slujea, din ce în ce mai rar, cu el, la același altar, pentru că mergea în Lita, unde rămânea zile în șir, ba și săptămâni., la biserica de acolo și slujea și în

Vălișoara și Sălicea, sate fără preot. Nu înșelegea de ce bătrânul anunțase că postul său de preot e vacant și la bătrânețe aleargă pe drumuri, când putea foarte bine să rămână pe loc, unde era o biserică frumoasă și unde a stat toată viața. Nici bătrânul nu i-a pomenit niciodată despre cele discutate, în legătură cu Decius, de parcă nu au vorbit nimic. Da, nu au vorbit nimic. Bătrânul preot tânjea în taina sufletului său după Decius, dar de aproape cincisprezece ani nu se învrednicise să stea de vorbă, decât de două-trei ori și atunci doar două-trei cuvinte.: „ Bună ziua Decius! Să te miluiască Dumnezeu.” Sluga mormăia ceva și apoi tăcea. Preotul îl întgreba. „ Da ce faci Decius?” Singura vorbă ce a auzit-o a fost: „ Lucrez”. Și se minuna preotul și umbla în drumul sfinției sale, cu sufletul îngenunchiat în fața lui Dumnezeu. „ Lucrez.” Iată singurul cuvânt din gura lui Decius. Și iar se minuna. Și se mira părintele însinea sa, dar repede își alunga mirarea, rugându-se cu umilință și plăcere adâncă, lui Dumnezeu. Și într-o bună zi bătrânul preot a plecat și nu s-a mai întors. A plecat din viața aceasta. I-au îngropat trupul lângă biserica păstoririi sale de o viață. A dus pe drumul ascuns al veșniciei tânjiurea secretă din sufletul său, după Decius. Nu își îngăduise, decât să se bucure, în dragoste și râvnă, în rugăciune, nu în curiozități lumești. Nu a încercat să afle taina lui Decius. Avea încredere în Dumnezeu. I se va răsplăti dincolo, prin aflarea adevărului întreg. La înmormântare a venit tot satul și mulți oamnei din satele vecine. Decius sluga, a fost sau nu a fost la înmormântare, nu se știa cu siguranță. Unii ziceau: „ Săracul, slugă, ce să faci, atâta cât a priceput el. Dacă a venit, a venit.” Unii zic că l-au văzut mai la o parte, în cimitir, la îngropăciune, alții că nu a fost, că pe el, săracu, nu l-a văzut nime la biserică, decât la început, când a venit în sat și l-a trimis moraru. Apoi nu l-a mai trimis. Nici el nu a mai mers. Venea doar de Sfintele Paști și la Crăciun, cu tot satul, la spovedit. Repede termina cu el și cu mulți alții. Toți, de Sfintele Paști, treceau și îngenuncheau sub patrafir. Domnul le cunoștea fiecăruia, cele bune și cele rele, mai ales cele rele. Nu-și mărturiseau unii altora, că gustul plăcut al paștilor le rămânea mult timp în amintire. Nicăieri pâinea cu vin nu avea gustul atât de bun, ca acum, de la biserică. Trebuia să treacă un an până când vor lua iar paștile pentru acasă, în căni sau în pahare. Până și copiii, neobișnuiți cu băutura, așteptau cu poftă lingura cu puțină pâine și vin. Morarul nu vorbea nici de bine, nici de rău pe Decius. Spunea doar că de Paști mănâncă și bea singur cana lui cu cele sfinte.

Moșneagul Vasile, după ce i-a spus lui Decius cuvintele cu rădăcinile ascunse în oameni, s-a întors acasă. De atunci fața lui iradia, fiind numai zâmbet. Zâmbea de-a binelea. Și zâmbetul de pe buzele lui n-a mai dispărut niciodată. Sătenii nu știau de ce. Unii râdeau, unii ziceau că e bătrânețea cu

mente de copil, dar cei mai mulți nu aveau timp de vorbe. Nici femeile, deși parcă li se dezlegase un pic limba. Unora li s-au întors bărbații acasă, altele, cele mai multe, boceau. Decius s-a dus la morar. Morarul fu atât de surprins, când i-a ceru voie să plece, că are treabă în oraș și că se întoarce peste trei zile, încât îi răspunse pe dată, bine. Mararu nu a spus nimănui că e plecat. Așa i-a venit lui în cap, să nu zică nimănui. Decius ajunsese în drumul țării. Îl așteptau doi mocani cu două căruțe. Aveau cuțitele la brâu și topoarele la îndemână. Decius s-a urcat în prima căruță. Le-a zis: „ Bună ziua”. Și au pornit. În fiecare căruță, câte o puțină cu brânză. De pe Drumul Țării, s-au îndreptat spre Ciurila, apoi au trecut prin Sălicea, dar din Făget, în loc să meargă spre Cluj, au cotit pe un alt drum. Amândoi mocanii și-au pipăit cuțitele. Unul îl avea legat. Îi desfăcu siguranța. Ar fi omorât pe oricine le-ar fi ieșit în cale și le-ar fi încurcat niște socoteli numai de ei știute. Veniseră din Muntele Băișoarei. Aveau bunzile pe ei. Lui Decius îi dăduseră un cojoc Nu-l îmbrăcase. Îl așezase sub el. Tăceau. Drumul intră în pădure și pădurea parcă se mișca în urmalor, să-i ascundă. Niște oameni îi așteptau. Copitele cailor de munte foșneau fruzele. Cei doi mocani și Decius plecară cu călăreții. Alți doi drumeți, Ion și Vasile din Ciurila, se apropiară de caii și căruțele fără stăpâni, se urcară și porniră mai departe. Erau nepoții lui Ion și Vasile, tribunii din legiunile lui Avram Iancu. Tatăl tribunilor fusese preot în Ciurila. Și ei purtau bundă. Pe umeri. Nicăieri nu se zărea nici un om. Dispăruseră toți. Traseră căruțele pe partea dreaptă a drumului și apoi le întoarseră și porniră înapoi. Drumeții, acum în cele două căruțe, mergeau cu brânză, la Cluj... Un călăreț traversa lunca. Se apropia de drumul țării. Intră pe cel al Ciurilei și intră în Făget. Depăși căruțele. În acest timp, în Șutu, jandarmii veniți în mare grabă din Iara, excortau câțiva tineri spre plopii cu tricolorul, ca să-l coboare, pentru că nu-i voie să fie tricolorul sus. Tot acum, Fănel, unul din soldații întorși din război, încălecă un murg abia învățat cu călăritul și își răcori pieptul spre Muierău. În Muierău, șapte bărbați țineau sfat. Unul dintre ei porni spre Agriș.

Vântul bătea și plopii se legănau, cu trei steaguri tricolor, sus. Jandarmii au intrat din casă în casă pentru cercetări, pentru a întreba și a descoperi cine a făcut așa ceva. N-au aflat. După treizeci de ani, un copil de vreo cincisprezece ani, cu inima înflorită de cinste și dragoste față de oameni, căutător de povești și poezii populare, de întâmplări adevărate, din armată, de pe fronturi, află adevărul. Un octogenar se apropie de el, își petrecu palma pe după umerii lui, îl mângâie pe față și-i zise: „ Eu sunt. N-am spus nimănui până azi”. Copilul acela, scria, în taină, într-un caiet, despre foștii ostași din sat, mai tineri, sau mai bătrâni, sau morți. Toți slujiseră la împăratul austriac, între opt și doisprezece ani. Deci fiecărui român,

stăpânirea de la Viena îi luase zece ani din viață, cei mai frumoși. Dualismul austro-ungar. Din ceasul acelei mărturisiri, viața copilului a devenit plină de greutate. Fusese ales. Neamul i se spovedise. Nu știa încă ce e lumea. Peste mulți ani a spus atâtea despre neamul său, încât sufletele se înlăcrimă, văzând și auzind adevăruri ce păreau a fi pierdute. Mai târziu, din caietele lui de însemnări s-a aflat că tricolorul îl înălțase bătrânul Popa Toader, zis Todorici. Avea nouăzeci și șapte de ani. Copiii de școală s-au dus și i-au sărutat mâna. La întrebarea de ce nu a spus la nimeni, a răspuns că a făcut fapta aceasta de curaj, pentru neamul românesc, nu pentru el. Că toți avem datorii față de neam. Și el nu a făcut decât să-și plătească o parte din datorii. Tot în caietele de însemnări se află și mărturia completă a bătrânului Todorici. A înălțat steagurile în vârdurile plopilor, cu prieten de la său, Copil Ion, zis Bădiuca. Și a mai spus bătrânul Todorici, despre o taină mare. Au fost trei. Pe al treilea satul știe că a murit. Dar e viu. O intra slugă la neamul românesc. Nu se știe unde trăiește și nici ce nume are.

Călăreții ajunseră la o altă căruță.

Ceața se ridică de mai multe staturi de om. Ființă vie, pornită cu treburile ei. Cu trupul albicios cenușiu și cu respirația de umezeală. Unii ziceau că e duhul pădurii ce intră în oraș, să vadă și să audă. De intrat intra cu adevărat și asculta ceasuri întregi vorbele, șoaptele și vibrațiile gândurilor. Și visele. Spiona și visele. Dimineața, încărcată cu de toate, se retrăgea, se făcea nevăzută. Două căruțe cu doi căluți mici, dar buieștri, bine îngrijiți, încărcate de duhul ceții, se apropiau de oraș. Ceața se urcase pe spinările cailor. Li se încolăcise sub burtă și li se legase de picioare. Căruța plină de ceață până sus, la câteva staturi de om! Înaintea cailor, drumul plin și el de ceață. „Lupu, măăă”, veni strigat prin ceșă, dinspre oraș. Ciobanii auziră. Își văzură de drum.

Îndemnară căluții la pasul lor mărunț și harnic. Din față clinchet de clopoței și un uruit. Se apropia o căruță cu doi cai mari și frumoși. Alergau în zvârlite, apoi în trap lung. Doar pietrele și zdruncinăturile arătau că roțile ating pământul și că nu zbură. În ea, Costanu Picului, zis Piriputea, din Ciurila. A fost la Cluj să vândă un porc, că domniile mănă porci și înaintea Crăciunului. Căluții mocanilor tropăiau cu pașii lor mărunți. Buțile cu brânză făceau un zgomot înfundat. „Stai! Cine-i? Parola!” „Prrr.” „N-auzi?!, răspunde, că trag! Se auzi comanda pe ungurește. Ciobanii știau despre ce e vorba. Nu se sinchiseau, deși ungurește nu înțelegeau nici un cuvânt. Răspunse: „Da oamini buni, cine să fie.” „Jos din căruțe. Predați armele!” auziră într-o română scâlciată. Cei doi se dădură jos din căruță. „N-avem arme”, răspunse primul. „N-aveți arme?” Un ostaș se apropie de el, își băgă mâna după bundă și prinse mânerul cuțitului. „Da asta cea sant? Mene hozo

picioiașo bitoș romano.” Acum Decebal înțelese cuvânt de cuvânt. „Asta nu-i arm, ci cuțit.” Apucă mâna ostașului de la încheietură, o desprinse de pe cuțitul de la brâu, o răsuci cu palma în sus, iar cu dreapta îi lăsă în ea câteva monede, forinți. „No, ie, că butoiul nu-i descfăcut, să-ți dau brânză.” Întoarse spatele ostașului, se urcă în căruță și fără să mai zică nimic, mână calul. Cealaltă căruță îl urmă. Crucea de aur a bisericii din centrul Clujului, deasupra ceții, lucea nevăzută de nimeni, în lumina prelinsă de pe stele. Duhul lui Avram Iancu și al lui Horea intrau din nou în Cluj-Napoca. Horea, ziditorul de biserici, din propriile oseminte, tăiate sub roată, de vii, ca niște pietre de fundație.

Momeala copoilor Sfârșitul lui Gheorghe Sfântu

În Cetatea Dreptilor va judeca Dumnezeu și toți vom recunoaște, de bună voie, că are dreptate, pentru că adevărul va fi evident. Nici unul nu vrea, toți se ascund, când e vorba de greu. Nici unul din mulți, nu din toți, pentru că există oamnei care merg până la capăt, indiferent că sunt apreciați sau nu, că sunt știuți, sau sunt anonimi. Merg până la capăt, în împlinirea menirii lor de a fi oamnei deplin, față de propria conștiință, față de Dumnezeu. Își măsoară existența cu talgerele veșniciei, nu cu lașitatea și mândriile mărunte, adesea murdare, ale unei epoci, ale unei vieți de om. Sunt temerarii. Își orientează gândurile și faptele lor după idealurile pure și tind mereu spre ele., nu se lasă acoperiți și copleșiți de rugină. Merg cu bucuria și curajul infinitului. Sunt altfel. Le e teamă de mărunțaria măloasă a vieții, dar nu le e teamă de eternitate, dimpotrivă, respiră în întinderile ei atemporale. Întru Dumnezeu. Unii oameni își fac aripi din ele. Dreptii, cinstiții.

Victor fierbea. Se trezi singur, izolat. Bătea la porțile inimilor prietenilor săi, dar erau reci și închise ca orice porți. Aceștia nu-l mai recunoșteau, deși nu se arătau că nu-l recunosc. Într-o bună zi, la cafenea, îl luă de piept pe Petrache și-l zgâlțâi: „Ce facem?!” Petrache îngălbeni. Simțea cum cel puțin două persoane din local, iscoade profesioniste, urmăresc ce se întâmplă. Nu le cunoștea, le simțea. În fine o descoperi pe una. De elită? Da, da, de elită. Îmbrăcată sărăcăcios, semăna cu un cerșetor-intelectual, decăzut materialicește, fără putere de revenire pe linia de plutire, dar rămas cu stil, cu o oarecare eleganță a gestului și a frazei. Pe al doilea, ezita, nu știa cine e. Îi atrăgea atenția un domn cam la pruzeci de ani, cu redignotă și baston, cu mustăcioara scurtă, la rădăcina nasului, răsucită în sus, ochii vioi, mereu cercetători, cu o mișcare rapidă a gândurilor, ca argintul viu...Bea singur la o masă...Chelnerii îl servesc cu respect, ca pe o persoană de care te cam sperii,

fie că știi cine e, fie că nu știi și tocmai de aceea, impresionat, te porți cu tot tacâmul, cum se spune. Victor scrâșnea din dinți. Din cauza alcoolului băut, furia lui creștea. Fumul de țigară nu voia să dispară de lângă el. După ce îl da afară, iar îl trăgea în piept. Așa ceva, fără să-și dea seama, îi mărea starea de agitație. Petrache își lăsă obrazul în podul palmei. Stătea cu cotul răzimat de masă. Își băgă degetele adânc în cartilagiul pavilionului urechii. Îi păru rău că băuse câteva pahare în plus. Le simțea efectul. Mulți îl credeau băutor. Nu era. Făcea un efort disperat să-și amintească unde îl mai văzuse pe tipul acela de cerșetor-intelecual, și totodată își concentra toată puterea spiritului spre Victor, spre a-l sili în felul acesta să tacă, deoarece întelecualul-cerșetor, deși nu îl privea decât cu coada ochiului, își concentra atenția, toate simțurile la ei, la cuvinte și la gesturi. Victor, în opacitatea și în starea lui de agitație, ajunsese pe punctul de a deconspira un lucru bine făcut. Nu, nu fusese bine făcut, odată ce Victor a putut pătrunde în această grupare de patru. Puteau fi doi, dar siguri. Putea fi unul singur. Puteau fi oricâți, dar nu și el. Prost, prost de-a binelea. Nu, nu prost, dar încă insuficient de inițiat, de trezit la minte, de educat. Aflase prea multe înainte de a fi bine pregătit. Și vina nu era a lui, ci aparținea lui Gheorghe Sfântu, pentru că Sfântu a apucat a-i spune unele lucruri, fără să se consulte cu ceilalți trei. Trebuiau lichidați, atât Victor, cât și Gheorghe Sfântu. Iată greșeala: nu au fost lichidați. S-a acceptat la modul tacit și Victor a pătruns acolo unde nu se admit greșeli. Rezultatul? Iată-l! În seara aceasta, în cafenea, îi vinde. Revolta unui copil teribil, e bună pe baricade, după ce s-a pornit bătălia. Pe baricade doar. Victor vinde nucleul de foc al vetrei încinse. Doar unul din patru va scăpa, șeful. Vor muri trei și cu Victor, patru. Unde îl mai văzuse pe acel cerșetor distins? Unde Doamne, unde? Gândurile parcă i se legară de un șuvoi nevăzut și nu se puteau sălta deasupra lui. Știa ce-nseamnă asta. Oare numai de acum sunt extraordinar de atenți, de la două cuvinte rostite prea tare de Victor, sau au venit după el, ca și copoii după sângele unui animal rănit? Rațiunea unui om sănătos ar spune că e vorba și de una și de alta. Da, venind după Victor, l-au identificat pe el, pe Petrache. Până aici totul e limpede. Până aici ar ști exact ce are de făcut în continuare, două variante legate una de alta ca două fețe ale unei monede. Sinucidere, sau anihilarea tuturor urmărilor, prin echipele din umbră, de salvare națională. Nu cunoștea nici măcar un om din asemenea echipe, nici nu știa dacă, în mod sigur, există. Un om, l-a întâlnit o singură dată cu zece ani în urmă, i-a spus că tot restul vieții, în caz de primejdie, să umble cu mânecutele negre de funcționar, cu care își acoperea brațele, la birou, de la încheietura mâinii, până mai sus de cot, ca să nu-și murdărească și uzeze haina sau cămașa. Să umble cu ele pe stradă, peste haină sau peste palton, de

la caz la caz. Și când n-ar mai fi funcționar, dacă s-a mai întâmpla așa ceva. Pe omul acela nu l-a văzut decât atunci, cu zece ani în urmă, o singură dată, dar vai, Doamne, mari sunt minunile Tale, îl poartă în imaginea memoriei, de parcă l-ar vedea în fiecare zi. Acel om adăugase: „Acesta e un ordin! Să fii mereu pregătit, având mâneculele la tine!” De multe ori a fost fără ele. De aproape cinci luni, abia acum înțelegea de ce, le lua zilnic cu el, sau verifica dacă le are asupra sa, cele de rezervă, deși știa că sunt asupra sa. De cinci luni de zile primejdia îi dădea târcoale. Ce greșală! Greșală de școlar începător, nu de general. Petrache își coborî brațul de sub ureche, cu haina, exact în scrumieră, ca și cum nu ar ști ce face, părând concentrat la cele ce vorbea Victor. Mișcă brațul în dreapta și în stânga s-o murdărească bine. Cămașa, de în, cu mânecile strânse pe încheietura mâinii, o simțea cum nu ajunge tocmai bine în scrumieră, dar reuși. Cu brațul celălalt îi făcu semn lui Victor să-l asculte și îi zise: „Le și ba, sau da și nu. Englezii spun ies, noi, transilvănenii, ie.” Petrache râse amuzat, dar, dându-și seama că zadarnic încearcă să bată șeaua, ca să priceapă calul, deoarece Victor își pierduse complet cumpătul, sau poate că nu avea cumpăt, îl repezi: „Du-te dracului, mă! Atâta mă bați la cap, în loc să bei și tu un pahar, că m-am murdărit de scrum. Da ține scrumiera sub nasul tău, nu sub al meu!” Luă scrumiera și o trânti pe masă, mai înspre Victor. Acesta, văzând că Petrache e supărat, se repezi la vorbele lui și se legă de ele, la început de formă, ca să-l înhațe, să-i treacă supărarea, apoi cu pasuinea turbată a băutorului, care începe să bea în neștire: „Să bem! Să bem!” Dădu să-l scuture pe Petrache de scrum și răsturnă sticla cu vin. Nu căzu de pe masă, deoarece Victor, cu o dexteritate de necrezut, la un așa grad înaintat de băutură, o ridică și o așeză la loc. Asta îi făcu bine. Parcă se trezi dintr-un somn. Din păinjinișul alcoolului. Deveni alt om. Își ceru scuze. Petrache își scutura haina cu gesturi largi, anume. Avea mâneculele de rezervă în servietă. Mâneculele de alarmă. Astă dimineață a vrut să le pună în haină, în buzunarele dinăuntru. Avea două buzunare, de-o parte și de alta a pieptului. A voit. De fapt nu el, ci sufletul lui. Când a deschis ușa, să iasă din cameră, s-a trezit împins de o forță nevăzută, care i-a mișcat mâna. A închis ușa la loc și s-a îndreptat spre masă. A deschis servieta și a luat mâneculele. A simțit acea forță, cum îi împinge mâinile în sus, spre buzunare, ca să pună mâneculele. În inima lui un glas îi spunea: „Dacă pierzi servieta, sau ți se fură, cum mai dai de veste, că ești în primejdie?” S-a împotrivit. Împotrivire reală. Abia acum pricepu că acea împotrivire venea de la potrivnic, de la dușmani, că i-au legat mințile. Nici lui nu-i venea să creadă că nu a înțeles astă dimineață. Ca un începător! Se supără pe el. Mânia aceasta îi făcu bine. Îi elibera mințile din mrejele ce i-o legară.

Această eliberare îl atinse pe Victor, care, în sufletul său, simți o umbră de primejdie și-i fulgeră prin cap, că a făcut o prostie. Această fulgerare pâlpâi ca o lumină continuă. Se îngrozi. Văzu că de câteva luni a făcut numai prostii, mai ales în seara aceasta, când i-a zis cu voce tare, câteva cuvinte, lui Petrache. Numai câteva. Dobitoc. Bestise. Îi venea să se înjunghie, să-și reteze gâtul cu cosorul. Nu vinele de la mâini. Ar fi fost prea ușor. Gâtul. Victor intrase în capcana fără ieșire, fără luptă, în moartea celui slab, nu în moartea luptătorului. Era un om mort. Moartea lui însă nu însemna nimic. „Nu așa Victore, nu așa”, îi zise Petrache cu calmitate, parcă citindu-i gândurile, ca într-o carte deschisă. Victor înțelese prin aceste cuvinte că nu așa trebuie să moară, ci altfel. De fapt, nu-i cerea să moară. Petrache n-avea dreptul acesta. Cu Victor nu se stabilise nici o înțelegere prealabilă, pregătitoare, ci după aceea i s-a spus, altă greșeală, că dacă va scoate o vorbă, oricui, sau lor, în lume, v-a muri. De fapt, ucis, trebuia Gheorghe Sfântu. Între cei patru, adevărata prietenie și dragoste, însemna lichidarea prietenului, când se constata și se recunoștea că nu s-au păstrat secretele, că nu s-au respectat regulile Focului. Ce patru, centrul focului. Cine greșea, trebuia să lase locul altcuiva mai vrednic și să moară. Regula pentru fiecare, nu pentru toți, nu toți pentru unul. Fiecare putea muri pentru toți, dar nu avea dreptul să-i pună în pericol pe toți, neamul, poporul, prietenii, orașul, satele, de la caz la caz. Așa se organizaseră intelectuali români din Ardeal. Câte unul. Pe cont propriu. Când se intra în conflict cu oficialitățile, cel în cauză recunoștea că ideile sunt ale lui, numai ale lui, că din mintea lui au izvorât. De aceea în 1789, când l-au hărțuit pe Samuel Micu Kelin și l-au scos din Ardeal, ținându-l departe de țară, douăzeci și cinci de ani, până la sfârșitul vieții, austriecii nu bănuiau că Micu făcea parte dintr-o rețea românească de informații și rezistență. Nu l-au omorât, ca să nu devină martir și prin moartea lui să unească rândurile prietenilor săi într-o organizație. L-au crezut absolut singur, intelectual revoltat, revoluționar. Și Micu a fost tare până la capăt. Extraordinar de tare. Deputat în Dieta ungară, i-a acuzat deschis pe imperialii unguri, pentru deposedarea băștinașilor transilvani de toate drepturile lor fundamentale. Exilat la Budapesta și la Roma, a tăcut ca o stâncă. Tăcerea îi dădea fericire. Toate legăturile codrului, frunzele copacilor, se ating, formând o mare de frunze. Legăturile au rămas neștiute de dușmani. Cei patru, din Cluj, grupul lor, nu cunoșteau și pe alții. Constituiă o organizație. Petrache știa că organizarea pe om responsabil, pe cont propriu, în caz de pericol, aduce după sine consecințe numai pentru unul. În inimă i se răsuci ceva ca un șarpe. Un grup de patru, dintre care numai unul este în siguranță absolută, iar ceilalți trei, acum, de când cu Victor și Gheorghe Sfântu, sunt gata tocați. Gheorghe Sfântu a vorbit fără

aprobare, ce nu trebuia, cu Victor. Ironia soartei. Unul în siguranță absolută, dar apăruse Victor, așa că vor pieri patru. Zmulse gândul cu patru., îl zmulse și îl ucise cu sete, cu violență. Numărul patru nu există. Există numai el însuși. Va juca rolul unui singur om și dacă ei știu destul de multe și dovedesc, nu există decât el, numărul trei, adică unul. Acest gând îl unse la suflet. Focul, vatra fierbinte prin care sângele bea jarul speranței prin toți copacii pădurii, putea fi salvat. Ce contează cei trei în astfel de situații?! Și acum, gata cu filozofarea. Petrache se hotărî să joace tare, rolul său. Toți trei aveau câte un rol special în caz de primejdie, rol pentru a deruta, pentru a abate atenția și pentru a câștiga timp pentru alții. Cine sunt acești alții, nu știau, dar trebuiau să existe, iar dacă nu existau, se vor naște din setea lor de libertate. Pruncii din pânțele mamelor sunt strigătele românilor după dreptate și libertate. Românii au rezistat secole întregi, loviți de năvălirea hoardelor barbare! Încă din pânțele se hrăneau cu jarul libertății, pe viață, indiferent cine erau, ce anume și ce necazuri aveau! O poftă adâncă îi intră în vine, o poftă de a-și bate joc cu vârf și îndesat de urmăritori. Cei din cafenea îl lăsară în pace. „ E imposibil ca urmăritorii să știe esențialul. E drept că au mirosit, că l-au mirosit, că l-au depistat pe Victor. I-au aflat toate dorințele, dar și-au dat seama că acestea izvorăsc de la alții. Acei alții, ei trei. Ce au făcut în ultimele cinci luni? Multe, dar se presupune că în prima lună Victor și-a ținut gura. Da, și-a ținut-o, dar după aceea? De când îl filează? De când a început Victor să acționeze?” Se temu o clipă că cerșetorul-intelecual îl va opri și-l va aresta. Nu se ridică de la masă, ca să nu se ridice nici presupusul detectiv. Petrache îl privi adânc pe Victor și îl stăpâni. Îi zise cu voce destul de tare „ Victore, mâine seară bem la Voinea, la cramă”. Apăsă pe cuvântul bem. „Auzi? Foarte important! Mîine seară”. Iscodi cu coada ochiului și-și dădu seama că cerșetorul acela cu pardesiu uzat, auzise. Acum Petrache spera că va fi lăsat în pace, la plecare, dar că va fi urmărit. Simțea însă, cu certitudine, că numai azi va fi lăsat în pace, că cerșetorul cu pardesiu uzat, dar cu o croială elegantă, are drept de decizie. Petrache păli și ieși. Victor mai rămăsese cu o sticlă, să se răcorească. Acum îl ardea pofta de băut. Trebuie să-și stingă setea cu ceva udătură. Și bău cu sete până nu mai știu nimic de el. A doua zi nu veni la întâlnire. Fusesse arestat de o brigadă a poliției secrete ungare. Rezistă cu bine palmelor și pumnilor, dar nu și schingiuirilor. Când i-au prin mâna la ușă și au început să i-o strângă și i-au rupt un deget și i-au smuls o unghie de la un alt deget, s-a zmucit să-și scoată mâna de la ușă, dar mai rău l-a durut. Au presat ușa până i-au rupt al doilea deget. N-a mai rezistat. Ca o părere, ca o umbră, îi trecu prin minte un gând, că puțină răbdare de ar mai avea, ar fi mai tare decât durerea, decât schingiuitorii. Zise că spune tot. I-au eliberat mâna de la ușă. Simțindu-se

liber, s-a repezit cu toată greutatea corpului spre muchea peretelui de la geam, perete lat de peste un metru și jumătate. Când ajunse destul de aproape își întinse trupul înainte, cu toată forța și se izbi cu fruntea de muchie. Mai făcuse cineva așa. Lică Sămădăul. Simți o pâraie înăuntru, în cap, ca la pepenii roșii, coți, apoi o strângere, o închircitură și mai departe n-a mai rămas din el decât cioburi de viață, fără să se mai poată lega între ele. N-a murit, dar nici nu și-a mai revenit. Peste doi ani a fost înmormântat pe cheltuiala statului. Un om fără nume, găsit pe străzile Clujului. A murit și sufletul lui nu are ce spune eternității. Nu îi poate spune nici că a murit de moarte naturală, nici că a murit pentru un ideal. Pur și simplu, a murit. Nu a trăit în nici un fel. Și Gheorghe Sfântu va da socoteală. Cu destinele oamenilor joaca nu este îngăduită. Ca Victor mai sunt și alții. Furioși și revoltați fără cap. Petrache aștepta seara, ca pe ace. Intră în crama lui Voinea. Victor nu mai venea. Omul cu pardesiu uzat îl aștepta afară. Într-un târziu, de Petrache se apropie un tânăr elegant și-i spuse: „, Poliția imperială. Ne urmezi fără să trezim nici o bănuială. Prietenul dumitale, Victor, nu mai vine. L-au luat ungerii. Ei cu gunoiul, noi cu dumneata. Norocul dumitale este că noi suntem domni...” Încă cinci indivizi îl înconjuraseră pe Petrache. De unde îl cunoștea pe omul acesta cu pardesiu uzat? Poate că i s-a părut numai că îl cunoaște, poate i s-a părut doar că l-a văzut...

Oficialitățile de ocupație, reprezentanții Austriei și Ungariei, șterseseră România de pe listă. Nu mai prezenta nici un pericol. În 1916 România intrase în război pentru întregirea neamului, pentru a forța imperiul austro-ungar să-i restituie provinciile românești dintre Tisa și Carpații Orientali. Situațiunea operațiilor militare din Europa și Balcani suferi unele schimbări și România se trezi atacată de patru țări. Ungurii, austriecii și nemții atacară armata română din Vest, prin Ardeal, iar prin Dobrogea, deci prin sud-sud-est, un corp de armată german, sprijinit de armata bulgară și turcă. Spre stupefacția inamicilor, românii s-au retras cu bine din încleștări, deși cu mari pierderi, organizându-și rezistența în Moldova, locul ulimului refugiu și al ultimei speranțe. Nu capitulau, deși se retrăseseră și din București, capitala țării. Nu capitulau, deși prin nord, prin Galiția, Bucovina, și Ucraina și prin vest și sud armatele dușmane pătrunseseră spre Rusia, înconjurând, aproape închizând cercul în jurul armatei române. Aici, în Moldova, la Oituz și Mărăști, armatele germane au fost stăvilite și umilite.

Armata întâia austro-ungară, comandată de generalul Arz von Straussenburg, alte trei armate germane, încredințate generalilor prusaci von Morgen, von Staabs și conte von Schmettow, atacau din Transilvania, iar von Makensen lovea, cu armate germane, bulgare și turcești, din sud, de peste Dunăre.

În 1916, România trebuia să se apere pe un front de cca 1700 kilometri, cel mai lung front din Europa, împingând în lungul lui cei 600.000 de ostași pe care-i avea atunci.

Ziua de 6 august 1917 a însemnat apogeul atacului german în complexul bătăliei de la Mărășești.

Spre uimirea nemților, regimente întregi de români porneau la atac, fără haina militară. Numai în cămăși. Câmpul operațional militar, imens. Cămășile albe atacau de gândeai că n-aveau trup. Suflete plămădite cine știe unde și cine știe din ce. Alte mari unități militare, în uniformă completă, se confundau cu pământul, cu iarba, cu ogoarele, atacau de asemenea irezistibil. Cămășile albe tăceau și tăcerea vuia, să audă cerul. Un strigăt mut. Nici o urală, nici un fior de luptă. Lumini ce se avântau pe fața pământului. Lumini ce nu se stingeau. Pământul primea culoarea luminii, culoarea cămășilor albe. Celelalte unități nu renunțaseră la urale, dimpotrivă. Nu se vedeau atât de bine, nu erau ținte atât de vizibile, ca și cămășile albe. Nemții au pierdut controlul întregului front european de răsărit. Deci pe cale militară, România nu capitula. Trebuiau încercate căile diplomatice, având în vedere că armata română, totuși, era înconjurată. Cică ostașii nemți care au ajuns acasă, în Germania, aveau coșmaruri. Vedeau cămășile albe. Și pruncii și femeile lor se trezeau din somn strigând: „Cămășile albe!” Aceste cămăși albe, unități militare formate din toate provinciile românești, inclusiv Basarabia și Ardeal. În 1916 însă, după retragerea armatei române din Ardeal, ungurii și austriecii trăsese o linie peste pericolul extern, România, și intern, românii transilvăneni. România pierdea pe zi ce trece sub valul armatei germane. Ministerul de externe ungar și cel austriac, secțiunile poliției secrete, aveau teren bun de lucru. Suflete multe se învioraseră la ideea Unirii cu Patria-Mamă. Trebuiau depistate și stinse, sugrumate. Acum, după starea de agitație a anilor 1916-1917, puteau fi depistate eventualele cuiburi de agitatori români și lichidate, în așa fel, ca liniștea deplină să domnească peste estul imperiului, de unde se trăgea strălucirea materială a Vienei și acumularea de bogție pentru Budapesta. Trebuia înăbușită speranța unirii românilor de la vest de Carpați, cu România, Patria-Mamă și, totodată provocată o stare de pesimism general, de orientare a gândurilor unui viitor luminos spre Viena, spre conviețuirea în imperiu, ca singură modalitate posibilă de existență. Ungurii nu orientau sufletele românilor spre nicăieri, încercau să le stingă, să sufoce ființa națională românească, ființa băstinașilor. Așa că cei de la siguranța Imperiului austriac și din Ungaria, acționau cu pasiunea datoriei „patriotice” împlinite...Victor, mort, Petrache arestat.

Gheorghe Sfântu, cel ce vorbise cu Victor mai mult decât trebuia, fără să se consulte cu ceilalți camarazi, deși vinovat, a avut mai mult noroc. O jumătate de an, de când Suru Autohtonul i-a spus! „Cretinule, ne-ai vândut, ca Iuda pe Cristos, cu trăncăneala ta de om important! Trăncăneală sau vânzare, tot una e!”, Gheorghe Sfântu se ținu tare. De cum ajunsese acasă, intră la idee. Vedea peste tot pericolul, pedeapsa. În seara aceea voi să se ducă la Victor. Reunță. În fine, târziu de tot, la miezul nopții, porni spre Victor și bătu la ușa acestuia și îl sili să jure pe Hristos că va tăcea, că nu va trăncăni nimănui nimic. Victor atins în demnitatea lui, jură. Tonul îl îngrijoră pe Gheorghe Sfântu. Descoperi în sufletul lui Victor un fel de combinație între mândrie și indiferență. Descoperi pericolul ce este în omul încrezut, cu o părere categorică, bună, despre sine, om care nu suferă să fie contrazis. Astfel de oameni au un refuz structural al dialogului, atunci când trebuie să se supună, să dea ascultare, să recunoască ceva, sau să mărturisească. Avea rădăcina orgoliului bine hrănită. Acest orgoliu îi dădea puterea penetrării, puterea de acroșaj, de lipire față de oameni, dar tot el îl izola. Se credea demnitatea înăscută. Tonul lui, al unui om încrezut, încă nedospit de viață. Aluatul unora, din cauza acestui orgoliu, nu dospește niciodată și ei nu se cresc la adevărata statură umană, cu înțelepciunea ei. Sunt stenici, lipsiți de elasticitate. Prostia lor e răsărită direct din orgoliu. Chiar dacă au o doză importantă de inteligență, nu cunosc înțelepciunea. Spre casă, Gheorghe Sfântu simți primejdia în perspectivă, în viitor. Ar fi trebuit să ucidă două trupuri. Al unui suflet vinovat, al său și al unui suflet nevinovat, al lui Victor. Îți zicea că numai pe el are curajul să se lichideze, dar să-l omoare pe Victor ar însemna o crimă. Dacă Victor este pietros, dacă nu va face greșeli și deci nu va trăda? Involuntar, posibil. Se cunoșteau de ani de zile. De ce i-a vorbit? Nimic nu e sigur pe lumea aceasta, rosti el în concluzie. Ajungând acasă își aminti de șerparul său încrustat, pe care îl cumpăraseră cu trei ani în urmă, când o femeie i-a spus. În caz de primejdie, pune-ți chimirul la brâu și așa, cu ajutorul lui Dumnezeu, să nădăjduiești că vei primi ajutor la timp. Gheorghe Sfântu râse. Cum să ia șerparul la brâu? Să i să vină în ajutor? Păi acum de ar lua șerparul, chiar nu ar mai avea nici o șansă. Nu va lua șerparul, ci trenul spre Viena și, de acolo, spre Roma, unde, cu urmele pierdute, va trăi ca o muscă, bâzâindu-și firul vieții până la capăt, sau până se va rupe. Zis și făcut. A doua zi dispăru și nu s-a mai știut nimic despre el, până la douăzeci de ani după război, când Vlaha, un bătrân, povesti nepotului său, flăcăuș la școlile domnești, seminarist, viitor preot, cum a fost executat Gheorghe Sfântu. Un cuțit împlântat subsioară, în toamna anului 1918, într-o gară de la granița Austriei. Aceeași poveste o mai aflară încă trei, un ficior din Petrid, un alt fiu de țăran din Plaiuri, elev la Liceul

Militar, un copil de muncitor din Cluj, student, pe care pusese ochii, în taină, un om ce trecea zilnic, spre casă, pe strada acelei familii de muncitori. Și studentul n-a aflat niciodată că a fost ales de Petrache, martir al neamului românesc, găsit într-o dimineață, mutilat de brazdele a optzeci de încrestături de cuțit. Îl alesese și-i trimisese un camarad, spre a-i deschide ochii și a-l pregăti. Asasinii lui Petrache voiau să afle ceva de la el. Loviturile mortale i le-au dat la sfârșit. De la Petrache nu se putea afla nimic. Neîndoielnic a murit fericit. Credea că stăvilarele Carpaților vor fi sfârâmate și de la Tisa pînă pe malurile Nistrului poporul român va respira aerul sănătos al libertății. Petrache intră în eternitate, cu conștiința datoriei împlinite.

Flaviu

Până în zori tot satul auzise despre moartea lui Flaviu Orolu, tată a trei copii. Se întorsese de pe front, ca atâția alții. Într-o bună zi și-a zis că dacă domnia l-au dus la abator, la război, nu înseamnă că el trebuie să steie la tăiet. Și dacă tot e vorba de moarte, apăsă să moară cu sufletul în picioare, nu închiricit de apăsări. Parcă și-ar fi luat o piatră de moară de pe inimă. Respiră ușurat. Putea să moară pe drum, la întoarcere, dacă nu va avea noroc. Nu e tot aceeași moarte cu a omului paralizat de teamă. Frică nu va mai avea. O lepădase ca pe o haină care nu e bună la nimic. Nu se lăsa însă în voia soartei. Mirosea ca un câine primejdia și se zbătea să sufere toate necazurile, dar nu se lăsa. Da, să moară, dacă îi este scris să moară, dar nu oricum, nu în prizonierat. Cu viața lui poate sfinți frunțile copiilor săi. Ei da, altfel de moarte, nu prostească, dobitocească. Și moartea este de mai multe feluri. El își pierduse sufletul. Acum îi venise la loc. Omul și când moare trebuie să se bucure, nu numai când nu are moartea față către față. Or el nu se putea bucura, nu putea muri. Și de i-ar fi ciuruit trupul cu gloanțe, tot nu ar fi putut muri aici, la mătăhala asta, la care oamenii îi spun război. Și s-a bucurat când și-a regăsit sufletul. Să ajungă acasă. Să ajungă lângă nevasta sa, lângă trupul ei cald și la inima ei bună. Și lui, să-i atârne copiii de piept, ca și crengile încărcate cu flori, de trunchiul prunilor. Să muncească pământul, să scoată pâine din el. Și, ca prin minune, sutele de kilometri rămâneau în urmă. Iar sutele de kilometri din față scădeau. Când trecu prin Chișinău, lumea de aici fierbea. Se ferici că ajunsese în Basarabia. Când pricepu despre ce este vorba, în plin centrul orașului, cu inima învelită de lacrimile ce o broboniră, ca roua câmpului cu flori, se plecă în genunchi și zise: „Îți mulțumesc Dumezeule!!” și sărută pământul. Și-a desfăcut brațele, să-l îmbrățișeze. Își răzîmă fruntea de pământ și rămase așa, mai multă vreme. Venise cu soarele, mereu spre apus. Parcă își înfășurase mâinile în

coama soarelui și-l strunea. În fiecare seară, împreună cu soarele, se odihnea, pe un deal, sau pe o luncă. Îl chema acum în mod lămurit zvonul pădurilor din Ardeal. Îl atrăgeau irezistibil. În Chișinău aflase că Sfatul Țării din Basarabia, adică din Moldova de est, numită pentru o vreme Republica Democratică Sovietică Moldovenească, a hotărât Unirea cu Patria-mamă, România. Hotărârea lui de a fi liber în mod deplin, de a dezerta din armata austro-ungară, îi redase legătura cu cerul, cu sălașul zeilor, cu veșnicia la care mergeau ciobanii Mioriței, să ne ducă durerile. Se întâlneau cu rândurile bunilor și străbunilor, în neistovita lor sete multimilenară de libertate. Auzea vibrația luminii și a materiei. Pământul și stelele au un anumit grad de tensiune, de vibrație, de lucrare în comuniune. Pământul, plin de arome. Îl îmbrățișă. Simți răsuflarea tuturor oamenilor din satul său. Simți răsuflarea pământului. Pământul lui drag. Începusă joace de unul singur și să strige ca la horă: „Iu, mă, iu, pă-mân-tu-le! Hop șa! Inimi, dragile, tu le, iu, ha, ha! Di la Nistru pân la Tisa, hop și-așa. Neamu meu s-a hidini-s-a! Hopșă!” Mai făcu vreo câțiva pași de joc, se opri, despică aerul cu o chiuitură, lovind pereții caselor cu ea. Ridică fruntea spre soare și zise: „ Am ajuns acasă. Mă spăl și mă hodinesc. Soare, de mâine pornim iar la drum, până în Filea, satul unde te-am văzut prima dată, mulțumesc maică-mi și lui tata că m-au făcut! Moșii și strămoșii mei au venit în Filea, din Baia Șutului, nu să știe când.

Când ajunse la Iași, dădu peste o înghesuilă și o mizerie de nedescris, peste boli și foamete, dar și peste două mari unități militare în formare, alcătuite din români ardeleni care au trecut munții, din Ardeal, spre Iași, sau din românii dezertori din armata austro-ungară, de pe toate fronturile. În fine, începu să fie atât de obosit, avea trupul atât de sleit de pueri, încât dormi de la amiazăzi, până a doua zi. N-a rămas în aceste unități militare. Nu a vrut. Acasă. Nu, n-o să fie împușcat, va ajunge acasă. Pornea cu mult înaintea soarelui, încât astrul trebuia să se grăbească pentru a-l ajunge. Mergeau împreună, unul pe cer, celălalt pe pământ. Așa a rămas vorba aceasta, de la moșii și strămoșii românilor. Toate se mișcă. Pământul se răsucesc făcând mereu baie de lumină. Cu lumină aceasta se întovărășise Flaviu al Băieșului. Lumina, liberă. Amândoi fără frică de nimeni și de nimic. Mai călare, mai cu trenul, și mai mult pe jos, în uniformă lui ridicolă de ostaș al împăratului austriac, traversase toată Moldova. În schimbul uniforme, într-un orașel de la poalele Carpaților, primi un rând de haine țărănești, uzate. Acum putea să treacă granița în Transilvania lui. Nu mai avea uniformă și ungurii nu-l mai puteau vâna atât de ușor. Se întorcea acasă. După zece ani de ostășie. Să-l găsească soarele dimineața, pe ogorul său, la plug. Să râdă prietenește către soare și să-i spună „ Bună dimineața, Soare.” Să-și vadă copiii. Să-i învețe să se scoale cu noaptea în cap și să fie harnici. Să-i crească mari, ca să poată

zice și ei soarelui „Bună dimineța, Soare.” Și lumina muncii lor să se unească cu lumina soarelui, ca să meargă dimpreună prin viață. Și să-și crească copiii cu răbdare și înțelepciune. Să-i învețe să zboare. Lui i-a deschis mintea un bătrân. Un oștean de-al lui Avram Iancu. Umbla cerșetor din sat în sat. Cu rosturi ascunse. Albise și îmbătrânise cerșetorul, tot bătând drumurile țării...Păr alb, cămașă și izmene albe. Toiag. Într-o zi ungurii l-au identificat. Unul din căpitaniii lui Avram Iancu, de pe vremea Revoluției...Revoluție ce avusese cu zeci de ani în urmă... Și a venit o grupă de honvezi și l-au arestat și au pornit cu el către Turda, unde nu au mai ajuns niciodată. Nici o zdreanță nu s-a găsit din ei. Atunci a murit, în lupta aceea de taină și tatăl lui. Tot Flaviu îl chema. Flaviu Orolu. Au rămas copiii... Unul a murit de mic. Despre el, despre Flaviu, lumea spunea că seamănă cu tatăl său, că de aceea l-au și botezat tot Flaviu. Tot trei copii sunt și acum în bătătura casei. Trei copii fără tată, într-o țară ocupată de unguri. „Nu vă lasă tata. Nu vă lasă și de va fi să-mi dau viața pentru voi. Nu s-au lăsat părinții noștri, nu ne lăsăm nici noi și nici voi nu vă veți lăsa. Nu vă las. Nu vă lasă tata!” Soarele apunea. Flaviu ajunsese lângă soare. Soarele, de pe deal, îl așteptase. Îl aștepta numai pe el.

Până în una mie nouă sute doisprezece, în cazarmă, ostaș. În nouă sute treisprezece, pe frontul iatlian. Apoi, în nouă sute șaisprezece, că n-a murit, a ajuns în Rusia, și, acolo, într-o zi, s-au rupt stăvilarele apelor și șuvoaiele au început să alerge nestăvilite. Nouă ani și jumătate de ostășie și război. A dezertat. L-au prins cazacii. Dintr-o lovitură de sabie, l-ar fi omorât. L-au pus la lucru, o zi, două, urmând să-i reteze capul, altădată. Lucra într-o rafinărie primitivă, de dohot, de smoală pentru unsul osiilor căruțelor. Flaviu rezista la lucru. Se hotărî să fugă. Dorul libertății îi dădea putere și nădejde. Sufletul lui nu purta frica sabiei. A pornit într-o zi peste câmpuri, cu alte straie. Cele de pe el se înnegriseră de smoală. A dormit ca lupii, în zăpadă și n-a înghețat. Și pentru că nu a înghețat de prima dată, a scăpat, n-a înghețat nici în celelalte nopți. Și iar l-au prins. Zăpezile se topiră. De fapt, nu l-au prins. A apucat a intra într-un convoi și a mers cu el. Un convoi de ruși. Singur, ar fi dat mai repede de bănuț. Cei din covoi căutau pe trădători, reacționari, pe dușmani, căutau, ziceau ei, pe cei răspunzători pentru lipsa alimentelor, pentru foamete. Pe cei ce aveau alimente. Zile întregi de nemmâncare. Convoiul mergea să învingă. Să învingă alte convoaie și unități militare. Doreau să le întâlnească, să le extermine. Nu va scăpa cu viață nici un dușman. Cel puțin prima bătălie o vor câștiga și apoi vor mânca bine. Mai departe, nu se știa. Într-o zi îi lăsă în zbuciumul lor și dispăru, dar, peste alte câteva zile, îi întâlni iar. Nu mai aveau capetele pe umeri. Mulți, spânzurați, răstigniți. Răstigniții mai trăiau. Se uită la doi. Nu făceau nici o

mișcare, ori cât de mică, dar trăiau. Aveau fiece vână și vinișoară și mușchiuleț, ieșite în evidență, într-o tensiune, într-o crispă generală teribilă. Pietrificare. Durea întregul corp. Orice mișcare, imposibilă. Plecă mai departe. Dădu iar peste un răstignit, pe trunchiul unui copac. Avea brațele bătute în cuie, pe-o bucată de ramură, legată cu o funie de un copac. Atârna în cuie. Convoiul, ucis în luptă. De către alt convoi, de ruși și ucrainieni. Flaviu nu mai înțelegea nimic. Nu mai știa care cu care se bat. Dar nici nu se trudea să înțeleagă. Știa doar că unitățile românești de transilvăneni din armata austro-ungară, parcă au înnebunit, toate. Nu mai luptau. În grupuri mici, sau chiar mai amri, se întorceau spre România. Unii ofițeri unguri, disperați de dezertarea românilor, s-au sinucis. Ofițerii unguri au tras în soldați, pentru a-i readuce la ordine. Trupe de români s-au răscolat, declarând guvernului rusesc că ei sunt români, nu unguri și nici austrieci, și, deci, nu mai luptă împotriva rușilor. Șapte români, dintre răscolăți, au fost delegați să ajungă la Lenin. Aflaseră că Lenin a recunoscut dreptul românilor dintre malurile Nistrului și Prut, de a se alipi României, Patria lor Mamă, deoarece Moldova de răsărit este teritoriu românesc.

Soarele îl călăuzea pe Flaviu de sus, din slava cerului. Flaviu mergea mereu de la răsărit spre apus, zicându-și că într-o zi va ajunge. Drum greu. Între slavi izbucniseră luptele și nu se știa care de partea cui e. Apoi zonele militare, ocupate de armatele străine. Tot felul de greutate de care se scăpa cu greu. Într-o zi Flaviu se trezi în patul unei rusoaice, care îl învălătuca cu trupul ei, ca un stup de albine în fagure. Îl voia al ei, iar tot ce avea ea, casă și gospodărie, să fie ale lui. Flaviu arăta soarele și-i spunea că trebuie să țină drumul soarelui. Rusoaica nu știa românește, Flaviu nu știa rusește, dar se înțelegeau tot așa de bine, ca și cum ar fi știut. Într-o bună zi, pricepând că nu poate fi al ei, îl înșfăcă de haină și-l târî, mai mult pe sus decât pe pământ, la casa altei femei, îi spuse acesteia ceva în limba lor, abia abținându-se de mânie și-l îmbrânci peste ea, de se rostogoliră în pat. Îi lăsă împreună și plecă înapoi, la singurătatea ei. Dacă ea nu l-a putut ține, poate va reuși alta. Corpul i se zbătea de părere de rău după Flaviu. Acesta, la casă nouă și femeie nouă, nu mai arăta drumul soarelui pe cer, ci își luă în serios rostul omului cu nevastă și gospodărie. Rusoaica nu-l slăbea din ochi. După câteva zile Flaviu dispăru lăsând tristețe în urma lui. Zile în șir nu a avut spor la mers. De câteva ori, copleșit, extenuat și amenințat de pericole, se surprinse părându-i rău după rusoaică, ce ardea în brațele lui ca jarul și avea și o gospodărie bună și nu vorbea mult, grăia dulce și încet și necazurile lui s-ar fi sfârșit. Să fi rămas măcar vreo câteva săptămâni. Și săptămânile se făceau luni și ani și avea cu rusoaica prunci și pruncilor le arăta drumul soarelui și atunci îl seca la inimă, dar tăcea și nu își spunea nimănui durerea.

Drumuia, cuprins de această stare sufletească, indiferent la visele lui, adormiseră, la doruri, nu le mai simțea, până într-o dimineață, când, chemările străbunilor și soarele de pe cer, îi redară energiile. Se zbatu, se dezlănțui și se bătut prin zile și noți cu greutate și pericolele. Au fost și câțiva români care au rămas pe întinderile de la răsărit, de dincolo de Nistru, unde, până la Caspica și chiar dincolo de ea, se mai poate auzi graiul românesc de mii de ani, de când există sufletul neamului românilor pe suprafața pământului. De pe vremea dacilor și de mai târziu. Și în Siberia se vorbește românește, căci Siberia, închisoarea popoarelor, a ucis șiruri nesfârșite de români. Zeci de mii, după zeci de mii, transmutați din Basarabia și Transnistria. Unii au supraviețuit înghețându-și căsuțe și mici așezări, adevărate vetre cu viață românească. Flaviu știa acestea din tot felul de vești și de zvonuri. În Basarabia însă, fu săgetat până în măduva oaselor! Trecu prin sate din care românii au fost smulși de pe pământurile lor străbune și strămutați aiurea. Pe fețele celor rămași se citea groaza deportărilor, strămutărilor. Groaza morții, groaza condamnării la muncă silnică pe viață, în îndepărtatele întinderi ale Siberiei. Totuși, în Basarabia a auzit vorbindu-se românește peste tot unde calcă piciorul, cum se aude murmurul frunzișului dintr-un codru. Flaviu își zise că și în Basarabia, ca și în Ardeal, suflarea românească nu a fost și niciodată nu va fi nimicită. Sufletul său văzu întreaga Dacie. O adevărată revelație. Dacia trăia și cum, ca și în antichitate, până la hotarele ei. Dacă din Ardeal ungurii și austriecii nu au putut strămuta pe români, pentru că nu aveau unde, ungurii încercând cu disperare doar să-i deznaționalizeze, în Basarabia și Transnistria, jalea e mai adâncă. Cum să nu fie mai adâncă? Te ia de lângă mormintele bunilor și străbunilor și te duce în locuri pustii! Chiuind: „Iu mă iu pământule, Inimi dragile tu le, Di la Nistru pân-la Tisa, Neamul meu s-a hodini-s-a” nu făcea altceva decât să exprime în cuvinte revelația, viziunea adevărului, icoana vie a Daciei, icoană ce s-a străluminat și în sufletul său. Acum, icoana a urcat în focarul conștiinței lui, conștiință desferecată de închingiuirile cotropitorilor, de greutatea vieții. Ar fi fost mai bine să-l cheme Flaviu Orolu, Fericitul. Sufletul lui mustea de fericire ca și o zi fără nori, plină de bucuria fără sfârșit a luminii. Așa, amândoi fericiți, soarele și Flaviu Orolu, mărșăluiau spre apus, spre satul natal al lui Flaviu. Și cum dacii credeau că sunt nemuritori, în aceste clipe de străluminare a icoanei Daciei, de bună seamă că și sufletul dacului Oroles, rege al Transilvaniei, era de față și se bucura de lumina speranței și a cunoașterii. A iubirii de neam și de pământul străbun. Și Flaviu a ajuns la copiii și la nevasta sa, în mijlocul sătenilor de unde a plecat. În Basarabia aflase că Rusia, într-un moment greu al luptelor, pentru a apăra mai bine teritoriul Rusiei, în fața atacurilor puterilor centrale, a permis

armatei românilor basarabeni, două sute optzeci și cinci de mii de ostași, să se unească, în front comun, cu Armata României, împotriva nemților. Atunci când a fost nevoie să fie oprită înaintarea nemților în imperiul rusesc, Moscova și-a amintit că basarabeni sunt români, și că uniți cu frații lor, vor rezista singuri împotriva armatelor inamice. Tot în Basarabia află Flaviu de corpul de voluntari transilvăneni, dezertați din armata imperială austro-ungară, de pe frontul rusesc. Și această armată de români se năpustea împotriva nemților și austro-ungarilor. Pentru eliberarea Transilvaniei! La câteva zile după ce a sosit în satul său, în timp ce trecea cu nepoțica prin cimitirul satului, se auzi o detunătură. Flaviu se prăbuși. Parcă dormea, răzimat cu capul de o cruce. Veniră și alții de pe fronturile din răsărit, din apus, din nord și din Balcani. Unii se arătară în lume liniștiți și calmi de parcă nu ar fi fost dezertori. Ceilalți, mulți, puțini, nimeni nu știa câți sunt, se spunea că-i ascunde pădurea și-i obləduiesc păcurarii. Se răspândise zvonul că la garnizoana din Cluj se prezentau zilnic dezertorii. Cei ce se prezintă nu sunt împușcați. S-au săturat de război, dar sunt oameni cuminți și se prezintă la autorități. Cine a zis că ungurii nu au suflet? Și mai umblă un zvon că nu-i împușcă, ci-i condamnă la câte un an de muncă, fără judecată, să nu mai aibă de plătit avocații. Un ofițer le spunea că trebuie să fie pușcăriași și să muncească. În pușcărie îi altfel. Nu mori, nu rabzi de foame, îți vin ai tăi cu de-ale gurii, că îi lasă de câte ori aduc mâncare. Se mai auzea că o să fie o grațiere generală, atât din partea Vienei, cât și din partea Budapestei. Ba cu un ban dat la cine trebuie, ba cu un avocat bun, ba cu grațierea, toți ajung acasă, liberi și sănătoși, să-și trăiască viața...

Totuși, la garnizoană, nu se prezentau atât de mulți cât speraseră oficialitățile. O parte au fost arestați pe drumurile întoarcerii acasă. De cei mai mulți nimeni nu știa, sunt vii, sunt morți, sunt în străinătate, se ascund în codri, s-au predat armatelor potrivnice. Bărbații de la cincizeci și doi de ani în sus rămăseseră în sate, pe la casele lor, să are, să semene.. Armatele nu pot lupta fără pâine. Cam la zece-cincisprezece sate, într-unul, lipseau absolut toți bărbații. Toți, indiferent de vârstă, deveniseră ostași ai armatei austro-ungare. Cică, în satele acelea, își făcuseră vulturii cuib, și trebuiau distruse toate cuiburile.

Pretorii primiseră pentru văduvele de război, făină de mălai, dar nici o femeie de român nu făcuse mămăligă din ea. Flaviu fusese dat dispărut, apoi mort. Pretorul află de întoarcerea lui. L-a văzut îndreptându-se spre cimitir. A luat pușca, a ochit și atras... Nimeni n-a protestat. Nici familia lui Flaviu, nici oficialitățile. Oficialitățile, în taină, pregăteau executarea altor ostași, ca dezertori, sau acuzați de cine știe ce hoție, sau nesupunere. Mai ales nesupunere. Ca să afunde Valea Hășdății în somn și robie. La cimitir, la

înmormântare, nepoțica plânse fără întrerupere. Îl văzuse pe unchiul Flaviu în sicriu. Voia să se urce pe pieptul lui, să i se cuibărească sub braț, ca un pui sub aripa caldă a unei păsări.

Gavrilă și ai săi

Prunele uscate în cuptorul de pâine, sau făcute silvoită, umplură zilele de post, mai ales în rândul femeilor, dar în multe case postesc toți, bărbați, femei, copii, tineri și vârstnici. Au o vorbă, cine nu postește de bună voie, îl obligă doctorul și-l pune la post un an, doi și apoi vine moartea și-l pune între scânduri. A știut Dumnezeu ce face când a zis. „Postiți!” Zeama de prune uscate, rece, este foarte gustoasă și sănătoasă. Copiii tăbărau pe ea, caldă, fiindu-le și mâncare și ceai. Ceaiul? Ceaiul nu e mâncare. Nici zeama de prune, da merge în loc de apă, cum ziceau unii. Ceaiul îl beau numai de leac, pentru diferite boli și pentru răceală. Cei maturi luau pentru răceală o țuică rece sau caldă și sprijinindu-se pe puterile sufletului, stânca lor de cremene, își vedeau de lucru pe mai departe. Copiii adunau sâmburii de prună și-i spărgeau. „Du-te, măi copile, mă, în sărăcie, da, tu nu ai unde sparge sâmburii decât aici pe treaptă, de nu poate omul să intre în casă?!” Copilu tăcu. Știa că maică-sa merge mai departe și-l lasă în pace. Privi prin grădină, să vadă dacă nu vine iarna și zise: „Nu vine!” „Cine nu vine, Jicule?” grăi unchiul său, care tocmai se opri lângă pragul prispei. Copilul fiind surprins că vorbește de unul singur, se ținu tare și răspunse cu o oarecare seriozitate, amestecată cu indiferență: „Da, iarna, cine să nu vie?! „Da, știi tu cine sunt eu, dragul unchiului?” Copilul îl privi lung, atent, să nu se dea de gol că nu știe, timp în care mintea lui se trudea să rezolve cazul ivit. Ochii unchiului, de sub sprâncele stufoase ca un tufiș, îi zâmbeau. Deși nu ajunsese să fie sigur, începu să zâmbească și Gicu, cu acel zâmbet ca o petală de trandafir alb, al copiilor. Numai ei pot zâmbi atât de frumos. Unchiul său începu să zâmbească și el și îl mângăie pe frunte. „Ei, ți-ai amintit? Da ce-ți mai fac porumbeii pe care ți i-am trimis?” Copilul pur și simplu izbucni. Cuvintele se înghesuiau în gura lui, ca șampania pe gâtul sticlei. „Unchiul Gheorghe al lui Nani din Agriș! Porumbeii, unchiule, porumbeii, rosti copilul, dând fuga să-i arate colivia de sub streășina casei, pe care i-a făcut-o tatăl său și din care porumbeii au plecat, dar unchiul nu-l lăsă și-l liniști. „Lasă că știu, ți-au plecat porumbeii!” Știa cu adevărat, pentru că perechea de gulerăți și încălțați, așa mari și greoi cum erau, au luat văzduhul în piept, au trecut dealul și s-au întors acasă. !Știi?” „Unchiul să nu

știe?” De ce crezi tu că am venit? Să te cer de la tatăl tău, să te lase să vii, într-o bună zi, cu mine, în Agriș, să-ți dau alții.” „Daa?” Bucuria copilului îi făcea bine bătrânului. Îl mângâie ușor, fără ca pruncul să priceapă mângâierea. Simți viața fragedă. Și i se făcu milă de copil, o milă fără motiv, o milă a unui stejar vârstnic, față de o ramură nouă, care va avea de suferit, până să devină puernică. Un alt gând îi veni. „Băiat. Încă un bărbat!” Cu gândul acesta alungă mila, ca nefiind de nici o trebuință și începu instrucția. „Mă, văd că tu ești puternic. Da curajos ești?” Copilul răspunse: „Unchiule, eu nu sunt un om fricos.” „Ei, ce nepot curajos, are unchiul!” grăi Gavrilă, tatăl lui Gicu, care intrase în curte și se apropiase până la doi pași de unchiul Gheorghe, fără să fie simțit. Gheorghe îi răspunse imediat.” Dapăi cum! Așchia nu sare departe de casă. Da, măi nepoate, se adresă Gheorghe lui Gavrilă, care era nepot de frate, știi de ce am venit?” „Nu unchiule, îi răspunse Gavrilă. Da mi-i spune după ce intri în casă, ti-i hodini un pic, și-i mânca ceva, că vii de la drum!” Copilul se dădu jos și se trase mai la o parte, respectuos și cuminte, lăsându-i pe cei mari să-și vorbească ce au de vorbit. Unchiul Gheorghe îi făcu pruncului cu ochiu. După ce intrară, Gavrilă aduse pe masă mămăliga cu brânză, că nevastă-sa lipsea de acasă. Brânza o păstrau pentru cei ce le trecea pragul, ca să aibă cu ce-i îmbia, cu ce să-i ominească. Porc nu aveau. Îl luase pretorul, de purcel. „Țuică n-am, că s-o gătat!” „Măi nepoate, de ce, i-os de pe drumuri, n-am ce mânca și ce be? Nu-i nici un bai.” „Iartă-mă unchiule, ba este bai, că nu strică un pahar de jinars la casa omului.”, întoarse vorba Gavrilă, pentru a-și acoperi cu stângăcie părerea de rău că nu are cu ce îl omni. „Asta-i drept, nu strică!” „Jicule, să-și deie tata niște bani, să te duci la crâșmă, să cumperi beutură.” „Eu plătesc, nepoate.” Și până să scotocească Gavrilă prin chimirul pe care-l purta sub mantaua militară, de care nu se mai despărțea, de când a venit de pe front, bătrânul Gheorghe îi și dădu banii. „Nu se poate, unchiule!” „Ba se poate, nepoate, vreau să plătesc și gata!” Vorbă limpede. Acum nu i-o mai putea întoarce. Adăugă doar, cu o voce înceată. „Tot dumneata!” „Lasă că te prind io la plată, de aia te plângi tu? Nici o grijă!”, îndulci vorba, ajutându-l, la rândul său, unchiul Gheorghe. Privi copilul pe geam. Opincuțele alergau ca o mitralieră. Gavrilă scoase din lada cu haine de zestre, de jos, de la fund, o sticlă cu jinars. Vorbiră așa, doar ca să trimită copilul de acasă. Când ciocniră paharele, sufletele lor se umeziră cu lacrimi. Nu toate lacrimile ajung în ochi, la vedere. Cei doi își simțiră dragostea ce și-o purtau. Goliră paharele. Mai umplură un rând. „De copil, să nu ai nici o grijă. Îl iau în Agriș. Îl cresc ca pe tine. Iar dacă oi muri, până va fi el mare, va avea Dumnezeu grijă de el, o să se descurce el cumva, în viață, așa că du-te liniștit!” „Liniștit mă duc.” Acestea au fost cuvintele ce și le spusese.

Firul de pe ghemul vieții lui Gavrilă începu să se înroșească și să fie întins, de pe vremea când un jandarm, îl lovise pe unchiul Gheorghe, la un târg săptămânal, din plasa Iara, cu câțiva ani înainte de izbucnirea războiului. Atunci a juns Gavrilă haiduc. Un haiduc care n-avea nevoie să fugă în codru, pentru că pădurile se întindeau peste tot. A doua săptămână după ce unchiul Gheorghe fusese pălmuit, absolut fără nici un motiv, în afară de faptul că jandarmul era jandarm ungur, iar Gheorghe era țăran român, Gavrilă se duse și el la târg. Nimeni nu avea voie să aibă sau să poarte arme. Toți țăranii aveau însă câte un cuțit asupra lor și nu puțini, dar numai Dumnezeu îi știa, pistoale. Pe acasă, bine ascunse. Uneori le lua cu ei. Și Gavrilă avea un pistol, în pământ, în groapa pentru depozitarea cartofilor. N-a fost controlat niciodată, pentru că nu știa, nu a vorbit, nu l-a arătat nimănui. L-ar fi folosit numai în cazuri limită, de mare primejdie, descărcând fiecare cartuș în plin și pe urmă, e drept, ar fi dispărut, nu s-ar mai fi întors la familie, dar ar fi rămas liber și viu și asta însemna mult, foarte mult. Și el, rar, la nevoie, îl lua asupra sa, cum făcu și de data aceasta. A mers cu zece purcei la târg. Aveau cercei, ca iezii. A oprit scroafa pentru acasă. Din doisprezece purcei unul îi murise, iar pe altul l-a dat de suflet, în dar, cumnatului său, de-o ieșit de râsul lumii, pe uliță. I l-o dat din prietenie, cu gând curat. N-o vrut să-l ia. „Măi Lioane, dacă nu-l iei mă arzi la inimă! Doisprezece. Rămân cu zece. Fie ce-o fi. Ți-l dau pe cel mic. Lasă-l slobod prin curte și fie ce-o fi. Taie-l, crește-l, vinde-l, dă-l la alții, ce-i vrea tu, da de luat, ia-l, că eu ți-l dau din tot sufletul.” „Dă-l încoace cumnate, să-l duc la mama. Să guițe cât vrea că și noi avem trei purcei. Cinci purcei o fâtat, tri tăiesc, cu scroafa patru și cu porcul de tăiat, cinci. Până la tăiet, la Crăciun, o să fie mare. Gavrilă n-avea mascru, porc de tăiat, purcel de crescut de anul trecut, pentru a-l tăia de Crăciun. De va găsi mai ieftin, o să cumpere de la târg, dacă nu, de la Orosfai, vecinul, după cum a zis Crucița, nevasta, pe bani, pe grâu și două kilograme de jinars, unul la vânzare, unul la tăiere și o palmă de slănină și două de carne. Târg de ăsta n-o mai auzit satul de când îi el, dar dacă-l face nevasta, nu cocoșu, ce să faci?!

Loți, calul lui Gavrilă, de căruță, dar și de călărie, boncălu pe loc. Simțea că-i drum de făcut și-i plăcea. Abia aștepta să se urce stăpânul și să-i zică: „Dii, loți!” Înainte de a-i zice, dii, îi auzea gândul și pornea în trap ușor, până ieșea din ocol, în uliță și apoi întindea trapul în dezlănțuire. Nu-l oprea de ce să-l oprească ce alții căutau să obțină prin bici, ca să se fălească, sau mergeau la pas, zicând „No, că este vreme!”, numa pentru că nu voiau să se vadă că e nevoie de bici. Unii le croiau câte cinci-zece bice în serie, pe spate și sub burtă, să-i asprească. Astfel bătuți, caii mergeau prin sat de gândeai că sunt împărătești. Acum Gavrilă își schimbă gândul și-l struni. Deși pusese

paie în căruță, purceii abia fuseseră înțărcați și i se părură prea cruzi pentru a rezista hurducăturii. Gândurile i se îndepărtară de la purcei și toate se îndreptară către jandarm și-l băteau, ba un dos de palmă, să-i sară toți dinții din gură, ba o palmă, să rămână surd și strâmb, ba-l lua de piept și-l învârtea tontoroiul, până jandarmul făcea pe el de frică. Drumul trecea prin Agriș. Ajuns în Agriș, deshăma calul de la căruță și-l pregăti pentru călărie. Dădu purceii, să-i ducă la târg, o să-i plătească pentru asta, uni agrișan, care mergea și el la târg, că acolo se vor întâlni ei. Voia să meargă de-a călare. Țăranii călăresc rar. N-au timp de călărit, doar când sunt copii și tineri, atunci învață să călărească pentru toată viața. Călăritul nu se uită niciodată. Gavrilă însă, umbla de-a călare, des. Așa-i plăcea lui, să bată toaca pe pământ, din copitele calului. Lumea s-a obișnuit să-l vadă călare. Se învoi cu câțiva agrișeni și vându purceii pe loc, ce-i drept, cu un preț mai ieftin. Își luase povara de pe umeri. Mai târziu, în târg, își dăduse seama că nu-i vânduse ieftin, da târgu-i târg. Nici de câștig nu putea fi vorba. Oamenii din satul lui tată-său și al lui, acolo a copilărit și al unchiului Gheorghe al lui Nani, așa că o să le dea câte un deț de țuică, să nu fie în câștig și nici ei în pagubă. Până când nu s-a însurat, umbla cu cizmele numai duminica, la horă. Acum, de unele sărbători și când mergea la târg. Sus pe cal, se simți în largul lui. Își pipăi cuțitul. Știa că nu o să aibă nevoie de el. Intră în Iara la trap strunit. Calul, pieptos, arunca frumos din picioarele din față și ținea gâtul arcuit, ca la paradă. Gavrilă nu băuse nimic. Nici nu avea nimic de vânzare. Jur împrejur guițau porcii. Caii, legați de căruțe, ronțăiau fânul sau grăunțele de ovăz. Înăuntru, în făgădău, să tot fi fost zece-cinsprezece oameni. Mai spre prânz, când multe din vânzări vor fi făcute și după amiază, va fi înghesuailă. Pe cei mai mulți îi cunoștea. Zâmbi cârciumarului și-i porunci: „Un rând la toată lumea”. Nu termină bine de scos vorba din gură și prin ușa deschisă se văzu un jandarm, trecând pe bătărura drumului dintre târg și cârciumă. Gavrilă ieși afară și-l strigă: „Domnule segent major!” Jandarmul nu avea grad de sergent major, nu avea nici un grad. Acesta se opri și umflatt în pene de vorbele auzite, se făcu doar că se întoarce și-i vorbi peste umăr: „Care estem ăla mă?” Gavrilă se apropie de el și când a fost la un pas, îl prinse de braț, apoi de piept și strigă: „Domnu jandarm, de ce dai, de ce dai în mine?!” Strigă tare de auziră toi cei din jur, apoi numai pentru jandarm: „Eu sunt nepotul bătrânului Gheorghe, pe care la-i bătut la târgul de acum două săptămâni!” când termină de rostit, îi trânti o lovitură bietului jandarm, care, surprins și zăpăcit, nu-și reveni în fire. Lovitura îl prăbuși pe spate, chiar într-o băltoacă, ce nu se zbicise de câteva zile, de când plouase. Gavrilă sări pe jandarm și-l călcă în picioare. Apoi intră în cârciumă, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Se vedea însă

foarte bine că fierbea. Se lăsă o liniște peste întregul târg. Nici guițatul porcilor nu se mai auzi câteva clipe. Gavrilă luă de pe tejghea, din fața cârciumarului, un deț plin. Îl bău cu răbdare, rar, înghițitură după înghițitură, fără să-l ia de la gură. Scoase o bancnotă, o puse pe tejghea. „Plata pentru dețul acesta și pentru toți cei din cârciumă, câte un deț. Bună ziua.” Plecă. Cu ochii lipiți de spatele lui Gavrilă, cârciumarul îi ură noroc. Jandarmul se ridicase din noroi și urla cât îl ținea gura: „Omor la hoțu, omor la hoțu. Pușc pe el.” Jandarmul nu se despărțise niciodată de pușcă. Atunci s-a întâmplat să fie fără ea. Când l-a văzut pe Gavrilă, scoase pieptul afară și porni cu pași bărbătești, dar în sens opus. O trăsură cu doi cai, se văzu trecând pe strada principală. Era a pretorului care îl va împușcase, în Filea, pe Flaviu Orolu. Nimeni nu l-a învinuit, nimeni nu i-a zis nimic. Jandarmul grăbi pasul. Când coti și fu sigur că cei din târg nu-l văd și nici Gavrilă, o luă la fugă strigând „Stai, stai!” Cei din trăsură opriră din pură curiozitate. Jandarmul sări în trăsură și zise: ”Repede la post după-ajutoare!” Gavrilă încălecă și merse la pas, până ieși din târg. Mergea acasă.. Doar vânduse ce a avut de vândut. Femeia lui îngălbeni, văzându-l sosind așa de devreme. Totdeauna când mergea singur la târg, ea plângea toată ziua. Știa că intră în cârciumă și bea până spre dimineață, câteodată jumătate din bani, odată a băut tot. Se apropie de Gavrilă și cu fircă în glas îl întrebă: „Da, mă bărbate, ce-i cu tine, ce-ai venit așa de devreme?” Numai o femeie mai venise de la târg, din tot satul. Acesta, în loc de răspuns, îi croi un dos de palmă peste gură, încât femeia văzu stele verzi. După ce deshămă calul de la căruță, intră în casă și după ce-și opri o foaie de pe purceii vânduți, pe celelalte le lăsă pe masă. Plecă prin sat. Crucița rămase prostită. Nu mai știa ce să creadă. Văzu banii. Îi numără și se minună că sunt atâția de mulți. „Bine mi-o făcut. Îmi aduce banii acasă și eu hop cu gura pe le. N-o cumpărat porc. Avem bani. Luăm noi, nu rămânem fără porc de Crăciun! Cine știe, poate vrea să îngrășăm scroafa. Ar mai fi vreme. Cum o zice el, nu mă bag, să-mi mai ungă una, vai de zilele mele!” Și începu să plângă. Își aminti de bătaii fără număr, bătaii grele, pe care le primise. După una a zăcut ca pentru îngropăciune. Își scoase broboada neagră, ponosită, se spală pe față, își luă alta albă și și-o legă înapoi, lăsându-și obrazii, urechile și gâtul dezveliți. Frunte lată, ochi albaștri, nasul drept, fața ușor înspre roșu, plinuță. Începu să cânte. Acum și de ar fi venit el și tot nu s-ar fi oprit din cântare. Oricât de nervos ar fi fost, cântecul era mai tare. Fierbea, dar nu se arăta, se abținea, apoi, treptat, treptat, îi plăcea cântecul și se bucura în sinea lui, că n-a lovit-o cântând. Tot fără să se arate o asculta, se închidea în tăcerea sufletului și se lăsa vrăjit, nestânjenit de nimeni. Și ar fi vrut ca ea să nu mai termine. După mulți ani pricepu și ea starea lui sufletească, dar la rândul ei tăcea, făcându-se că nu

știe. Își vedea mai departe de îngânarea ei cu ciocărlia. Își aminti de multe palme și ghionturi primite duminica dimineața, de nu mai putea merge la biserică. Tremura sufletul în ea toată ziua și sta amărâtă și chircită. Acum, cu năframa albă legată la spate, era ca o împărăteasă din poveste și cânta de una singură, de mama focului, fără să horească nici pentru ea, nici pentru altcineva. Vecinii, chiar și casele din depărtare, mai ales seara, când glasul se auzea limpede, ascultau glaneta satului, cum îi ziceau, pentru că știa să cânte frumos. Oamenii se opreau câteva clipe, apoi legați de cântec, își vedeau de lucru, ascultând. Cei mai în vârstă stăteau pe prispă, cu gândurile și cu sufletul în balsamul cântecului.

Peste o săptămână Gavrilă iar a mers la Iara. Intră în cea de a doua crâșmă a orașelului, crâșmă cu o curte interioară mare. Bău, dar nu mult, cum bea de obicei. Se porni spre căruță. S-a lăsat condus de instinct și nu-și deshămasse calul. Doar îi scosese zăbala din gură și-i dăduse ovăz. Se urcă în căruță, cu gândul să se întoarcă acasă. Dar ceva nu era în regulă. De obicei se întorcea de la târg, noaptea, târziu, de multe ori către zori, beat și hăulind. Ce suflet îl trăgea cum afară din primejdie? Al nevestei? Al viilor? Al morților? Abia când se urcă în căruță, observă că era înconjurat de opt-nouă jandarmi. Secundele toate se făcură scumpe. Porțile curții, porți înalte și mari, se închideau, împinse de jandarmi. Alți doi săriră la cal să-l oprească și patru în căruță. „Loți!” Glasul de comandă și tonul de primejdie pătrunseseră în nervii calului. Omul și calul se înțelegeau atât de bine în momentele grele, încât Gavrilă cum ținea la calul acesta, mai ținea doar la unchiul său, Gheorghe al lui Nani din Agriș și la neamul lui, al copileștilor, care, își spunea el, au fost tot în linia întâi, în Garda lui Mihai Viteazu, da-i secretu nostru, austrieii și ungerii nu-l știu și nici eu nu mă las, că și io-s tot din Garda lui Mihai Viteazu. Calul, rar cal, nu mai găsești un altul ca el, s-a ridicat în două picioare. Unul din atacanți îl scăpă de căpăstru, iar altul fu săltat în sus, apoi căzu. Loți porni în zvirnite spre porți. Acestea tocmai se închideau calul a intrat orbește cu capul, cu pieptul, cu copitele în poartă. Porțile se deschiseră, un jandarm se rostogili în șanț. Roțile uruiră. Osia agățase scândurile porții, tăind potecă prin ele. Când a pornit calul, Gavrilă abia deschisese brațele, act reflex împotriva celor ce se năpustiseră la el, din toate părțile. Se prăbuși în căruță din cauza smuciturii de la pornire. Simți cum roata de dinapoi trecu peste unul din jandarmi. Jandarmul urlă sfâșiind umbrele serii, ce abia sosiseră și seara răcni ca atinsă de un pumnal. Calul se angajă pe uliță, cu toate forțele. Partea de dinapoi a căruței, la cotitură, la ieșirea din curte în uliță, alunecă pe pământul uscat, descriind un semicerc, dar nu se răsturnă, pentru că nu a avut timp, calul smucind-o înainte, pe sus. Zgomotul căruței umplu ulița. Gavrilă întins în căruță, își zise în gând:”Taci,

că e bine!” Începu să se ridice și întinse mâna după hățuri. Le legase de loitre. Îi era teamă să nu se desfacă și să intre sub roțile căruței. Se ridică pe jumătate, dar se lovi cu capul de scândura de la dricul căruței. Trupul i se învâртеji. Agățând poarta, o roată ieșise din osie și a luat-o razna. Calul continua să alerge dezlănțuit, deși căruța nu avea decât trei roți, iar osia șerpuaia scânteii din pietrele de pe drum. Ulița fu brăzdată ca de un fulger. Calul asculta în continuare de tonul de primejdie pe care îl auzise din gura stăpânului. Pieptul său puternic și inteligența, îl ajutau să nu se oprească. Nu primise a doua comandă, deci trebuia să alerge. Gavrilă abia cum acționa iar ca în primejdie. Se răsuci dintr-odată și cu siguranță, cu fața înainte, strigă: „Hoo, Loți, hoo!” Dădu să prindă hățurile, dar calul deja auzise și încetini, oprind căruța în forță, zbatându-se între rude. Dintr-o săritură Gavrilă fu jos. Nu atinse bine pământul că tăie, cu cuțitu, un opritor, apoi celălalt, apoi hățurile și din mers încăleacă peste ham. Calul, cu o clipită înainte ca stăpânul său să-i atingă spatele, porni iar. După câțiva metri alerga cu toată viteza. Calul și călărețul, două trupuri cu un singur suflet. Gavrilă n-a știut niciodată cine i-a adus căruța. A găsit-o la marginea satului său. În locul unei roți avea un lemn tocit bine de drum, așa cum se pune, pentru mersul pe uliță, în partea de dinapoia plugului. Bănuia el pe cineva. Dar n-a aflat niciodată. În Iara nu va mai intra, numai dacă orășelul ar trebui luat cu asalt. Dar nici jandarmii nu venira, acum, în satul său. După câteva săptămâni, într-o duminică, apărură doi jandarmi. L-au așteptat. Gavrilă trebuia să sosească dintr-un sat vecin. Femeile au trimis pe cineva înaintea lui, dar acesta apărură pe drumul principal, nu pe cărarea din grădină. Când s-a apropiat de școală, i-a văzut, a simțit pericolul, dar a mers mai departe, ca și când n-ar fi fost vorba despre el. De față, soacra lui, muierea sa, sora mai mare a nevestei, o fetișcană ce abia intrase în horă, care, acum, tremura toată de spaimă și încă două-trei femei. Bărbații, care au fost pe aproape, au dispărut. Cei cu casele în apropiere, trăgeau cu ochiul, făcându-se că lucrează, ba la gunoi, ba unii cu un măturoi în mână, îl tot plimbau prin ocol, pe deasupra pământului, să nu fâșie, ca să audă și vorbele, ba mai rămăseseră cu topoarele în sus, deasupra lemnului de pe tăietor. „Banditule, ești arestat, vii cu noi! Urmează-ne!” Gavrilă, ca și cum jandarmii nici n-ar fi existat, dădu să trecă mai departe. „Stai!” ca la comandă amândoi îndreptară cele două ZB-uri cu baionetele spre Gavrilă. „Stai, că trag!” Gavrilă nu știa cum e mai rău, să fugă, sau să nu fugă. Nu-i trecuse prin minte să lupte, mai ales după comanda „Stai!”, când îi pierise tot gândul acesta. Femeile tăbărură între baionete și Gavrilă. Jandarmii avură timp să repeadă armele spre spatele acestuia. O baionetă i se împlântă deasupra rinichilor, iar a doua îl atine, făcându-i o crestătură. Geșise. Cu jandarmii și cu pretorii nu este

decât o formă de viețuire, lupta. Te lași, te mănâncă. Nu te lași, trăiești. Pretorii, când nu se plăteau dările la timp, căutau în lada cu zestre și se mirau că la Gvarilă o găseau plină. Țăranii, de obicei, ascundeau țealele. Pretorul se și văzu stăpânul lor, dar nu ajunse cu ele decât până la ușă. Gavrilă i le luă din brațe și le așeză la loc. Dacă pretorul le lua iar, cu curajul celui ce reprezenta legea, Gavrilă aplica partea a doua a lecției. Îl învârtea pe notar prin casă, fără să-l lovescă. Avea sânge iute Gavrilă. Pretorul ieșea din casă amenințând, dar renunțând la forță. Junghiul din tăietura de baionetă, ca un cui înroșit. Femeile îi purtaseră noroc. Cu mama-soacră nu vorbea de ani de zile, că nu-i dăduse tot pământul promis, chiar dacă nu cu acte. Știa el că din Iara nu se mai dădeau acte pentru pământ, că nu mai voia Ungaria! Dar acum a fost pentru el o adevărată salvare. Ea s-a repezit prima între jandarmi și el, scrofălindu-i cum îi venea la gură. Gavrilă fugi spre vale, o luă pe după sălcii. Încă douăzeci de pași și va coboră după dâmb. Spatele se înțepenise. Nu-l mai durea. Dacă fuge și nu se oprește, nu-l mai doare. Simțea sângele cum i se prelinge pe șold, lipindu-i pantalonii de trup. Se auzi o împuștură. Glonte s-a înșurubat în albastrul cerului. Femeile odată pornite, toate cinci, au fost extraordinare. Se împingeau în jandarmi și în armele lor. Când unul din ei ridică arma la umăr să tragă, aceasta a fost săltată în sus și glonte a țâșnit spre văzduh. Gavrilă a stat ascuns în sat, două săptămâni. Toată lumea îl știa fugit încă din ziua cu împușcătura. Apoi a urcat în munți. După zece zile era înzdrăvenit iar, ca oțelul. Ninse. Zăpadă albă, albă, de te tăia la ochi cu albul ei, a îmbrăcat pământul, ca și trupul miresei, în noaptea iubirii dintâi. Veni frigul. Lui, îi era cald. Trebuia să se răzbune. Și s-a răcorit. Trei luni de zile încheiate a haiducit, pe poalele Munților Apuseni, acolo unde dealurile, pe jumătate despădurite, se îmbucă cu Valea Hășdății. Nimeni n-a știut cine-i banditul. Se zvonea că sunt cete întregi și că se dau lupte prin păduri, între ele și armată. Că-i omăt mult și armata nu se bagă, dar când se vor topi zăpezile, va fi altfel. Numai că atunci și haiducii vor fi mai tari. Frunza verde îi va ascunde, ca-n pânțele maicilor. Se zvonea că jandarmii, în Pruniș, au ridicat un om care ar fi stat de vorbă cu doi bandiți. Jandarmii îi căutau peste tot. Cel ridicat mărturisi că bandiții sunt bărboși. Vorbe. Un singur om haiducea. În douăsprezece sate, pe Valea Hășdății, jandarmii au fost bătuți măr și trei pretori batjocoriți. Unul în plin sat, în Lita, dezbrăcat în pielea goală, într-o seară. I s-a spus „Dacă nu intri în cârciumă, în pielea goală, mori, dacă intri, scapi cu viață”. Și a intrat, pas alergător! Zăpada îi ardea tălpile, ca niște tăvi cu jar. Sărea în sus, ca ars, spăimântătura de om. Oamenii din cârciumă s-au spăimântat, ca de moarte. Pretorul repezi o vorbă către unul: „Ce te uiți, mă, n-ai mai văzut?” În fine, începură să râdă. Și atâta au râs de pretor, zile și nopți în șir, până ce pretorul și-a luat lumea în cap și

a plecat de pe dealurile Hășdății. Cum de intrau bandiții în sat, noaptea, cum de aveau curaj, când de săptămâni, jandarmii patrulau, ajutați de doi-trei săteni? Așa ceva nu s-a mai pomenit decât în răscoală! Cum de aveau acest curaj, nu s-a aflat niciodată!

După Lita, au urmat Săvădisla, Vlaha, Luna, Florești, Sălicea, Ciurila, Vălișoara. Când jandarmii și armata i-au căutat în Pădurea Făgetului, în plină zi, în cealaltă parte a Văii Hășdății, pe drumul de țară de la Iara, la Cacova Ierii, doi jandarmi au fost bătuți cum se bătucesc merele, de se fac mălăiețe. Cine? Un țăran, spun ei, pe care l-au ajuns din urmă, pe drum. Că peste tot sunt țărani. Când l-au ajuns, s-a aplecat, să-și lege nojițele de la opinci și, după ce au trecut ei, i-a lovit pe la spate, de s-a clătinat pământul cu ei. Îi palmui, îi pumnui și-i lovi cu picioarele de gândeai că banditul se mișcă pe arcuri. Se vede că n-o vrut să-i omoare, că putea să-i omoare. Când s-au dezmeticit, banditul ajunsese departe, cu armele lor pe umeri, pe câmpul alb ca și poalele și cămașa unei mirese. Sângele le bulbucău pe gură și pe nas. Îi pocnise peste față cu mâna goală. Parcă nu-i lovise un om, ci dracu pe arcuri, așa se mișca și lovea cu mâinile și picioarele. Bărbos. Cu promoroacă pe barbă. Tânăr? Mai în vârstă? Nu se știa. În Crăiești, un alt bandit, cu o lună în urmă, fără barbă, i-a simțit jandarmul fața, în timp ce s-a rostogolit cu el, în zăpadă. Când să iasă din post, din dormitor, să-și facă nevoile, chiar când a deschis ușa, cineva i-a făcut . „Ssst-gura!”, dar el nu și s-au încăierat. Un pumn, doi și n-a mai știut nimic, decât că s-a trezit înghețat de frig, jos, pe pământ, în mijlocul casei, adus de cineva, poate chiar de bandit, iar pe nevastă-sa a găsit-o legată, ca să nu meargă în sat, să scoale oamenii. Lipseau două arme, un pistol și absolut toate cartușele. Tocmai le primise de la centru, pentru jandarmii din cinci sate. Numai doi au putut duce atâtea cartușe. Așa-i...doi au fost. Unul l-a lovit pe la spate, altfel...se mai justifica din când în când jandarmul. Sânge pe zăpadă. Nasul, zmulș de la loc, sfâșiat de violența unei lovituri. A suferit câteva luni până și-a revenit. Intrase groaza în tot ținutul. În Indol, Petridu de Jos, Petridu de Mijloc, Petridu de Sus, în Muierău, Plaiuri, Șchiopi, Surduc, Măgura, patrulau jandarmi și soldați. La fel pe direcția Filea de Jos, Filea de Sus, Săcel, Muntele Săcelului, Băișoara, Iara, Agriș, Șutu. Dar n-au reușit să prindă nici un bandit. Apoi s-a făcut liniște. Sus, departe, în Muntele Mare, niște mocani ar fi văzut, într-o casă din păduri, din cele folosite doar vara, de păcurari, un grup de bărboși, cu armele la umăr. Ieșea fum pe horn, fără încetare. Stăteau acolo. Înseamnă că ei au fost și au coborât mai spre Cluj și Turda, după arme și muniții. Acestea erau zvonurile care circulau. Oficialitățile știau doar că au pierdut zece arme, cartușe cât pentru patruzeci, că au fost bătuți măcar zece jandarmi, trei gradați, doi pretori, că pe unul l-a dezbrăcat în pielea goală,

fără să-l atingă măcar cu o palmă. După toate acestea, liniște. Liniștea de groază. Vreo patru-cinci săptămâni, jandarmii și notarii se așteptau, zi și noapte, să fie atacați de bandiți. Noaptea, unul din pretori își transformase casa într-o adevărată cazemată. Bloca ușile și le sprijinea cu bârne. Ai casei și jandarmii din sat făceau de strajă, cu mâna pe trăgaci. Apoi ani de zile a fost pace. Jandarmii au rămas jandarmi, numai că mai ai dracului. Și pretorii au rămas tot pretori. Iar bandiții, bandiți. Bandiții? Au fost prinși și împușcați.

Întoarcerea lui Gavrilă în lume, nu a fost grea. Oficialitățile crezură povestea dispariției lui, fusese rănit, mai ales că acesta căutase jandarmul din Iara, pe care-l călcase în picioare în fața crâșmei, să se împace cu el, că plătește oricât jinars, bani sau un cal, sau o junică, o uniformă nouă de jandarm. Numai să se împace. Se știa însă că jandarmul, la o lună de zile, a plecat definitiv din jandarmerie, întorcându-se la părinții lui, peste Mureș, în Cristurul Secuiesc. Gavrilă s-a dus la postul de jandarmi, ca și cum acela n-ar fi plecat și l-a căutat să se împace, că dă de beut la toți jendarii, că el nu vrea să moară de baionetele lor. Are semn în spate pentru toată viața. Baioneta pătrunse câțiva centimetri în spate. Nu tăiase nimic important, însă cicatricea se vedea, iar cele patru luni dispărute, deveniseră luni de zăcut, cum ziceau Gavrilă și ai săi. Jandarmii și prim pretorul, că și el urmărea cazul, au fost satisfăcuți. Un țăran curajos, ce îndrăznise să se înfrunte public cu un jandarm, un țăran care a scăpat dintr-o ambuscadă de opt jandarmi și, totuși, nu se ascunde, nu caută răzbunarea, ci îmbunat peste măsură, a devenit miel. E mai bine așa. Se știa că e bărbat vestit și că în satele dimprejur, dacă mai găseai unul sau doi care să-i stea în față. Acum, miel. Iși tăiase mustața neagră, care-l făcea încruntat. Ochi negri ca tăciunii, sub sprâncenele frumos arcuite. Păr negru. Apărea alt om, mai deschis la față, mai lăptos, om așezat, sfios, care trecuse prin neazuri, care a priceput ce e viața și i-a venit mintea la cap. Ca să nu mai spunem, că nu-i bine să te pui rău cu stăpânirea. Orice ai face și oricum ai întoarce-o, tot ea rămâne deasupra. Jandarmii, lacomi la băutura, între ei mai ales, că în lume nu se prea arătau, decât atunci când ieșeau de la chef pe două cărări, își făcură cu ochiul și primiră să le dea de băut cât pot bea într-o noapte și să le taie două-trei oi numai pentru ei. Nu, nu oi. Un miel, doi, trei, patru, cinci, șapte, or vede ei, să aibă pe săturate de mâncare, de beatură. Jandarmii câștigaseră și se mândreau. Cei doi care împlântaseră baioneta în Gavrilă și-au sărutat armele ca pe sfintele moaște. Mândri și bărbătoși. Băură, de le-a venit să sfarme mobila din post, dar știau ei că postu-i post și jandarmu-i jandarm, mă Gavrilă, auzit-ai? „Auzit!” Nu s-au legat de el. I-a dăscălit cineva să bea și să mănânce cât vor, da să nu-l sâcâie, ca să n-aibă omul ce să zică în inima

lui. Gavrilă însă numărase de câteva ori armele cu baionete și se gândea și apoi smulgea gândul din rădăcină și-l alunga.

În sat lumea se minuna. Omul de care tremurau jandarmii, pretorii și câți alții ce voiau să-l dea pe brazdă, deveni așezat. Nu mai lovea pe nimeni și mai ales pe nevastă-sa. De beut, bea și acum, dar mai puțin, nu la târg, ci în sat și nu la cârciumă, ci mai mult acasă. La unii, ziceau babele, le vine mintea la cap mai târziu. Da bine că i-o venit. Asta-i minune dumnezeiască!

Și trecură, așa, vreo doi ani, destul de liniștiți. Mulți săteni, știind curajul lui Gavrilă, care nu lăsase nici o nedreptate nejuducată și neexecutată, se amărâra și se înfricâră, plecând grumajii Oficialitățile simțiră schimbarea și se felicitară. Pentru prima dată când nu condamnaseră la ocnă pe cineva, în astfel de situație. Totuși, nu uitară satul. Din satul acela s-a ridicat un om ce a stat în fața stăpânirii și a înfruntat-o cu curaj. Crucița îl privea uneori pe furiș și i se părea că nu este el și se speria. Apoi își vorbea sieși și se certa că e muiere fără minte. De bătut n-o mai bate, de băut nu mai bea neîntrerupt, până a doua zi. E drept că nu-i bun de târg, vinde mai ieftin decât alții, sau ce face, că doar nu dă banii la vreuna... Și iarăși se certa, c-o s-o bată Dumnezeu, dacă nici acuma nu e mulțumită.

La târg, la Iara, Gavrilă bea câte un deț, doi, cu un mocan, dacă nu chiar moț, din vărfurile munților, de sus, ba nu, mocan, de pe munții mai de jos, și după aceea, mocanul da să plece. Nu îl lăsa. Acela pleca, totuși. Gavrilă îl înjura de mamă și-l făcea „Mocane!” Mocanul tăcea și ieșea din crâșmă. Gavrilă începea să horească. N-avea voce frumoasă, dar avea nerv, un fel de furie ascunsă, că-l ascultau toți. Își făceau semne înțelegătoare:”Amărât. Nu-i cel care-o fost.” Gavrilă îi înțelegea, știa ce gândesc, dar nu se arăta că știe. Avea o înțelegere cu cineva. Să fie blând și supus, ca mielul, trei ani de zile, zi de zi. Așa își va da examenul răbdării. Dacă-l va trece cu bine, va afla și altele. Acel cineva i-a spus tot planul întoarcerii în lume, după ce a haiducit. L-a sfătuit ce să zică jandarmilor, cum să se ducă în Iara să le spună că a stat în munți, la un neam, la care a și stat, dar mai puțin timp. Și jandarmul de acolo, de la neamurile din Băișoara, a aflat, a treia lună, că Gavrilă e fugit, că a fost tăiat cu baioneta, cu trei luni și mai bine în urmă, acum de patru luni. L-au întrebat pe jandarm dacă nu e mai bine ca Gavrilă să meargă la Iara și să se predea. Și jandarmul a zis că așa e bine. Și i-au mulțumit jandarmului cu un kilogram de țuică de prune adusă de jos, de pe dealuri, jinars de cincizeci și cinci de grade. Așa că a avut și mărturia bună a unui jandarm, mărturia zăcerii lui după tăietura de baionetă. Trei ani de abținere. Nu nervii să lucreze, ci răbdarea, mintea. Aflase de la omul acela, destule, ca să-i dea dreptate. Că și acela era singur ca și el și curajos. N-avea prieteni, dar avea și el arme. Dar avea și minte. Gavrilă, să devină blând, ca

să liniștească stăpânirea, altfel încurcă socotelile. Și pentru a-l convinge că le strică socotelile, pe drumul spre Iara, niște țărani, necunoscuți, de șapte ori i-au pus cuțitele în piept și în spate, zicându-i :”Liniștește-te, că ne încurci toate socotelile.” Omul acela, înainte de a dispărea, i-a zis lui Gavrilă verzi și uscate, de acestuia îi vâjâia capul de vise frumoase, ca un cuptor încins de prea mult jar. L-a chemat pe Gavrilă să-i arate armele: trei săbii. Ci că le are de la un general ungar și de la doi austrieci. Tatăl său i le-o dat și el le păstrează. Și când s-a dus să le vadă, în căsuța aceea singuratică, din pajiștea dintre păduri, cum sunt multe case în munți, n-a mai găsit pe nimeni. Nici cenușă, nici topor, nici săbii, nici un semn că aici ar fi stat cineva. Gavrilă își băgă pumnul în gură. Ce om? Ce casă? Ce arme? Mai zi ceva dacă poți, afară de faptul, dacă nu sunt nebun. Pe drum se întâlnește cu un mocan și din vorbă în vorbă, mocanul află că Gavrilă merge la Iara. Îi spuse că el tot acolo și că ei moșii și mocanii, așa-i vorba, moșii sunt cei din munții de sus, mocanii cei din munții și dealurile împădurite, de jos, până la șes, merg cât îi vara cu cercuri și cu ciubere prin toată România. Așa ziceau ei Ardealului, Munteniei și Moldovei. Pentru ei toate aceste locuri însemnau România. Dar, în sufletul lor, îi spun tot Dacia. Merg de vând ciubere și se întorc cu mălai, că în munți nu se face cucuruzul. I s-o gătat mălaiul. Mai are doi bani să cumpere o cupă de mălai din Iara. De o găsi. El, acolo merge. Poate, poate, să dea norocul peste el, să intre slugă undeva, măcar pe o lună. Gavrilă tăcea. Se simțea prost. Cuțitele și vorbele „Ne strici toate socotelile” îi păreau de la hoți de drumul mare, că hoți au fost de când sunt pădurile pe fața pământului. Au tras la ele ca urșii la miere. L-or fi simțit că se apucase și el de hoțit și acolo era locul lor, cu toate că el nu hoțea, ci judeca și pedepsea pe cei ce se făcuseră vinovați, față de oamenii locurilor acestora, față de români. Omul cu săbiile...I se păru că a fost tras de limbă. Și a râs de el, să-i pună mâna pe cele trei puști. Numai de atâtea i-a spus. Bine că și-o păstrat celelalte arme. Ce prost am fost. Și iară zicea că nu e prost, că de la omul acela, a auzit cuvinte frumoase și mai de preț decât tot aurul Munților Apuseni. Răbdarea începu să-i lumineze mintea și cu luminarea aceasta se socotea în câștig. Se vedea pe sine însuși, puternic și curajos ca un urs, dar în fața dușmanilor, singur. Singur? Nu. Mai sunt și alții ca el, dar îi întrecea pe toți la bătaie, când dădea piept cu cei care călcau dreptatea în picioare. Dreptatea, Dumnezeuul lui Gavrilă. Dreptății i se închina cu toată viața lui. Putea să moară. Nu se gândea la moarte. Se gândea la dreptate. Să nu se lase, pentru că dreptatea e de partea lui, e de partea lor. Așa a fost crescut. Nu, el nu e singur, ci cu toți cei care l-au crescut. Vedea limpede că lupta trebuie dusă cu răbdare. Suntem mulți și puternici dacă e rânduială și legătură făcută cu cap. Vedea satele cu câte fie numai șapte

oameni dintr-un sat, cum se ridică la momentul potrivit, și după ei, după grupurile de câte șapte, cum se urnesc pădurile de oameni de la șes și de la munte, din sate și din orașe. Dar fiecare trebuie să acționeze pe cont propriu, până atunci, până la ceasul acela, iar dacă e prins să spună că lui i-a venit așa ceva în cap și că de capul lui pregătea oamenii. Din minele de aur, din albiile aurifere ale sufletului neamului daciesc. De fapt el nu făcea nimic. Totul se întâmpla în mintea lui. Cu vremea începu să vorbească în lume, când oamenii mai stau de vorbă, duminica la horă și seara la crâșmă. Observa că era ascultat cu toată atenția. Prinse curaj, dar se purta cu luare aminte. Cei trei ani trecură. Autoritățile se liniștiseră de tot. În ținutul acesta nu a mai dispărut nici o armă și nici nu se trăsese în oficialități, deci niște bandiți certați cu orânduirea, după ce au bătut pe jandarmi, le-au luat armele și, ca să scape de ele, le-au îngropat în pământ, și acolo le mănâncă rugina. Veni ordinul de mobilizare. Gavrilă a fost chemat și el sub arme alături de alți români de nădejde. Gavrilă îi lămuri pe mulți să fugă în codru, jumătate din ei, iar jumătate să meargă pe front. De nu fug, de armată tot nu scapă! „Mă, tu ești nebun? Da cine mai ară?” „Mă, ne ia pe toți!” Nici el nu știa de ce le spune că-i ia pe toți. Așa-i veneau lui cuvintele pe limbă. Auziră câțiva de prin satele din jur, neamuri și prieteni, ce zice și nu-l crezură. „În munți! Sunteți bărbați, unul și unul! Pe voi nu mai pune nimeni mâna și dacă se atinge cineva de familiile voastre, că sunteți dezertori, veți avea voi grijă! Și dacă se atinge cineva de familiile noastre, ale celor de pe front, de asemeni! După război, ce-o fi, om vedea!” La trei dintre ei le-a spus să meargă în Lunca Largă, la un mocan. Mocanul acela o să le poarte de grijă. O luară din loc. La mobilizare au mai fugit patru. Pe unul l-au îmoușcat într-un picior, de umblă cu el drept, până azi. S-a zvârcolit ca un șarpe. Jandarmii râdeau. Ion al lui Scorilo, la mobilizare, bătea pământul cu palmele lui mari, ca niște lopeți, zicând: „Pământule, pământule!” Apoi se ridică. Trecu drumul. Jandarmii îl lăsară să meargă acasă. Locuia în apropiere. Erau convinși că se întoarce. Ion scoase calul din poiată, îi înfășură o funie peste bot, îl încălecă și porni ca vântul. Până să se dumirească jandarmii, a fost prea târziu. Și n-au mai râs. Dar nici nu a mai fugit nimeni. Numai șapte. Pe front sau în satele frontului, la cărăușie, au plecat toți bărbații satului, până la șizeci și cinci de ani. În nici un alt sat, de la poalele de nord ale Munților Apuseni, nu venise o astfel de mobilizare, până la șizeci și cinci de ani. Nu s-a aflat nimic în legătură cu cei ce au fugit. Se spunea că au fost prinși. Războiul măcina vieți și necazurile măcinau oameni. Și Nastasia Moni a fost dată pe spate de jandarmi și i-o crescut în burtă un jandarm, care s-a născut în uniformă, nu i-a mai dat lapte să sugă, până o murit de foame. Să vedem ce o să zică bărbatu-său, când se va întoarce de pe front, de se va mai întoarce. Și chiar

s-a întors acasă, iar alții, dorm cu pământul în gură, somnul de veci. De plângi de mila femeilor, tinere și singure! Biet neam românesc, multe trec peste tine! Tu dai pâine, tu dai ostași, iar drept răsplată, ungurul îți zice neam de slugă, iar austriecii au arhive secrete pentru planificarea cârnii de tun. Imperiul austro-ungar macină anual unități militare de elită din Transilvania!

Gavrilă, din prima zi după ce s-a întors acasă din război, a trimis vorbă în satul vecin, în Muierău, la niște neamuri, ca să știe și ele că s-a întors. De fapt, nu-i era atât de ele, cât de altcineva. O întreat și de Finul Păcurarului din Șchiopi, așa, ca din întâmplare. Femeia lui Avrămuț, care tocmai se potrivea și avea drum spre satul acela, aminti că Gavrilă o pomenit de Finul Păcurarului, întrebând ce mai face, dacă trăiește, dacă s-o întors de pe front. Păcurarul își aștepta și el feciorul, sau o scrisoare, sau o veste de la el. S-o dus și la garnizoană, la Turda și la Cluj și tot o întreat. N-a găsit nici un răspuns potrivit. Pe liste fecioru-so nu era trecut, ceea ce însemna că a fugit, dar putea fi și o greșală. Numai Gavrilă și pădurarul știau adevărul. Finul trăia în pădurea de lângă satul său. Avea un rost anume flăcăuașul. După o jumătate de an de întrebări pe la garnizoană, păcurarul s-o mai liniștit, mai ales că unul din ofițeri i-o zis să meargă acasă. Îi va trimite orice scrisoare de le fiu, dacă vine. „Știi dumneata cum e războiul, nu peste tot mere scrisoarea ca apa. Se înneacă pe drum, sau nu poate proni. Și păcurarul a spus lumii și pretorului și jandarmilor de liniștea care i-a picurat-o în suflet ofițerul. Trage nădejde că nu i s-o prăpădit feciorul. Întrebarea lui Gavrilă a ajuns la păcurar și a doua seară, unul din cei patru bărbați, care intrară în casa lui Gavrilă, așa cum se stă de vorbă cu un om întors de pe front, vorbind de vii și de morți, dacă știe precis de cutare și de cutare, dacă e mort sau trăiește, îi dădu și răspunsul așteptat.

Acest bărbat l-a întâlnit într-o pădure pe Gavrilă, pe când era fugit din sat și haiducea și i-a grăit: „Mă Gavrilă, ia nu te face că nu m-ai văzut!” Opri sania. „Hai încoace Gavrilă!” și fără o vorbă îi dădu traista cu pâine și slănină și o sticlă cu jinars. „Ia frate, că ți-o prinde bine! Și de ajungi la greu, treci într-o noapte pe la mine. Urcă în podul șurii, nu al poieții, că din el nu luăm fân, să nu te simtă nevasta și stai că om vorbi!” Nu s-a dus la el, dar i-a rămas la inimă. Când îl văzu, inima i se încălzi de bucurie. Se îmbrățișară. Gavrilă zise: „Să dau și eu o țuică.” Acesta îi răspunse: ”Dă!” A scos sticla, ultima. Băură toți, câte un pahar. Numai ei doi au înțeles cuvintele. Ceilalți, după ce întrebară și iar întrebară, dacă nu știe nimic de feciorii lor, se ridicară să plece, că e târziu și până ajung acasă se face miezul nopții. Nimeni nu a zis ca altă dată „Ce miezul nopții, într-o jumătate de ceas, nici atâta, sunteți acasă!” Își strânseseră mâna. Prietenul acela al lui

Gavrilă, se opri la ușă și se adresă celor ce plecau „Eu nu vin, dacă tot sunt în Șutu, mă duc până la căuaci, la fierar, cm zic orășenii, să văd pentru cât îmi leagă un car și cât de repede, că nu m-a da afară. Ce-i drept, de târziu, îi târziu.” Ieși cu ei, se despărțiră în drum. Trei o luară în sus, peste deal, iar acesta se întoarse la Gavrilă. Crucița nu se miră. Are omul să-l mai întrebe de morți, între patru ochi, poate Gavrilă ascunde ceva și n-o putut să-i spună față de ceilalți. Gavrilă îl luă la vorbă.: „Bine că te-ai întors.! Patru oameni au lăsat o stică de jumătate de kilogram, pe jumătate nebăută.” „Păi s-o umplem!” Și Dumicuș, așa-l chema, scoase din jebul hainei, de dinlăuntru, o sticlă de un sfert.

„Tu muiere, grăi Gavrilă, așe mi-i de foame!” Sufletul Cruciței înflori. Simți că lui Gvrilă îi pare bine de Dumnicuș. Bietul om, de când s-o întors acasă, de două zile, nu și-a mișcat sufletul deloc. Să bea și el cu cineva, să se veselească. „Mintenaș îi gata mămăliga cu brânză.” Ciocniseră. Cruciței parcă i s-a săltat ceva prin inimă. „Să bea, să se veselească. Bine că l-o trimis Dumnezeu înapoi pe Dumnicuș, cu țuică, poate de aia s-o simțit mai înviorat Gavrilă, un pahar în plus, la un necaz, e ceva! Lasă că dacă-i așa, mâine îi spun că mai am ceva jinars! Și băură câte un păhărel două și mâncară și apoi iar stătură pe lângă sticlă și vorbiră de toate. Dumicuș, după ce ai mâncat, când femeia aduna vasele și se ducea spre sobă, îi zise lui Gavrilă, în șoaptă: „Așa de bună o fost mămăliga că putea fi tăiată cu sabia generalului ungar și cu cele două austriece!” Apoi, cu voce tare: „Să-ți trăiască nevasta, că mi-o tihnit și tu să fii sănătos.” Crucița roși până în vârful urechilor. Bine că era lângă sobă și n-a văzut-o. „Auzi, tu, o grăi Gavrilă, hai și bea un pahar cu noi.” „Eu, nu...” „Tu să taci din gură și să faci ce-ți zic eu.” Gavrilă al ei, vorbă și faptă, aspru și econom la cuvânt. Crucița se simți bine, ca o nevastă cu bărbat în casă. Gavrilă, la auzul vorbelor cu sabia generalului ungar și cele două austriece, pricepu despre cine vorbea Dumicuș și își aminti iar de întâlnirea cu Dumicuș, în pădure, pe când haiducea. Și de omul din munți, de la care auzise cuvintele acestea pentru prima dată și din cuvintele căruia i se înmulțise jarul viselor nestinse. Își aminti de cuvintele moșilor: „Liniștește-te, că ne strici toate socotelile!” Nu erau hoți de drumul mare, ci preitenii lui adevărați. Nu mai avea nici o îndoială și nici o nelămurie. Își conduse oaspetele până la poartă. Dumicuș îi grăi în șoaptă dulce: „Îți mulțumim pentru cele zece arme și pentru cartușele de la Finul Păcurarului. E sănătos. Cei șapte din Șutu, șapte din Plaiuri, șapte din Șchiopi și șapte din Agriș, sunt bine și te așteaptă. Au învățat să lupte, să conducă. Sunt statul tău major. Știm de-acum un an de zile că ai fost ordonanță de front a colonelului Rentz. Știm că ai condus un batalion de români, patru luni de zile, de ați ieșit din încercuire, de te ascultau doi ofițeri

de batalion, știm că ai fost lăsat la vatră cu gradul de ofițer de rezervă, drept răsplată. Lucru rar, ca să ne dea grad de ofițer, nouă, unui țaran român. Lui Avram Iancu, acum peste șaiszeci de ani, Curtea de la Viena i-ar fi dat gradul de general, dar Iancu a refuzat. Bine a făcut. Ai ajuns ofițer la propunerea colonelului rănit. Avem nevoie de tine. Te-am așteptat zi și noapte și ai venit.” Într-adevăr, venise. Neamul românesc își aștepta fiii, iar codrii și pădurile și șesurile îi atrăgeau, de peste tot, ca un magnet. Coloneleul Rentz îl caracterizase astfel: „Nu se pune problema dacă este curajos, ci se constată pur și simplu că e precis în decizii și de un calm total în primejdie. Moartea pentru el parcă nu ar exista. Ce gândește nu se știe. Gândurile îi sunt în altă parte, altundeva.” Gavrilă știa că o bătălie nu înseamnă un atac. Își aminti de colonelul austriac. „Da, domnule colonel. V-am spus și înaintea bătăliei și nu m-ați ascultat. Păstrarea controlului. O bătălie nu înseamnă un atac.” Colonelul îl privise surprins în mod plăcut. Deși vorbea astfel unui colonel, cuvintele lui Gavrilă nu jigneau, dimpotrivă, respectul se dovedea a fi întreg și vocea plină de căldură. Atunci a luat Gavrilă comanda celor două companii de români. A fost un act de nesupunere, de revoltă, cu atâta cutezanță și hotărâre, încât orice încercare de a-l determina să renunțe, ar fi fost strivită fără ezitare. Românii îl încojurară și îl protejară ascultând întocmai, de el, de ordinele date de el. Și cealaltă companie a batalionului s-a subordonat comenzilor pe care le dădea Gavrilă. Românii trăiau acum prin ei înșiși. O mică Românie, o insulă răzvrătită împotriva strâmbei istorii, împotriva imperiului. Aceste companii de români încercau să supraviețuiască. Șansa, singura, prin ei înșiși. Spre viață, din iadul imperial, prin ploaia de cartușe și proiectile. „Pentru neamul meu m-am răzvrătit și bine am făcut.” Armata imperială austriacă suferise eșec după eșec în efortul de a ieși din încercuirea la care o supunea armata imperială rusească.

Soldații redescoperiră, deși-l știau fiecare pe dinafară, virtuțile marșului „Deșteaptă-te române.” Până acum interzis cu desăvârșire. Au călcat interdicția în picioare. Îl cântau zi și noapte cu voce tare, în șoaptă sau în gând, în marș, în clipele de odihnă sau de așteptare încordată în fața pericolului. Energii nebănuite li se desfășurau în suflet făcându-i să reziste în fața împrejurărilor și să se comporte toți precum eroii autentici. „Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte, / În care te-adânciră barbarii de tirani!” Da, în somnul uitării și dispariției, prin apăsările și prin jugulirea lor de către unguri. Aceștia refuzau cu încăpățânare să recunoască existența poporului român, refuzau orice drept băștinașilor din Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania. Austriecii renunțară la o asemenea poziție absurdă și barbară. Împăratul Austriei, Iosif la II-lea i-a recunoscut de fapt și de drept. „Deșteaptă-te române din somnul ce de moarte / În cate-adânciră

barabrii de tirani!” Și austriecii adânceau rana poporului român, că și lor le plăcea pâinea de-a gata și regimentele de luptători români din armata imperială austriacă și pentru o vreme austro-ungară. „Deșteaptă-te române din somnul cel de moarte / În care te-adânciră barbarii de tirani! / Acum ori niciodată croiește-ți altă soarte, / La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani!...Înalță-ți lata frunte și caută-n jur de tine, / Cum stau ca brazii în munte voinici sute de mii;/Un glas ei mai așteaptă și sar ca lupi în stâne, / Bătrâni, bărbați, juni, tineri, din munți și din câmpii! / Priviți mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine, / Româna Națiune, ai voștri strănepoți, / Cu brațele armate, cu focul vostru-n vine, / Viață-n libertate, ori moarte! srigă toți. / Pe voi vă nimiciră a pizmei răutate / Și oarba neunire la Milcov și Carpiți! / Dar noi pătrunși la suflet de sfânta libertate, / Jurăm că vom da mâna să fim pururea frați! / O mamă văduvită de la Mihai cel Mare / Pretinde de la fiii-și azi mână d-ajutori, / Și blastă-mă cu lacrimi în ochi pe orișicare, / Î n astfel de pericol s-ar face vânzători! / De fulgere să piară, de trăznet și pucioasă, / Oricare s-ar retrage din gloriosul loc, / Când patria sau muma, cu inima duioasă / Va cere ca să trecem prin sabie și foc. / Deșteaptă-te române din somnul cel de moarte, / Î n care te-adânciră barbrii de tirani! / Acum ori niciodată croiește-ți altă soarte, / La carte să se-nchine și cruzii tăi dușmani!” Dezlegarea voinței de a fi, declanșarea energiilor încătușate, ridicarea frunților din somn, spre lumină. Păstrarea flăcării ființei neamului, afirmarea românilor pe planul vieții. Lupta cu moartea, lupta cu deznaționalizarea, lupta pentru eliberare, lupta pentru afirmarea calităților sacre, fundamentale ale neamului, omenia și buna cuviință.

Lupta dramatică pentru supraviețuire. „Deșteaptă-te” „Trezește-te” „Nu te lăsa adormit, răpus, legat la minte și simțăminte. Zbate-te, trezește-te, afirmă-te ca unitate etnică. Ai pentru ce lupta. Tu ești lumina vieții, pentru că adevărul și cinstea sunt de partea ta și pentru așa ceva merită să suferi, să te zbați și chiar să mori, pentru a le apăra, pentru a le transmite urmașilor și deci umanității. Nu te lăsa în infinit, în viață și în moarte. Sufletul celor morți să n-aibă odihna durerii, ci să se zbată din sinea lor pentru eliberarea adevărului și cinstei. În viață și în moarte, fără încetare, fără teamă. Va veni ceasul în care copiii noștri vor învăța în școli românești și mințile lor pline de seva spiritului înaintașilor și părinților vor înflori, mutând România, în câteva generații, pe înălțimi intelectuale și materiale evidente și de prestigiu. În noi sunt energiile unui popor nemuritor. Măselele multor imperii și ale multor năvălitori s-au spart de diamantul răbdării și voinței noastre de a fi. Sete de carte și de muncă fizică. Sete de viață”. Gavrilă se gândi la Andrei Mureșanu, autorul poeziei „Deșteaptă-te române” și-i păru rău că nu e de față să-i înflăcăreze și cu graiul viu. „Ridicați-vă cei legați. Rupeți legăturile

adormirii vieții, adormirii adevărului și cinstei. Rupeți legăturile. Vă adorm și vă îngroapă umbrindu-vă istoria multimilenară. Noi românii nu am năvălit peste alte neamuri, deci e o datorie sfântă să nu ne lăsăm sufocați de năvălitori. Vom răzbi. Vom reuși. Ceasul eliberării noastre va veni. Suntem mai tari, în eternitate, decât nedreptatea, neadevărul, necinstea. Nu au reușit să ne strivească. Nu pot strivi adevărul, dreptatea, cinstea. Noi suntem fiii adevărului, dreptății, cinstei. Nu am făcut rău nici unui neam. Ne vom zabte și ne vom lupta până când vom fi liberi să trăim în țara noastră, de pe Nistru până la Tisa, că români sunt și dincolo de Nistru. Vecinii noștri sunt liberi din partea noastră. Noi nu mergem peste ei. Dar nici liniște și siguranță nu vor avea atâta vreme cât noi nu suntem liberi. Libertate totală. „Deșteaptă-te române din somnul cel de moarte / În care te-adânciră barbarii de tirani.” Gavrilă constată că Andrei Mureșean e de față, prin versurile fulminante ale marșului. Neamul întreg avea loc în versurile lui. Batalionul condus de Gavrilă era ca o biserică în care se psalmodia „Deșteaptă-te române” „N-ajunse iataganul barbarei semilune, / A cărui plăgi fatale și azi le mai simțim; / Acum se vâra cnuta în vetrele străbune, / Dar martor ne e Domnul că vii nu o primim! / N-ajunse despotismul cu-ntreaga lui orbie, / Al cărui jug din seculi ca vitele-l purtăm; / Acum se-cearcă cruzii, în oarba lor trufie, / Să ne răpească limba, dar morți numai o dăm!” Acesta era marșul îndrăgit de ardeleni. Gavrilă auzea în gândul său „Pe-al nostru steag e scris Unire / Unire-n cuget și simțiri.”

Avu viziunea holdelor, câmpiilor, codrilor, munților, a turmelor de oi și a cirezilor de vite, a minelor de fier și de aur, a munților de cărbune și de sare, a tuturor românilor. Tot trupul i-a fost străpuns de energie. „În veci, în viață și în moarte victoria acestor idealuri nu poate fi împiedicată Sunt viața noastră din tată în fiu. Pentru neamul meu m-am răzvrătit și bine am făcut. Într-o bună zi Europa va arăta altfel, fără imperii, o Europă a popoarelor libere și înfrățite în efortul pentru o lume mai fericită, mai bună. Și noi românii suntem vârtejul prăbușirii imperiilor, prăbușirii dictaturii unor popoare asupra altora. Noi românii din munca noastră îi vom ajuta și pe alții, dar ca popor liber. Dragostea frățescă va spori în lume. Se vor păbuși, sunt sigur și imperiul austro-ungar și țarist, pentru că s-au lăcomit la ce nu e al lor. Rusia e în flăcări. Mujicii s-au ridicat la luptă pentru dreptate și cinste. Se va vedea, dacă ne vor restitui Basarabia! Orice opunere la această restituire, le va strica socotelile în fața lui Dumnezeu. Basarabeni s-au întors la Patria-Mamă încă de anul trecut, dar guvernul sovietic nu a recunoscut această întoarcere, nu a legiferat renunțarea la un teritoriu ce nu îi aparține. Austro-Ungaria se caltină. S-a mai clătinat. Se clatină până ce într-o zi...” Într-o limpezime totală își aminti de vremea haiduciei sale, de cuvintele

omului din munți, cel ce îl învitase să vadă sabia unui general ungar și două austriece. Își văzu întreaga sa viață luminată de o lumină continuă, ca și cum s-ar fi făcut o singură zi din toate zilele sale. Fu răscolit de o emoție adâncă, emoție ne mai întâlnită până acum. Avusese viziunea întregii țări a românilor, iar acum a întregii sale vieți. Inima îi bătea ca un ciocan. Ritmul sângelui. ”Până la sfârșitul vieții, își zise, până la capătul vieții, toată viața, toate zilele vieții, toate gândurile, pentru țară. Prin noi înșine în primul rând, dar și căutând ajutorul celor care vor să ne ajute. Prin noi înșine, diamantul vieții. Să nu ne lăsăm. Deșteaptă-te române din somnul cel de moarte. Nu ne lăsăm. Vom învinge. Nu ne lăsăm. Nu ne lăsăm.” Aceste gânduri erau izvorul tăriei lui Gavrilă în timpul despresurării și îndepărtării de inamic. Și nu numai ale lui ci ale tuturor românilor. Și mureau cu sufletele neclintite din credința salvării. Sângele răniților se scurgea, durerile zbuciumai trupul, dar sufletele lor pluteau în biserica spirituală a neamului, energii pentru cei în viață, energia jertfei de sânge pe altarele neamului. „Au murit și murim...Nici unul din cei în viață nu ne pierdem răbdarea și voința de a fi. Veți vedea voi barbarilor și veți învăța ce nu știți încă, veți fi rușinați în istorie, în ziua de mâine a omenirii. Trebuie să fie exemple de rușine și de prevenire! În ziua mai dreaptă și mai bună. Veți vedea voi!” Încrâncenarea ostașilor deschidea sufletului priveliștile largi ale României Libere, dar și suferințele celor de dinaintea lor. Cele două perspective, a trecutului și a viitorului, se întâlneau în sinea lor, formând nuclee de energie sufletească, energie ce nu cunoștea nici frica, nici moartea, că numai trupurile mor, lumina minții și dorul sufletului nu pier niciodată. Trupuri se nasc din nou, iar flacăra vieții omenești ascunsă în gânduri și în simțăminte, pâlpâie mai departe în noua generație, ca lumina. Sufocarea, adormirea, desființarea unui popor? Nu! Noi, niciodată! Pentru tot ce este frumos în lume, pentru omenie, pentru neamul meu m-am răzvrătit.”

Colonelul, rănit în ultima luptă, în care trupele austriece au fost încercuite, a fost luat petargă și purtat prin toiul luptelor ce au urmat. Batalionul rezista.

Toți soldații și ofițerii înțeleseră și se subordonară lui Gavrilă, acestui soldat român. Nici unul nu ar fi procedat în stilul lui. E drept că nici ostașii nu ar fi executat ordinele pe care unii, mai târziu, își închipuiră, că le-ar fi dat. Companiile de români executau întocmai totul. Sacrificându-se, intrau în mijlocul, în inima inamicului și-l loveau, iar ceilalți confrăți ai lor, în aceste momente treceau pe alte terenuri, evitând cleștele periculos al încercuirii. De la o vreme Gavrilă ordonă trecerea la atac, iar companiei a treia, să lupte pentru acoperirea desprinderii de inamic. Colonelul, în ultima zi în care mai trăi, chemă pe ceilalți trei ofițeri și pe Gavrilă la el și le-a spus? „Mor cu convingerea că Gavrilă este un căpitan adevărat. Am făcut propunerea scrisă

spre a fi avansat, pentru merite militare și capacități excepționale. Austriecii, în decursul timpului, au mai dat diplome de înnobilitare a românilor pentru merite militare. Lui îi datorez, ordonanței Gavrilă, o mare victorie militară. Nu l-am ascultat, vedți și voi ce s-a întâmplat, acesta e adevărul. Îl întrebam arătând pozițiile dușmanului și ale noastre. Îmi răspunde arătând pe hartă cum vede el mișcarea de trupe. Îi reproșam că ne-ar trebui un pumn de pameni foarte curajoși. Tăcea. Abia acum îi înțeleg tăcerea. Îi știam pe români curajoși, dar ce am văzut în aceste zile...Poveștile lor despre bărbăție nu sunt povești...Au curajul cu ei, dar îl țin ascuns. Nu-i înțeleg. Este un om de caracter la modul absolut. Să vă purtați bine cu românii. Mie mi s-a muiat inima față de ei, abia acum, și-mi pare rău.” În ultima întâlnire cu dușmanul, care devenise deja neputincios, Gavrilă a fost rănit la picior. Rușii presaseră așteptând din clipă în clipă să facă armata imperială austriacă praf și pulbere. Batalionul a scăpat din încercuire. Efectivul lui în loc să scadă, s-a mărit cu alte două companii de români. După săptămâni de zbucium se văzură în siguranță, într-o zonă muntoasă din Cehoslovacia. De aici, planul din mintea lui Gavrilă și a camarazilor săi era mai ușor de realizat. Să pătrundă în Maramureș, în această cetate a dăinuirii neamului românesc prin miile de ani. Intrară în contact cu mișcarea națională pentru independența Cehiei, Slovaciei și Moraviei. Cehii încercară să îi oprească în Cehoslovacia. Spuneau că nu are importanță unde este lovit dușmanul, în Cehoslovacia sau în Transilvania, principalul e să fie lovit. Gavrilă a refuzat, dar i-a pus în legătură cu cu mai mulți români, ostași și grade inferioare din cadrul unităților militare românești, care staționau în Praga. Ceru relații precise în legătură cu organizarea rezistenței și revoltei armate împotriva austro-ungarilor, exprimându-și dorința expresă de a intra în legătură cu forțele armate cehoslovace pregătite în vederea luptelor. Cehul tăcea. Tăcerea lui putea însemna foarte bine păstrarea unui mare secret național. Îi răspunse doar că în Praga sunt gata să iasă pe străzi zeci de mii de oameni. „Nu au arme, își zise Gavrilă, nu au trupe speciale naționale. Ar fi posibil să fie măcelăriți. Imperiul nu va ezita să piardă mii și mii desuspuși, dar să-și păstreze provinciile.” Gavrilă rămase neînduplecat. Va continua drumul spre Transilvania. Îi întrebuse. „Sunteți hotărâți să ieșiți pe străzi, să demonstrați, aveți o dată fixată” Nu primi nici un răspuns. Grăi tot el. „Da, da, e și greu de știut totul înainte. La Praga sunt mai multe unități militare de români. Iată frații mei, ce am hotărât. Am aici români care au dezertat, cinci din Praga și cincisprezece din împrejurimi. Puțini. Nu se poate pleca din Praga. Zece din ei vor fi la dispoziția voastră. Suntem oameni de nădejde. Au inimi puternice. Duceți-i la Praga. Ei vă vor pune în legătură cu unitățile românești din Praga și din împrejurimi. Eu am trimis alți cinci tot la Praga, cu vești în

legătură cu planurile noastre, să știe și ei de soarta noastră.” Pe chipul cehului se veda temerea. Gavrilă îi prinse gândul. „Fii pe pace. Noi avem în Praga oameni aleși ai neamului, în haine de simpli ostași, gata de acțiune, la ceasul potrivit. Să știți că noi românii nu vom trage în cehi și dacă voi veți izbucni, în ceasul izbucnirii, Praga e liberă! Vă predăm depozitele de armament. Vă dăm toate armele și muniția care există!” Cehul îl privi lung, iar trupul i se cutremură. „Așa că nu mai pierde timpul. Aveți în Praga destui ostași români înarmați. Trupele românești imperiale vor întoarce armele împotriva ungarilor și austriecilor, de vor îndrăzni să-i atace pe cehi, să înăbușe lupta voastră pentru independență. În istoria voastră și a noastră va fi pomenită această faptă de dragoste frățescă totală. După câte înțeleg eu, voi sunteți mai tari la Praga, așa că...” Dar voi românii nu sunteți tari...” Gavrilă îi tăie vorba. „Suntem, dar capitala noastră este Bucureștiul, în România Liberă. Avem oameni și în orașele Transilvaniei, dar ce e drept, forța noastră este în sate. Aud ceasul potrivit cum bate, cehule. Nu e timp de pierdut. Să auzim de bine!” încheie Gavrilă întinzându-i mâna. „Să auzim de bine!” răspunse cehul. Ce zici de ruși, cu revoluția?” „Dacă ei nu au mai putut răbda nedreptățile, că nu au fost ocupați de nimeni, dar noi, cehule, colonii imperiale în centrul Europei! Le-am dat și noi românii o mână de ajutor, nelăsându-i pe nemți să ne calce toată țara sub picioare. Nereușind să treacă de noi, nu au mai ajuns în Rusia. Rușii ne trădaseră, părăsind pozițiile din fața nemților, fără să ne prevină, pornind spre Rusia. Ba mai mult, în retragerea lor dezordonată, au jefuit tot ce mai era de jefuit pe pământ românesc. Nemții au profitat de ocazie, încercând să ne scoată din istorie, să ne măcelărească pe câmpul de luptă. Singuri, în fața celei mai dure mașini de război, care își juca ultima carte, decisivă, pentru soarta întregului război. Și am rezistat, măcinându-le întreaga capacitate de luptă. Și au început să se retragă de peste tot, spre Germania. Rușii ar trebui să ne mulțumească. Dorul nostru de libertate și lumină, i-a stăvilat pe nemți. Noi avem înspre ruși pământul nostru, Basarabia. Ci că rușii s-au jurat să înceapă o lume nouă, mai bună și mai dreaptă. Dacă este așa, ne dau Basarabia înapoi, adică legiferează realipirea ei la România, Patria-Mamă. Basarabia, cu de la ea voință, s-a întors la noi, la români.” „Și dacă nu v-o dau?” Gavrilă nu-i răspunse. Porni mai departe cu ziua, pentru că el așa era, mergea într-o zi fără sfârșit, de dimineața până seara. Și noaptea, când se trezea din somn, sau întârzia cu culcatul, se bucura de imensitatea cerului înstelat. „Dacă nu ne-o dă? Ba o să ne-o dea, pentru că e a noastră!”

Trupele conduse de Gavrilă s-au pus în mișcare. O grupă de călăuze cehe localnice culegea informații din împrejurimi, pentru a le ajuta deplasarea. De altfel piedicile erau minime. Armata românilor purta uniforma imperială

austro-ungară, încât micile oficialități coloniale din munți se bucurau la vederea lor. Batalionul se află în siguranță totală prin aceste locuri, aprecie Gavrilă. Apropierea de austrieci sau de unguri trebuia făcută cu grijă. La adăpostul uniformelor era însă sigur de reușită. Nu arătau ca o armată de dezertori, dimpotrivă, în misiune.

Ajuns în țară stabili contactul cu unități ale armatei române, de sub comanda maiorului Dragoș, pătrunse în munții Maramureșului, în spatele frontului. Maiorul Dragoș peluă și comanda unităților de maramureșeni și ale celor sosite cu Gavrilă. Cu hârtiile primite, Gavrilă se îndreptă spre Cluj. I-au fost date de Bogdan, conducătorul cetelor de maramureșeni. În ungurește. A ajuns cu bine în Valea Hășdății.

Bogdan, mai mult înalt decât mijlociu, cu părul ca și grâul copt și cu pielea feței deschisă, roșu la ovalurile obrazilor. Gavrilă, cu părul negru ca pana corbului, cu mustața deasă, închis la față, ca brazdele ogorului. Și-au grăit ore în șir gândurile, aplecați peste hărți, sau întocmind hărți. Ștafete de români porniră, la ordinul lui Bogdan, în Bucovina, în Moldova, în Basarabia și în Rusia, precum și în Austria, Cehoslovacia și Polonia. La despărțire Bogdan i-a zis: „Du hășdătenilor bătăile inimilor noastre. Și noi îți mulțumim auzindu-le pe ale lor prin tine și prin ceilalți ostași de dincolo de Cluj, sosiți aici cu tine. Să te ajute Dumnezeu. Nu te lăsa.” „De lăsat, nici vorbă.” „Știu” grăi Bogdan și pe fața lui vibră lumina, apoi fruntea i se încreți între sprâncene, ochii îi luciră străpungători ca un cartuș, încât bărbatul cu zâmbetul pe buze, până mai adineaori, înfiora prin mânia ce sălășluia în el. Și sufletul lui Gavrilă s-a mișcat vulturește. Munții Maramureșului deveniseră iar cetatea românilor cu frunțile ridicate, înfruntând dușmanul și înfruntările acestea înfricoșau până în străfundurile gândurilor pe inamici. Ca și dacii, altădată, pe romani. Că daci suntem, în vecii vecilor!

Ungurii reunțaseră încă din 1917 să intre în interiorul Maramureșului, de când au aflat că Bogdan dispărutului de mai bine de zece ani, trăiește și e căpetenia oșenilor și maramureșenilor. Cine urcă sus în munți nu mai are nici o șansă să se mai întoacă. Războiul mondial măcina forța imperială austro-ungară, încât nu se putea pregăti lovirea oșenilor și maramureșenilor. Pretorii unguir, unii le spun notari, au plecat cu toții fără urme. Și jandarmii au plecat, aruncându-și de pe ei uniforma cu pană la bonetă și îmbrăcându-se în haine țărănești, să se poată strecura mai ușor înafara munților. Numai jandarmii din Sighet, orașelul cel mai mare, au rămas pe loc, fiind mai mulți și simțind că nu va avea loc un atac armat asupra orașului, cel puțin deocamdată. Numai satele erau expuse. Notarii și jandarmii unguri nu mai puteau ieși nevăzuți din sate. Dar nu numai din sate, ci nici noaptea din

casele lor. Ce e drept, prefectul din Sighet a încercat să înjghebeze niște gărzi înarmate din cei cincisprezece-douăzeci de unguri civili din Sighet, dar aceștia după ce au fost chemați pentru instruire militară, simțind pericolul, s-au făcut nevăzuți. Le-a luat exemplul și prefectul, încât jandarmii s-au trezit singuri, tremurând ca apucați de friguri, într-o masă de români iuți la mânie și cu o îmoptivire declarată. Bogdan supraveghiasse toate aceste schimbări, dar oprise oamenii să atace Sighetul. Nu sosise ceasul potrivit. Sighetul nici nu ar fi avut cum să i se opună. Sosirea celor două companii române care au intrat în Transilvania pe la Vatra Dornei, nu erau însă suficiente pentru o acțiune îndrzneată împotriva armatei ungarilor, dar când au sosit și companiile de ardeleni, conduse de Gavrilă, înțelese că Maramureșul este pregătit să înfrunte mari greutăți. Lărgi zonele de control spre sud și vest până la poalele munților, de cele mai multe ori pătrunzând fără zgomot, noaptea, în primăria și jandarmerii și în cele câteva locuințe ale coloniștilor. Cei ce nu se opuneau, erau poftiți să se urce în căruțe, fără nici un fel de arme și să părăsească localitatea. O întoarcere, oricând, peste o zi sau peste ani, înseamnă moartea, li se spunea. Regimentele ungurești de la Bistrița și de la Arad descoperiră, spre stupefacția lor, că nordul Transilvaniei nu mai este controlat de autoritatea ungurească. Cei de la Arad au ales calea rămânerii pe loc, amânând pentru un timp avansarea unităților spre Maramureș. Regimentul de la Bistrița, expus direct situației create, hotărî o incursiune de intimidare pe versantul sudic al munților. A fost trimisă doar o companie, să traverseze câteva sate și să le aducă la ascultare, prin țiuitul cartușelor. Abia de la această neinspirată hotărâre s-a dat alarma în cabinetele de război de la Budapesta. Plutonul numărul unu a pierit în întregine, al doilea, pe jumătate, iar al treilea a scăpat, fiind ceva mai în urmă de locul unde s-a tras asupra lor. Bogdan, după luptă, ținu căpitanilor săi scurtă cuvântare: „Toți ungurii, tot poporul unguresc din Ungaria și coloniștii de la noi, la un loc, sunt puțini. Când vor pierde situația de putere colonilă, vor deveni un popor mic al Europei și Ungaria nu va mai supraviețui decât printr-o neutralitate totală și sinceră, pentru că a pune mâna pe arme ar însemna să se piardă singură. Unirea imperială cu Austria a mai salvat-o. Dar îi bate ceasul adevărului.”

Gavrilă sosise de câteva zile în satul său de pe Valea Hășdății, când Gărzile Naționale și armata din Maramureș declanșară câteva atacuri la șes, spre Bistrița, încercând să scoată regimentul unguresc din dispozitivul său și să-l aducă în poziții în care să fie lovit din plin.

Toamna, în Maramureș, înfășura pământul cu brumă și cu nopți reci. Frigul încremenea aerul, dar oamenii fierbeau de licărirea libertății peste genele Maramureșului. Reparația lui Bogdan electrizase toate văile și a

aliniat toți munții. Se dusese vorba că maiorul Dragoș s-ar trage tot din Maramureș.

În acea toamnă plugurile au fost ținute de cormane mai altfel. „Să văd io care ungar are curajul să vină după impozit, după oi, după vite, sau să ne taie pădurile” își ziseră oamenii.

Bogdan, pe la mijlocul lumii octombrie a emis un ordin. În afară de membri Gărzilor Naționale nici un om nu mai avea voie să își părăsească localitatea. Evreii protestară. „Suntem negustori și dacă nu ne deplasăm, nu avem mărfuri și fără mărfuri...” „Dacă n-au mărfuri și nu o să mai câștige bani, să le spuneți că nu avem ce naționaliza. La anu îi națioanlizăm!”, intră în vorbă un țăran hâtru, pus pe glumă, glumă scurtă. Nu avea timp de glumiri. „Da de ce să ne naționalizați, vă rog frumos?”, imită el vorbirea evreilor. „Păi pe voi și pe unguri vă naționalizăm. Nici unul, nici altul, nu lucrați.” Râseră toți cei de față. Și ordinul s-a răspândit prin viu grai peste tot, dar și gluma, cu tâlc, a țăranului. Bogdan mai hotărî să nu mai ia nimeni legătura cu lumea dinafară, înafara membrilor Gărzilor Naționale. Nu avu vreme să le explice fărtaților, mai pe larg, ce se va întâmpla în suta aceasta de ani cu evreii. „Trebuie să aibă și ei o țară, numai așa e omenește. Dar mai sunt și alte neamuri, în alte părți de lume, care, deși pe locurile lor, nu au țară. Să-și aibă și ele țara lor! Un evreu a fost prim-ministrul Angliei. Anglia este un imperiu și suge avere din toată lumea. Eu cred că evreii sunt pe drumul pentru o țară a lor.” Referindu-se la vorbele țăranului, adăugă fără pic de glumă în glas. „Bogațiile, banii, sudorile noastre au ajuns la ei, la evrei și la unguri. Îi naționalizăm, asta nu se discută.”

Bogdan se îndreptă spre biserică. De acum umbla liber în satele Maramureșului, pe față. Cu zece ani în urmă, cu toată pătrunderea coloniștilor unguri în Maramureș, cu tot pericolul, trimise o ceată de oameni de îl luară pe Prea Cuviosul stareț. „Dacă nu vine de voie bună, să îl luați cu forța” suna ordinul. Episcopul pierise într-o prigoană.. Prima și altima dată când s-a purtat aspru și dur cu Prea Cuviosul. Trimișii i-au luat hainele de călugăr și l-au îmbrăcat țărănește, pe el și pe alți călugări și preoți, să-i scape de prigoana cotropitorului catolic, să-i ascundă în sânul poporului, să nu piară uciși. Țara are nevoie de ei, vii. Ungurii, catolici, mai făceau și misiune catolică cu sabia, uitând, precum și mulți alții din lumea asta, că însuși Iisus Hristos a făcut așa ceva, dar cu dragostea sa, cu sângele său, nu cu armele. Ungurii au uitat că de la români au început prin a fi creștini, ortodocși, apoi au trecut la catolicism. Bogdan și prietenii săi ascultau liturghia între trunchiurile copacilor. Prea Cuviosul s-a întors în lume, dar preoții călugări, în haine țărănești, au rămas să slujească în casele izolate din munte, sau sub cerul liber. S-au îmbrăcat iar în haine prteotești și au intrat în biserici, alături

de preoții locului, doar când oștenii rezistenței naționale s-au întors în sate, acționând și organizând rezistența pe fașă. Bogdan, când trecu peste locul fostei mânăstiri, Peri, auzi din aerul, din iarba și copacii din jur, clopotele episcopale și voivodale. Se grăbi să ajungă la biserica unde Prea Cucernicii slujeau Domnului. Slujba bisericească începuse. Își aminti de prea Sfințitul episcop, de la care a aflat amănunte despre părinții martiri ai bisericii ortodoxe române și ortodoxe unite cu Roma, jertfitori ai propriului sânge, loviți de furtuni. Bogdan îi pomeni în sinea sa pe preoții căpitani de oaste în Revoluția din 1848. „Tare a fost vlădica nostru. Nu s-a clătinat în fața urgiei, nu i-a fost teamă de ea. Frate de-al nostru, la altar.” Aflase de la părintele călugăr cum se ruga episcopul lui Dumnezeu. Se ruga Domnului să-l păzească de orice mândrie în fața oamenilor. Să-i dea pacea smereniei, pacea modestiei, a anonimatului și râvna rugăciunilor și ostenețelor, că mulți au nevoie de lumina și mângâierea rugăciunilor și a credinței. Și să se ajungă la liniștirea neamurilor, la nerăzboire, la frățietatea universală. „Dragostea Ta Doamne, peste noi, în vremile de restriște!”

În timp ce Bogdan se apropia de biserică, sufletul i se atingea, pe căile nevăzutele taine, cu mângâieri. Cum adică, el, mângâiat, în vreme ce atâția suferă?! Nu! Un înger din picutra de pe peretele bisericii, înger cu sabia în mână, îl privea. Arhanghelii noștri. Peste tot binele luptă împotriva răului, oștile nevăzute ale cerului și noi românii! Așa, da, Doamne!, mai zise, apoi coborî genunchiul. Nu rămase mult timp la slujbă. Plecă însoțit de oamenii săi, după ce se închină și sărută icoana Domnului. Își aminti de vorbele unui ucenic în ale călugăriei, ucenic ce a zis că în o sută, sau două, de ani, glasul bisericii va fi auzit în toată lumea, cum n-a fost auzit niciodată. Ochii lui Bogdan luceau ca două tăișiri de sabie. Se grăbea să dea noi ordine. Zilele cele mari erau aproape. Fu străbătut și de gândul sărăciei și foametei neamului său, a oamenilor cu palmele crăpate și bătătorite de lucru. „Așa nu, nu se poate! Așa ceva nu mai îngăduim!”

Îi păru rău că nu l-a îmbrățișat pe Gavrilă Hășdățeanu la plecare. De ar fi din nou de față, tot nu l-ar fi îmbrățișat. Aspru. Strângere de mână și dar de suflet. Darul de suflet. Pe Gavrilă să-l fi îmbrățișat pentru Ioan Rațiu, pentru o vreme conducătorul românilor din Ardeal. Vasile Lucaciu din Satu-Mare și Ioan Rațiu din Turda, cerând dreptate la Viena! Cocardele și tricolorul au colorat din Sătmar, la Brașov, pământul românesc!

În taina nevăzută a sufletului său se întâlnește cu Lucaciu. „Unde-o fi părintele nostru Lucaciu, își zise Bogdan. În Franța, în Italia, în America, în Rusia? Cu Ion Moța, umblă peste tot în lume pentru a pregăti recunoașterea internațională a Unirii Transilvaniei cu Patria Mamă, România.” Totul era pregătit pentru așa ceva.

Bogdan își aminti cam tot ce știa despre preotul profesor Vasile Lucaciu. Ortodox unit cu Roma. Destituit de la liceul din Satu-Mare pentru că preda lecții în limba română. Lecții despre istoria românilor. Drept pedeapsă a fost numit profesor într-o mică localitate, la o școală cu elevi numai unguri. Aici, în orele de latină, îi învăța pe copii câteva cuvinte românești mai de demult și de unde și de când se numesc maghiarii și unguri. Și țara, Ungaria. În anul 895, maghiarii, în drum spre Balaton, întâlnesc în cale Ducatul românesc de Ung. Cuvântul duce, de la latinescul dux-ducis, în limba noastră românească din secolul al IX-lea era acela de duca, dragii mei copii. Sute de ani îl găsim la unii domnitori români. Așa, Duca Vodă. Ducele Ungului a murit pe câmpul de luptă. Maghiarii, strămoșii voștri, au intrat în Ung fără să producă stricăciuni. Pentru această bună purtare, familia ducelui de Ung, i-a făcut pe conducătorii maghiari, nobili de Ung. S-au legat bune prietenii. Apoi maghiarii au plecat mai departe. De la conducători, care primiseră titlul nobiliar de unguri, întreg poporul își spune unguri și chiar țara și-o botează Ungaria. Mare lucru, dumnezeiesc, este prietenia. Între ducii de Ung și ungurii de la Balaton a fost pace mai bine de o sută de ani. Denumirea de rege, la români, străveche, de pe vremea regilor Zalmoxe, Burebista, Decebal, numește persoana conducătoare pentru Dacia. Acum Dacia încă mai este fărâmițată. Din evul mediu avem în fruntea țărilor românești duci, principii, voievozi, domnitori. Și iar va fi un rege, în fruntea noastră, de îndată ce Transilvania se va întregi cu România. Preotul Vasile Lucaciu a fost momit de guvernul unguresc din Budapesta, pentru a fi ridicat în ranguri ministeriale. Ministrului ungur îi dădu un răspuns demn, categoric. Cuvintele lui le știu pe dinafară toți românii. Deveniseră ca mierea într-un fagure de albine. ”...și declar înaintea Excelenței Tale că înaltul guvern maghiar mi dispune de atâtea milioane pentru cari să-mi las eu poporul românesc.” Leul de la Sisești, Vasile Lucaciu, se născuse și trăia numai pentru unirea românilor „un ideal carele pe cerul vieții mele strălucește ca un soare, luminând cu razele sale trecutul, prezentul, viitorul neamului meu iubit. Este culmea aspirațiilor românului de pe acest pământ.” Ridica biserici în numele unirii tuturor valahilor, ceea ce produse panică la Budapesta și determină pe episcopul de Gherla să-l apostrofeze pe Lucaciu, ce e drept, de formă, față de oficialități. Bogdan își aminti ultimele cuvinte ale lui Lucaciu, după ce părintele a ieșit ultima dată din pușcărie. „E trist și dureros că se va vărsa mult sânge nevinovat, că suferința va ajunge al culme, dar se vede că fără jertfă nimic nu se poate obține. Dar din stratul udat cu sânge, vor răsări florile libertății. Căci aburul sângelui vărsat va răscula pe cei împilați și tiranii vor fi alungați, sau uciși.” Bogdan ajunsese la filonul luminii

voivodale, la respirarea în nemurire și dăruire totală pentru neamul său. Mirele era pregătit pentru nuntă.

Lungă a fost așteptarea. Iarna bătea la ușă, dar oamenii înaintau în timp cu aceeași speranță și cumplită hotărâre de a scutura jugul robiei. Iarna e greu. Ceasurile încheștării însă sosiseră. Aerul fâlfâia răsfirând miresmele aducerilor aminte.

Gavrilă cu sufletul împrăștiat cu istoria românilor din Maramureș, se întorsese printre vechii oșteni ai lui Gelu, spre secolul al nouălea și oștenii se ridicau din moarte, li se vindeau rănilor. Cei răsfirați prin codrii se adunau iar, la luptă. Voivodul Gelu nu a mai apucat întoarcerea ștafetelor trimise spre cetățile din Banat, de sub domnia românului Glad, cu îndemnul de a nu se lăsa subjugate în vecii vecilor. Să nu se lase în fața năvălitorilor. Dacă Menumorut, își zise Gavrilă, a amintit trimișilor lui Arpad al ungarilor, că țara vlahilor este de demult, din moși strămoși și se bucură de sprijinul împăratului de Constantinopol, să le amintim și noi fără încetare, cu tăișul săbiei, până pleacă de pe pământurile noastre! Acum e rândul nostru să le amintim!

Sângele tău, Gelule și al lui Mihai Viteazu este viu și strigă din strămoșescul nostru pământ. Mihai Viteazu, după ce ne-a unit pe toți dacii din nou în Dacia Eternă, a fost asasinat de curtea de la Viena, prin generalul Basta. L-au împresurat ca prieteni. Au scos săbiile ca dușmani. I-au zis. „Predă-te!” „Ba io nu!” a răspuns Mihai. Și noi acum le dăm același răspuns „Ba io nu!”

Îți sărut mâna Avrame, Crăișor al munților. Îmi plec genunchii în fața ta, Horea, Rege al Daciei.

Gavrilă își aminti de tot ce a învățat în munți, când a haiducit, de tot ce îl învățase unchiul său, Gheorghe. Cuvintele lui Rațiu „Noi nu găsim cuvânt de dreptate la Viena și la Budapesta. Noi îl găsim în adevăr și pentru el ne jertfim până la capăt. Nu cunoaștem teama pentru că suntem cu fața la soare. Libertatea este soarele poporului nostru.” Toate aceste cuvinte și amintiri îl ardeau în cuget pe Gavrilă.

Decebal și Ilie

Bătălia din prăvălia din Cluj și arestarea lor

Stelele atârnavă pe cer. Oiștea Carului Mare, Găinușa, Fușteii, arătau ora exactă. Oamenii o citeau direct de pe mersul stelelor, așa de aproape era cerul de ei...Și pământul mergea mai departe, că și drumul lui este scris. „Să tot fie miezul nopții.” „Miezul nopții? Bate-te, nu te lăsa, fie ce-o fi!” Cel care vorbise primi un pumn peste vârful nasului. „Hi, mama măti...sânge din

nas.” Când termină de zis, se repezi la cel ce-l lovise și-l prinse de piept, de bundă și-l împinse: „Na, să te saturi.” Se răzgâni, nu-l lovi. Îl lăsa și-și șterse buzele de sângele ce cobora din nas. A doua lovitură o primi din plin, un dos de palmă. Din ochi îi țâșniră scânteii. „Mă, dai în mine?” N-o mai avut timp să mai zică, sau să facă vreun gest, că o palmă îl lopăi răsunător pe obraz și până să se dezmeticească, auzi spărgându-se vitrina prăvăliei. Cel care-l lovea fără încetare, intrase cu spatele în ea. Se trase la timp la o parte, așa că sticla nu-l atinse. Îi mai pușcă o palmă pe obrazul celălalt, cu palma făcută căuș, de se auzi un „bum” distinct. Cel bătut îi răspunse în gând cu „A mă-ti...” Vru să ridice mâinile, să se repeadă spre cel ce-i căra la palme, dar nu putu. Îi venea greu să lovească. O zemuială îl plecăi peste frunte. Acum, înaintă un pic aplecat, cu barțul stâng făcut gardă, cu palma întoarsă în față, gata să lovească, sau să prindă. O a doua lovitură, de data aceasta trimisă cu toată puterea, îl dezechilibra. Atacatorul, dând peste un butoi cu brânză, folosea calupurile de brânză telemea, ca pe niște bolovani. Cel lovit, întinse amândouă brațele înainte și în mare viteză se repezi spre adversar, pentru a-l surprinde și a-l dărâma. Iute de picior, acesta din urmă se aplecă și-i țâșni pe sub brațe. Câștiga. Îl bătea pentru prima dată. Înăuntru, în prăvălie, pătrundea o lumină slabă, de la felinarul de pe stradă. Până când Decebal mai făcu câțiva pași, după care se opri, Ilie Baștină ajunsese iar la butoiul cu brânză. Îl tamponă pe Decebal cu brânză pe față, iar cu podul palmei îi aplică o împingere cumplită, bărbătească. Barba, gura și nasul lui Decebal, pline de brânză. Se prăbuși pe spate. Totul se petrecuse fără nici un cuvânt. Acuma Ilie Baștină chiui a victorie. Luă un scaun, de spătar, îl învârti deasupra capului și-i dădu drumul. Căzu în cealaltă parte a tarabei și de-acolo sări într-un raft. Se auzi zgomot metalic. Bidoane și tot felul de vase căzură între masă și rafturi. Locatarii de la etaj și de peste drum, aprinseră luminile și ieșiră la geamuri, iar câțiva coborâră în stradă. Unul alergă strigând: „Hoții, hoții, săriți că ne omoară!” Lui Decebal abia acum i se aprinse sângele, abia acum pricepuse că intrase în horă, dar nu jucase. Începu să joace. Se repezi la taraba prăvăliei și o răsturnă. Urmă o bușitură surdă de-a lungul întregului perete, în etajerele cu mărfuri. Zgomot infernal. Femeile de la geamurile clădirilor din jur, țipară. Ilie Baștină scoase în răcnet ca de porc înjughiat, în care cuțitul nu atinsese încă țesutul inimii. Strigătele femeilor sfâșiară noaptea și alarmară întreaga stradă.. „L-au omorât, l-au omorât!” De fapt, nimeni nu știa ce se întâmplă. Totuși câțiva unguri alertară și gardienii pușcăriei. La o sută de metri de biserica din centrul Clujului, de pe strada principală, la miezul nopții, se spărsese o vitrină, iar în prăvălie se dădeau lupte. Unii spuneau că-i o bandă de hoți surprinsă de jandarmi. Nu se predau. Se trag focuri de armă. Sunt răniți și

morți. Trebuie să vină întări. Într-adevăr, se auzi un țignal urmat de ropotul unor pași. Un ofițer și doi ostași veneau în pas alergător. Când i s-a spus că sunt lupte și că s-au tras focuri de armă, n-a vrut să creadă și nu trimise după întări, după echipele mobile de călărași. Ordonă totuși ostașilor să ia poziție de tragere și fără să-și scoată pistolul se îndreaptă spre prăvălie. Se făcu liniște. De la balcoanele și geamurile cu luminile aprinse, ca la o comandă, oamenii dispărură. Stinseră luminile. Priveau ca la o reprezentație de teatru. Prin vitrina prăvăliei, apăru, primul, Ilie Baștină. Spre el, ca să-l ajungă, se repezi Decebal. Ofițerul fluieră din țignal și strigă: ”Vă ordon să vă predați.” Cei doi se opriră. Nu înțelegeau o boabă ungurește. „Mama voastră de țopârlani, mai adăugă ofițerul tot pe ungurește, și de români împuțiți. V-ați îmbătat ca porcii și acum treziți oamenii din somn, la miezul nopții!” Ofițerul își crescă în pene. A fost auzit de toată lumea. Avusese grijă să vorbească cu un glas de tunet. A început să le care o duzină de palme. Lui Decebal îi curgea sângele din nas ca unui înjunghiat, de la pumnul dat de Ilie. Rămăsese doar în cămașă și șerpar. Ilie Baștină icnea după fiecare palmă, dar sânge nu-i curgea, ceea ce îl întărâta pe ofițer. Se adunară un viespar de bărbați, strigând vorbele pe care le auziseră din gura ofițerului. Se repeziră la cei doi să-i zdrobească. Ofițerul ungar credea că cei doi meritau să fie zdrobiți. Doi bărbați ajunseră lângă Decebal, dar acesta se trase repede câțiva pași înapoi, spre Ilie. Ofițerul îi opri pe primii doi, mai mult de formă. Douăzeci-treizeci de treziți din somn. Primii, fără să vrea, îl împinseră pe ofițer cu mâna pentru a ajuge la Decebal și Ilie. Acesta se simți atins în onoarea lui de militar. Deși știa că și ei au sânge fierbinte, îl simțea pe al său în clocot. Nu avea decât o soluție, să dea cea mai puternică și energică comandă, să-i paralyzeze, să-i asurzească pe toți: „Staaa!” Scosese un adevărat răcnet. Într-adevăr cei doi și zecile de unguri se opriră. „În numele legii, înapoi, lăsați-mi-i mie, eu de ce sunt aici?!” Se opriseră dar nu se retrăseseră. Ofițerul își duse țignalul la gură și zise ceva, arătând. Ilie și Decebal porniră. Avură timp să se distanțeze câțiva pași. Cu distanța aceasta, urmat de lumea adunată, s-a mers până la pușcărie. La pornire ofițerul comanase clar, să se audă, dar de data aceasta cu voce reținută: „Ostași, la mine, încolonarea!” Cei doi ostași mai stăteau în poziție de tragere, ignorați de lume. Înaintară printre oameni și se încolonară. În fața lor mergeau Decebal și Ilie, iar ofițerul la câțiva pași, lateral. Decebal, cel bătut, își dădu seama că n-are nimic. Doar sângele ce îi curgea din nas, o nimica toată. Restul, palme. Totuși, îi veni să-i ungă un dos de palmă lui Ilie, care mergea ca la paradă. Ar fi fost o prostie. Paturile de armă le-ar fi zdrobit carnea trupului, poate și vreun os. Cât mai cuminți. Să fie cât mai cuminți, poate scapă mai ușor. Ba nu, nu vor scăpa. Ilie îi auzise gândurile. Se cocârjă de

spate și picioarele începură să i se târâie. Ofițerul observă și-i zise cu voce obișnuită. „Mișcă putoare.” Ofițerul credea că palmele sale l-au dat gata. E drept că Ilie își simțea fața parcă dospită, crescută ca aluatul.

Ofițerul Pișta Ferentz își făcuse o părere asupra cazului. Oamenii păreau să fie avuți. Vor fi judecați ca hoți. Fiind beți, s-au luat la bătaie. Beți. Asta e. Beți și hoți. Vor face pușcărie. Vor lucra numai pentru Ungaria. Li se va vinde averea pentru plata despăgubirilor și avocaților. Avocații...au pierdut procesul, dar de plătit, trebuie să fie plătiți. Pe trotuar rămaseră geamul spart și mai multe găleți și oale rostogolite. Noaptea se mai luptă o vreme cu zgomotul rămas în aer, în pereți, în zidurile și geamurile caselor. A doua zi, proprietarul prăvăliei, după ce a fost la poliție, s-a întors la prăvălie cu un zâmbet pe buze. I se va umfla portmoneul. Bună afacere! Căzută din senin peste capul omului.. Făcu tevatură mare. Calcula și răscalcula pierderile. Se vorbea despre banii dispăruți. Numai de bani s-au încăierat. Ci că la unul i-au găsit în șerpar o mână de hârtii mototolite. Așa, cum le-or fi luat, în grabă. Și alte vorbe răsăreau de peste tot, mai ales spre seară, la cârciumă, lângă deții de țuică. Chiar proprietarul plăti două kilograme, cinste celor de față, ca omul la necaz. Până atunci nu făcuse cinste nimănui, nici cu un pahar de țuică. Gălețile și oalele se urcară iar pe rafturi. Urma ancheta. Stabilirea adevărului. Reconstituirea faptelor și desigur, judecarea și condamnarea celor doi vinovați. Din curtea pușcăriei, Decebal văzu în noaptea aceea cerul pentru ultima dată. Nu și-a mai îndreptat niciodată privirea spre stele, să citească ceasul. În orele veșniciei se întâlneau cu ora sa. Eternitatea îl va lua la ea. Ornicul inimii, de culoare roșie, pe cămașa albă, de cânepă, va striga cu strigătul lui mut și înspumat. Sângele va năvăli înafară cu putere, ca apa într-o cascadă.

Petre și Aurel

Pâine albă? În Șutu numai la două case. Pâine necernută, neagră, rar. Pâine de secară, mai des. Mămăligă? Bună. Dar nici aceasta nu era pe săturate. Numai datoriile și impozitele existau cu îndestulare. Toată lumea s-a săturat de ele până peste cap. Românii? Care români? A, da, de prin părțile acestea, da, români. Statul le-a lăsat pământul în folosință. Statul are nevoie de tot, de grâu, de animale. Dacă nu dau tot, li se ia pământul. Că pământul nu e al lor, ci al Ungariei. Ungaria îl ia înapoi și face ce vrea cu el. Oamenii tăceau. Și asta plăcea stăpânirii. Înainte de război, pâine și vite de tăiat, pentru Budapesta și Viena. Acum tot așa. Românii? Cu răbdări prăjite suntem obișnuiți, nu ne lipsesc. Mulțumim Domnului! Cică, dacă nu ne place, ne iau din nou fetele. Să se culce de prima dată grofii, mai marii ungarilor, cu fetele

românilor și apoi să fie mirese. Iar de-o să zicem ceva, n-o să mai fie așa de buni cu noi...Așa se lăudase Horvath-baci, în târgușorul Iara, la cârciumă, că n-o să mai fie așa de buni cu noi. Să fim mândri că ne cinstesc, culcându-se cu fetele noastre! În Iara apăruseră cam la cincizeci de unguri civili, cu puști și cu o mitralieră și cu un inginer, să măsoare pădurile. Pădurile, zic ei, nu-s bune de nimic, numai de scânduri pentru mobilă și pentru construcții și de foc. S-au plimbat peste doi munți și au declarat că acum sunt ai Ungariei. Au pus paznici înarmați peste moșia Ungariei și au plecat. Românii puteau să-și ia lemne pentru foc și pentru construcții de case. Ungurii nu sunt așa de răi, după cum se zice despre ei. Numai că românilor, pentru lemn, trebuie să li se elibereze o învoială. Petre, fiind în Iara, își luă căciula în mâini și cu capul plecat, intră în vorbă cu ungurii: „Da cu pădurle astea ale Ungariei, cu munții ăștia de aici, nu-i necaz cu Viena? Să nu se întâmple vreo războire. Până mai acum câțiva ani, Viena zicea că toți munții sunt proprietatea Vienei și că nouă românilor, ni se dă lemnul spre folosință din mila împăratului. Dacă vine Viena peste noi, ce ne facem?” „Hm, făcu un ungur, n-ai grijă. Cu Viena?” Nu știu ce să răspundă și repetă: „N-ai grijă!” „N-am dacă mi-ați zis să n-am, că mi-ați luat o piatră de pe inimă.” Un alt ungur grăi către cel ce vorbise cu românul și către ceilalți cinci-șase unguri: „Vezi, sunt și români de treabă. Ia frate un deț de jinars cu noi.” Și românașul închină, bău, se plecă în fața lor și se îndepărtă agale. „Mama voastră. Acum ne luați pământul. Ne-ați răsucit numele multora către ungurește, vă luptați să ne învățați copiii să vorbească numai ungurește. Numai rămâne decât să ne scoateți strămoșii din morminte, casă nu mai fie dovezi că pământul e al nostru. Da nu pot fi scoși. Se ridică în fiecare primăvară cu iarba și cu frunzele. Iarba și frunzele. Mama voastră! Ne luați munții și tăcem. Tăcem. Suntem trași la față, amărâți, cu copiii nemâncați. Toți ungurii arată ca niște armăsari. Nemunciți și bine hrăniți. Milităroși, ca orice stăpâni. Doamne, despică cerul să se rupă înaltul și să se aleagă praful și pulberea de lumea aceasta, că nu-i bună de nimic, decât de aruncat la gunoi. Pfui! Gunoi. Scârnăvie, nu lume! Că nu mai pot. Ia-mă Doamne, ia-mă, că de nu! Un copil mort la cinci luni. Al doilea la cinci ani. Al treiele îl bate vântul. Foamea. Al patrulea o veni sau n-o veni, să am și eu doi copiii pe lângă casă. Mă duc, fac ce n-am mai făcut, să fur, să le aduc de mâncare, să-i văd sătui și apoi fie ce-o fi. Nu mai pot Doamne! Despică cerul! Gunoi! Gunoi! Gunoi! Da acum nu mă las! Toată viața am slugărit plecându-mi fruntea! În Cluj, slugă la domni. Apoi într-un sat de lângă Harghita, că până acolo m-am dus, să lucru și io la un ungur gospodar și când colo am nimerit la un secui. Că ungurii de pe aici, de la Turda, Cluj și Iara au venit cu alt rost în Ardeal, la condus și la adunat pentru Ungaria, nu ca să lucre ca orice om la casa lui.

Da o vini și vremea aia, câți or mai rămâne pe la noi, să tragă și ei la plugul țării românești, ca și noi. După aceea slugă la Turda. Da și la cțâiva românași mai răsăriți. Și așa, s-au dus anii mei și doi copii pe lumea cealaltă. O să le aduc pâine. De la Cluj. Mămăligă. O căruță de făină de mălai. Poate mă prind furând și mă bagă la ocnă. Din Iara nu se poate fira. M-ar împușca ăștia cu puștile și jandarmii. Nu m-ar împușca. M-ar călca în picioare, ceea ce-i mai rău și după aia, ocna. Da din Cluj se poate, orașu-i mai mare.” Dețul de țuică i se urcase lui Petre la cap. Nu mâncase o îmbucătură pe săturate de ani de zile. De la o vreme se moleși. În fine, foamea veni violentă. Se întoarse înapoi, spre cărciumă. O bucată de pâine. Îl cunoșteau toți oamenii din Iara...Da, acum va fi cerșetor. O bucată de pâine. Doar s-a treierat în vara aceasta. Pâine? Nu, nu pâine. Câteva cupe de făină. Măcar trei pumni buni. O să facă pumnii mari de o să-și umple straița. Ajunsese la cărciumă. Înăuntru se mânca mămăligă cu jumări și se bea țuică. Uiu! Jumările sfârâiau în tăvi. Să mănânce mămăligă cu jumări...O să-l îndemne să ia și el, dacă-l văd că o venit înapoi. El o să ia mămăliga și o să pună jumările înăuntrul ei și o s-o facă bulz și în straiță cu ea! Pentru copii, va zice el și va pleca. Da, da! A ajuns la cărciumă. Văzu sânge proaspăt pe ușă. Afară, nimeni. Înăuntru se cânta ungurește. Bietul om făcu stânga-nprejur, își luă tălpășița și uită de ce a venit. Pasul din ce în ce mai energic îl ducea tot mai departe de crâșmă. Spre seară ajunse în Șutu, acasă. Nevastă-sa îi puse pe masă chimin fiert. Că bucățița de mămăligă ce mai rămăsese o mâncase copilașul. Omul bău supa caldă direct din blid și se culcă. Visă toată noaptea mămăligă cu aburi îmbietori și mănă pe săturate. Dimineața se trezi liniștit. Zorii nu apăruseră, însă nu erau departe. Legiuni și cohorte înaintau pe văile munților, pe drumurile șerpuitoare, într-o perfectă ordine. Împăratul Traian cu una sută cincizeci de mii de legionari, porni război împotriva lui Decebal, iar în cel de al doilea, cu aproape două sute de mii de ostași. Ordine peste tot. Ce vis! Două sute de mii de legionari spre cetatea lui Decebal. Apoi am visat, se confesă el soției sale, o altă armată, a împăratului Aurelian, în retragere, într-o oarecare dezordine, amestecată cu familiile romane, care adunau bogățiile Daciei și le trimiteau la Roma, așa cum ungurii le trimit spre Budapesta. Da, da, tot așa se retrage și armata Ungariei din Maramureș, Oaș, Bihor, Banat și Ardeal, cu familiile maghiare conducătoare cu tot. Că eu, mai departe am visat o altă sută de mii de suflete de daci, eram și noi, dacii hășdățeni, în drum tot spre Sarmizegetuza lui Burebista și Deceneu, a lui Decebal și Vezina. Și ne oprim, tu nevastă, la Apulum! Tu mai știi ce-i Apulum? Da cum să nu știi?! Alba Iulia de azi. În visul meu, din noaptea aceasta, oamenii din toate colțurile țării se îndreaptă spre Alba Iulia. Și acum că sunt treaz, îi văd, de parcă viața cu adevărat este un vis și noi doi suntem

cu adevărat visul. Două sute de mii de legionari daci. Țara își avea seva ei proprie, iar retragerea unuei armate o înlocui prin ea însăși, prin oamenii țării. Deasupra porților cetății de vis, doi legionari daci făceau exerciții de luptă, ca să se încălzească. Erau de prin părțile Albei Iulii și se nimeriseră de strajă, când noi hășdățenii ne apropiam cu trenul de cetatea de domnie al lui Mihai Viteazu. Ce să fie visul acesta? Pe câmpul lui Horea, de la Alba Iulia, chiar acum ajungem o sută de mii de legionari, români din Banat, Crișana, Bihor, Maramureș și Transilvania și cete-cete din Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova, Bucovina și Basarabia. Vin pe locurile Unirii Neamului din vremea regilor daci, din vremea românilor de sub Mihai Vodă Viteazul. Unire în suflete, în limba românească, în obiceiuri, în frățietate, în îndârjita noastră speranță. Am fost uniți și uniți rămânem în veci. Ne privim unii pe alții și ne cutremurăm de bucurie. Tu muiere tu, suntem toți dacii lui Burebista și Decebal. Suntem aici, acum. Ne privim unii pe alții și ne cutremurăm de fericire. Ne privim unii pe alții și ne cutremurăm de mulțumire. Suntem toți românii, oștenii lui Mihai Viteazu. Ne privim unii pe alții și ne cutremurăm. Îngenunchiem și sărutăm pământul, apoi ne ridicăm și întindem mâinile spre cer, a mulțumire. Pe lângă cei o sută de mii ajunși sus, o altă aproape o sută de mii erau în mișcare spre Alba Iulia. S-a zvonit că în munți se organizează o nouă armată și vin hotărâți să lupte până la distrugerea completă a Ungariei și Austriei, dacă se vor opune eliberării românilor și Unirii lor cu frații lor din România. Ce să fie visul acesta, muiere?” „Doamne, mă bărbate, da trezește-te odată. Aesta nu-i jis, dacă te gândești bine.” „Că bine zici tu, draga me.” Omul își plecă buzele peste mâna muierei sale și i-o sărută cu piozitate. Se sculă din pat și se îmbracă. Se trezise un alt om, mai tare decât umilințele veții care-l îngenunchiară. Toată viața nu a mâncat, ci a flămânzit. Sufletul lui se hrănea pentru prima dată în învolburarea vieții, cu siguranța odihnitoare a calmului. Sunt singur? Nu. Singuri sunt numai oamenii fără Dumnezeu. Încă unu, încă doi-trei ca mine...Să schimbăm lumea asta. Nu-i dreptate. Nu-i. Dar facem! Azi, mâine, poimâne, toată viața. Vai, prost am fost că n-am pus umărul! Ori cât rău ar fi pe lume și oricâte necazuri ar avea pe umeri, omul nu trebuie să se lase! Eu, n-am să mă las! Se mai întâmplă ceva în lume! Lumea e cu picioarele în sus și cu capul în jos. Trebuie îndreptată lumea asta!” Cu gândurile acestea s-a dus la un vecin și i-a zis cu vorbă plină: „Hei, tete Aurel, să merem în pădure, după lemne de foc,” Nu vorbise până acum, decât cu un sfert de gură. „Două care cu lemne. Un car dumatăle. Dar aducem primul pentru mine. Și să fii sănătos. Când oi avea și eu car cu bivoli o să-ți aduc și eu.” „Bine zici, dragul tetii. Mă, du-te la muierea ta și-i spune că ia amu ni merem în pădure. Azi la tine, să fie cald și copilașului tău. Și ție, că nici nu

poți să-ți strângi în brațe, femeia, pe frig. Că dacă n-o strângi iarna, vara-i mai greu, picăm în genucci de obosiți, de lucru.”

Nu-și dăduse seama de curajul său. Grăise simplu, direct, fără jenă. Apoi vecinul îl agrăi: „Mă Petre, hai în casă să îmbucăm ceva. Hai!” Oile lui Aurel se opriseră în fața ușii. Nu se mișcară.. „Ni mă ni da ce-i cu ele. Să se pună în calea omului. Bâr oiță, bâr.” Și oile plecară, țopâind pe copitele lor mici și ascuțite. „Lasă, Petre că dă Dumnezeu. Ai două oi. Să fete și să-i trăiască mieii.” Intrară în casă. „Mă Petre, da ești vrednic mă. Ai muncit cât pentru o avere și n-ai prins chiag decât de două oi. Uite, așa cât de al dracului om sunt eu, azi mi-ai făcut o bucurie. Ai venit la mine cu fruntea sus. Așe, mă! N-ai furat pe nimeni și ai muncit o viață întregă. Să nu mai ții fruntea în jos, de azi încolo. Fruntea sufletului mai ales, că acolo îi răul. Tu pe dinăuntru aveai frică, umilire, rușine de sărăcie. Pe dinlăuntru, sus, omule! Drept ca bradu. Și pe dinafară. Amândouă frunțile să nu le mai ții plecate! Schimbă vorba și grăi către femeie, care tocmai intra în casă după ciubărul cu hainele la muiat, să-l ducă la vale, să le limpezească. Petre tăcea. Parcă avea gura legată. Cuvintele intraseră în el unul după altul, ca fuiorul de cânepă cu firul tors, pe fus. Nu mișcase nici măcar ochii. Își dădea seama că fiecare cuvânt pătrunse în sufletul lui și împlinise ceva. Vru să răspundă, să încerce să se sustragă firelor de vorbe, dar nu reuși. Se simțea bine. „Tu muiere, îl auzi pe vecin, să pui toată mămăliga care ne-o rămas de aseară, în straiță și câteva cepe și sare, tu, să nu uiți.” Femeia nu-i răspunse, dar se simți rușinată față de sărăntocu de Petre, că doar nu-i proastă să nu pună și sare. Ridică un bulz de sare din ghiob și își afundă mâna în jos, unde se afla măruntărită. „Și oilor să le dai sare, tu.” Femeia iar tăcu. Nu-i răspunse: „ Da ce-i de nu le dai tu? Așa se cădea, să tacă, de față cu un alt om. Puse sare într-un colț al merindarei și înveli mămăliga în merindare și o băgă în straiță, unde lăsă și trei cepe. Nu întrebă unde merge bărbatul ei, dar când va ieși cu ciubărul din acasă, îl va întreba, așa, din mers, văzându-și de ale ei: „Da unde meri, mă omule?” „La pădure, după lemne.” Și-i păru rău femeii că se opintise în sufletul ei împotriva bărbatului. Ea cu dâca și el în pădure după lemne. Îl simți drag. Se certă în gândul ei și plecă. Voise să-i zică să aibă grijă, dar nu se cădea, doar el poartă clop în casa asta. O să zică două-trei vorbe când va ieși cu carul din ocol. Mărioara lăsă ciubărul în târnaț și se întoarse în casă. Luă dintr-un lădoi mai vechi un brîu făcut din pănură și îl așeză pe masă cu oarecare mândrie, reținută însă și plecă la vale, trăgând mereu cu ochii spre poiată. Bărbații sloboziseră bivolii și îi înjugau. Petre se întorsese de acasă cu un topor subsuoară. Se îmbrăcase bine de tot. După ce Marioara s-a dus cu hainele la vale, bărbații vorbiră între ei să ia și fierăstrăul cel mare și ruda de lungire a carului. Fără să-și mai cheme

nevesta, s-a dus la ghiobul de brânză și făcu un bulz mare, pe care îl așeză lângă mămăligă. Luă și bunda și porniră. Când să iasă din curte, o luă cu vorba înaintea nevestei. „Tu, să n-ai grijă, venim târziu, peste miezul nopții.” Femeia văzu fierăstrăul mare. Deci vor tăia lemne groase de foc. Tresări ca mușcată de șarpe direct de inimă: „Da stai omu lui Dumnezeu. De ce nu mi-ai spus pe înțăles?! La lucru trebuie de mâncare.” „Lasă, am luat și brânză.” „Da? Da mămăliga nu vă ajunge.” Omu tăcu. Își zise că și Petre și-o fi luat de mâncare și așe, ajunge. Pe femeie o apucă frica. Nu se îngrijise de mâncarea bărbatului. Mergea la tăiat de lemne. Îngrijorarea țâșni din ea ca o pasăre speriată. „Când se prăbușește lemnul, să nu stați lângă trunchiul tăiat.” Biata femeie îl vedea, sau mort, sau cu oasele rupte, adus în car. Că doar al lui Dublezău o stat pre aproape de trunchi și atunci când crengile or lovit pământul, capătul trunchiului tăiat o sărit în sus, lovindu-l și rupându-i oasele. Și l-or îngropat păstă câteva zile. Lui Anisie, care era lângă Dublezău, i-o rupt piciorul. De ar fi fost singuri și nu i-ar fi adus alți oameni acasă, acolo își găseau mormântul. „N-ai grijă, tu. Am mâncare destulă.” Și într-adevăr se liniști. La întoarcere, n-o s-o atingă, pentru merindare. O va sudui de mama focului, ca omul obosit. Îl va aștepta cu mămăliga împăturată cu brânză, încălzită în ler. Și Mărioara lucră cu spor. Apa rece îi înroșise mâinile, ca jarul. Limpezise hainele. Și nu se mai gândi la căderea lemnelor. Bărbatul ei nu-i Dublezău, îi om cu minte, când se prăbușesc copacii, fuge mai la o parte.” Spre miezul nopții auzi roți de car pe uliță.. Nu se culcase. Îi aștepta. „O nevastă nu se culcă. Își așteaptă bărbatulcu mâncarea caldă. Ațipi pe scăunaș, lângă cuptor. Visa că a ieșit la poartă. Carul se opri la a doua casă, lângă Petre. „Să-i lase și lui niște lemne, își zise Marioara. De ce intră cu carul în ocol la Petre?” Când îi apără bărbatu mânând din urmă bivolii fără car, simți o mâncărime de limbă, da tăcu, să-nceapă el vorba, atfel o alduiește. Și el tăcu. Mâncă mămăliga cu poftă, dar nu se arăta că îi place. Și se culcară. Femeia se gândi la greul vieții. Trupul bărbatului înădușit de lucru îi era drag, ca mângâierea și leacul pe rană. Avea mirosul vieții, al muncii. Mijlocul Marioarei era înțepenit. Spălase cearceafurile, izmenele, poalele, cămășile, pentru patru oameni, pentru bătrân, pentru fecior și pentru ei doi. Grijise de casă. Câte nu sunt de făcut pe lângă ea! Adormi împăcată. Își aminti de găini. Le-a dat grăunțe. Cocoșul, mândru, cu creasta lui împărătească, veni și-i mâncă din palmă. Lipsea o găină, cea ouătoare. A luat-o vulpea? Seara când le numără, erau toate. Genele îi căzură, grele, peste ochi. Într-un târziu, se trezi în cântatul cocoșilor. Zorile mijesc sau i se pare ei? Abia a băgat un lemn gros pe foc, să-i fie cald bărbatului. În foc? Lemnul dispăruse sub cenușă. Se trezise de frig? Își dădu seama că e dimineată. Bărbaul, nicăieri. Ca o apucată, alergă la vecini și bātu tare și cu

nerăbdare în ușă. „Io-s, io-s, da bărbatu tău s-o întors?” „Ce e, cine-i, se auzi o voce de femeie.” „Io-s tu, Mărioara lui Aurel a Goronului.” „Vai ce m-am speriat! Da ce-i lele Marioară? Amu am ațipit, tot așteptând bărbatul să vie.” De fapt nu spunea adevărul. Se băgase sub țoale să-și încălzească copilașul și adormise devreme. Femeile, după ce se aflară față în față, se spăimântară. Bărbații lor nu veniseră de la pădure. Pe Marioara o cuprinse frigul. Vecina ei tremura. „Du-te tu, în pat, disimulă ea, că mai întârzie, săracii, da flămânzi trebuie să fie.” Lina își strivi buzele când auzi cuvintul, flămânzi.

Satul, grădinile Văii Hășdății, poalele Munților Apuseni ajunseseră cu fața la soare, la lumina caldă, mângâietoare. Mărioara dădu de mâncare la oi. La bivoli le-a pus de cu seară în iesle. Soarele învăluia pământul și oamenii și toate vietățile și bucuria luminei se vedea în toate. Stâlpii târnațului, peretele, geamurile, ca în zi de sărbătoare. Găinile cotcodăceau victorioase. Auzind că au ouat, nu mai numără ouăle în gând, ca în alte zile. Intră în ocolul unui văr de-al bărbatului și-i spuse durerea: „Vezi-ți de treabă, ce să fie. Ieri poate s-au oprit la făgădău și abia azi se apucă de lucru.” Avea în ea gândul acesta, dar veșted. Aurel al ei, ce-i drept, mai bea câteodată, da nu să-și piardă capul și niciodată când a mers la pădure n-a făcut așe ceva. S-o fi pornit sărăntocul de Petre, că acesta al meu o fi având el, un bănuț-doi, doșiți și Petre s-o pus pe beut, ca la pomană.” Și femeia se cătrăni. „Da de ce să dosească? Pentru beut?” Așa, cătrănită și îngrijorată, se trezi în curtea lui Tioanca. Nu vru să intre în casă, nu se cădea unei femei să intre, așa că îi spuse necazul după ce ieși el fară. „D-apăi, amu-i amiază, aproape. Unde-o mers după lemne?” „Da dincolo de Sălicea. Trebuiau să fie acasă azi noapte.” „Dacă până după amiază nu se întorc, mă duc io la făgădău să întreb de ei.” „Ba nu că mă bate de mă face vânătă, că de ce am trimes după el.” „Bine, cum vrei, da deseară treci p-aici. Am un drum până acolo.” Și Marioara mulțumi lui Dumnezeu, că are un drum până acolo, după care își zise că de bătaie tot nu scapă. Ba scapă. Știe inima bărbatului ei, că doar sunt de douăzeci de ani luați. O să se răstească la ea „că să nu-l moșesc atâta” Se ține de bărbat, că și este și nu-i place să-i poarte femeia de grijă. Nici în casă nu se arată, când nu-l vede nimeni. Se ține tare. Dar nu totdeauna. S-o mai muiat și el. Mărioara își zise că e proastă și că n-o făcut nimic toată ziua. Se repezi la furca de tors, că nu toarce singură și nici războiul de țesut nu face țoale și pănură de haine. S-a dus la Lina și a chemat-o să vină cu furca de tors la ea, cu copil cu tot, până ce sosesc bărbații. De ani de zile nu o chemase până acum în casă. Numai pe copil, la ușă, să-i dea în mână o îmbucătură de ceva. Acum se simți mai liniștită în suflet. O chemase pe biata Lină, femeie destul de frumoasă, blândă, cam albă la față, de sărăcie...Da tot s-au lăcomit unii bărbați la ea, dacă, cine știe, o fi drept ce s-o auzit. Ba să

nu grăiesc cu păcat! E a doua casă de mine și drept să spun, Lina nu-i din elea. Da e săracă. Și Marioara băgă în sobă. „Așe, să fie cald”, zise ea în gând „Că la noi așa e,tu, Lină.” Apoi agrăi: „Mă copilașule, să-ți deie lelea Mărioară să mănânci. Tu Lină să taci, să lași copilașul în pace.” Așa a ajuns, pentru prima dată copilașul lui Petre, în casa ei, chemat de ea! Ce e drept, bărbatul l-a pus după masă de mai multe ori, cu un blid cald de mâncare în față. I-l dădea cu mâinile lui. Și Mărioara tăcea și nu se băga și nici copilașului nu-i zicea niciodată nimic. Bărbatul ei face ce vrea. Lina o râcâia puțin. Mai tânără și mai singură, că bărbatul îi era plecat pe unde se găsea de lucru. O râcâia și când Aurel privea spre grădina Linei. Da nu avea de ce să se lege decât de inima ei de femeie nebună, bântuită de gelozie. „Hai și tu, Lină.” „Mulțam lele Mărioară, da io am mâncat.” „Ba, hai, tu, că uite am pus în blid și pântru tine” zise Mărioara cu glas muiat, nu din gură, ci drept din inimă. Lina, nu și nu. „Hai Lină, măcar să-i faci poftă copilului.” Se vedea, Mărioara o îmbia din inimă. Inima de muiere mândră i se muiase. Lina răsă sincer: „Lasă că Ionuț are poftă, nici o grijă.Așe, dragu mamei?” „Îl mânc io și pe al dumitale.” „Bine zice, grăi cu înțelepciune Marioara, două blide Uănuțului, da îți pui din oală, un blid să mănce și măicuța ta și eu. Uite că mai aduc un blid, că nici eu nu am mâncat.” A adus al treielea blid, ca să o facă mai ușor pe Lina să mănânce. Și nu s-o lăsat până nu i-o mai pus o lingură de luat din oală, plină cu zeamă. Aproape cu forța a făcut-o să mănânce. Uănuț a mâncat două blide pline, „cu piept”, cum zicea el, glumind și râzând cu gura până la urechi. Lina luă fusul și Marioara roata de tors. Lina se simțea bine. Și ea și copilul au mâncat, iar în casă soba dogorea. Fața i se relaxă. Mărioara văzu o Lină frumoasă foc, dar văzu abia acum, pe fața Linei, sufletul ei limpede și-și certă în taină mintea ei de femeie geloasă. Ce-i drept, paza bună trece primejdia rea. O privi iar pe Lina. Fața vie, plină de frumusețe și de viață, ce renăscuse odinioară, se veșteji iar, bătând înspre alb. Lina își aminti de bărbat, flămând, că nu și-a luat nimic în straiță. Nemâncat de ieri dimineață și acum e aproape seară. Sângele îi fugi din obraz. Marioara, din ceasul acela, începu, în inima ei, să o privească altfel pe Lina. Ce văzuse pe fața acesteia, ce simțise, e taina sufletului ei. În sinea ei se împăcase cu vecina. Tot în sinea ei se măcinase până acum. Roata de tors și fusul umpleau casa cu învărtirea lor. Uănuț, sătul, moțăia lângă sobă. L-au pus în pat și adormi. Avea destui anișori. Câteodată amețea. De slab, i se vedau oasele trupului. Marioara își zise că, de aici încolo, pe copil o să-l cheme mai des la masă, să prindă puteri, că Dumnezeu vede inima și inima trebuie să deie. Bietul copil!

„Intră, intră!” Cineva bătuse la ușă. Vasălie, din capu satului din jos și un țânc străin, nu-și mai amintea să-l fi văzut. Inima Marioarei se zbătu ca o

pasăre surprinsă de colții vulpei. Nu reuși să zică nimic. I se răciră mâinile și o cuprinse frigul la picioare și la spate. Vasălie îl îndemnă pe tânăruț să stea jos, iar el rămase în picioare, dar nu știu cum să înceapă și, nepoftit, se așeză și el pe laviță. „Am trecut și pe la tine Lină, da nu ai fost acasă.” „Am venit cu furca de tors la lelea Mărioară.” „Of, of, of”, începu Vasălie. Abia acum pricepu Lina că e necaz. „Tete Vasălie, da ce-i, nu cumva o fost la lemne în locurile oprite?” „Nu. În locurile slobode. Nici măcar nu o intrat în pădure. Mergeau pe drumul țării.” „Atunci ce-i, spune tete Vasălie, te rog frumos de tot.” Vocea blândă și respectuasă a Linei îi deznodă inima și gura lui Vasălie, dar nu reuși să lege cuvintele. Tăcu până își reveni. Pauza aceasta declanșă răsucirea junghiului în inima Marioarei. I se albiseră buzele. De zis nu zicea nimic, nici nu-i trecea prin cap să întrebe. Durerea i se răsfirea prin trup, încremenindu-l, statuând durerea.

În timp ce Petre și Aurel, în unirea lor sufletească, surpată până acum de vitregiile vieții, treceau de pădurea Sălicii, vorbind de una și de alta, pe drumul din fața lor veneau două căruțe cu oameni înarmați. Lui Aurel îi veni să fugă în pădure. Zise cu voce tare „Ei, drăcie!” Petre îi răspunse: „Ei, nu-i chiar dracul!” Lui Petre nu-i fu săgetată inima de nici o presimțire. Oamenii din căruță săriră la Petre și la Aurel fără nici o pricină. Aurel, chiar înainte de încăierare, auzise pe unul din prima căruță zicând; „Să le tăiem limbile!” Îi veni în minte nevasta și fecioru. Nu putea să fugă. L-ar fi împușcat. Să facă imposibilul. Să îi atace mereu, să fie peste ei, corp la corp, să nu-l poată împușca. Lovi cu pumnul și dărâmă vreo doi-trei dintre ei. Îi spânzurară. Așa i-au găsit oamenii, cu vârful limbilor tăiate. Se mai știe de moartea unui preot de peste Cluj. L-au întrebat că de ce e preot ortodox, că de ce predică în românește, de ce nu vorbește ungurește, de ce nu e preot catolic, pentru că ungurii sunt catolici. După alte întrebări, l-au spânzurat și i-au smuls limba cu cleștele. Nici mort să nu mai vorbească românește. Pădurile, de jur împrejur, amuțiseră. Vântul se ascunse și Dumnezeu ofta. Tioanca, omul ce zisese că are drum la fâgădău, își făcu curaj și le tăie funiile, îi luă în brațe, în picioare, înțepeniți și-i întinse în car, unul lângă altul. Un bivol dispăruse. Tioanca se înjugă în locul lui și, așa, cu un car tras de un bivo și de un om, făcură Petre și Aurel Gorun calea întoarsă, spre casă. În Iara, a doua zi, de la jandarmerie, un răgnet se rostogoli pe uliți, în târg și se lovi de urechile oamenilor, urmat de altele. Un grup de oameni cu puștile pe umeri și doi jandarmi aduseseră un om, de funie, încolăcită în jurul gâtului și cu mâinile legate la spate. Fără cămașă pe el. Pieptul și umerii spumegau de sânge. Îl jupuiră și-l scoaseră pe uliță. Au aruncat sare pe el. Răgnetele omului trebuiau să fie cuțite pentru înfricoșarea unui întreg neam. Să-l înspăimânte, să-l țină în umbra veștii, acum, un an, doi, până trece războiul, să nu se

trezească, să nu-și ridice frunțile din pământ, precum codrii se ridică din rădăcini și semințe. Ca să fie pe mai departe un popor de slugi și alt popor, care anexase Transilvania în 1867, să rămână un popor de stăpâni. În 1867, Austria, după ce pierduse un război cu Prusia, sleită de puteri, nu se mai putea opune expansiunii teritoriale a Ungariei. Nu mai era în stare să stăpânească singură popoarele crotopite, fără un aliat. Așa s-a născut imperiul austro-ungar. Dela târg, oamenii se împrăștiară pe la satele lor și odată cu ei, înapăimântarea, ce va lovi sufletele ca un baros.

Lina nu avu pornirea sufletească să spună lumii visul bărbatului ei, visat în ultima noapte, doar preotului. Acesta se pregăti ca în fața unei superstiții. Interpretarea viselor devenise o îdeletnicire a ignoranței. Pe măsură ce Lina povestea visul, părintele se înfiora. Petre a văzut în vis, ceea ce mai mult ca sigur nu știa în realitate, decât sumar. Avăzut în vis adevărul, viața. A văzut aevea, în timp. Părintele se întrebă de ce i-o arătat Dumnezeu lui Petre viața trecută și viitorul neamului românesc? O lacrimă i se ivi sub gene. Prin visul lui Petre și părintele vedea viitorul, limpede, aievea. Părintele credea cu convingere în împlinirea dreptății. Luă visul ca un semn de la Dumnezeu. Încercă să o mângâie cu cuvântul pe Lina, dar mai rău îi făcu. Se rugă pentru ea și pentru răposat. În timp ce se întorcea la biserică, visul lui Petre îi intra în minte și-i aducea clarificări și înțelegeri vii.

Petre și Aurel au rămas în cimitir, sub pământ. Sufletele lor porniseră pe drumul către Alba Iulia, drum însemnat de Mihai Viteazu, cu crucea neamului, dusă pe umerii săi de erou și martir.

Dida Daria Orolu

Dida Daria Orolu, orosița unchiului, cum îi spunea Flaviu Orolu, ca orice fetiță de vârsta ei, te obliga să o lauzi pentru cumințenie, ce ținea numai până terminai lauda și orosița rămânea singură. Uita ca prin farmec și de nuielușă și de ceartă. Dida Daria Orolu ieșea în ocol, se zbeugua după umbra ei, aduameca drumul. Frica de cei mari o mai avea doar până în drum. Când ajungea la el, o lua la sănătoasa ca o zvlugă și mai prinde-o dacă poți! Ai casei îi cunoșteau obiceiul. Nu mai rådeau, când o vedeau tulind-o iepurește. Le pierise zâmbetul de pe buze. Acum, Daria păstra sãmâmța zâmbetului la ea. Doar ea zâmbea și clincotea cu răsul ei de clopoței de argint. Ajunse după cotitura uliței și își opri fuga. Casa ei nu se mai vedea. Din capătul celălalt al uliței venea un câine. Dida hotărî să se întoarcă, riscând să fie văzută de maică-sa. Trecu prin fața casei lor, pe ulița mare.

Maria lui Constantin cobora pe drumul satului. „Didița lelii, unde fugi tu?” Dida n-o văzu, o auzi doar, neștiind exact cine e și ce vrea de la ea și

coti, tot în fugă, la stânga, pe un șicator. Uită de casă, de câine, de ulița mare. Se opri pe cărare. Casele deveneau mai mici decât ea, rămânând jos, în vale. Se urcă mai sus și le privi. Nu i se păru îndeajuns și alergă iar pe dâmbul abrupt al dealului, dar obosi repede. Spre a nu se rostogoli, urcă în patru labe. Răzbi la un loc drept și satisfăcută își roti privirea peste împărăția ei de basm. În fine era mai mare decât casele. Doar pomii de lângă ea și păsările sunt și mai sus. Și dealul. Iar uită de toate, chiar și de gândul cu care înaintă pe deal, gând nu tocmai limpede. Dealul sau ea, care e mai mare? Gândul dispăruse și Dida urca pe deal fără să știe de ce. Cu adevărat uită de toate. De la o vreme privirea i se legă de case. Casele, cu țiglă roșie, ca văcuțele Domnului. Nu-și lua ochii de la ele, în timp ce mânca iarbă grasă. Apoi coada porcului. O curăța de coajă. Miezul cozii porcului, verde și crud, îi plăcea mai mult. „Numa Emil mănăcă și măcriș iepuresc, eu nu.” Și nici ceapa ciorii, de când au păcălit-o copiii mai mari de a gustat-o cu pământ. „Și măcrișul iepuresc de ce să-l mănânc? Să-l mănânce iepurii!” Începu să smulgă iarbă pentru iepuri, în poală, pentru iepurii lui Trăienuțu lui Drumichet. Iepuri albi. „Mânâncă din mâna omului.” Preocupată de smulsul ierbii nu observă iepurele sălbatic de pe povârnișul dealului. Iepurele făcea câteva salturi mici, se oprea și mușca din iarbă. Dida se apropie de el. Iepurele se îndepărtă. În fine îl văzu. Îl urmări cu zâmbetul privirii. Făcu pe supărata și-l certă dulce, că nu este ascultător. Îl chemă să vină la ea să-l pieptene, că ea are pieptăn frumos, din os de corn de bou, pieptăn cu două rânduri de de dinți, unul mărunț și mic, celălalt rar și mare. Îi va face cărare pe mijloc și-l va mângâia. Și dacă stă cuminte, până îl termină de pieptănat, îl lasă să se joace cât vrea el. „Stai cu mine.” Iepurele înțelese. Se opri și o privi. Se peria pe bot cu lăbuțele. „Vreau și eu să-ți răsucesc mustățile!” Ea știa răsuci mustățile mai bine decât Emil. Poate pune mărturie bunicul. Emil nu știe răsuci mustățile. Mustața lui nu e bine răsucită. „Mamă, a mea e mai bine răsucită.” Emil protesta trăgând de mustața moșului, să nu ajungă și partea lui la Orosița. Aceasta se repezea cu amândouă mâinile și începea să o tragă spre ea de frică să nu ajungă și mustața de pe partea ei, la Emil. Ochii moșului râdeau, iar lacrimile îi dădură înafară. Iuliana, potrivit-se prin apropiere, îl certă pe copii: „Tu ești mare, Milucule și nu ai minte!” Bietul bătrân. Îi murise feciorul cel mare, Flaviu, tatăl lui Emil, iar Nicolae, tatăl orosiței, s-a întors, la începutul războiului, dar fără un braț, din umăr. Bătrânul, bucurie pentru nepoată și vânjoșie sufletească pentru nepot. Emil a prins dragoste de mustățile moșului său, iar moșul se făcu, în taină, zmeu să urce și puiul acesta de românaș în lumina din plai. După ce Iuliana îl certă pe Emil, Dida deveni stăpâna mustăților. Le răsuci cu toată gingășia. Îl mângâia pe bătrân pe față. mai mare răsplată nici că dorea moșul. „Da, tată

și dumneata ți-o faci singur!” Iuliana plecă la ale ei. Bătrânul îl urmărea pe copil. Pieptul i se zbătea a plâns. Să-l îndemne și pe el să-i răsucescă amândouă mustățile, nu mai era posibil, din cauza fetei. Lumânărica ar fi izbucnit în plâns, de ar fi auzit toate casele din apropiere. „Eu tot Sânziana Cosânzeana, îți zic, draga moșului, așa trebuia să te boteze, cum am zis eu și pe Emil să-l fi botezat ori Deceneu, preotul dacilor, ori August, împăratul romanilor. Mă, Augustule, împărat roman!” „Da, împărat roman” suspină a plâns Emil „Da, da, împărat roman, dragul moșului, că aici este țara romanilor, de aceea țara se chiamă Romania.” Nu Romania. Moșule, ci România” , îl corectă Emil. „Cum, mă, Romania?” se făcu moșul a nu înțelege. „România, bunule!” „O s-o întreb pe Iuliana.” „Întreab-o și vezi”, se mândri copilul. „Și dacă vrei să știi și să știi, se înfipse copilul în bătrân, eu sunt dac din România!” Acum amândoi copiii fiind împăcați, bătrânul plecă în casă, în pat, obosit peste măsură. Rana pricinuită de pierderea lui Flaviu o ducea din ce în ce mai greu. Îl îmbătrânise ...

Iepurașul continua să-și perie mustățile. Dida izbucni într-un râs cu hohote. Un mușuroi de cârtiță îi atrăsese atenția. Fetița se învârti în jurul lui, înclinându-și capul într-o parte și alta, cercetându-l în chip și fel. Pe când dori să-i vorbească iar, urechiatul dispăruse. Cimitirul se afla în apropiere. Țintirimul. Dida nu a ajuns niciodată singură până aici. Gândurile căutau ceva în țintirim Concentrarea minții o obosi. Renunță la gând. Porni agale înapoi spre casă. Cum să se joace pe deal? Nici un copil, nici un om să te certe, să te întrebe ce faci. Se întristă și își frecă ochișorii. Întristată și amărâtă, ca un om mare, intră pe ulița satului, la pas rar și uniform, absentă la ce se întâmplă în jurul ei. Se îndrepta spre casă. Șareta pretorului, trasă de un cal alb, se opri. Pretorul văzuse copila. Opri anume, să nu o sperie. Voia să stea de vorbă cu ea, să o urce în șaretă, să întoarcă șareta și să o ducă acasă.

Pretorul se purta ca un nevinovat. Doar nu-l văzuse nimeni! Și cel ce nu a fost văzut, nu e vinovat. Nimeni din sat nu i-a spus că e vinovat și nici el nu s-a purtat ca un vinovat, ci ca orice om din sat, cu inima plină de durere după Flaviu. Seara, când l-au găsit, era rece. Greu de spus cine... Bărbați sunt destui. Și arme! Ascunse, dar sunt. A avut Flaviu ceva cu cineva, poate muiere-sa, că prea mulți ani a rămas singură, însinuă pretorul, într-o seară la făgădău. Dar nu știu nimic, zic și eu ca omul, că mă crucesc de moartea lui. Pentru o femeie? Grăiesc cu păcat. Eu nu știu de Iuliana nimic rău. Așa să spună fiecare! Harnică și cinstită.

Focul de armă se auzise de la casa în care trăia pretorul.

Didița trecu pe lângă șaretă cu pași rari, tristă și amărâtă, ca un om mare, cu gânduri și necazuri multe. Nu îl auzi pe pretor, care își miera glasul către

ea. Trecu pe lângă șaretă de parcă nici nu ar fi fost în drumul ei. După ce trecu de șaretă, începu să plângă în tăcere, plâns de om mare. Lacrimile îi șiroiau pe obraji. De la înmormântarea unchiului ei, acum își aminti de el pentru prima dată. Dorise să se cuibărească în brațele sale, dar nu o lăsară. În sicriu, nu se poate. Coprâșeul nu-i loc de joacă pentru copii. O babă îi zise: „Mîine Didinițo, mâine vine unchiu-to. Să nu plângi.” Din toate vocile și mângâierile, din timpul convoiului funebru, auzise doar cuvintele bătrânei. Acum își amintise cuvintele și lacrimile izvorau din părerea de rău, după unchiul său. De ce nu a mai venit?

Dintr-un sat întreg, nimeni nu știa de ce plânge Dida Daria Orolu. Fetița își ducea durerea, prin lume, singură. A plâns în liniște cu un plâns continuu. Și durerea a rămas în sufletul ei.

Pretorul ajunse acasă. Iisus Hristos îl privea din turla bisericii drept în ochi. Pretorul înjură printre dinți o înjurătură de biserică. „Cel puțin cât răiesc eu nu o să vă meargă. Acolo sus, în biserică, trebuie să stea Dumnezeu și Dumnezeul cel adevărat este catolic!” Iisus Hristos, neclintit, continua să-l privească, de sus din turnul bisericii. Pretorul în răspunse: ”În secolele unsprezece și doisprezece îți atârnav de ștreang preoții tăi ortodocși...” Nu-și termină vorba și rămase cu gura căscată. Din locul Domnului îl privea Flaviu Orolu. Pretorul pipăi pistolul de sub haină. Se apropie de geam, luă o armă și verifică dacă este încărcată. Se întoarse cu spatele către cimitir. Se rugă: „Sfinte Ștefane, rege divin al Ungariei, scoate sabia și taie în carne vie pe cine nu îngenunche în fața sfânt numele tău. Amin!” Se îndreptă cu fața spre biserică. Dispăruse orice închipuire. Pretorul își umflă pieptul. Ieși în cerdac și își plimbă privirea peste sat. „Acestea-s domenii regale. Robii au nesocotit legea. Mână de fier. Numai o mână de fier e bună. Mâna Sfântului Ștefan cu sabia scoasă din teacă. Fără nici un fel de sentimentalisme! Un rob nu se poate urca în șareta stăpânului, numai dacă este fată și-i place lui, s-o ducă în șaretă până la patul său. Și până crește fata, de-i place de mătușă, să se culce cu ea.” Pretorul a trimis după Iuliana Orolu. De strigat nu va striga, doar știe că nu poate scăpa. Nu se va lăsa, dar nici nu are forță să se împotrivescă. E slăbită de muncă, stoarsă de plâns, de doliu, dar...arde ca para focului. A mai dejghinat-o odată, acum trei ani. Două ceasuri s-a lupta cu ea, până când a răzbit. Nu se va plânge nimănui. Cui?! Îi va fi rușine de lume și va răbda în sinea ei. Acum, cât doliul e proaspăt. Acum să o învingă, s-o străbată și învinsă, roabă va fi pentru tot restul zilelor. Cum îi vor fi copiii, cum e tot satul. Un caz rezolvat. Neam de slugi și slugile nu pot fi decât slugi.” Cu conștiința că își face datoria față de țară, pretorul își ațintea privirea pe uliță. Jandarmul venea însoțit de Iuliana. Femeii nici nu trecea prin cap de cele ce vor urma. Și nimănui din întreg satul. Jandarmul închise ușa în urma Iulienii

și plecă în casa postului de jandarmi. Nici jandarmul nu își închipuise așa ceva. Credea că este chemată în legătură cu actele mortului, poate cu un ajutor, „Doar pretorul este om și încă mare. Pretor!” Jandarmul nu avea habar de psihologie, de momentele cele mai potrivite pentru coborârea în mormânt a oricărei tendințe de nesupunere. Suflet îngropat de viu. Până și copiii ungurilor știu acest adevăr și nu zic nicodată cuvântul „români”, ci „români împuțiți, puturoși”, în ungurește „bitoș romani”.

Când o văzu așa de slăbită și de abătută, fu convins că nu i se va putea opune și că va sta să facă ce vrea cu ea. Sângele îi zvâcni în vine. Se repezi la ea, o înșfăcă în brațe, o trânti pe pat, o sărută cu o poftă sălbatică. Îi ridică rochia. Trupul descoperit al Iulanei îi pierdu de tot mințile.

În timp ce Iuliana se îndepărta de casa lui, notarul, privind-o de sus, de la geam, jinduia, cu gândul, peste vreo zece ani, la felul doi, la Dida. Îi vine rândul și la cea mică, la nepoată. Dreptul desvirginării. Mirele să o aibă pregătită...

Și a mai trecut o zi peste sat, o zi ca și celelalte.

Decebal și Ilie la începutul celor patruzeci și opt de ore

Decebal, tot timpul făcu pe bolnavul. Făcu pe bolnavul, ziua, atât de mult, că dobândi o oarecare milă, ce e drept formală. „Lasă că îți trece. Du-te în celulă și te odihnește, ca să nu zici că suntem oameni răi.”

Ochii lui Decebal căutau cu neastâmpăr ușile, așezarea sentinelor și a corpului de gardă, poarta. O adevărată fortăreață. Își auzi inima cum ticăie de îngrujorare. „Și ce fortăreață! Sentinele, una, două, șase, șapte...Câți or fi în corpul de gardă? Dacă sunt bine înarmați, sunt o forță. Dar pușcăriașii? Șase-șapte sute? Știu eu? În celule, puțini, în lanțuri, o sută. Să fie o sută cincizeci. Mai rămân cincisute. Două sute la muncă forțată, la construcții. O sută șlefuiesc marmora. Trei sute. Mai rămân două sute. Cincizeci îi trimit la minele de sare din Turda, ocnași. Și încă o sută cincizeci.. Da, asta e situația.” O știa pe dinafară. Nu se schimbase nimic. În pușcărie numai trei oameni pregătiți, arestați în 1916, în toiul luptelor pentru eliberarea Ardealului. Unul nu a fost văzut de aproape doi ani, iar ceilalți doi, în lanțuri. S-au băgat singuri în gura lupului. Dar așa ceva nu s-a aflat niciodată. Deveniseră un fel de amulete, de mândrie a pușcăriei. Doi criminali. Erau prezentați familiilor mai simandicoase și unor vizitatori speciali. Vizitatorii, înafara gratiilor, iar cei doi, în lanțuri.

Unul dintre ei arăta într-adevăr fioros, deși gardienii știau că nu are forța celuilalt. Îl bătea vântul de slab. Nici vorbă că nici celălalt nu era atât de

puternic, pe cât îl bănuiau, însă se înrăise, în așa hal, încât ar fi fost în stare săucidă un gardian în doi timpi și trei mișcări. L-au bătut un an de zile și l-au umilit. L-au umflat prin partea dinapoi cu furtunu, să vadă dacă nu crapă și râdeau ca niște tâmpi. L-au lăsat în pace, mai ales din clipa în care au înțeles că cei doi pot deveni firma pușcăriei lor. Și nu i-au mai scos la călcat în picioare. Dar nici nu au mai avut curajul să intre la ei, de teamă să nu fie omorâți. Îi credeau sălbățiți. Cu vremea gardienii se înfricoșară și îi păzeau ca pe ochii din cap, să nu evadeze. Dacă ar evada, precis i-ar pândi și ar băga cuțitul în ei. Comandantul, la ordin, a încuibărit teama aceasta în corpul de gardă. Numai față de cei doi pușcăriași. Într-adevăr arătau a spaimă. Cel mai fioros, dar mai slab, de staută mijlocie spre mică, avea corpul rotund și părul lațe, brune. Albul ochilor, vizibil. Bărbos. Părea om de la umerii obrajilor pînă deasupra ochilor, dar și aici din cauza albului ochilor, pe fondul brunet al părului și tristeții lui, spăimântătură. Celălalt, mijlociu, șaten spre blond, cu părul rar, fața prelungă, nas coroiat, mărul lui Adam pronunțat, cu o privire de jos în sus, pe sub sprâncene. Amândoi alcătuiau un cuplu spre exemplificarea unor lecții de criminologie la Univesitate. Alimentau discuțiile mondene. O cucoană a întrebat dacă „luna aceasta” au siluit vreo femeie.

Decebal a flat de existența celor doi pușcăriași încă din prima zi. La interogatoriu, ofițerul îl întrebase dacă îi cunoaște pe Costan și pe Țarină. Decebal intră peste vorbele ofițerului: „Pe criminalii aceia? Nu-i cunosc! Ce tereabă am eu cu ei!” „Așa e.” sublinie ofițerul cu ton educativ și împăciuitor. Ofițerul a înțeles că Decebal nu vrea să se creadă că și el, Decebal, e un criminal. De dus tot o să-l ducă la cei doi. Moare de curiozitate să vadă cum reacționează! O așa rară ocazie nu o poate scăpa. „Ce e drept, criminalii sunt criminali, da...” și ofițerul continuă pe alt ton: „Spărgătorule și hoțule! Ei pe viață, tu pe douăzeci de ani!” Schimbă din nou tonul, parcă scuzându-se: „Eu ce pot face? Așa sunt legile. Spart prăvălie, furat bani și lucruri. O să te mănânce ocna, Decebale!” „Domnule ofițer, dau oricât, numai să scap. Io-s om cinstit. Am fosat beat. Am nevastă și copii și mamă, că tata s-o dus, Dumnezeu să-l ierte!” Ofițerul auzise „dau oricât”. „Bine că o murit, să nu te vadă, porc de câine ce ești. Eu n-am nevastă și copii?! Da ce, mă duc să sparg casele oamenilor?!”

Ofițerul nu era căsătorit. Avea însă nepoți de la fratele său, șef la pușcăria femeilor, iar femei, câte voia, dintre condamnate. Fratele lui nu se culca decât cu cele care nu voiau să-i cedeze. Se lupta cu ele și le înghesuia, până stăteau, de nevoie, cum voia el. Câteodată îi sărea în ajutor. La sfârșit, sărmanelor femei și domnișoare le spunea:

-Ei, acum te-ai unit cu Ungari! Ai văzut că-i bine?! Ține minte, altfel venim la tine acasă și te unim iar, față cu toți ai casei, apoi îi atârnăm de grindă, ca pe oi, și-i belim de vii!

„Cât dai mă? Ce crezi că pentru mine? Și eu sunt om! Domnii ăștia mari, crezi că se ung cu un bănuț de-al tău?! Țștia au pungi și teancuri de hârtii! Ocna te mănâncă, Decebale! Nu eu te bag, mă. Eu te-am adus.” „Și pungi și teanc dau numa să scap. Fă ceva domnule ofițer, să nu mă judece și în două săptămâni, cât ceri atâta dau.” „Tu mă bagi la rușine, mă!” Îl trimise în celulă.

Decebal și Ilie fuseseră despărțiți încă de la început, pentru cercetări. De fapt pe ofițer îl interesa să afle de averea unuia de la celălalt. Ilie Baștină, la al doilea interogatoriu, fu bătut măr de un gardian și un sergent. De ce? Pentru că nu s-a mișcat mai repede, de la celulă spre corpul de gardă, spre camera ofițerului, cameră despărțită de camera de gardă printr-o altă încăpere. Ilie, om sărac...Noaptea l-a găsit zdruncinat de bătaia primită și frigul, în loc să-i facă rău, îl răcori. Sufletește se simțea tare. Nici trupul nu-i fusese răpus. De a doua zi, de la ora douăsprezece, începu să numere orele. Mai erau exact patruzeci și opt de ore. Știa sigur că va muri, dar nu-și dăcea nici un fel de gând în legătură cu moartea. Va muri, ei și?! Își planifică timpul, cât îl mai avea de trăit și-i părea bine că trăiește. Era fericit. Își făcu o cruce mare, deși așa ceva, nu de multe ori i se întâmplase în viață. Prin semnul crucii mulțumi lui Dumnezeu că a ajuns să trăiască până acum. Nu se înfrica nici de viață, nici de moarte. I-a spus cineva că dacă va fi fără frică și atunci când se va crede în fața morții, îi va fi mai ușor. Frica e o piedică. Ori cât de greu i se va părea, să nu-i fie frică.Ce urmează, tot va urma. De dat înapoi nu se poate. Desigur, frica nu-i bună la nimic. Frica totuși umbrise o clipă pajiștea sufletului său, la gândul că planul nu se va împlini până la capăt. Toată după-amiaza privi ușa celulei, să vadă gardianul venind. Gardianul! Îi era sete. Îl uitaseră? Tot ce se poate. Și noaptea trecută ce a fost, somn sau trezie? Parcă i-au fost oprite gândurile, ca o roată ce nu se mai învârte, ca spițele unei roți. O fi adormit cu ochii deschiși și gândurile au rămas înafară ca o creangă de prun, înflorită. Alb, în plină noapte. Tresări. Se făcuse zi. Și el parcă privea. La ce s-a gândit? Voi să-și amintească. Fusese ceva așa de important, de drag lui, dar nu reuși să-și aducă gândurile înapoi.

Secretul regimului de nimicire, aplicat pentru Costan și Țarină, prin menținerea lor în viață, pentru a se ajunge la aneantizarea lor spirituală, la scoaterea acestora, picătură cu picătură, prin șirul de ani, din circuitul ființelor raționale, îl știau cercurile diriguitoare de la Budapesta și unii reprezentanți ai forțelor de ocupație colonială din Ardeal, printre care și

comandantul închisorii. Costan și Țarină pătimeau dintr-un singur motiv. Pentru că erau din Vidra, satul lui Avram Iancu, banditul care în 1848 a nimicit cu românașii săi o armată a Ungariei, demonstrând că Ungaria singură nu este în stare să anexeze Transilvania. Comandantul închisorii transmisese la Budapesta un raport despre Decebal și Ilie Baștină, cu precizarea că Decebal e din Vidra și Ilie Baștină, din Albac. Răspunsul nu se lăsă întârziat. Aplicați același regim de detenție ca pentru Costan și Țarină. Decebai și Ilie sunt mai periculoși decât ceilalți doi. Reprezintă și pe celălalt bandit, Horea din Albac, regele Daciei. Spiritele lui Avram Iancu și Horea trebuiesc nimicite. Unul poartă numele regelui Daciei, Decebal, iar celălalt, de Baștină, adică de băștinaș din Ardeal. Aveți o misiune sfântă din partea Ungariei. Să fie ținuți în viață și distruși toată viața.

Comandantul pușcării își frecă mâinile satisfăcut. După ce va pune mâna pe banii lui Decebal, va mări numărul criminalilor din pușcăria sa cu încă doi români, iar el va mai face un pas pe drumul uriașei bogății pe care o dobândise de când a fost trimis din Ungaria în Ardeal, încât la întoarcerea lui în Budapesta, altă făină va cerne, devenind, în mod sigur, unul din oamenii influenți din Ungaria.

Două palme la Budapesta

„Unde mergi, contesa mea?” „În colonia de peste Tisa, în Ardeal.” Cele două palme peste obrajii catifelați ai doamnei, făcură pe câțiva trecători să râdă pe sub mustață, iar pe alții să grăbească pasul. Palmele nu le dăduse oricine. Domnul cu lorgnion, bărbat între două vârste, cu baston și mănuși albe, părea a nu fi singur, ci însoțit de eleganta trăsură, cu un vizitiu și cu doi servi, ce stăteau în spatele trăsurii, de o parte și de alta, într-o instalație ce se putea numi scaun. De fapt, stăteau în picioare. Trăsura semăna mai mult a poștalion, sau a trăsură imperială cu gardă personală. Din trăsura din față, ușoară, colonelul și soția sa tresăriră, la cele două plesnituri peste obrajii doamnei contese. Colonelul, cu mustățile sale răsucite în sus, tip de om stenic, privi înainte în gol, cu seriozitatea omului preocupat de ceva. Soția sa, înzăpezită în dantelării, se făcu la față precum varu. După ce își privi soțul, înțelese că nu trebuie să vadă și să audă nimic din cele întâmplate. „În fine” zise în gând Gabor Iștván, „o dată în viața ei și soția mea a prins pasărea din zbor. Gâsca a avut cap, deci nu i se taie gâtu.” Ca să-i abată gândurile, deschise vorba și vorbi anume singur, nepunând-o în situația de a-i răspunde. Vânătoarea de mâine, da adio, pe urmă vor pescui păstrăvi pe malurile clujene ale Someșului și acolo, în Transilvania, își vor rotunji binișor averea. Au destul, dar dacă pică, de ce să refuze? Îi pare rău după

Budapesta, după castele, cazino, biliard, curse de cai, relații diplomatice și diplomați invitați acasă, la masă și la vânătoare. Doi-trei ani și pe urmă se vor întoarce și nimeni nu le poate spune că nu și-au făcut datoria față de patrie. În gând îi venira următoarele cuvinte: „În Ardeal trebuie o persoană cu autoritate de ministru. Cine ajunge în Ardeal, e mai mult decât un ministru, acolo. Pe urmă vom vedea”, mai zise soției. Întorcându-se către trotuar, își dădu seama că domnul conte și doamna contesă se urcaseră în trăsură. Șopti ceva vizitiului și caleștile începură să uruie. Cea din față, a colonelului Gabor Iștvan, trasă de un cal puternic și iute de picior, avea roțile cu rafturi de fier, dar arcurile extrem de sensibile. Deși uruia, cei de pe banca-fotoliu, se legănau. Trebuia să știi să te plimbi într-o astfel de trăsură. Cea din saptă, trasă de doi cai, părea greoaie. Un ochi expert observa lipsa de gust și armonie. Și cu toate acestea, impresiona. Ceva greoi, gata să se reverse peste trecători, plutea în toată arătarea de lemn lăcuit, cu geamurile portierelor aurite. La spate avea și o dungă neagră. Roțile și dunga neagră păreau împrumutate de la o altă trăsură. Domnul, după ce-și aplicase palmele sale, pe distinșii obraji ai soției, îi spuse atât: „Nu în colonie, ci în Ungaria. Din clipa aceasta sunteți cu domiciliul forțat, o jumătate de an, din interes de stat. La mânăstirea-schit, la vechea fortăreață din pustă. Fără comentarii și explicații nimănui, altfel situația nu se mai poate schimba. Ceea ce ați vorbit întrete putere a mea de protejare, doamna mea și soția mea. Punct. Azi, când voi cere să mergi la schit, să fii convingătoare. Am să te înțeleg și de dragul Domnului nostru Iisus Cristos, îți voi îngădui să pleci. Pentru așa vorbe s-a plătit cu viața. Există peste tot urechi și junghiere. Vom vedea ce va ami fi.” Obrajii doamnei se făcură cenușii. Abia acum i se vedea lămurit pigmentarea feței. Îi îngheță inima de spaimă. Înțelese că s-a condamnat fără posibilitatea de comentarii, sau apel. Acum trăsura i se păru la fel ca a groparilor care vin după trupurile de care nu mai are nimeni nevoie. Soțul doamnei contese, neagreat de parlamentari, făcea gol în jurul său, ca un om de care va trebui să asculte întreaga Ungarie. Reprezenta poziția de forță a noii ordini. Nimeni nu se îndoia că e înstare de orice. Acest simțământ îi determina pe mulți să-i închidă porțile sufletelor și caselor. De zâmbit, îi zâmbeau curtenitor. Îl simțeau că va da o lovitură de stat. Și de îi va reuși, atunci da, va începe o nouă epocă pentru Ungaria. Era ca un câine cu botul lat. Dacă va prinde parda cu gura, n-o s-o mai scape, nu i se vor descleșta fălcile. A doua zi, o trăsură mai modestă, închisă, ducea trei femei, pe doamna Horty Rujy și pe două însoțitoare vârstnice și habotnice în ale credinței. Cam în același timp soția lui Gabor Iștvan porni la drum, dar înspre Ardeal, iar soțului ei, colonelul, cinci sute de călărași îi prezentară onorul. Unitatea autonomă avea tunuri și bucătărie pe roți. Tunurile și alt echipament militar fuseseră

trimise cu trenul. Unitatea a fost alcătuită, ca structură și armament, chiar . de către domnul colonel. I-a supravegheat, personal, o lună de zile, pregătirea specială. Toți ostașii știau să fie infanteriști, tunari, călăreți, țințași buni cu arma, luptători cu sabia și cuțitul. Unitatea avea rolul principal de protejare a ordinii. De intervenție rapidă, în caz de nevoie, în Cluj și în împrejurimile Clujului, acest oraș fiind sediul conducerii militare a Ardealului. Însoțit de această unitate militară, instalat în trăsură cu arcuri sensibile, porni spre Cluj. Colonelul Gabor Iștvan a fost ales pentru această misiune, deoarece devenise un ofițer de plumb, autoritar, intransigent, de încredere absolută. Războiul cerea așa ceva. Ordine, disciplină, grâu, brânză, și vite cât mai multe. Și, ultimele, grâul, brânza, vitele, din Ardeal. Și toate acestea fără tulburări. Se știa sigur că va reuși așa ceva și reușita înseamnă ministru la modul oficializat. Puterea înseamnă totul. Și puterea lui, cântărea! Unitatea i s-a dat cu strângere de inimă. Războiul înghițise prea mulți oameni. Unitatea, însă, judecând uriașele foloase, își motiva înființarea și dislocarea ei la răsărit de Tisa. Unitate de intervenție, deoarece armată de rând era destulă în Ardeal. Nu s-a semnalat nevoia de unități speciale de intervenție, dar să fie, așa este absolut sigur, că nu vor fi tulburări. L-au felicitat pe colonelul Gabor Iștvan pentru idee și pentru norocul de a fi ales să contribuie la salvarea Ungariei, care cerea de mâncare. Important pentru perioada de după război era cum se iese din răsturnările teribile de pe front. Ungaria trebuia să învingă, să rămână, să fie pe mai departe fala Europei. Înainte de a porni la drum, se întâlni la castel, față în față, cu personajul care își lovise nevasta, cu o zi mai înainte, pe podul de peste Dunăre. La cuvântul acestuia „Ungaria”, îi răspunse „Ungaria!” I se strânse mâna, făcu stânga-mprejur și se îndepărtă în pas militaresc. Acum, în mijlocul coloanei, se simțea o personalitate ce urmează să se manifeste pe plan istoric. Ca Napoleon. Dar el, Gabor, nu va pierde! Inima lui gusta bucuria de a conduce Ardealul, țară mare, cu un număr de servi de ordinul milioanei. Abia acum înțelese de ce a fost chemat de pe front. Strălucise ca ofițer de război. Frontul de aici, din Ardeal, deveni locul cel mai important. Da, acum are frâiele Ungariei și el în mâini și viitorul patriei depinde de el și de alți câțiva unguri. Acum ,aici, în interior, este adevăratul front. Ordine și rezultate maxime în agricultură și în industrie. Da, da. Pricepea că a fost urcat la cârma istoriei. Zâmbi. Un gând îl îndemna să ia plosca plină cu țuică bună și tare ca focul. Îl refuză. Un conducător nu e băutor. Trăsura uruia pe drum. Pusta se desfășura negricioasă. Cerul, greu, de oceanul albastru. Colonelul Gabor Iștvan își băgă mâna dreaptă, pe jumătate, la piept, sub haină.

Se hotărî să comande oprirea unității pentru un scurt popas. Ridică, fără să privească în urmă, mâna dreaptă. Se apropie un cal în galop. „Domnule

colonel, ordonați!” Seara, înainte de oprirea unității pentru odihnă, după paisprezece ore de marș, ridică brațul drept. Același galop se apropie imediat. „Inamic la pădurea din dreapta și în față, la prăpăstii.” Ca prin minune, treizeci de cai fără călăreți, fură duși „în spatele frontului”, în timp ce stăpânii lor înaintară în salt și luară poziție de tragere. Cei treizeci, garda personală a colonelului. Călăreți, în viteză maximă, se depalsară la flancurile inamice. O adevărată fortăreață vie, mobilă. Noaptea, toată unitatea a rămas pe pozițiile ocupate. A doua zi, dimineața, darcă ar fi trecut cineva pe acolo, ar fi văzut treizeci de tranșee proaspăt săpate și atât Nici un obiect lăsat, nici un cartuș pierdut, nici o capsă de cartuș tras.

Când coloana trecea prin sate, numai oile behăiau, restul suflării tăcea. Se simțea forța. Această forță oprea mobilitatea coardelor vocale. Ofițerul, militar inteligent, observând că și unii câini, în loc să latre, scheunau, avu o mulțumire sufletească deosebită. Oficialitățile din Cluj vorbeau de sosirea unităților de aur. Oricâi i-ar fi incomodat, întreținerea unei unități militare, simțeau cum li se ia o piatră de pe inimă. Este altceva, când ai o unitate militară în plus și încă una specială, de intervenții. Redeveniră mândri și zâmbitori.. Ungaria zâmbea. În Cluj intrară la pas, în rânduri de către trei, la o distanță de câte patru cai, pentru a fi o coloană cât mai mare, pentru a impresiona. O minune a organizării și puterii. Ungaria mai avea trupe, mai putea furniza unități puternice. În centrul orașului, de la balcoane, li se aruncau flori. Cucoanele erau cuprinse de frenezie.

Unitatea militară ocupă o întreagă grupare de clădiri cu curți interioare, cu ziduri și porți masive. Acum se vedea lămurit că ungurii sunt bărbați pieptoși, cu voce plină, aspră, cu autoritate. Vorbeau tare și-i priveau pe români de sus în jos. Aproape toți bărbații unguri de vază, civili și o parte din ofițeri, mergeau duminica la biserică. La ieșirea din biserică se vedea cerul albastru și statuia regelui Matei Corvin. Stăpâni și puternici, ca niște buni gospodari, adică militari, organizatori și proprietari respectabili. Interiorul clădirii comandantului Ardealului, titlu neoficializat, întrecea în masivitate aproape tot ce se întâlnea în Cluj. Confrății avuseseră grijă să o mobileze cu gust, sobrietate și lux, cu simțul proporției și ordiniei. Câteva coarne de cerb cu cap cu tot. Pielea unui trigru cu ochi sclipitori, în apartamentul doamnei colonel. Lămpi cu abajur. Eleganță și atmosferă plăcută, să-i fie de bine domnului colonel, lângă doamna sa. Câini de vânătoare și câini polițiști la o sută de metri, pe o stradă vecină, într-o curte cu o clădire înaltă, orientată cu spatele spre comandant. Socotind că e prea aproape și lătratul ar incomoda pe domnul colonel, au vrut să-i mute mai departe, dar domnul colonel a refuzat. Și ei făceau parte din marea lui familie, unitatea și toată ungurimea, cum îi plăcea să spună. Cu Todor

Hârtoapă, ordonanță primită din partea armatei, se încheie lista atențiilor cu care a fost primit Gabor Iștvan.

Inspectarea zonelor împădurite din Făgetul Clujului o făcu prin jandarmerie și prin celelalte unități militare din Cluj, intrate acum în suborfinea sa. Avea în sensul acesta un paln secret. Nu credea în liniștea și pacea provinciei. Nu voia să-și riște oamenii din unitatea specială. În caz de pericol neprevăzut, ar fi căzut militari din celelalte unități. De la un timp începu să trimită și de la unitatea de intervenții, cu schimbul. Îi obliga astfel să cunoască terenul. Înspre nord și nor-est, trimitea numai din unitatea specială, terenul fiind mai mult agricol, descoperit și deci socotit mai puțin periculos. I-ar fi avântat spre munți, la represalii, numai în caz de incidente. Avea grijă de hrana militarilor. Antrenamentele și instrucția nu încetau. Învoirile în noraș nu treceau niciodată de douăzeci și cinci la sută din efectiv. Câte un pahar de vin sau de țuică, întreținea buna dispoziție. Zile speciale de lupte la saltea, zile speciale de atacul cu sabia, cuțitul, pistolul, pușca, manevre rapide la tun, aruncări de grenadă, atac curajos pe cai, toate acestea în grupuri restrânse. Exerciții de apărare cu întreaga unitate, în oraș și înafara zidurilor. Apărare și atac. Destitui doi ofițeri de la trupele găsite, la sosirea sa în oraș. Îmbunătăți viața militarilor, dar avu grijă să crească pregătirea de luptă. Doar sunt mândria Ungariei! Prin ordine secrete organizează o mișcare continuă de trupe pe raza județelor Cluj și Turda, pentru a creia impresia unei mari puteri militare maghiare ardelenene. Treburile uzuale, polițienești, le lăsă încă pe mâna jandarmeriei. În fiecare săptămână un pluton avea de executat un marș. Din altă parte, din altă localitate, cu militari sau gărzi de civili unguri înarmați, se venea înspre direcția de înaintare a plutonului. Unitățile se întorceau la garnizoană de cele mai multe ori pe alt drum, decât pe cel pe care plecaseră. Planul general de acțiuni era la el și nu îl comunica celorlalte unități, decât sub formă de ordin de exercițiu, manevră. Socotea și pe drept cuvânt, că este un secret militar important și nu trebuie să se simtă înafară. Ordineele și ordinea aceasta făceau bine, dinamizând viața, garantând siguranța și încrederea ungarimii. „Toți ne facem datoria față de țară și noi și ei, le vorbea el subalternilor din unitatea specială de intervenții, despre români. Și ei sunt cetățeni ai Ungariei. Cetățeni prin indigenare, prin adopțiune, e drept, dar cetățeni. Ideea cu indigenarea, așa, între noi ofițerii și cetățenii onorabili ai Ungariei, de sânge curat, original. Și ei, românii, sunt tot unguri. În multe sate știu mai bine ungurește decât românește....Pe aceștia să-i respectăm ca pe niște frați. De fapt, limba română este în dispariție. Vedeți? Sunt inteligenți, vorbesc limba patriei mamă, limba maternă, maghiara, tot așa de bine ca și noi. Cei

ce sunt șovini, naționaliști, o să-i învățăm minte, să știe de respectul față de țară.

Ofițerul Gabor Iștvan știa perfect despre toate crimele săvârșite de bandele de civili înarmați, unguri și secui din Ardeal, în satele de români, sau în cele mixte. Neluând nici o măsură împotriva lor, își zicea că neamul său este activ, sănătos, neam născut spre a fi stăpân, sortit să aibă slugi! Secuii din Cristurul Secuiesc, Harghita și din satele din jur se dispersaseră voluntar în întreg Ardealul, pentru vânătoarea de români. Împreună cu ungurii din Cluj ajunseră și în Iara, chiar în poalele Munților Apuseni de unde, sub conducerea prim-pretorului de aici, cu douăzeci și cinci de viteji, înarmați pînă în dinți, porniră la vânătoarea de români, cu scopul declarat de a le scoate din cap visul că vor avea vreodată o țară a lor. Trebuiau schingiuiți, omorâți, înspăimântați și aduși în situația de a accepta, ca o favoare, să fie slugi la unguri și secui. În drum spre Filea de Jos, unde fusese împușcat Flaviu, ceea ce socoteau că nu e de ajuns, întâlnește câteva grupuri de români care veneau de la târg, care, la orice se așteptau, dar la ceea ce a urmat, nu. Prim pretorul și vânătorii au ținut un sfat. Să tragă spre un grup și să împuște un singur vânat. Zis și făcut. Un singur cartuș spre grupul ales. Români o luară la sănătoase care încotro. La semnalul prim pretorului începu vânătoarea propriu zisă. Spre uimirea ungurilor și secuilor, atinși în orgoliul lor de vânători de români, au fost atinse opt ținte. În total, nouă. Se apropiară de primul împușcat, din grup. Glonteile lovise în plin. Victima murise pe loc. Lângă împușcat rămăseseră un bărbat și o femeie. Își aveau mortul lor... Maghiarii întrebară unde îi este feciorul. Omul îi răspunse că nu s-a întors de pe front. Minți! Îl răstigniră, ca pe Horea, pe pământ, urcându-i-se cu cizmele pe glezne și pe brațe, iar unul își așeză cizma pe capul acestuia, apoi îi despicară pieptul și inima cu baioneta, să vadă cum țâșnește sângele. Maghiarii, când migraseră în Europa, mai practicau obiceiul de a mânca inima celor învinși. Sângele țâșni ca dintr-o fântână arteziană. Se îndepărtară dintr-odată de înjunghiat. Acesta se mai zvârcoli de câteva ori, haotic. Pe femeie au obligat-o să asiste la uciderea soțului ei. A leșinat. Au lăsat-o în viață ca să spună și altora ce a văzut, încât frica de unguri să treacă precum un fulger, prin toți românii. Se urinară peste cele trei corpuri.

-Poftim unirea tuturor românilor într-un singur stat! Poftim România Mare! Ce am făcut pe Mihai Viteazu, facem și pe voi.

Știau că din Valea Hășdății, Mihai Viteazu avusese ostași români, unii chiar în garda sa, care l-au rugat, ca pe Dumnezeu, să nu se deplaseze niciodată fără ei, deoarece ei știu ce zace în austrieci și în unguri. Iar înălțarea sa, ca domn al tuturor românilor de pe întreaga lor moșie strămoșească, Transilvania, Moldova și Țara Românească și de mare

comandant, nu poate lăsa orgoliul generalului austriac neatins. Generalul Basta își poziționase oastea pentru atac, pentru orice eventualitate, fără să dea de bănuț ce plan ascuns avea. Exercițiile militare se desfășurau neconținut. Numai că de data aceasta, ținta era Mihai Viteazu. Generalul Basta dăduse ordin la trei sute de valoni și nemți să treacă pe lângă cortul în care se afla Mihai Viteazu cu o parte din garda sa, optsprezece oșteni. Mișcări de trupe obișnuite. Când vor fi lângă cort... Camarazi de arme, Mihai Viteazu și Basta, dintre care generalul Basta, un asasin. Mihai Viteazu a mai avut timp, doar să întindă mâna spre sabie, pentru a se apăra. Asasinii, îl răniseră mortal și l-au decapitat. Oștenii de gardă, eroi martiri, alături de comandantul lor. O parte din oștirea lui Mihai Viteazu era trimisă de domnitor spre Făgăraș, alta staționa nu departe de cortul marelui voivod român. Un timp, cât de puțin, pentru a se apăra, ar fi alertat oștirea din apropiere.

Ce nu știau ungerii și nici nu își închipuiau, că luptătorii din garda personală a lui Mihai Viteazul, aveau urmași în comuna Șutu. Nici un hășdățean nu a divulgat secretul acesta. Îl țineau în sufletul lor, alături de spiritul viu al domnitorului Mihai Viteazu, sub conducerea căruia, toți românii se uniseră într-un singur stat, fie și numai pentru o fulgerare de timp. Acea fulgerare nu s-a mai stins, în sufletele lor, niciodată. Și trăiau, spre disperarea maghiarilor, în Mândra Dacie, din antichitate până azi și până în veci, Dacie dislocată în Evul mediu în trei mari principate românești, care din secolul al XIX-lea, porniră spre unificare, sub un nume nou, România. Toate informațiile se îndreptau spre el, spre Gabor Iștvan. Iar colonelul raporta Budapestei. Știa și despre distracția detașamentului trimis, cu un tren special din Budapesta, la cererea unui magnat unger, care stăpânea în Beliș, cu misiunea de a masacra pe românii din polarele dinspre Cluj ale Munților Apuseni, de parcă isprăvile bandelor de maghiari și secui și jandarmii de aici, din Ardeal, nu erau de ajuns! Țara Moșilor nu fusese învinsă cu adevărat niciodată. Și trăgeau soldații budapestani, din tren, în țărani de pe câmp, din gări și din fața caselor. Au tras și cu mitraliera. În Beliș, zeci de români, localnici, neînarmați, au fost împușcați și stivuiți. Unii mai trăiau. Și li s-a dat foc. Un rug uriaș!

Viitura

De cum a dat primăvara, urzicile, măcrișul, loboda, liniștiră, cu aburul lor plăcut din zama pusă în blid, foamea și grijile femeilor. Susaiul îl opăreau pentru porci, care, mai pășteau acum troțul. Vitele dădură de iarba câmpului.

La arat a fost mai greu, până au dat toate verdețurile, schimbând viața în bine și pentru vite și pentru om.

Apoi au venit ploile de vară, cu găleata, bumbăcind pământul. Șiroaie de apă curgeau de pe toate dealurile, spre vale, umflând-o. Și așa, din sat în sat, tot mai jos, spre poalele înălțimilor, se umfla, ieșind din matcă, pe drum și prin ocolurile oamenilor, luând catrețele cu găini, câte un coteț cu porci, ba ici colo câte o oaie. Și s-a vărsat în Valea Hășdății. Oamenii din sate fugiseră pe coasta dealurilor, în vârful grădinilor, iar unii ne mai având timp să fugă, se urcaseră în podul caselor. Apa s-a revărsat pe luncă, apoi a luat-o la dreapta, pe cursul văii. Rar se întâmpla ca viitura să treacă peste albia râurilor și să facă pagube mari. Acum trecu repede. Drumul și ocoalele de lângă case erau coperite de mâl negricios. Copiii cu picioarele lor desculțe, lipăiau încoace și încolo și, până să prindă maicile de veste, alunecară și se muriră până în vârful capului. Și râseră și maicile. Pagubele au fost mici și lumea nu se amârî. Pierdu și puținul pe care îl mai avea, iar holdele au rămas, că ploaia nu a fost mare la șes, ci sus la munte și viitura nu a ajuns decât să lovească în câteva clăi de grâu. Bucuria spicului rămas întreg, nu lăsa umbre pe chipul oamenilor. Un soare bun și iar la secerat! Într-o săptămână se gată seceratul!

Bărbații plecați la război au lăsat lucrul neterminat, la marginea pădurii, scosul copacilor din rădăcină, ca să facă agricultură pe locul descoperit.

Pădurea, pe vremea bunicilor, acoperea tot dealul, până în vale, trecând valea și răsfirându-se unde pasc vitele și unde locului i se spune Copaci. Aici, acum, sunt numai peri sălbatici cu trunchiuri puternice și ramuri rotunde, dese, împletite, pline de spini. Nu au tăiat perii. Și bine au făcut. A rămas odată cu ei umbra și perele. Mai e pădure pe vârful dealului, ca o căciulă trasă bine pe frunte, până peste ochi, spre partea satului. Pădurea se desfășoară pe platou, ca o mantie. Trece peste două sate, rărită de tot și iar se îndeasă, de parcă se adună mai multe legiuni la un loc și tot așa să tot mergi zile și nopți, pădure, codri. Mai la stânga dealului împădurit, un alt vârf, golaș de tot. Muncelul. De aici, din vârful lui, își scoateau oamenii piatră pentru fundația caselor. Satul, cu grădinile de-o parte și de alta a văii și dincolo de grădini, holdele și dincolo de holde șiruri mai înguste de păduri, ce coborau spre luncă, treceau apa Hășdății și se urcau pe panta domoală, legând Munții Apuseni de Făgetul Clujului și coborau spre Turda, de la care urcau spre Feleac, spre Cluj, alte păduri și se împreunau într-un tot unic. Și oamenii se legaseră unii de alții într-un tot unic, de parcă rădăcinile codrului ar fi în mâinile lor. Dincolo de Cluj-Napoca, de la o vreme, pădurile se răreau și câmpiile se lăteau, răsând mănoase, spre albastrul cerului. Lunca Mureșului măcina lumină multă, să fie plin cuptorul cu pâine. Luncile,

câmpiile și văile se întretăiau, se întâlneau în polalele codrilor și pădurilor, împărțindu-și rosturile, în respirația pământului. Moșii, mocanii, țărani de pretutindeni, din munți sau din câmpii, oameni de omenie! În sânul lor sălășluia sufletul neamului românesc. Lemn, ciubere, fluier, vite, grâu, secară, țuică, vin, cucuruz, legume și fructe, fier, aur și lut ars și câte și mai câte.

În luncă, păstrăvii aruncați afară din albia râului, odată cu retragerea apelor, se zbăteau pe uscat și înveliți în nămol, adormeau uimiți și istoviți. Moara satului scăpă cu bine. Apele au urcat până sub scări. Morărița, după ce a coborât treptele, alunecat pe nămol, a căzut și s-a dat ca pe sanie pe fundul gol, că i se ridicase rochia și i se dezveliră pulpele cele pudrate cu făină. Ea vămuia, e drept cinstit, pe față, dar lumea o luase la ochi, ca rea de inimă și se bucură de necazul morăriței. Nu o văzuseră decât unul sau doi, dar bărbații povesteau de parcă ar fi fost de față. Că și-o muruit-o cu tină și o țărnuit-o cu făină, să-i placă morarulul.

Viitura a venit dintr-odată, pe timpul secerișului. O viitură din munți. Plouase cu găleata și se dezlănțuseră bubuituri și fulgere. Așa a fost în vara aceea. Peste o săptămână pământul arăta ca mai înainte. Pe pământ erau dureri destule. În sufletele oamenilor. Dureri gata să fulgere. Nu multă vreme după viitura ploilor, a mai pornit o viitură, viitură de oameni. Se umpluseră malurile răbdării, din munți, șesuri și câmpii. Și s-au umplut foarte și s-a revărsat înafară, să spele fața pământului de nedreptate.

„Scrie amintirea neamului tău, că amintirea aceasta, cărțile vieții, sunt oamenii, viii și morții. Viii. Din dulcele lor spirit, din cugetul și simțămintele lor, voi tresări și eu de bucurie. Voi fi și eu în toate acestea”, zise Decius, unui cărturar. Cărturarul venise să-l întâlnească pe cel acoperit de umbra protectoare a sufletului neamului și să-i sărute mâinile. Îl căută fără vorbe, să nu pornească după el căpcăunii, oamenii de plumb ai coloniștilor. Cu sufletul îl căuta. Și sufletul lui Decius îl căuta pe el și pe toți ai lui și-i întărea la rândul său. Își împrumutau forțele și se vedeau la față prin luminiscenta văzului spiritual. Se simțeau. Existau. Nu numai ei doi, ei trei, ci ei, un popor ancorat în matca străbună, un popor ce își cultiva neabătut virtuțile originare. „Scrieți adevărul. El se va vedea la lumina zilei, când va veni ziua, că buni suntem pentru tămăduirea unor neamuri, încă sălbaticite, purtate de pornirile primare, de prădare, acaparare și dominare, de forța oarbă, inumană. Buni suntem și pentru alții, din alte neamuri, hărțuite de încercările destinului. Au venit sau vin spre noi să le vindecăm rănilor și să le dăm o gură de viață, o gură de cer, o gură de speranță, cum primesc aer cei sufocați de fum. Și astfel întremați și tămăduiți, de ne vor spune mulțam e bine, dacă nu, iar e bine. Ducă-se cu Dumnezeu, să trăiască în pace și cinste.

Nepoții și strănepoții neamurilor ce au venit pe la noi, se vor mai îndulci din sufletul nostru, vor bea domesticii din ivoarele Carpaților, apă limpede de izvor și vor gusta pâinea și sarea ospitalității. Lumea? Sub semnul omeniei. Dar omenia există numai dacă trece prin porțile dreptății. Și este drept ca neamul nostru să rămână stăpân pe locurile lui de la Tisa până pe malurile Nistrului, să se conducă singur, prin oamenii săi. Neamurile vor gusta cu plăcere din sufletul nostru și vor vedea că este bun. De mulți ani, scriitorilor, tot vreți să mă cunoașteți. Umblați cu sarica la spinare, cu traista plină de cuvinte. Cu cărțile neamului în inimile voastre. Multe cărți ni s-au ars, dar sufletele ne-au rămas, cu amintirea parfumului lor. Eu sunt numai un conducător militar și nu vorbesc mult. Să vă ajute Dumenzeu și să nu vă lăsați, frații mei! Într-o zi ne vom vedea, noi, sau alții. Se vor vedea alții în viitor. Alt conducător, alt scriitor, că noi suntem mulți, în albia datinei, prin care pulsează spiritul, marea, cu valurile sale, căreia îi auzim ființa în piepturile noastre, ale tuturor. Noroc bun și s-auzim de bine.” Doi feciori de țărani, plecați la carte, dar cum nu erau școli în limba română, iar ei nu au renunțat la a fi români, au fost exmatriculați din școlile maghiare, s-au întors în sat și s-au făcut țărani și scriitori autodidacți, după sufletul, priceperea și aspirațiile lor. Au trecut anii peste ei, dar visul de aur al neamului, Reîntregirea Daciei, înflorea în gândurile lor, ca un gorun mare, rotat. Unul locuia în Șutu, iar altul în Iara. Se gândeau unul la altul, cu pana înmuiată în cerneală, până se usca. Mergeau amândoi pe cărările dorului, după punctul concentrat, după bărbatul zilei, al neamului, pe care ei îl botezaseră în gândurile și în screeierile lor, Decius, în amintirea lui Decebal, a vechei străvechi dacolatinești. Unul scria versuri în stil popular, țesând firul istoriei neamului și reținând în cuvinte impulsurile tari, ale mișcării lui continue prin istorie, celălalt scrie proză. Așa se sfătuiră scriitorii, să-l boteze, Decius...Prozatorul, pe cărările dorului, împreună cu poetul, ajunseră la Decius. Să-i sărute mâna. Poetul vru să îngenunche, dar se treziră toți trei, strângându-și bărbătește mâinile.

Poetul, cu ochii deschiși, conectați la vederea interioară a fapturilor, tresări. În fine, scria și el! Cuvântul „Noi, noi, noi” îi revenea mereu în minte. Recită în liniște poezia lui octavian Goga, *La noi*: „La noi sunt codrii verzi de brad-Și câmpuri de mătăasă-La noi atâția fluturi sunt-Și-atâta jale-n casă-Privighetori din alte țări-Vin doina să-ne asculte-La noi sunt cântce și flori-Și lacrimi multe, multe...-Pe boltă sus, e mai aprins-La noi, bătrânul soare-De când pe plaiurile noastre-Nu pentru noi răsare...-La noi de jale povestesc-A codrilor desigur-Și jale duce Mureșul-Și duc tustrele Crișuri.” Apoi grăi: „Octave Goga, ce să fac?!” „Să scrii, asta să faci. Cu curaj, cu întregime, total, oricând, fără teamă și ascunziș. N-avem nimic de ascuns.”

Poetul a fost bucuros din cale-afară că în inspirația lui îl simți pe Octavian Goga. La rândul său îi răspunse: „N-am teamă și scriu tot.” Coboară din nou pana pe hârtie. „Noi...” trei împușcături se auziseră prin apropiere. Una îi perforă geamul și glonte mușcă din perete. „Mama voastră”, zise poetul și își văzu de lucru mai departe. Alte împușcături se auzireă, mai din vale, urmate de un ropot de copite, de parcă s-ar fi revărsat apele și învolburarea lor inundă năvalnic satul. Deschise ușa larg, respiră cu poftă aerul rece de toamnă și privi armata ce acoperea drumul cu cenușiul ei. Distinse câteva uniforme militare, apoi oameni în portul lor țărănesc, în costume groase, de postav, cu cojoace și cu bunde, cu căciuli, unii descoperiți, cu pletele în vânt. „Ai noștri! Uraaa! Revoluție! Uraaa!”

Trecea revoluția și prin Valea Hășdății!

Poetul alerga spre un vecin, care avea cal și căruță. Nu vorbeau între ei. Vecinul îl dușmănea. El, nu. Vecinul, înstărit. I se cam urcase la cap înstărirea. Acum văzând pe poet cum îi înhamă calul la căruță, fără să i-l fi cerut, tăcu și când acesta se urcă în picioare, în căruță, îi zise cu voce blândă: „Ai grijă de cal, mă Ioane.” Poetul, în picioare, în căruță, porni în galopul calului încă din ocol. Trei căruțe încărcate cu oameni, înarmați cu topoare și coase, ajunseră pe drumul țării și porniră după călăreți. Praful stârnit de călăreți, încă nu se așezase la loc. Din toate căruțele izbucni un cântec. Trei versuri, numai trei versuri, pe care le repetau mereu. Mai degrabă le rosteau, decât le cântau. „Noi vrem o libertate!-Și Carpații nu-i mai vrem hotar!-Noi Tisa vrem hotar!” Din vârful unui dâmb trimiseă chiuituri în toate părțile. Țuric, hoo, stăi, oprește mă calu! Ce văd ochii mei?! E sâmbătoare! Cea mai mare desub soare! Cu greu opriră calul. Cel ce îi mâna, nici nu voia să audă de oprit. „Ce-i mă, ce-i?” Opri. Înțelese despre ce e vorba. Pe toată Valea Hășdății se vedeau venind oameni în căruțe sau pe jos. „Ni mă ni, gândești că o pornit pădurile le drum” zise Luțu, mai pus pe glumă. „De către pădure, ca de către pădure, da ia uitați-vă și pe șesul Hășdății” grăi un altul. Tăcură toți. Sufletele sorbeau imaginea panoramică a sosirii moșilor dinspre păduri și de pe șes. Întreaga Țară a Moșilor se puse din nou în mișcare.

În sătucul poetului, trei jandarmi, doi în șanț și unul strivit de copitele cailor. Au avut nenorocul să stea, prin cele trei împușcături, în calea viiturii.

Prozatorul? Își resfira palma ca o aripă peste foaia de scris și palma sa acoperi parcă fața oșteanului muribund, ce bolborosea cuvinte fără de înțeles. Cuvinte fără rost, poate numai pentru lume. Bolboroseala încetini și păru că...Ba nu, nu muri, dimpotrivă. Parcă se umplu de viață. Fața i se liniști, pleoapele i se ridicară de pe ochi. Perfect conștient. „Spune-mi, ce știți despre Dumnezeu, despre suflet, ce știi, cât știi?” Prozatorul reținu faptul că muribundul vorbește unui camarad cu numele de Gavrilă și îi

răspunse de parcă el, prozatorul, ar fi Gavrilă: „Ce știi îți spun...Câteodată îți se întâmplă să te gândești la cineva și acel om chiar îți bate la ușă, vine la tine. Omul nu este cât trupul. Între oameni există ceva nevăzut. Și nevăzutul morților, după ce moare cineva, vine la noi. De un rând-doi de morți, în urma noastră, știi, știi de ei. De morții mai de demult, eu nu știu, nu am mărturie. Dar și ei există.” Fața muribundului se luminează de parcă în trupul lui s-a aprins o lampă și lumina îi ieșea afară prin carnea feței. O lumină plină de fericire. Un zâmbet. Prozatorul îi văzu fața aceasta și înțelese că în sufletul lui Ion al lui Scoriulo s-a întâmplat ceva. Prozatorul se integrase atât de mult în ființa lui Gavrilă, care se aplecase peste muribund, încât el, prozatorul, simți cum fața îi este acoperită de țepii bărbii lui Gavrilă și cum trupul îi este înfășurat într-o manta militară. „Mama, mama. Găvrilă, o vinit mama la mine din lumea de dincolo. E vie. E aici.” „Îmi dau seama, răspunse Gavrilă emoționat. Da, mama ta, lelea Anișoară, este aici.” „Am înțeles Gavrilă, mulțumesc.” Ion al lui Scoriulo, om în toată firea, fierar și potcovar în satul său, murea. Lumina de pe fața muribundului își pierdu din viață. Fața încremeni. Palma prozatorului se resfiră din nou, ca o aripă, peste pleoapele oșteanului. Prozatorul trăia atât de intens scena, încât se întreba de poate fi aieva, dacă doi camarazi de pe câmpul de luptă se pot despărți astfel. Renunță la multe pagini pe care le scrisese până acum și-și zise că adevărata lui carte va începe de la această despărțire de pe hotarul lumii văzute și nevăzute. Aerul vibră. O tensiune aparte lega pereții, grinzile și pământul, de oameni, o forță ce trecea prin toate, era în văzut și în nevăzut, un tot.

Sufletul lui Gavrilă grăi camaradului muribund: „Du-te liniștit la moșii și strămoșii noștri!”

Prozatorul nu avea mâna dreaptă. I-o tăiaseră într-o luptă. Literele apăreau una după alta, sub mâna stângă. Acum simți cum are două mâini, cum sufletul neamului vibrează în toți oamenii și în toate lucrurile și în văzduh. Simți cum mâna oricărui confrate se poate ridica de pe coada toporului, spre condei, ca și cumpăna fântânii spre cer. Strămoșii sunt prezenți. Îi descoperi în oamenii din târgul în care locuia, în sătenii din împrejurimi și în orașenii Consiliului Național, în Maniu, în Lucaci și în toți ceilalți, a căror nume le pomeni. „Buni români și mari diplomați. Cer reunirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Bihorului și Maramureșului cu Austria, ca federați, într-un stat federal”, urmând să evidențieze dreptul românilor la autodeterminare și astfel să slăbească încăpățânarea ungarilor. Să își facă din Austria un aliat. Reaminteau în felul acesta Europei că aceste provincii nu sunt teritoriu unguresc, ci românesc, teritoriu autonom, până ce ungurii l-au dobândit în 1867, de la Austria, istovită de pe urma unui război cu

Prusia și Italia, de la Austria, pe care au obligat-o să accepte dualismul puterii, în imperiu, dualismul austro-ungar. Și pentru un scurt timp, chiar predominarea ungară peste monarhia imperială austriacă.

Prozatorul auzea în sufletul său vocea lui Iuliu Maniu, de parcă acesta ar fi fost de față: „Ruptură totală și necondiționată de Ungaria!” Așa auzea sufletul prozatorului și auzea bine!

Prozatorului i se părea că îl simte pe poet aproape, șoptind, ca murmurul apelor. „Duhul plutea în lucruri și printre lucruri, ca aburul din nările vițelilor ce mângâie țâțele pline de lapte. Suflarea românească, flămânzită după libertate și dreptate, pulsa pe pământ, cum cerul pulsează în osiile planetelor. Seva copacilor, roșie și caldă, în pădurile ce veneau la vale. Frunzele, de culoarea pâinii abia scoase din cuptor. Reflexe vii de roșu și galben. Culorile omeniei și ale buneii cuviințe. Omenia și buna cuviință nu pot pieri, pentru că sunt plămada raiului și fără de ele lumea nu poate ieși din scrâșnetele morții. Fă-mă Doamne fântână pentru cămile de lut strămoșesc, în plaiurile nemuririi.” Și prozatorul a fost cuprins de un val de dor după poet.

Pe masa de lucru a poetului, cărți, condeiul însetat după cuvinte și o scrisoare neexpediată, cu următorul conținut: „Femeile nasc pe unde le apucă durerile, acasă, pe câmp, zbatându-se, înjunghiate de facere. Moașa aleargă într-o suflare unde i se vestește că un suflet, un pui de om, vine pe lume. În timp ce fierbe apa și se îngrijește de mamă, se înrudește cu mama și cu noul născut. Moașa, iubita noastră moașă! În sat moșesc tot două-trei femei. Bietele mame! La primul copil, la al doilea, la al optălea, la al zecelea. Trăiesc jumătate...Prea suntem în alergare, la lucru, de noaptea până noaptea și copiii plâng. Se luptă de mici cu viața. Și mamele lucrează, lucrează, lucrează. Mulți murim înfruntând dușmanii. Ne nasc maicile iar. O adevărată minune, parcă o forță nevăzută ne ajută să supraviețuim. Toate femeile își poartă sarcina. Nici un avort, adică nici o omucidere. Și nici mama și nici tata nu se supără că mai vine un suflet pe lume, un pui de om. Dacă vin, de ce să te superi? Ar fi ca și cum ai sugruma viața. A venit, să fie bine venit, că minunați sunt oamenii! Au în sufletul lor ceva nestemat, nici ei nu știu încă bine ce, dar simt că au. Ochiul minții vede și în somn, de parcă ceva din noi nu cunoaște somnul. Cineva din noi, nu din mine sau din tine. Din noi. O lumină aparte, a gândirii, a inimii. Și această lumină a gândirii, a inimii, această gândire, nu-i nici osul frunții, nici creierul, nici șira spinării, dar prin toate la un loc, suntem noi trup și minte. Altfel, fără ele, ar fi numai mintea? Hâm! Știința oamenilor încă se oprește aici. Grâul semănat dispare în pământ, dar germenul vieții din el, răsare și face spic cu boabe înzecite. Boabe semănate, boabe răsărite. S-au întors. Tatăl și mama se iubesc și oamenii se întorc pe fața pământului, trecând pe la sânii măicuțelor. Cum

arătăm noi, așa arătau și străbunii noștri. Ne naștem mereu, muncind, mergând fără încetare spre undeva. Destinul vieții omeneste...E o taină ce nu o pătrundem. Nu o pătrundem pentru că încă nu suntem oameni. Nu suntem încă nestemata din minte, din suflet, din sinea noastră și din afara noastră, că omul nu e numai cât se vede. El este și dincolo de trupul său. Te gândești la cineva. Acel cineva tocmai vine la tine, deci între tine și el este ceva. Peste tot, oriunde, tot ce este văzut se leagă între el, prin nevăzut. Și mintea, odată și odată, va face trupul acesta al nostru mai potrivit. Că omul, prin eforturile minții și sudorile trupului, își mărește priceperea, cunoașterea și își îmbunătățește starea trupească. Dar, mai târziu. Să mai treacă o vreme. Zburăm ca păsările, fugim mai repede decât orice vietate și vom zbura pe drumurile tuturor gândurilor, prin cele depărtări cerești. E grea viața, dar e frumoasă. Secretul minunilor este munca, osteneala. Poate și secretul minții, este tot munca. Munca bună se face după ostenelele cele bune. Mintea noastră, în sufletele urmașilor. Ei sunt înșiși și totuși sunt și noi, spre izbânda tuturor. Ridicați la putere prin energia, zbaterea, munca de zi cu zi a tuturor generațiilor. Energiile sufletești. Tăriile trupului. Mintea noastră, graiul celor ce se nasc și vin după noi. Și noi am primit moștenirea de la cei care nu sunt. Prin muncă s-au făcut toate. Prin muncă vom face realitate, din închipuiri. Îmi place că m-am născut și-mi place că mă văd iar la sânii maicilor, pui de om. Sunt bătrân, sunt tânăr, sunt copil, la nesfârșit, din tată în fiu, cu neamul românesc. Într-o bună zi, dar mai este până atunci, nu vor mai fi războaie. Dar nu se poate ajunge acolo, decât cu dreptatea. Atunci, omenia, cinstea, vor fi armele cele puternice ale viețuirii oamenilor. Așa că trebuie să ne luptăm pentru dreptate, pentru omenie, pentru cinste. Noi românii nu am luat nimic de la nici un popor. Oamenilor le seacă inima după o lume nouă. Dorula cesta fierbinte după o lume mai bună, îi semnul sigur al binelui în lume, al luptei împotriva răului, pentru o lume mai dreaptă. Tu știi, frate dragă, știi dorul acesta fierbinte al nostru, al românilor. Suntem oameni de omenie. Buni la inimă, buni de tot. Îți mai amintești de moșul nostru, cum ne învăța? Că înainte de Cristos cu o jumătate de mie de ani, getaodacii, strămoșii noștri, erau cei mai viteji și mai drepți dintre traci. Știi și tu prea bine ce înseamnă să fii drept. Iată că în urgia acelor vremi, existau și oameni drepți, mai exact, exista un neam cu vocația dreptății. Un aspect moral, angajând caracterul persoanei umane. Apoi am aflat că despre așa ceva scrie Herodot. Nu cu mult înainte de Cristos, un alt istoric grec, Diodor din Sicilia, evidențiază omenia și buna cuviință a dacilor. La venirea ungarilor în Panonia, lângă lacul Balaton, Thuhutum, unul din conducătorii lor, se convinge și el de proverbiala bunătate a românilor din Transilvania, condusă pe atunci de românul Gelu. Pline de bunătate erau și celelate țări

medievale românești învecinate cu Transilvania lui Gelu. În veci înscrise în inima noastră, așa cum sufletul este înscris în trup. Țara românească condusă de Menumorut și Țara românească condusă de Glad, ambele cu granița de apus pe Tisa. Iar pe la anul 1800, Petru Maior zice: „Văzând românii din ce viță strălucită sunt prășiți, toți să se îndemne strămoșilor, în omenie și în bună cuviință a le urma.” Pentru Eminescu omenia este înscrisă în mecanica cerească. Deci viteji, dreپți, bunătate, omenie, bună cuviință și iar omenie și bună cuviință, pe parcursul a douăzeci și cinci de secole. Acesta e adevărul inefabil, suflesc, al românilor, bunătatea, omenia, păstrate, în ciuda tuturor vitregiilor vremilor.

Dreptatea, toți vecinii știu că e de partea noastră, dar unii sunt certați cu cinstea și dreptatea. Ți-am scris acestea ca să știi cum gândesc acum. Ai plecat în America. Noi am rămas pe loc, să facem America noastră aici, America noastră, România, Dacia Eternă. Nu-ți fac nici o vină că te-ai dus dintre noi, numai dacă îți trimiți vara copiii aici la vetrele strămoșilor și dacă nu te lași în fața greutăților vieții, oricât de greu ți-ar fi. Dacă tu nu te lași în fața greutăților vieții, nici copiii tăi nu se vor lăsa. Să te lupți. Să învingi. Tu ești pârțicică din trupul neamului nostru, din trupul bunei cuviințe, din trupul dreptății și cinstei. Acestea să-ți fie și pe mai departe armele sufletului tău. Sunt arme încercate, de neînving și America are nevoie de ele. Sunt căutate ca sarea în bucate, pe toată fața pământului. Și să nu uiți, trimite-ți copiii aici să se adape din limpezimile neamului românesc. Să își mângâie sufletele din fântânile străvechi ale dorului și buzele să și le îndulcească îndestulându-se cu limba românească, străvechea limbă a dacogetilor. Ți mai amintești de tatăl nostru? Eu, deși eram foarte mic, țin minte totul. Îi văd fața, ochii și îi simt răsuflarea și grija pentru viitorul nostru. „Mă copiilor, cuvintele căciulă, brad, brânză, strugure, copil și multe altele sunt cuvintele dacilor.”

-Da de unde știi, tată?

-De la noi, mă.

-...

-Noi suntem dacii.

Ochii noștri se măriră uimiți. Bucuria ne musti în lumina privirii.

-Noi suntem, continuă tata. Preotul are și alte vorbe. Spune că suntem baza etnică a neamului românesc.

-Cine, noi, tată, noi dacii?

-Da, noi, mi-a răspuns tata. Apoi adăugă. „Mă copiilor, pâine, arătură, muiere, aiu, arena, rugăciune, inima, cină, a zice și altele, cică sunt cuvinte latinești. O trecut pe aici un păstor cu oile sale, coborând din vârful munților. i-am spus ce zic unii învățați, că sunt cuvinte dacienești doar acelea care nu se găsesc în limba latină și nici în limba popoarelor vecine. A râs păstorul de

acei învățați, că au o scrânteală la minte, chiar așa a zis, apoi a continuat: „Cuvintele dacilor sunt cuvintele noastre din cele mai de demult vechimi. Că multe sunt și în limba latină, nu avem nici o vină. Așa-i limba noastră, latinească, tot din cele mai de demult vechimi. Despre popoarele vecine, migrând pe cai și câștigându-și cele ale vieții din vârful săbiilor, când s-au dat jod de pe cai, au luat cuvintele arătorilor români și hainele și cântecele noastre și jocurile noastre. Pe șeaua cailor nu încăpeau atâtea cuvinte, cât pe munții, văile, dealurile și câmpiile Daciei, agrăite de mii de ani. Că numele ni-i dacienesc, îi altceva, ca și numele de italieni, franțuji, dar limba dacienească și limba italienilor, franțujilor, îi tot latinească. Chiar nu știu învățații aceia că latinii au plecat în Italia, din Dacia și au făcut o Țară Latină? Apoi s-a făcut Cetatea Romei! Că dacii aceia, chiar așa se numeau, latini, cum alții se numesc crișeni, ardeleni, basarabeni, dobrogeni, olteni, bănățeni, maramureșeni, oșeni, bucovineni, și-n câte alte feluri. Noi românii ne mai zicem valahi și noi valahii ne mai zicem români. Dar toți suntem daci! Toți suntem un neam. Și toți dacii din Dacia, azi, ne zicem români. Că așa o vrut Bunul Dumnezeu ca Moldova și Țara Românească să se unească și țara să o boteze România. Amu-i rându nostru să ne unim.” „Și să-i zicem țării, Dacia!” ”Poate mai târziu. Dacii moldoveni și munteni ne-au luat-o înainte și bine au făcut. Că și cuvântul rumân îi la noi de când lumea. Poporul dac-poporul român, limba dacienească-limba românească. No, gata, cuvintele s-au spus, da oile merg și io după ele. Dumnezeu cu noi!”

De faci așa cum am zis, de îți trimiți copiii, te iert că ai plecat din țată. Deși, frate dragă, suntem săraci în țara noastră bogată. Că bogățiile le ieu străinii și asmuțesc sărăcia supra noastră. Da le-om duce și pe cele rele. Cele bune să se-adune. Eu mă simt fericit aici, acasă, în Ardealul meu și când ți-am scris de copii, să îi trimiți încoace, e pentru că sunt convins că aici se va întoarce Mihai Viteazu. Fie preum am zis.

Ți-am scris mai mult ca să înțelegi bine și să nu ai o umbră de neînțelegere, pentru că s-ar putea să nu îți mai scriu niciodată. Să îți trimiți copiii.

Sângele o să se ascundă în pământ, în apă, în flori, în ramurile pădurii.

Mi se sfâșie inima, frate dragă, după tine, că departe ești! Dar inimile românilor din Basarabia, arse de dor după frații lor duși în mod forțat în Siberia? Lumea nu poate rămâne pe vecii vecilor strâmbă!

Ți-am mai scris despre holde, despre cucuruz și despre oameni. Flaviu Orolu, din Filea, a fost împușcat. Și alții de aici, de pe Valea Hășdății.”

Scrisoarea se oprește la cuvântul Hășdății. Are ștersături. E neterminată. E o ciornă. Lipsesc formula de încheiere și iscălitura. Lângă scrisoare, versuri transcrise citeț. Probabil poetul intenționa să le expedieze. Totuși, toate la un

loc, făceau cu mult mai mult decât o simplă scrisoare. Cum erau la marginea mesei, poate lăsase scrisoarea acolo pentru altă zi, când o să o reia, să o facă mai scurtă și să adauge două trei poezii, iar celelalte le transcrisese, pentru că i se păreau demne de a fi transcrise și grupate într-un volum. Pe foaia din fața sa, o poezie cu ștersături și reveniri. Un marș al hășdățenilor.

Lazăru Buti

„Cum nu poți? Știi ce trebuie să faci? Acționează! Dacă nu acționezi, totul e pierdut. Tratatamentul lăncezelii este acțiunea. Ea transformă timpul în realitate vie, umană. Mergi, nu te opri la dormitare. Folosește-te fără frică de trupul și de sufletul tău. Dumnezeu este cu tine, așa că veșnic vei fi!”

Lazăru Buti se trezi fericit. Îi vorbise Hristos. Își luă seama și își făcu cruce: „Dacă nu e Domnul, ci o arătare? Iisuse Hristoase Fiul lui Dumnezeu îndură-te spre mine păcătosul!” Adormi iar.. Pe urmă nu își mai aminti ce a visat. Simțea doar urmele unei bucurii lăsate în suflet.

Din familia lui a ajuns până la el numele a doisprezece preoți. Poate sunt și alții, uitați. Așa a ajuns pomelnicul până la unchiul său dinspre mamă, bătrânul paroh ce s-a dus la Domnul. Primul preot răstignit de maghiarii ce pătrunseseră în ducatul lui Gelu. Al doilea tot răstignit. Lângă crucea veche de la marginea satului, care îl ținea în cuie pe nazarinean, apărură o alta, nouă, din care picura sângele.

Primul dintre acești preoți era de grai latinesc, așa cum suntem și noi românii, spunea Lazăru Buti, iarna, în ceasurile de răgaz, la gura sobei. Așa erau scrisorile noastre bisericești, în latină, de la sfântul Apostol Andrei, până după anul o mie, când rămășițele năvălitorilor slavi din Dacia și săbiile bulgare, săbii stârnite de ierarhii greci, au trecut prin foc și sabie bisericile noastre din Bulgaria și de la Miazănoapte de Dunăre și o pus preoți de-ai lor, bulgari și sârbi, iar dintre slavii care mai rămăseseră între noi, toți cu rînduiețile religioase numai în limba slavonă. Că multe bătălii sîngeroase au avut loc între bulgari și greci, că bulgarii jinduiau după Constantinopol. La Miazănoapte eram noi. De bulgari ne desparte Dunărea, așa cum de unguri ne desparte Tisa. Și ne-o jugulit cu slavona sute de ani. Că poate nu a trecut mai mult de o sută de ani de când am scăpat de ea. Da nu de tot. De nevoie, bunii noștri din vechime o zis, că și ei pot fi popi în biserică și în limba slavonă. De atunci o vlăstărit în neamul meu încă zece preoți. Da românii n-o fost voie să fie mai mari în biserici, episcopi și mitropoliți, numai din tri neamuri unite împotriva noastră, dintre bulgari, sârbi și greci. Că după câteva sute de ani de la Unirea religioasă greco-sârbo-bulgară împotriva liturghiei noastre latine, am mai avut parte și de altă Unire. Alte tri neamuri,

ungurii, secuii și sașii se înțeleg împotriva noastră. Doar că bulgarii, grecii și sârbii erau înafara Daciei, pe când ungurii, sașii și secuii, pătrunși în număr destul de mic în mijlocul nostru, în Ardeal, pentru a ne stăpâni, s-au unit. Ne-am luptat cu ei sute de ani. Și azi ne mai luptăm. Ca ei, prin forța armelor, au intrat și alți imperiali, în mijlocul altor neamuri. Dar nu până în veci. Ne-a încercat Dumnezeu în fel și chip, să se vădească Glogota Carpaților. Aici, în sufletele noastre, în Grădina Maicii Domnului, Straja Cerului stă de veghe și ne apără! Și Roma a stârnit săbiile ungurești. Tot după anul o mie. Spre Răsărit. Numai că la Răsărit eran noi. Roma avea aceleași scrieri bisericești ca și noi, tot în latină, da ungurii, atunci, încă erau de groază, nu știau de lucrul pământului, decât să ucidă și să jefuiască. Trecuseră prin foc și sabie Europa de Apus. În rugăciunea nemților era rugăciunea „Ferește-ne Doamne de unguri.” Ungurii nu au intrat în Dacia ca și creștini de aceeași liuturghie latină ca și noi, ci după jaf. Încursiuni de jaf. Cărau la Balaton, să-și hrănească poporul. Așa au ajuns greco-bulgarii-sârbi să pătrundă mai ușor în bisericile noastre. Erau războaie religioase între Constantinopol și Roma, începute înainte de anul o mie și continuate după anul o mie. La noi, creștini de o mie de ani, cu zeci și zeci de episcopii și cu biserici peste tot, vin bulgarii și ungurii, abia creștinați, cu forța, prin adevărate băi de sânge și unii și alții și pătrund cu săbiile în biserici. Așa ceva, de sus, din Cer, nu se poate șterge. În bisericile noastre a intrat limba românească. De vreo sută de ani. Mai trebuie să intrăm în primării, în orașe și sate. Asta vrem acum și să trăim toți românii într-o singură țară. Către sfârșitul primei sute de ani, după anul o mie, încordarea dintre valahi și maghiari se înăspre atât de mult, încât vlahii întâlneau câte unul, sau în grupuri mici, erau striviți. Cetele înarmate ale vlahilor nu se arătau în fața atacatorilor. Ceasul arătării nu sosise, dar se apropia. Peste câteva zile armele băștinașilor, de sus, de la izvoarele apelor, scoaseră sabia, securea, barda, sulita și arcul și măcelăriră pe toți oștenii maghiari care pătrunseseră în munți. Cetele înarmate, de ordinul miilor, coborâră în sate, pe șesuri, pașnice. Ungurii fură uimiți. Nu înțelegeau de ce sunt pașnice. Duseră vestea până acolo, lângă Balaton, unde era capitala lor. Regele și sfetnicii săi, după ce se convinseseră de adevăr, uimiți și ei peste măsură, dădură ordine precise, ca valahii, cum sunt numiți de către unii, români sau daci, cum își spun între ei, să fie lăsați în pace, deoarece sunt oameni liberi. Regele ungar își făcu o socoteală simplă. Dacă nu i-a putut îngenunchia până acum, nu are nici un rost să-i stârnească și mai mult. Anul acesta, la anul, îi va lua prin surprindere, cu întreaga sa armată. Se va pune personal în fruntea ei.

Peste câteva zile, sosiră noi vești la Curtea regală. Pe lângă cetele de oameni înarmați, formate din oamneii întorși în satele lor, și-au încins sabia și cei ce rămăseseră pe loc, și așa, cu ea la brâu, mergeau la plug.

Situația se înrăutățise din cale afară. Avea dreptate regele ungur, să fie îngrijorat. Un apropiat regal, un bătrân înțelept, în timpul unei sfătuirii, zise. „Cu dacii aceștia nu o scoatem noi la capăt. De o sută de ani luptă. Își apără locurile. Mai bine am rămâne aici unde suntem, la Balaton și până unde am ajuns, de la Balaton până la Tisa. Avem pentru prima dată țara noastră și orașul Székespehervár cetate regală. Dincolo de Tisa nu vom fi niciodată stăpâni. Latinii de acolo nu vor fi niciodată înfrânți. Ne-am creștinat, să ne purtăm ca niște creștini! Noi maghiarii ne-am luat numele de unguri de la latinii de la Ung. Acum, după o sută de ani de bunăvecinătate, pe cei de la Ung i-am îngenunchiat prin sabie. Chiar nu suntem în stare de nici o lege, decât de sabie?! Ungul, Beregul, Muncacevo sunt pământ latin străvechi. De la Halici până în ținutul Ungului, Beregului, Muncacevului sunt vreo șase sute de sate dacienești, care se conduc după legile lor, ius valahorum. Destul rău am făcut îngenunchind Ungul. Să ne retragem din Ung, dacă vrem să stăm cu fața la Dumnezeu. Altfel ne va lăuda doar lumea, nu și Domnul. Să nu trecem Tisa. Nu mai apucă să zică nici un cuvânt. O suliță, aruncată de însuși regele, i se împlântă în piept. Mâine sară vă voi povesti și altele.”

Lazăru Buti, om trecut bine de șaiszeci de ani, în serile de iarnă, la focul vetrei, păstorea în felul său mințile copiilor, povestindu-le întâmplări adevărate, de demult, în care rar se întâmpla să nu fie amestecat și un preot. „Că preoții aceștia au văzut lumina la sânii maicilor din familia noastră. Au fost vrednici!”

Bătrânul nu reușea să-și potrivească bine obiala. Bufni. Își desfăcu nojițele de la opincă și începu iar să-și înfeșe, așa zicea el, înfășurarea picioarelor. Ieși la fântână și se sfinți pe față. El se sfințea, așa-i era voprba, în fiecare dimineață, pe mâini, pe obraji, pe gât. Un neastâmpăr îl furnică și în tălpi. Bufni iar și se stropși la babă, din cer senin, de-l ocări bătrâna cu vorbe de ocară, să o audă toți vecinii: „Teleleule, că numai te speli și bați cu pumnul în masă și ceri de mâncare.” Baba rosti ultimele cuvinte mai încet. I se păru că în loc să-l ocărăscă, vorbele ei au fost de laudă, prea i-a zis că se spală și de supărare bufni, bombănind mânioasă. S-a zăpăcit și acum de bună seamă râde el de ea. Nu bate cu pumnul în masă. Nu i-au venit cuvintele potrivite la gură, mânca-l-ar hodina să-l mănec de moș. Lazăr se veselea, dar nu se arăta. Se veselea de baba lui, de stângăcia ei, de vorbă. Lazăr simți gândurile babii. Bătrânul fluieră în surdină, apoi mai tare. Fluieratul îi umplu ocolul său, apoi ale vecinilor. I se dezlegă limba și hori un cântec bătrânesc, pe care și-l aminti acum. Îl învățase pe când abia trecuse de brâul tatălui. Îl uitase. Zeci

de ani de uitare. Cuvintele veneau unul după altul și vocea vibra plăcut. Arome de fructe așezate în pivniță, pentru iarnă. Frunze ruginii și galbene, ca merele belfleur. Cântecele se sfârși. Bătrânul Lazăr îl începu iar, cu nădejdea că îl va învăța și n-o să-l mai uite. Cuvintele izvorau din spiritul său, unul după altul, ca pâinea caldă dintr-un cuptor. Dădu drumul vocii. Și vocea se rotunji. Nu cânta nici prea tare, nici prea încet. Ocolurile vecinilor se umplură de cântecele bătrânesc. „, Din bătrâni, îi trecu prin minte lui Lazăr, îl cântau și tinerii și bătrânii și femeile. O cetate dacică, acoperită acum de cenușă, îl cânta înainte de atacul romanilor. Armata lui Gelu cânta și ea horea aceasta. O rugăciune, un cor bărbătesc pe o ingură voce. Un marș ostășesc. Lazăr se opri la un gând, concentrându-se în sinea sa. Când? Cam pe la 1200? Vreau să știu exact, se osteni bătrânul, dar nu reuși. O pâclă grea i se ridică de pe minte. Îl văzu aieva pe tatăl său și-l auzi cântând.

Disperați că pierd tot ce ocupaseră în răsărit, loviți de răscoalele românilor transilvăneni, de atacurile românilor munteni și moldoveni, ungurii ajutați de unii năvălitori, candidați la bogățiile românilor, declanșară din nou ofensiva împotriva băștinașilor ardeleni, îngenunchind pe mulți. Regele maghiarilor s-a hotărât să creeze un brâu despărțitor, să disloace oamenii de același grai, chemând pe locurile Sibiului și Brașovului, spre Muntenia, coloni germani. Armate de grăniceri. Își făcură cetăți. Scutiți de impozite, se întăriră și își apărură cu sârguință privilegiile. Ocuparea Transilvaniei începe abia în secolul XI. Luptele pentru ocuparea Transilvaniei se desfășurară pe durata a peste două sute de ani. Ungurii nu puteau face față singuri situației și atunci apelează la coloniștii germani din părțile Flandrei, Rinului și Saxoniei (sașii), în secolul al XII-lea. Băștinașii tot nu cedează. Ungurii, disperați de atacurile din afară și răscoalele dinlăuntru, cheamă în ajutor și pe cavalerii teutoni. În schimbul săbiilor, li se promet avuțiile locului. Dar în zadar, băștinașii tot nu cedează. Ungurii apelează și la secui, care hălăduiau pe Cîmpia Tisei și a Dunării Mijlocii. Ca aliați ai ungarilor, din Bihor, pe măsura pătrunderii maghiarilor în spațiul transilvan, îi întâlnim în secolul al XII-lea, pe Mureș și pe Târnave, iar în secolul al XIII-lea, pe locurile în care trăiesc azi, colonizate cu scopul de a fi un brâu despărțitor între românii transilvăneni și românii moldoveni. Secolul al XII-lea, abia acum se reușește pătrunderea în toată Transilvania. Dar vai, stăpânirea ei efectivă nu se realizează, nu poate avea loc. Transilvania continuă să rămână principat de sine stătător. Secuii, ne relatază cronicarul Simon de Keza, au învățat să scrie, de la românii din Bihor. În vremile acestea, românii cântau din nou, rugăciunea lor, mai degrabă un marș militar. Marș și rugăciune. Cântarea obștilor și a întregii oștiri, cântarea Unirii. Cânta speranța. Lazăr Buti tăcu și se întristă. Se ofili în câteva clipe, ca și frunzele toamna, în câteva zile. El,

Lazăru Buti, din întreaga sa familie, a mai rămas printre cei vii. Unchiul său, preotul, cel în vârstă, ce a fost căsătorit cu sora mamei lui Lazăr, se odihnea în somnul de veci. Un bunic de al preotului se însurase, în jos, pe câmpie, pe apa Mureșului. Bătrânul preot murise cu o arsură în suflet. Nu mai avea vești de pe Mureș. Trăsese mereu nădejde să-i vină de acolo un nepot, ca să-l crească de preot, să își mângâie bătrânețile și cu un vlăstar din familie.

Când au plecat românii cu plângere la curtea de la Viena, în 1892, a venit iar groaza peste neam. Ungurii parcă turbaseră, gândea în continuare, în sine sa Lazăr. Ce n-au putut face niciodată, încercau acum, prin colonizări de unguri aduși din toată Ungaria și prin prigonirea și înfometarea băștinașilor. Acum, din 1867, pentru prima dată, reușesc să ocupe și să anexeze Ardealul, să-i frângă demnitatea, libertatea, statutul de țară, de principat de sine stătător, acum, dar cu concursul Austriei, cu concursul imperiului austriac, care pârâind din toate încheieturile, a preferat să-și facă un aliat din unguri. Memorandiștii... Doctor Ioan Rațiu... Își aminti totul. Când l-au adus pe Vasile, bătut și rupt, de a zăcut ani de zile. Ani de groază. Mulți români au plecat până în America, după o bucată de pâine. Au plecat și Opreștii de pe Mureș. De la unii români au venit vești, de la alții, nu. Lazăru Buti se înnegri de durere și de mânie. Nu i se mai îndrepta mintea către serile de povești de la gura sobei. Își ridică pumnul la frunte și gemu prelung. Își trânti căciula de pământ. Trupul i se întări, înșurubat de energii. Ar fi înstare încă, să facă orice, să lupte cu arma în mână. Intră în șură. Înjură de ar fi băgat în sperieți pe oricine. Privirea i se oprise pe pământ, lângă pereții poeții. Îi venea să sape și să dezgroape cele două pistoale. Să le aibă în mâini. Să elibereze tot neamul românesc. „Se poate!” tună vocea bătrânului Lazăr. „Se-implinesc două mii de ani de la Burebista, două mii de ani de când existăm pe lume ca stat bine încheiat. Se poate!” Pieptul i se zbătea străbătut de un fior nervos. Se răzică de perete și grăi în șoaptă: „Să nu îngădui Doamne să nu se împlinescă dreptatea! Să nu îngădui, altfel, nu o scoți la capăt cu noi! Nu ne lăsăm de Tine!” Cuvintele cântării îi veniră iar pe buze. Cântă în șoaptă. Cânta și plângea. În timpul cântării vedea șirul anilor de războaie, de după anul 1300, când jumătate din Transilvania reuși să se elibereze, sub conducerea voivozilor din maramureș, unde, voivodatele rezistau de trei sute de ani, întreținând speranțe, zidind cetăți și biserici, scriind cărți și trăind miracolul plutirii stelelor peste pădurile de inimi. Lazăr fu cuprins de liniște. „Se poate. Suntem înstare. Vom răzbi.” Luă hotărârea să renunțe la un pistol și să-l dăruiască unui tânăr care nu are pistol. Observă că nu este singur. Veronica lui cea harnică și bună îl privea. Prinsă și ea de liniștea bărbatului, nu se mișca. Legați unul de altul prin același suflet, se odihneau în mângăierile liniștii, tăcând. Păsările intrau și ieșeau din

acoperișul de paie al poieții, ciripind voioase. Lăbuș, câinele, se opri și el cu privirea ațintită spre Lazăr. „Doamne, câtă pace, în toamna aceasta” își zise baba în fața luminii blânde. „Dă-mi copii de nădejde, că de pistoale faceu rost” își aminti Lazăr de vorbele spuse anul trecut, la începutul iernii, la un ceas de taină, unui prieten din sat. Lăbuș se gudura târându-se până la picioarele stăpânului. Îi linse picioarele: „De peste două miide ani de când știe toată lumea că trăiam între Budapesta de azi și Bug și de aproape două mii de ani de când nu ne-a clintit nimeni de la Tisa până pe malul de răsărit al Nistrului... De peste două mii cinci sute de ani avem dovezi că existăm ca popor. Și mai înainte de două mii cinci sute de ani, pentru că noi suntem de aici, de când este lumea lume.

Uțu, băiat mai măricel, începuse să-și caute un alt cuib pentru somn. Într-o zi se lăudase prietenilor săi de joacă, Gicu și Eugen: „Eu am dormit la cuptor.” Nici unul nu înțelegea cum. „Mi-a fost cald.” Asta o credeau. „M-am întrebat de ce se culcă mâțele acolo și m-am culcat și eu. Mi-o arătat loc.” Gicu nu pricepea nimic. „Pe sobă? Unde, în ce, unde, în cuptorul de copt prăjitura și mălaiu, sau pe tabla încinsă?” „Pe pământ, mă, da niciodată nu pricepi!” „Ba ie!” mormăi Gicu, dar tot nu pricepu. Zise în sine sa „Pe pământ. E rece fața casei...Lasă că se laudă.” După aceste gânduri, grăi: „Și eu am dormit, în pod.” Uțu și Eugen râseră cu poftă. „Lângă cârnați, să îngheți ca ei.” „Nu mă, da nici atâta nu pricepeți, în podu poieții, în fân, că podu e cald, de la jite.” „E cald?” ziseră ei de-odată, apoi adăugară: „Ce, mă, ce cald?!” „Și la miezul nopții m-am dat jos, să le dau ceva să mânânce și am rămas în patu de la scleme, de la grindă, din poiată. Aicea, zic și eu cald, de la vite, nu de la sobă, ca pentru mâțe, miau, miau...” Uțu, acum, se simți atins, dar tăcu. Cel ce dormea în patul din poiată, stârnea invidie și respect! De fapt, Uțu spusese adevărul. Cuptorul din casa lui e făcut din pământ, cu un prichici între perete și cuptor, unde a și dormit el, da e altceva în poiată, în pat, în căldura aceea de la respiratul și de la trupul vitelor. Ca vara la soare! Cam așa gândea Uțu în sine sa.. Știa că numai oamenii mari și slugile dorm acolo. Patul slugilor. Eugen intră și el în vorbă, să zică și el ceva: „Și io mă culc undeva, da nu vă spui!” „Sângur ori cu mâța?” îl întrebă Gicu. „Mă Jicule, tu râzi de mine?!” Și fără alte cuvinte, îi pușcă un pumn peste bărbie, de-i mută falca de jos de la loc. „Îi, îi, ia” făcu Gicu. Falca îi sărise la loc. Gicu porni spre casă. Pe drum întâlni un grup de fetițe care se jucau în cerc. Trecu pe lângă cercul ce se răsucea. Fetele, involuntar, se loviră de el. Una căzu. Se ridică și începu să plângă. Era sora lui Eugen. Și așa, plângând, muindu-și obrazii și palmele în lacrimi, se duse la Eugen și-i spuse: „Jenucule, Jicu m-o bătut.” Eugen, mai ales că voia să-i arate încă o dată lui Uțu, că e mai tare decât Gicu, se porni în fugă spre uliță, să-l ajungă.

Acesta era departe și mergea încet, speriat și puțin amețit de lovitura primită. Nu auzi când Eugen strigă: „Lasă că te prind eu!” Gicu, acasă, se urcă în pat și adormi imediat. Mamă-sa nu zise nimic, nici c-o fi bolnav, sau ce-o fi cu el, nici că o fugit mult și acum pică de viu, nici că somnul de amiazăzi, pe nemâncate, nu-i a bună. „Nu-i bine, ceva nu-i bine cu copilul” își zise totuși, dar alergând cu lucrul, uită de copil. Îl trezi la masă. Acesta mănăcă supă de chimin cu mămăligă. Bună mâncare! Și adormi iar. Când se trezi, se dădu jos din pat. Mama îl acoperise, să nu-i fie frig. Încet, să nu facă zgomot, se îndreptă spre ușă și o deschise. Trase ușa la loc, fără să o închidă, să nu-l simtă mama sa că pleacă. Tiptil-tiptil ajunsese în uliță iar de aici, parcă erau cu scânteii opincuțele lui, fugeau de mâncău pământul. Câțiva copiii se adunaseră la sfadă și la joacă. Cum se apropie de ei, Eugen îl văzu și luă o piatră și cu tot curajul o aruncă drept spre Gicu. Îl lovi în cap. Sângele porni ca dintr-un izvorăș. Acum, după pumnul de dimineață și după piatra de după amiazăzi, frica pusese stăpânire pe Gicu. Acesta era alcătuit dintr-o altă croială de lume, fără pumni, fără pietre, fără cuțite. Așa era el, altă croială. Din naștere, încă din pântecul mamei sale intrase în el altceva, acel altceva de dinaintea lui, de la mama lui, că mult se ruga pentru Gicu al ei, de la vreun sfânt, de la episcop...După clipa de năucire, îl privi pe Eugen și-i zise: „Jenucule, ai dat!” „Da, am dat” „Bine.” „Foarte bine!” completă Eugen, gândindu-se la calitatea loviturii. „Nu i-ar ajuta Dumnezeu, mi-o omorât copilul, zise Crucița. Lelea Floare, târând ușor piciorul paralizat, sări cu vorba: „Ba nu, că numai el i-o rămas maică-si. Trăzni-l-ar Dumnezeu de blăstămat!” Apoi, adresându-se copilului: „Lasă Jicule, că trece.” O bobită de lacrimi porni din ochii copilului. Nu era de mânie, poate nici de durere, Dumnezeu știe, nici de frică. Din ochii înlăcrimați privea o făptură de lumină. Îl legară la cap, după ce îi așezară la rană trei frunze din acelea treflate, din tufă verde, cu flori mici, galbene. „Da mai stai și tu acasă, nu mai umbra teleleu pe drum, că și noi numa pe tine te avem.” Copilul se întristă. Lelea Floare nu-i văzuse tristețea, dar continuă „Ba nu, îl avem și pe tată-to!” Gicu simți, în trupușorul său slăbuț, cum intră o forță, înviorându-l. Sufletul lui se urcă deasupra durerii și necazului. Doar legătura de peste frunte și de peste ceafă o simțea cum îl strânge. Respiră adânc, umflându-și pieptul. Pentru un ochi priceput în a vedea schimbările, în clipa aceea Gicu semăna cu un om mare...Un oftat îi eliberă ultima apăsare de pe inimă, din suflet. „M-a bătut. Nu-i nimic. Vom vedea altădată cum se va sfârși. Îi voi da înapoi cu vârf și îndesat, deși-i mai tare și mai voinic și mai curajos decât mine, dar numai dacă trebuie să-l învăț să fie un bărbat. Numai femeile nu-și pot opri gura de la ceartă. El ar fi bine să se poată abține de la pumn și piatră. Că și eu sunt ca el, tot român. Ne batem între noi, ca chiorii.

Mai vedem noi, Jenucule...” Și toată după-amiaza și seara Gicu se simți așa de stăpân pe sine și de serios, încât maică-sa și bună-sa, văzându-l, își ziseră: „Ptiu, pfui, uită-te la el, da cum mai cresc și copiii aceștia. E ca un om mare.” Dimineață, Gicu se sculă de-odată cu maică-sa. Acesata îl certă. Să se culce deoarece nici azi nu merg la școală. Cine să-i învețe carte, dacă pe învățător nu-l doare capu decât să-i învețe unguerește?! Rămân proști, fără carte! Copilul însă nu se mai întoarse la somnul copilăriei, de dimineață, cel mai dulce de pe lume. Sări jos din pat. Se împletici. Totuși își găsi pantalonii. În timp ce se îmbracă, se trezi de-a binelea. Maică-sa, mută, îl privea. Tăcu în continuare. Copilul, după ce se îmbracă, își suflecă mâinile cămeșii. Ieși în aerul rece de toamnă, direct la fântână, la halău și se spală pe mâini și pe față. Maică-sa tresări, ca mușcată de inimă. Luă ștergaru din cui și fugi repede înaintea lui Gicu și i-l dădu. „Să nu te uzi și să răcești.” Copilul luă ștergarul din mers și în timp ce se ștergea intră în casă. Maică-sa rămase în curte prostită, cu gura ușor întredeschisă și cu ochii înlăcrimați. Arăta ca o icoană. Copilul apăru în ușa case și trecând pe lângă mama-sa, fără a o privi, grăi: „Mă duc să rânesc la oi.” Luă furca, intră în grajd. Nu era nici o vită, nici un cal, numai trei oi. Propti furca bărbătește cu piciorul și începu să arunce gunoiul afară. Maică-sa intră în casă. Lacrimile îi șiroiau pe obraji. Lacrimi calde, amestecate cu amintirile cântecelor de leagăn, ce le șoptise peste copilul ei, apoi își șterse bine fața, se spală pe obraji, luând apă în cană din găleata de sub masă și turnându-și în căușul palmelor. Să nu o vadă copilul că e plânsă. Ieși afază, rugându-se lui Dumnezeu, în gând și mulțumindu-i pentru grijă. Aprinse focul. Gătea afară. „Să-i facă mama de mâncare. Un fecioraș am pe lângă casă, pe puiul mamei.”

În șura lui Lazăru Buti câinele începuse să scheaune și să râcăie cu labele în pământul de lângă peretele poietii. Baba plecase. Moșu privea dulăul și-l lăsa să facă ce are de făcut. Ce făcea Lăbuș acum, întrecea obișnuitul. Scheuna și săpa exact deasupra pistoalelor și cartușelor. Moșneagul se apropie de Lăbuș și contrar obiceiului, îl mângăie. Lăbuș scheună lung, sfâșietor, apoi scurt și mârâi lătrând către locul unde sgâriase cu labele. Sfârși prin a lătra un lătrat gros. Lăbuș se înfură din ce în ce mai mult. Se culcă pe burtă și urlă lung, înălțând botul. Bătrânul nu pune preț pe semne, ci doar pe judecata bazată pe fapte. Totuși, se aplecă peste Lăbuș și îl mângăie pe frunte. Acum Lăbuș scheună a plâns și iar urlă lung, sfâșietor, funebru. Moșneagul se mai aplecă o dată să-l mângăie, dar se răsândi. Baba veni în fuga mare. „Lazăre, Lazăre, vin cătanele. Dă războiul peste noi!” Arată cu mâna spre pădure. Călăreți în galop lung. Nu mai era timp de pierdut, nici de luat ceva. „Tu Veronică, desleagă bivolița și p-aici prin grădină, poate avem noroc să o scăpăm. Repede.” El se repezi la un tîrnăcop

și dezgroă pistoalele și o legătură cu cartușe. Le băgă la brău și fugi în casă, își luă sumanul pe el și bunda pe umeri și porni după babă. Călăreții, ascunși de dunga dealului, nu se mai vedeau. Mai mulți oameni fugăreau vitele prin grădini, lovindu-le, spre partea cealaltă de sat, poate, poate le vor scăpa, de la gurile armatei, altfel satul va muri de foame, ne mai având cu ce ara pământul. Și așa, din lipsă de vite, pământuri întregi au rămas nearate. Și așa mor de foame, cu cât le rămâne, după ridicarea impozitelor. Cară ungerii, cară de toate. Norocul sătenilor, cu ce au mai dosit, îmblătind pe ascuns, cu îmblăciul, sau sfărâmând spicele cu palma.

Cei mai mulți nu apucară să-și deslege vitele și nici să se îmbrace. Alergau spre casele mai izolate de pe partea cealaltă a satului, adunându-se în grupuri mai mari. Așa, la un loc, frica e mai slabă.

Lazăr, văzând că nu e timp de scăpare își îndemnă muierea spre casa lui Ștefan, de lângă cimitir, iar el fugi spre biserică, intră în clopotniță și începu să tragă clopotul cel mare, în dungă, să dea astfel de știre satului, dar nu atât satului acestuia, deoarece călăreții intraseră în hotar, ci celorlalte sate, să se tragă spre pădure, cu animalele, cu de-ale gurii și cu pistoalele. Îl stăpânea gândul ce îi venise azi, că cele două mii de ani de la unirea tuturor dacilor într-un stat, vor aduce zile mari pentru români. Clopotul vuia.

Limba clopotului grăia celorlalte biserici, din satele vecine. Lui Lazăr i se părea că le aude sunetul. Opri clopotul și ascultă. Auzi chemarea unui clopot sau i se păru lui? Ropotul copitelor, tot mai aproape. Clopotul cel mare vui din nou, secundat de cel mic, sub care apăruse o femeie tânără. Haina lui Lazăr i se desfăcea după după mișcarea trupului și a brațelor. Femeia îi văzu cele două pistoale și se porni și cu mai mare vânjosie, pe tras clopotul. Nici Lazăr nu se lăsa mai prejos. Clopotele se legănau până la maxim. Lazăr întinse femeii și funia clopotului mare și făcu semn să le tragă pe amândouă. Își smulse un pistol de la brău și ieși din clopotniță. Îi venise rândul să vadă câte parale plătește. Să-i lase până se vor apropia de biserică și să-i lovească plumbii pistoalelor sale, în plin! Să îi țină la distanță cât mai multă vreme. Inima i se înmuie, o clipă doar, la gândul femeii din clopotniță. „Poate văzând-o femeie, să n-o omoare!”

După ce ieși Lazăr din clopotniță, femeia se opinti și reuși să-și coordoneze zvâcnirea brațelor cu mișcarea clopotelor. La primejdie, clopotarii nu fug, ci rămân pe loc, trăgând clopotele până la ultima suflare. Când limbile clopotelor se opresc, lumea știe că și suflarea clopotarilor se oprește și lumea se închină pentru ei. Clopotele fiecărui sat au un sunet aparte. Când tac, înseamnă că dușmanii au ajuns la biserică. Lazăr știa, că pe el, sunetul clopotului l-a ajutat de multe ori, când sătenii au fugit în codri! Îl împingea din urmă, îl grăbea. Nu i-a plăcut niciodată să tragă clopotele.

Acum dădea de veste copiilor din sat, crescuți la gura sobei, cu povești, să fugă, să fugă, să fugă. El nu avea copiii. Nu, nu avea unul, sau doi, sau trei. „Fugiți copiii, fugiți în păduri la izvoare și vă întoarceți ape spumoase, la vale, mergeți copiii și să veniți goruni, la trup și la inimă buni, mergeți speranță și să creșteți bărbați, năvălitorii din țară să îi măturați!”

Bătăile clopotelor nu i se păsură limpezi, ritmice și se întoarse la clopotniță, să ajute femeia. Ieși a doua oară din clopotniță. Coloana de călăreți trecea prin dreptul bisericii. Lazăr îi privea de după contrafortul zidului bisericești, unde își alesese locul de tragere. Abia cum își dădu seama că nu veniseră în galop, ci în zvărlite. Îi dădu prin gând că fug, prea ajunseseră repede. De-abia începuseră clopotele să bată în dungă. Ceva îl nedumerea. Nu purtau uniformă, ci cojoace și haine țărănești. Inima lui Lazăr zvâcni cu putere. „Am zis eu că se poate! Aici în piepturile noastre este sufletul lui Burebista și al lui Mihai Viteazu! Sărutu-vă mâna, voivozilor! Veniți iarăși printre noi, la praznicul neatârării!”

Gelule, sărmanule, împotriva stămu-le,
În cetate codri-adânci, doru-n inima din stânci,
În Banat și în Crișana, lupului să-i vindem blana,
Din Sibii în Maramu, țara-i fulger chiar amu.
Vin voivozilor cu voi, prin omăt și grele ploi
Din morminte și din viață, vin pădurile din ceață.

Sufletul lui Lazăr șoptea frânturi de versuri, dragi inimii sale. Un grup de călăreți se apropia de biserică. Le ieși în întâmpinare. Își luă căciula de pe cap. Primul călăreț și Lazăr își întinseră brațele prietenește. Lazăr își plecă fruntea și sărută mâna călărețului. Lacrimi calde i se rostogoliră peste pecetea sărutului.

„Războiul” îi trăzni mamei lui Gicu prin gând. Tocmai terminase de pufăit în foc. „Cum așa, din cer senin?” Din drumul ce iese de sub ramuri apărură călăreții. „Jicule, dragu mamei, ce ne facem?! Hai!” „Mamă”, grăi copilul, sprijinindu-se în furcă, lasă-i în pace și n-ai teamă, nu ești singură!” Mama, își amintea ea mai târziu, parcă i-a luat Dumnezeu mințile. S-a încrezut în vorba unui copil și și-a văzut de făcutul mâncării. Nici nu a mai auzit ropotul copitelor, până nu au intrat pe ulița satului, pietruită, când tresări ca arsă. Se îndreptau parcă anume spre casa ei. Primul reflex fu acela de a fugi. Era cât pe aci să alunece și să cadă. Se repezi spre grajd, strigând „Jicule, Jicule!” Ajunse în ușa grajdului. Copilul nicăieri. Ropotul se prăvălea prin apropiere, prin sat în jos. Se văzură umplînd ulița. Înarmați. Abia acum observă copilul. Era în ocol, spre uliță, cu furca într-o mână, ținând-o împlântată în pământ, aproape de picioare. Copilul părea atât de liniștit, încât femeii îi veni să leșine. Simți cum i se umflă inima în piept, de spaimă și cum pământul

vuiește. Se repezi la copil să-l înșface în brațe și să fugă cu el. Când ajunse la doi-trei pași de el, acesta, calm, ridică o palmă, în semn să se oprească și să-l asculte, de parcă ar fi văzut-o, deși el era cu spatele către ea: „Mamă, du-te în casă.” În viața ei, cât va trăi, nu va ști de ce s-a oprit. Palma copilului, ca un munte de stâncă. De plecat nu a plecat, nu mai avea puteri. Văjâiau gândurile în ea, să-l înșface și să fugă cu el, dar stătea locului, ca paralizată. Nu mai făcuse nici o mișcare și nici nu mai vedea nimic înaintea ochilor. Nu își dăduse seama ce s-a întâmplat. Liniștea venită dintr-odată, ploaie de foșnet de frunze. Se auziră rătăcite, prin ploaie, câteva glasuri. ”Hoo! Hoo! Prr! Da cu tine ce-i muiere, de ai rămas așa, ca proasta-n drum?!” Abia acum s-a pornit viața iar în ea.. Ocolul era plin de cai și de oameni. Mai târziu, copilul i-a zis, că de erau dușmani, pe primul care ar fi intrat în curte, l-ar fi omorât, ar fi împlântat furca în el. Atâta lume în ocolul ei! Parcă ar fi crescut pădurea din pământul ocolului, din băătăura casei. Unul din ei privi peste undulările dealurilor împădurite și râse tare și râsul s-a răsfirat peste pădure și pădurea a foșnit și s-a luminat la față.

Ocolurile caselor din jur deveniseră loc pentru cantonament. Afară, în șuri și în grajduri, luptători. Mica trupă avea mai ales cai mici de munte, rotofei și iuți. Căii erau înspumați de drum, iar oamenii roșii ca bujorii. Aerul tare de munte și călăritul le făcuse bine. Tot popasul a durat o jumătate de oră. Gavrilă, șchiopătând de piciorul la care a fost rănit, a apărut imediat, după călăreți. A fost văzut și toți cei șaptezeci și cinci de ostași ai gărzilor naționale ce coborâseră pe direcția Șutu, se adunaseră în ocolul său. Finul Păcurarului îi ieși în întâmpinare și îi raportă. „Domnule Comandant al Văii Hășdății, doi ofițeri, zece sergenți comandanți de pluton și șaiszeci și trei de ostași special instruiți sunt gata de luptă!” În timp ce Finu rapoartă, Gavrilă se oprise. După ce s-a terminat raportul, porni mai departe, de parcă ar fi avut alte preocupări. Finul făcu rapid stânga-mprejur și strigă „Ura!”, către trupă, care era în poziție de drepti. Trunchiuri de copaci. Izbucni un strigăt cumplit. Și „Ura!” și chiuit și răgnet. Strigătul săgetă văzduhul, se înfipse adânc în el. Gavrilă înaintă spre ușa casei lui, liniștit, părând absent de cele ce îl înconjoară, de armata ce îi dăduse onorul. Nici nu o observă. Această întâlnire, după ani de zile cu Gavrilă, acum comandantul Văii Hășdății, îl zăpăci pe Finu. Fugi spre Gavrilă, fără nici o intenție, fără să știe de ce. Când ajunse lângă el, îl auzi: „În zece minute, gata de marș!” Finul se întoarse spre românașii încremeniți în poziție de drepti. Se opri, în poziție de drepti, în fața unuia din cei doi ofițeri, în fața celui cu barbă mare până la piept și-i raportă: „ Domnule căpitan, în zece minute gata de marș!” Ce urmă a fost poate, o dezordine ordonată, sau o cursă cu obstacole, sau un spectacol de circ bine regizat. Grupuri-grupuri se îndreptară spre ocolurile unde își

aveau caii legați sau ținuți de câțiva dintre cei rămași la cai, spre necazul lor, că nu au fost de față cînd a sosit comandantul. De strigat iar nu au strigat, să nu sperie caii. În mica trupă țărănească erau și flăcăi, dar mai ales oameni de treizeci, de patruzeci de ani și câțiva mai în vîrstă. Viața pe care o duseseră în păduri și antrenamentele continue, le arcuiseră trupurile. Săriră peste garduri, ca pisicile. Se vedea bine că sub haine sunt trupuri pietrioase și agere. Doar cîteva șei militare, celelalte, confecționate de ei, simple, o bucată de țol pe cal în loc de șa, iar în loc de scări, funii. Încălecau ușor. Ici colo se vedeau șeile de lemn, ale moșilor.

Gavrilă ieși din casă și încălecă. Porni urmat de cei doi ofițeri, comandanți de companie, apoi, în ordine și de ceilalți ostași ai Gărzilor Naționale. Unul din ofițeri a fost cules de un moț ce umbla prin țară cu căruța cu ciubere, în 1916, de pe câmpul de luptă. Pierduse mult sânge, dar a avut viață.

Satele, cînd li s-au luat feciorii la oaste, ca și cum piepturile mamelor ar fi fost despicate de cuțit. Tații tăceau, ascunzându-și sub haine durerile, pumnale împlântate în carne. Cînd a izbucnit războiul, pe chipul oamenilor parcă plutea o îmbrăcăminte de doliu, țesută din aerul ce le atingea trupul. Acum, după ce Gărzile Naționale porniseră la drum, femeile plîngeau reținut, cu suspine strunite. Acum se țineau și ele tari. Și, din vorbă în vorbă, abia acum înțeleseră de ce douăzeci și cinci de bărbați din sătucul lor, cel mai mic sat de pe Valea Hășdății, sat de o sută douăzeci de fumuri, plecaseră cu noaptea în cap, unii după lemne, alții să-i ajute, alții la neamuri cu cine știe ce treburi. Plecaseră unde trebuia să fie la timpul potrivit.

După plecarea Gărzilor naționale, în sat, pentru o clipă, o liniște adîncă. Un căluț de munte, cu nările largi și moțat la coamă, se oprise și el cu botul spre cer.

Pe Dealul Agrișului

Unchiul Gheorghe veni în Șutu și își luă nepoțelul, după cum promisese și porni cu el spre Agriș.

Ieșiră din sat. Gicu privi spre pădure. Pe coasta dealului, acolo, pe miriști, astă-vară, a fost la mulsul oilor. Sosiseră lapții pe ei. Aveau două oi cu lapte. Stelele picurau din noapte, iar oile intrau, una cîte una, prin strungă, la muls. Păcuraru și maică-sa le prindeau și le mulgeau. Mirosea a lapte cald. Țâșnea în șiștare ca o săgeată albă. Bău două căni de lut, pline. Acum îi simți iar gustul. Își linse buzele.

Răcoarea, în timp ce urca dealul, i se împletise de picioare. La jumătatea distanței până la căciula împădurită a dealului, treptat-treptat îi înfășură trupul. „Cînd picură stelele, e frig? Ce bine ar fi să fie și frig, numai să am

în mâini o ulcică de lapte de oaie, muls amu.” Oricât i se păruse că merge spre fostul loc al stânei, constată că se îndepărtează de el, spre coasta cealaltă a dealului. Stelele picurau pe locul amintirii. Dădea oile la strungă. Și oile îi făceau în ciudă. Nu voiau să intre în strungă, dintr-un staul în altul, din cel în care intraseră nemulse, în cel cu uși mulse. Când se apropiau de strungă, fugeau repede, voind aprcă să treacă de păcurar și de Crucița, măicuța sa. Când le puneau mâna în lâna din spate, se opreau și stăteau la spălatul ugerului și la muls, depărtându-și picioarele. Și copilul bea lapte cald, de oaie. Mai mult nu-și amintea. Ba nu, venise într-un târziu...Ba nu, nu venise nimeni să-i ajute mamei sale la muls și la adusul laptelui. Auzise el, de copii care dormeau în mers, la întoarcerea de la stână. Își spunea că el n-a dormit. Așa, cu gândurile, urcase dealul de deasupra satului său, deal ogorât, brazdă lângă brazdă...

Pasul se așternu pe o cărare cu un urcuș mai domol. Ici colo câte o tufă de măceșe. Uită de stână și se rezezi la măceșele moi și bune la gust. Îl îmbie și pe unchiul său. Acesta luă numai una. Când ajunseră lângă tufele de porumbele, mici, rotunde, de un albastru închis, Gheorghe se opri ca să își ia nepotul, câte vrea, după pofta inimii. Îl văzuse cum s-a pus la cules, umplându-și mânuțele, neștiind ce să facă cu ele, să le pună în sân sau, îl purta gândul, în straiță. „Mă Jicule, îți plac?” „Îmi plac” tăspunse el strâmbându-se din gură, de acrișoare ce erau. „Mănâncă dragu unchiului numai pe cele ce sunt moi. Mai în sus, cătă fântână, rupem câteva crengi încărcate și le ducem acasă. Ele stau și pentru la iarnă.” „Stau și iarna, unchiule?” „Da.” „Să luăm , unchiule” „Luăm.” Copilul, ca un miel, alerga, de la o trufă la alta. Gheorghe, la pas rar, domol, urca drumul Agrișului. Copilul acesta, acum, aici, printre copacii unde pasc toată vara vitele, cu alergarea și gunguritul lui după porumbele, îi deschise porțile ascunse ale vieții și se văzu pe el însuși mic. Își aminti și revăzu pentru prima dată unele clipe din viața sa. Mic, de se împiedica de brusturi, privea lumea din jur, uimit, privea așezarea pomilor, caselor, zborul păsărilor, iarba, brusturii, perele rotunde și zămoase, căzute pe jos. Speriat puțin. Se întâmplase ceva în sufletul său, câteva secunde, apoi reveni la joaca fără necazuri. Acele câteva secunde ale copilului aceluia mic, de se împiedeca de brusturi, îl răscoliră adânc. Mic, printre brusturi. Viață amărâtă, chinuită. De mic, la vite și la plug, prin frig, prin călduri, prin ploi. Apoi își aminti de Gavrilă, pe când era copil. Un țângău luase niște pui de țarcă, dintr-un copac și-i arunca, să zboare, dar puii nu aveau aripile crescute îndeajuns și cădeau de pământ. Gavriluț, așa îi spuneau copiii, s-a rezezit la al treielea și la al patrulea pui, că pe primii doi îi învățase țângăul să zboare, strivindu-i de pământ, și cu ei cu tot, p-aci ți-e drumul, ca un iepure. De ce să-i omoare, ce rău i-au făcut

ei? De fapt țangăul nu se gândise nici să-i omoare, nici să nu-i omoare, ci i-a aruncat în sus. Și cum Gavriluț a fugit cu ceilalți pui, feciorașul strigă după el: „Da ce, mă, îs pui la țarcă! Să-i omorâm pă tăți, dacă nu, vin și ne fură puii de la cloșcă!” „Așe-i!” îi întăriră vorbele ceilalți. Țărcile, din fire hoațe de pui de gîină, pufuleți gălbui și nevinovați, plăteau acum furturile. Și feciorașu, ia-te după Gavriluț, mai să-l prindă, da copilul, pe când să-l ajungă, cotea și se lăsa jos și țangăul trecea pe lângă el. Scăpă un pui din mână. Feciorașul îl luă și-l aruncă după Gavriluț. Puiul se rostogoli pe pământul tare și cu iarbă puțină, ca o laptă de zdrențe. Inima lui Gavrilă fu atinsă ca de trăznet. Lăsă celălalt pui jos și porni în fuga mare drept la copii, spre o bătă. Își aminti că țangăul, cu o zi mai înainte îi dăduse câteva picioare la spate și câteva palme și l-a lovit cu bătă, din zvârlite, că de ce nu-i grijește și de vitele lui! Găvriluț prinse bătă voinicește. El, un copilaș, să înfrunte un fcioraș?! Se repezi cu bătă ridicată. Țangăul apucă a prinde altă bătă, de jos și a para lovitura, dar a doua îl păli drept în moalele capului, apoi altele și altele până ce căzu. Văzându-l jos, Găvriluț se opri și-i zise, abia mai putând vorbi de nervos ce era: „Asta nu-i pentru pui. Treaba ta, poți să-i omori. Țărcile fură puii de găină. Asta-i pentru ziua de ieri. Ai ridicat bătă asupra mea. Să țai minte!” „Ni mă ni, își zise Gheorghe, da bine s-o bătut atunci. Cu lepedeul l-o dus pă țangău acasă.” Lui Gheorghe i se strânse inima. Atunci, Găvriluț era orfan. Trecuse mai mult de un an de când rămăsese fără tată. Nu mai răbda să fie lovit. Începea să se apere cu înverșunare. Gheorghe îl privi iar pe Gicu și grăbi pasul să nu fie văzut de copil, deoarece atâta mânie împotriva nedreptății din lume i se adunase pe față, că nu voia să-i fie văzută. „Jicu unchiului, Jicu unchiului, să-ți amintești de unchiul tău și de tatăl tău, că vrednic unchi și vrednic tată ai!” îi zise în gând. Peste o clipă privi spre le însuși când era mic și i se păru că și Găvriluț îl privește. În aceeași clipă își dădu seama că îl privește Gicu. „Ni mă ni, așe o fi, acuma Găvriluț îi Jicu și...” Gândul îl fulgeră ca un trăznet. De mulți ani nu își mai aminti de tatăl său. Ce viață, Doamne! Orfan, lângă alți orfani. Tatăl său, luptător în oastea crăișorului munților, în oastea lui Avram Iancu! Ce oaste! De vulturi! Doamne! Armata Ungariei, la ordinul lui Kosuth, în mintea căruia era numai zăpăceală, deoarece voia și revoluție, ca în Franța, dar voia să cotopească alte teritorii, să-și aservească alte neamuri, obicei la modă, imperial, dar antirevoluționar. Și i-a administrat Inacu câteva bătăi zdravene. „Pe aici nu se trece. Noi nu ne lăsăm cotropiți și jefuiți!” În câștig a fost Austria. Când doi se bat, al treielea câștigă. Și lui Kosuth i-au venit mințile la cap, când a văzut că a compromis amândouă revoluțiile, atât a românilor ardeleni din Transilvania, cât și cea din Ungaria, dar prea târziu. „Atunci a pierit și tatăl meu, luptând pentru libertatea Ardealului. Doamne

oare câtă vreme o să creștem mari ca să murim pentru libertate și să ne rămână copiii orfani? Îți răspund tot eu, Dumnezeu: Până vom fi liberi!” Privi copilul și-i grăi: „Jicule, ne vom lupta cu armata străină, care a venit după 1867 în Ardeal, ne luptăm și nu ne lăsăm la ei!” „Nu ne lăsăm, unchiule!” se voinici copilul. „Uite-așa!” Gicu lovi cu picioarele și cu pumnii în adversari nevăzuți. ! „Așe, puiul unchiului, le arătăm noi, lor și la oricine ne calcă pământul, moșia!” „Le arătăm noi, unchiule, nu ne lăsăm!” „Ungurii ne socot tot iobagi, nu recunosc ștergerea iobăgiei, ștergere dată de curtea de la Viena și nu ne recunosc ca națiune de sine stătătoare, deși Viena a recunoscut că suntem poporul cu majoritate zdrobitoare, aici, pe pământul nostru.” Îl privi în față pe Gicu și-i zise: „Ei sunt venetici printre noi, aduși prin forța armelor. Și ceilalți sunt aduși.” Fruntea bătrânului Gheorghe se încreți. O furie cumplită îi legă trupul cu forțe proaspete. „Nu ne lăsăm, din tată-n fiu.” Palma dată de un jandarm, cu câțiva ani în urmă, la târg, la Iara, îl duru abia acum Atunci se abținuse să răspundă. „E mai ușor să înjughi, da-i mai greu să te abții.” Și el s-a abținut. Așa trebuie. Dar a auzit Gavrilă, acest vârf de glonte în zbor de neoprit! Și i-a cătănit pe tăți jendarii... Pornim iară, își zise bătrânul Gheorghe. Tată viața m-am trudit pentru zilele aiestea. Pornim iară, să îi măturăm de pe pământurile noastre! Chipul tatălui său îi grăi din lumea amintirilor: „Drum bun și să nu vă lăsați!” „Am pornit, tată. Gavrilă în prima linie și eu aici, cu copiii, să îi ridic la forță și înțelepciune. Mă socotesc printre bătrânii cu rosturi anume!”

Gicu ajunse lângă fântână. Se culcă pe burtă și își plecă gura spre oglinda apei de deasupra izvorului, dar nu ajungea. Cu mânuța căuș, sorbi apa limpede și rece. Atinse pământul cu pieptul și bătrânul Gheorghe. Bău și el. Apa rămasă pe mustața albă ca omătul, o apăsă cu dosul palmei. Se așezară pe un răzor. În față ochiul de iaz, cu trestie și cicibote. Mai jos, copacii, locul de pășune pentru bivoli. Jos de tot, pe firul apei, turma de porci. Gicu își ridică privirea întrebătoare spre unchiul său. Simțea că e un popas deosebit, ca între oamnei mari. „Da, Jicule, știi tu de unde îți vine numele?” „Cum de unde îmi vine?” „De la George, Georgică, Gică, Gicu, Jicu. Aiestă-i numele nostru adevărat. O vinit grecii, ca mai mari în biserica noastră și ne-o rezbotezat pe toți, cu numele de Gheorghe. Așe o vinit și ungurii și în 1906 ne-o schimbat numele la troți românii, cu nume ungurești, sau le-o scris maghiarizate. Nici unii nici alții n-au lucrat cu Duh de la Dumnezeu, ca și rușii, în Basarabia. Să-ți ieie ce ți-o dat Dumnezeu și să-ți deie ce vor ei și cum vor ei.” „Da numele de Jenucu de unde vine?” „Cum de unde, de la Eugen, Genu, Jenu, Jenucu.” „Da grecii bine că ne-o schimbat numai numele, de la bătrânii noștri daci, da ungurii o vinit să ne ieie și numele și pământu.” Gheorghe tresări, observând remarca lui Gicu, în legătură cu

numele de la bășanii noștri daci. Că și azi, preoții noștri refuză botezul cu numele strămoșilor noștri daci, zicând că sunt păgâne. Mare păcat! Că până la Cristos mai creștini am fost noi decât grecii. Și eram de o mie de ani ai lui Cristos, până când s-au creștinat sârbii, bulgarii, ungurii și rușii.” Apoi grăi: „Fainu răspuns dragul unchiului. Da nici grecii n-au fost mai breji. Făt-Frumos, sfântul nostru din vechime, de pe vremea lui Zălmoș, Deceneu și Decebal și de pe la Sfântul Apostol Andrei încoace, umbra călare și purta înălțat steagul nostru, al dacienilor, Capul de lup. Adică biserica se ostenea pentru neamul dacienesc. Și când o vinit grecii, bulgarii și sârbii, cu alți slavi, care mai vlăstăreau printre noi, ne-o scos limba noastră latină din biserică, din viața noastră de popor de gintă și limbă latină și au înlocuit-o cu limba slavonă, cu liturghia greacă în limba slavonă și o călcat în picioare steagul nostru sfânt, spunând că e bălaur păgân și în locul lui Făt-Frumos, l-o urcat pe cal pe Sfântul Gheorghe și l-o băgat în toate bisericile noastre, cu steagul jos, în tină și praf și cu sulita Sfântului Gheorghe deasupra. Dar pictorii noștri au făcut un balaur blând, doar știm, și cîinii sunt blânzi. Blând ca orice lucru sfânt. Nu se luptă cu Sfântul Gheorghe. Așteaptă alte vremi, ale Luminii. Sigur, grecii nu l-au întrebat pe Sfântul Gheorghe dacă e bine ce fac. Și în locul lui Făt-Frumos cu steagul nostru dacic, au băgat tot felul de steaguri grecești, că praporii aieștia, sunt steaguri. Să nu ne lase de la noi, mai nimic, de parcă Dumnezeu nu s-o răstignit și pentru neamul nostru. De parcă noi nici nu am exista!”

De la fântână până la Agriș mai erau coama dealului, un urcuș bun, apoi o coborâre în pantă lină. Soarele rămase cu razele lui de lumină, în fântână. Se unduia în valurile făcute de cei doi drumeți. Sus pe deal îi învăluia cu sclipiri de argint, cu aură de sfinți. Acum Gheorghe își aminti de tinerețea sa. De la nouă ani, slugă. La doisprezece-treisprezece ani făcea de toate, ara, semăna, săpa, mergea la coasă. Vai de sufletului lui! La patrusprezece ani a intrat slugă la un ungur din satul Mihai Viteazu, de pe Câmpia Turzii. Sân Mihai, Sfântul Mihai. Așa-i ziceau satului, românii între ei, de când aici le-a fost asasinat voivodul. Aici ungurii veniseră pentru prima dată după 1601, după ce a fost asasinat Mihai Viteazu. Vreo zece familii de unguri. Celalți, sosiți după 1867, se lăfăiau la oraș. Cele zece familii acaparaseră jumătate din pământul satului. Proprietari cu slugi români. Ce-i drept, văzându-l slab, nu l-au oprit de la mâncare și-i dădeau la fiecare masă un pahar de țuică sau de vin, să-l întărească. Hărnicia lui făcea mai mult decât mâncarea mai bună și un pahar de băutură. Și-i vorbeau frumos, să se dea copilul cu inima după ei. Și, ce-i drept, într-o jumătate de an prinse puteri mari și lucra cu spor, bărbătește. La mâncare îl îmbiau, la lucru nu îl sileau, că se silea el cât trebuia. Într-o zi un frate de-al stăpânului său, se luă tare cu gura de

Gheorghe, ba-i arată și palma, că de ce nu taie brazdele mai late, să aibă spor. Stăpânul gospodar și cu minte la cap, sări la frate-său și-l certă, în limba lor ungurească, rău de tot, să-i lase sluga în pace, că sluga, mergând cu brazdele mai mici, tot cât el, cu brazde mari, a arat, ba mai mult, da mergând cu plugaru, pe brazdă, nu cea și hăis. „Când într-o parte, când în alta, cum mergi tu, mă Șandor, ca o rață, de tot ești nădușit și obosit. Sluga mai are de lucru și acasă, până către miezul nopții și dimineața trage multe brazde, înainte de a se urca soarele pe cer. Și lucrul acesta în fiecare zi. Gheorghe îi bun de lucru și să nu te mai legi de el.” „Bine, măi frate, dacă așa ți-e voia.”

Gheorghe a lucrat ca slugă și a mâncat ca un om. Îl pomenește de bine pe ungurul acela toată viața. Trupul lui atunci a prins chiag și foamea de ani de zile, stâmpărare. Când împlinise cincisprezece ani și jumătate, avea câteva zeci de kilograme de vin ale lui, câștigate în mod cinstit. Stăpânul i le dăduse cu voie bună. Dintre fermierii unguri, era singur care se purta omenește cu sluga sa. El nu avea decât o slugă. Ceilalți aveau, fiecare, câte mai multe slugi. Lucrau pământul și cu românii din sat, în parte. Câștigau țărani români câte o bucată de mămăligă. Aveau noroc cu ungurii, altfel unii ar fi murit de foame...

Stăpânul îi zise într-o zi, ca în glumă: „Gheorghe, luptă-te luptă dreaptă cu Gabor și dacă câștigi îți dau două kilograme de vin. De câștigă el, îi dau unul.” Gabor era tot român, una din slugile altui ungur. Gabor, un fecior gata de luat în armată, se năpusti asupra lui Gheorghe, să-l prăpădească, nu altceva, dar din prea mare grabă, neașteptând prinzătura de luptă dreaptă, a ajuns dedesubt, ca un sac. La început, în cădere, Gheorghe, mai mult de rușine, să nu-l vadă stăpânul așa de slab, se răsuci, dar răsucela îl aduse pe Gabor dedesubt, care dădu zdravăn cu capul de o roată a carului. „Bravo Gheorghe, ai două kilograme de vin” zise stăpânul. Gheorghe, duminica nu mergea prin sat ca și celalate slugi, ci își găsea de lucru. Când îl oprea stăpânul de la lucru, atunci mergea! Odată, stând și privind hora, se trezi strigat de stăpân. Gheorghe nu învățase încă bine ungurește, stăpânul său era singurul ungur care lega câteva vorbe și pe românește. Îi vorbi și de data aceasta cu cele câteva cuvinte românești pe care le știa, combinate cu vorbe ungurești. „Gheorghe, dacă trănțești pe Vasi, io dau ție un kilogram de vin.” Vasi, adică Vasilica, era o altă slugă, tot român. Lumea îi privea. Gheorghe își adună toate puterile și toată iuțimea. Îl smulse de pe picioare, îl răsuci repede și îl dădu de pământ. Nimeni nu se așteptase la acest sfârșit al luptei. Stăpânul lui Gheorghe avusese dreptate...”Gheorghe om flămând. Mâncare dat la el, om nerv tare, iute foarte, trănțește Gheorghe.”

Într-o duminică ungurul, tot la horă, în timp ce Gheorghe stătea lângă alte două slugi, flăcăi gata de dus în armată, îi zise că de îi trănțește pe amândoi

are zece litri de vin, iar lor le zise că de îl trântesc, le dă cincii. Cei doi, de mândrie se și întoarseră să-l înșface. „Nu, îi opri unguru. Ție Gheorghe îți dau cincisprezece dacă câștigi și vouă cincii, vă ajunge. La luptă!” Gheorghe țâșni ca un iepure din gura câinelui. Cei doi se repeziră după el. Făcu o scurtă răsucire, din mers, prinse pe primul urmăritor de piept și de umăr și-i făcu vânt de pământ. N-a premeditat figura, pur și simplu a luptat așa pentru că așa i s-au mișcat mâinile și picioarele. Se întoarse spre al doilea urmăritor, care se apropia în fugă și se repezi spre el cu disperare, cu toată puterea pieptului. Flăcăul, om în toată firea, sigur pe el, se trezi de pământ cu Gheorghe deasupra. Se ridică și se încleștară rotindu-se unul pe altul, dar fură despărțiți de vreo cincisăse slugi, la ordinul stăpânului lui Gheorghe. „Eu am zis care trânteste, o dată, nu de două ori. Gheorghe a câștigat. Gata. Are de la mine cincisprezece kilograme de vin și unul de țuică pe deasupra.” Ungurul se fudulea cu sluga lui, se umfla în pene. Gheorghe se minuna și el cum de-i tăvălise pe amândoi, se minuna, dar văzându-se scăpat cu bine, se arătă, ca un fecioraș de fier. Din ceasul acela viața i s-a schimbat pentru tot restul vieții. Ceasul acela, negru, ca o rană putredă. Stăpânul său plecă de la horă. Un ungur, chipeș și țanțoș ca un curcan, bărbat tânăr, cu nevastă și copil mic, trecu prin spatele lui Gheorghe spre niște preiteni, câțiva unguri, care veniseră la hora duminicală a iobagilor. Așa le ziceau românilor, iobagi. Jocuri românești. Ceterașii ziceau și jocuri ungurești. Încercau jocul unguresc și românii, dar nu se arătau mai jucăuși decât ungurii, să nu le sară țandăra ungurilor, ce se mâniau iute și erau în legătură cu honvezii din Turda și cine are armata are și sabia și vai și amar de feciorii luați la oaste! Și chiar când ajunse în dreptul spatelui lui Gheorghe, un ungur din grupul spre care se îndrepta, îi strigă în glumă, în ungurește, dacă-l poate trânti pe Gheorghe, să-i plesnească mațele de trântitură... Gheorghe văzu privirea ungurilor spre spatele său și crezând că s-au întors cei doi flăcăi să-l bată, mai mult cuprins de teamă, să nu fie lovit, sau prins pe la spate și trântit, se întoarse cât ai bate din palme. Ungurul sări în sus ca ars și se trase câțiva pași în urmă, albind ca varu. Au jucat cu picioarele pe Gheorghe, să-l fleontoace, să-l mestece cu pământul, să-l facă una cu pământul. Și ungurii l-au lămurit pe stăpânul lui Gheorghe, pe fostul stăpân al lui Gheorghe, să nu mai dea de mâncare bună și pe săturate slugilor, că ăștia se întăresc ca smei, prind chiag. Sunt rădăcină bună. Și apoi românii trebuie să știe de frică, nu de prietenie. Sunt de neam de iobagi, nu de stăpâni, ca ungurii și iobagu n-are de unde să mânânce pe săturate...

De atunci slugile din satul acela au rămas slugi și stăpânii, stăpâni, că de aceea sunt de neam unguresc. Un grof, moșier ungur dintr-o localitate mai îndepărtată, proprietar mare de pământ, cu sate de pălmași români, a auzit de

hotărârea lor și le-a trimis o vorbă de laudă. La el pe moșie, românii slugă și atât. Nici nu merită să fie altceva! Țăstia-s buni de lucru și flămânzi! Nu trebuie să cheltuim mâncarea Ungariei pentru ei! Să știe de frică! În Ungaria e nevoie de pâine și carne!

Stăpânul lui Gheorghe l-a plătit pentru cât a lucrat și i-a dat pe deasupra de-un rând de haine, pe care și le-a făcut în Petridu de Jos, unde a zăcut vreo două săptămâni. Aici, un moșneag îl învăța să fie grădinar de minte și de atunci s-a lăsat de lupte, n-a sărit la nimeni, ba nici nu a răspuns, când a primit câte o palmă. Moșneagul îi învăța pe tineri să nu lovească pe unguri, ci să rabde și să lovească toți odată, la ceasul potrivit. Pe cine lovește azi, să se răcorească, mâine îl caută jandarmii și așa, pe câte unu, pe câte unu, ne toacă. Așa-l dăscălea moșneagul: „Vezi, noi de la Tisa la Brașeu și Vatra Dornii, tot sate și orașe românești suntem. Ungurii, câțiva aici, câțiva dincolo, cu pușca în mână și cu căruțele și trenurile după biruri. Coloniștii așezați printre noi, la sate și la orașe, mai ales în orașe, unde-i administrația colonială... Niște venetici!” „Dragu moșului, îi dezlega amaru, alt bătrân, care venea să-l vadă, să pricepi bine. Nu este țară în care să nu trăiască oameni și de alt neam. Și-i foarte bine. Să se cunoască și cunoscându-se să se iubească.” Moșneagul Gligor, gazda lui Gheorghe, că așa îl chema, își ridică degetele în barba cenușie spre alb. Avea fire albe... Își prinse pletele în palme. Privi zâmbăreț, înclinându-și capul. „Ei, comatule, ai înțeles?” Moș Gligor și-a lăsat barba la bătrânețe. Ceilalți bătrâni erau bărbierii. Gheorghe cam avea părul mare. Gligor moșneagul îi zise comat și pentru că nu se tunsese, dar și gândindu-se la comatii daci. Gheorghe, mai înviorat, îi întoarse vorba: „Am înțeles, taraboste. Da frumos agrăiești dumneata.” „Hm, făcu pe supăratul celălalt bătrân, Rubobostes, că așa îl chema, zăce el mai fainu ca mine? Nu-i vini la mine, să stai?” „Da mai tacă-ți gura, se repezi moș Gligor, da ce, vrei să mă lași fără ficior?! Du-te omule în drumul tău, până ți-i bine!” „No bine, nu te mânie așa. Uite că mă duc. Ziua bună.” „Da de vinit poți să mai vii, dacă vrei să mai stăm la sfat.” Bătrânul Gligor îl privea cu coada ochiului pe Gheorghe. Văzu cum sufletul băiatului se împărți după amândoi, „Nemângâiet suflet” își zise Gligor în sinea sa. Gheorghe îi îmbrățișă în gând și tot în gând jură: „Tete Gligore și tete Rubobostes, jur să ridicăm la loc, piatră cu piatră, cetățile dacilor.” Moș Gligor îl urmărea cu grijă pe Gheorghe. Îi simți sufletul cum i se mișcă. Energii puternice îi pătrundeau în minte și în inimă.

Gheorghe se sculă din patul de zăcere. Mai avea carnea trupului, vânăta, în câteva locuri. Ieși în ocol. Zise bătrânului: „Tete Gligore, dă-mi de lucru.” „Ni mă ni, da mai trebe să-ți spun? Măturoiu prin ocol. Gardu ăla de spini, care mai mult nu-i, decât îi, de-mi intră porcii oamenilor prin casă, lemne

pentru foc pentru iarnă, nu-s, în casă nu plouă, da nici pă jos nu-i muruit. De jite nu mai zic nimic. S-o stricat și poiata de lipsa lor. Și el mă întreabă de lucru. Da bine că m-ai întrebat, așe-i bine, cel mai tânăr îl întreabă pe bătrân. „Gligor iar îl privi cu coada ochiului. Simți și văzu că a picurat mângâiere în sufletul copilului. Pentru el era un copil. Avea siguranța că în Gheorghe s-a născut viața, prin întâlnirea sufletelor și vorbelor grăite în trei. Ca dintr-un amnar, s-a aprins viața, ca o flacăra nemuritoare.

Și moș Gligor îi vorbi despre Cristos și despre omenie. Și despre Mihai Eminescu. Îl învătă versurile „De la Nistru Pân la Tisa/ Tot românu plânsu-mi-s-a/ Că nu mai poate încape/ De-atâta străinătate.” Îi vorbi despre coloniștii veniți din imperiul turcesc, rusc, austr-ungar și despre sutele de mii de evrei. Toți veniră nechemați. Eu nu-i văd nici la plug, nic la coasă, dar sunt bogați. S-au îmbogățit după ce au venit la noi. Toți vor pleca, în Ungaria, în Austria, în Germania, în Rusia, în Turcia. Și evreii.

-Dar ei nu au o țară a lor.

-Așe-i, dragu moșului. Îmi place că gândești cu blândețe. Dar nici bătăture în palme nu au. Dumnezeu e mare. Își vor avea și ei țara lor. Dar România e țara noastră. La noi au venit mai mulți evrei, decât în toate țările din jur. Eram prea slăbiți de cele trei imperii, cel de aici, din Ardeal, cu două capete flămânde, austriac și unguresc. Numai că socoteala tuturor celor veniți nu s-a potrivit cu socotitul nostru. S-a-ntâmplat de-a-ndoaselea. Am pornit la lucru să-i aducem pe cei de alt neam la sfânta dreptate. Dar, să mai crești și vei afla și altele. La Dumnezeu toate neamurile sunt egale. Nu-i îngăduit să înrobești și să jecmănești al neam. Da, aiesta-i răul de pe fața pământului și trebe curățat, că omu-i făcut pentru altă viața, da ca să o aibă, trebe să se bată pentru ea. Că lumea-i pă dos. Trântorii sunt mai tari decât albinele. Da vine și rândul albinelor și fața pământului va fi curată ca o icoană, ca fața care strălucește de sudorile țaranului care ară, seamănă grâul, face pita pentru masă, mă copilu moșului. Să știi și să nu uiți.”

Au trecut anii. Bătrânul Gheorghe, acum înțelepțea el sângele iute al tinerilor! Să aibă răbdare...Numai cu nepotul său Gavrilă nu a reușit deloc, pentru că i-o rețea scurt: „Nu, unchiule, trebe să-i lovim de câte ori nu ne lasă în pace! Eu nu mă las, nu pot să mă las!” Nu înțelegea că stăpânirii străine îi părea bine de nemulțumirii izolați, îi distrugea și oadtă cu ei, destui oamnei de nădejde, care ar fi fost de folos neamului românesc, dacă ar fi luptat uniți! Când a primit palma de la jandarm, s-a gândit la Gavrilă. Inima i-a fost străbătută de îngrijorare. Dacă Gavrilă ar fi fost încolțit vreodată cu adevărat, atunci ar fi priceput mai repede. Încolțit cu adevărat nu a ajuns să fie, dar a înțeles la timp, de la oamenii ce se îngrijeau de ceasul potrivit. De

la întoarcerea din munți, Gavrilă a fost alt om. Știa unchiul Gheorghe, știa tot, dar tăcea. Gavrilă devenise o nădejde pentru ceasul eliberării.

Unchiul Gheorghe și Gicu coborâră dealul Agrișului și intrară în sat. Lui Gheorghe i se părea că în locul lui intră în sat moșneagul Gligor, cel care l-a îngrijit când a fost călcat în picioare, la cincisprezece ani și jumătate. Moșnagul Gligor s-a îngrijit de sufletul și de mintea lui Gheorghe, o jumătate de an, cât a stat la lucru în satul acela. Și Gheorghe a învățat cu sete, cu seriozitate. Nici nepotului său Gavrilă, nu-i spusese ce nu merita încă să știe, deoarece acesta prea se bizuia încă numai pe forță. Trebuiau dascăli mai mari, dascăli tari, ca să-l poată ține în buiestru. El, Gheorghe, toată viața a fost om gospodar la casa lui, cu sfaturi de om așezat, dar toate sfaturile acestea îndreptau mințile spre un singur fâgaș și ramurile minților se legau unele de altele, apropiind oamenii, cum se leagă crengile copacilor. S-a întors de la moșneagul Gligor, în satul său, lângă mama sa, fie iertată și odihnită de Dumnezeu în lăcașurile raiului.

Întregul codru românesc se lega, om de om, minte de minte, braț de braț. Oameni de legătură în rețeaua neștiută, a războiului neamului românesc, rețea naturală, firească. De asemeni o rețea, tot firească, sub ochii lumii, în obișnuitul vieții de toate zilele. Tot satul devenise un fel de școală a înțelepciunii, răbdării și ce-i drept, a călirii curajului. Numai cei curajoși au caractere puternice, solide. Oamenii curajoși, cu minte luminată, oameni de aur! Răbdarea și calmul lor sunt depotrivă cu mânia și curajul. Au de toate pentru orice împrejurare. Gheorghe, de unul singur, a luat totul de la capăt, organizarea în tăcere a luptelor viitoare.

Moșneagul Gligor îi spusese: „Eu nu am întâlnit român care să nu aibă în el tot ce îi trebuie să reziste la greu și la rău și să distrugă răul, oricât de mare și de lung în vreme ar fi acesta. Îmi vine să cred că avem șapte vieți în piept.”

Soarele ajunsese înaintea lor deasupra caselor de la marginea satului și ungea cu untdelemnul razelor, cu lumina blândă, ulițele și casele. Acoperișurile de paie, înnegrite de vreme, păreau și mai negre, iar cele cu țigle plăceau în mod deosebit ochiului, în rumeneala lor. Casele cu acoperiș de șindrilă, nici nu luceau, nici nu se arătau mai negre ca și suratele lor acoperite cu paie. Băteau spre cenușiu. Ba nu. Casa dinspre cei doi frasini, acoperită cu șindrilă nouă, cu albul și galbenul lemnului abia jiluit, zâmbea sub razele soarelui de dimineață. Pereții caselor, albaștri și ici colo albi, se bucurau de mângăierea blândeii lumini. Satul îi primi cu casele frumos rânduite, de-o parte și alta a uliței. Gicu intra sub aripa protectoare a neamului românesc.

Părintele Pahomie

Părintele Pahomie...Pahomie... Numele unui călugăr, dat unui copil, care ajunge, totuși, preot, de parohie, căsătorit. O bunică i-a aburit viitorul din inima ei, cu căldură. Își aminti de bunica sa, plecată de multă vreme la Domnul. Ce taine, ce taine ne înconjoară! Cei în viață și cei morți își lasă ființa în noi, ca într-o ceară. Aud, aud bună, glasul tău, mamă-bună. Știu că ai venit, suflete bun, la mine. Da, am auzit, să mă rog. Din tot sufletul. Mă pierde un gând, mamă-bună. Eu știu că tu ai venit la mine, dar tu știi? O, Doamne, iartă-mă și nu-mi lăsa timpul să se risipească în întrebări deșarte, când încă pe lume sunt atâtea de făcut.” Apoi simți iar sufletul bunicii sale. „Da, mamă-bună, da, aud, să mă rog din tot sufletul.” Simți plecarea. Își făcu semnul crucii și zise, tot în gând „Doamne iart-o”. Părintele se afla în camera mai retrasă a locuinței sale. Pe un scrin crucea cu Mântuitorul și o icoană cu Maica Domnului. Se coborî în genunchi, în rugăciune și zise: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă! Doamne Iisuse, Fiul lui Dumnezeu, pentru rugăciunile Prea Curatei Maicei Tale și ale tuturor sfinților, miluiește-ne pre noi. Împărate ceresc... Prea Sfântă Treime... Tatăl nostru...Ceea ce ești...” Pomeni câteva nume dragi, cunoscute și altele în continuare, din pomelnicul lui personal. Pluti în rugăciune. O simți binefăcătoare. Pace și zâmbet în sufletul său. Își făcuse timp pentru rugăciune! Omul, deși aleargă după cele de trebuință vieții, trebuie mereu să-l pomenească pe Domnul Păcii și al Iubirii. Să-i fie aproape, să-i fie de ajutor!

În ochii părintelui parcă înfloriseră prunii. Pe față i se odihnea Spiritul Sfânt și buzele erau sălaș pentru zâmbet. Ieși pe prispă, apoi în ocol. Omul să se ocupe și de cele lumești și de cele sfinte! Îi venise rîndul, înaintea multora, la fiertul țuicii. Nu a primit să fie primul. Deși locul dracului, voia să meargă în vizită la cazanul de fiert țuică! Un pahar, doar! De va sta mai mult, numai trei păhărele! Să cunoască oamenii în tot locul! Unde se adună și muncesc ei, să fie și rugăciunea. Peste oameni și peste întregul cadru natural. Să meargă, dar nu azi, e vineri, zi de post și pentru un preot e bine să rămână la datorie, îngrijind astfel în fața lui Dumnezeu și de sufletele care sunt cu mai puțină râvnă. Să le ajute Dumnezeu și lor! Măine, sâmbăta, vecernia, dumineca Sfânta Liturghie. Duminecă după-amaiză? Nu. Luni, va merge și acolo, la locul dracului, să-l stropească în chip nevăzut, în gând, în spirit, cu apă sfințită și să stea de vorbă cu oamenii, să nu le fie un străin! Va închina, va bea un pahar sau două. Atât. În sinea lui, acolo unde-i venise în vizită sufletul și chipul bunicii decedate, imaginea ei spirituală, îi apărură câțiva copilași. Îl așteptau în biserică. Izvorul bucuriei se înmulți. Cu pași

largi, părintele Pahomie urcă dealul, spre biserică.. Reverenda nu-i era nici prea lungă, nici prea îngustă, destul de lungă, până la glezne, iar la subșiori un pic strâmtată. Oră de religie în biserică. De când cu învățătorul cel nou, ungar, de doi-trei ani, s-a făcut mare tulburare cu învățatul, cu cititul și socotitul... După clasa întâi, copiii, sătui de unguște, nu mai mergeau la școală. Veneau însă la biserică, vinerea după-amiază. Oficialitățile au tăcut, de teama părintelui bătrân. Acesta, în ultimii săi ani, până să moară, nu a mai ieșit din spațiul celor câteva sate. Nici nu îndrăzniră să îl cheme în altă parte. N-ar fi mers, zicând că vârsta lui nu-l lasă. Nu era însă vârsta. În satele acestea trăia ca într-o cetate. Nu spunea nimănui gândul acesta, dar îi mulțumea și se smerea în fața lui Dumnezeu. Părintele Pahomie intră în biserică. Ochii pruncilor se opriră pe crucea ce o avea la piept. Îi binecuvântă pe toți deodată, iar unuia, care îi era mai în cale îi făcu semnul crucii pe frunte și șopti: „Să-ți ajute Dumnerzeu.” Și porni spre icoană. Se închină și sărută pe Iisus. Copilul fuguța după „Domnul părinte”, cum îi spuneau localnicii și i se lipi de reverendă, ca o pisicuță drăgostoasă, băgându-și capul sub brațul părintelui. Ajunseră în fața altarului. Părintele își făcu cruce și zise „Doamne” cu voce tare și în gând „Iisuse Hristoase ai grijă de noi.” Copilul, cam pe când termina părintele de spus ruga sa, privind în sus, de sub brațul părintelui, cu ochisorii ca două lumânări de floare de prun, cu spiritul pur, alb, imaculat, îi zise părintelui: „Domnule părinte, am auzit că pădurile au rădăcinile în oameni. Nu pricep vorba aceasta.” Inima părintelui parcă se opri și în locul sângelui, în locul tuturor organelor, se coborâse Sfântul Spirit. Totul se întâmplă dintr-odată, la auzul vorbelor copilului.. Simți, nu găsi un alt cuvânt mai potrivit, decât acela de „respirația Duhului Sfânt.”

Trupul îi plutea ca o pană. „Domnul să te binecuvinteze” zise preotul către copil, în timp ce făcu semnul crucii peste el. Intră în altar. Deschise ușile împărătești și îngenunchie în fața lui Iisus și nu semai ridică din rugăciune până seara târziu. Sufletul său se ruga singur fără încetare. Din când în când un colț de gând vedea, cântărea în sinea lui, ce face sufletul, dar părintele își bucura gândul, chemându-l în rugăciunea sufletului. Trăia numai în dulceața rugăciunii, cu harurile ei aducătoare de daruri ale Sfântului Duh. Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne! Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne! Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne!” Minute în șir zise vorbele acestea, apoi sufletul iar i se avânta în rugăciuni și mulțumiri față de Dumnezeu, în timp ce dulceața îi ogoia întreaga ființă. Și iar minute în șir zicea „Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne!”

Totul a pornit, așa, dintr-odată, în plin. Bucuria și râvna, părintele și le întreținu și peste noapte și a doua zi. Nu rugăciunea minții, a sufletului, pe

care încerca demult să și-o împrăpieze, să și-o facă permanată, ci ruga expresă, în genunchi, acasă, sau în biserică, rugă anume. După două-trei zile începu ostenele sfinților. Trebui să investească bărbăție, să nu se lase îndepărtat din starea aceasta de rugăciune. Parcă auzea o șoaptă în sufletul său „Nu te lăsa, nu te lăsa.” Exista o împotrivire, ce încerca să-i înăbușe rugăciunea, să-l oprească. Văzu prin văzul din sinea sa pe părintele cel bătrân, plecat la Domnul, cum se ruga, în genunchi, cu fruntea răzimată de pământ. În altar. Și el se coborî la pământ, zvâcnindu-și voința ce i se împotmolea. Insistă cu curaj. Se coborî în rugăciune în aceeași poziție. Puterile creșteau. Răzbeau. Departe, îi apăru pe punțile spiritului, Decius, puternic ca o stană de piatră. Părintele simți un îndemn lăuntric ce îi zise „Și mai puternic, imposibil de învins!” Îi apăru iar un îndemn, un gând „Așa, acum este mai puternic decât o stană de piatră, pentru că piatra e totuși sfărâmicioasă!”

Părintele Pahomie se ruga iar. Într-un târziu, își dădu seama că bătrânul preot plecase. Parcă... În altar părea a fi o urmă sfioasă de sfânt. Nu știa cine e. Se sfîia, sfântul era în altar, lângă Tainele nevăzute ale Domnului. Această observație fină a sufletului părintelui Pahomie, îi dădu puteri curate din nou, încât sufletul său fu invadat, o, cât e de bine!, de bucuria căutării lui Hristos. Miezul nopții. „Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne!” Citi Acatistul Maicii Domnului și zise „Pe robul lui Dumnezeu, Decius, Maica Domnului, ajută-l!” apoi pomeni în gând pe toți oamenii din sat, pe fiecare după numele său. Dădu să plece, dar îl ispiti un gând „De ce nu ai citit Acatistul Mântuitorului, că el este mai mare decât Fecioara?” Răspunse acestui ispititor imediat, cu vocea gândului, cu hotărâre și curaj sigur, făcând semnul crucii „Înapoia mea, satano!” Și părându-i-se că trupul și unele gânduri ale lui se sustrag râvnei, sub o crustă de comoditate și de lene, sărută crucea Mântuitorului și citi în murmur și Acatistul Mântuitorului nostru Iisus Hristos. Când termină, la geamuri venise albul zilei... Abia acum observă... Sufletul lui se ruga la nesfârșit, singur, de la sine „Doamne Iisus Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, dăruiește-mă pe mine păcătosul robul tău.” Ajuns acasă, bău o cană cu apă și zise Tatăl nostru și se culcă. Înainte de a adormi, simți cum sufletul său continua să se roage. A adormit el, dar sufletul nu se opri din rugăciune. Era o sfântă zi de miercuri. Dormi până spre seară. Ai casei nu-l treziră nici la masă. Avusese grijă Sfântul Spirit să-i oprească. Părintele se trezi și constată că sufletul îi era tot în rugăciune și continua să se roage mai departe. Se coborî în genunchi și aduse mulțumiri și slavă lui Dumnezeu și se surprinse zicând: „Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne.” Apoi repetă cu toată osteneala râvnei și voinței lui: „Pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l Doamne!” Sufletul i se ruga mai departe: „Doamne Iisuse

Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă! Și în timp ce se coborâse în genunchi și își făcea rugăciunile în fața Domnului și în timp ce își zise „În fața Ta toate sunt posibile, Doamne” observă că se spun două rugăciuni deodată, dar se pomenește și numele lui Decius. Mai bău o cană cu apă, deși simți o oprire: „Da, beau, să nu exagerez, să nu sar calul. De ești tu Doamne, iartă-mă și întărește-mă, iar de ești tu, nu-i mai zise Satano, ci făcând semnul crucii peste satana, rosti „Ce ți se cuvine!” Urcă dealul bisericii. Simțea cum întreg pământul și întreaga lume sunt o biserică. Numai că trebuie răbdare. Înteluse bine, răbdare eternă. Omul să nu-și piardă firea! Speranță continuă. „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul și pe robul lui Dumnezeu, Decius, ajută-l!” Iar îl ispiti Satana, printr-un gând: „Și dacă nu-l ajută, dacă nu se reușește?” Părintele se trezi punând o întrebare „Ce să nu se reușească?” Se întoarse în cuget spre acel gând, spre acea ispită și cu un calm al eternității cea fără de timp, făcu un semn al crucii peste el, zâmbind cu o încredere blândă. Își auzi sufletul vorbind adevărul: „Dreptatea nu o lasă Domnul să nu se împlinească. Să nu uiți că viața și istoria acestei umanități își are încercările ei.” Sufletul i se ruga fără încetare. Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul. Alungă orice gând de la el și așa, mergând spre biserică, se scufundă cu toată ființa în rugăciune. Și spiritul lui, în vremea aceasta, era deplin lucid. Vedea și simțea adevărul și dreptatea și dragostea. Că ele sunt mână în mână. Își aminti de vorbele copilului: „Domnule părinte, am auzit că pădurile au rădăcinile în oamnei. Nu pricep vorba aceasta.” Iar fu săltat de irezistibila bucurie sfântă. Se trudi să se smerească. Era un păcătos. Greșise și cu gândurile și cu vorbele și cu fapta făcută și cu fapta bună nefăcută. Ce minune! Să-i spună Domnul vorbele părintelui celui în vârstă, plecat deja din lumea aceasta, printr-un copil, în fața altarului! E limpede că pruncul nu le auzise de la nimeni, ci un gând îi veni atunci în minte și gândul acesta a fost atât de puternic încât i-a mișcat limba și i-a vorbit lui, nevrednicului părinte Pahomie. În seara aceea era slujba de seară, vecernie. Biseriçuța, plină. Preotul nu își mai putu reține lacrimile. Nu plânse până acum niciodată. Și, nereușind să le oprească, le-a lăsat să curgă pe obraji, în timp ce slujea. Și lumea se ruga și el se ruga pentru lume și întreaga suflare era o singură ființă. Se adunaseră toți, unul lângă altul, sub aripa bisericii. Vremi aspre, de cumpănă.

După grăirea minunată a copilului către părintele Pahomie, la un ceas anume, din pădure, porniseră valuri de copite, răbufnind în jos, spre sat.

Gabor Iștvan

Gabor Iștvan fu primit în Ardeal ca un adevărat reprezentant guvernamental, cum de altfel și era. Nu orice reprezentant. Militar! Relațiile foarte bune cu el, însemnau relații foarte bune cu Dumnezeu. L-au așteptat ca pe un prinț. Casă aranjată cu lux și servitorii de trebuință. Grofii îi îndepliniră anticipat o serie de dorințe posibile. Aveau de unde! Să se simtă colonelul cu mult mai bine decât la el acasă! Pe deasupra îi dăruiră, din partea armatei, pe ordonanța Todor Hârtoapă.

Gabor Iștvan, fără să jignească pe nimeni, rămase distant cu toată lumea, așa acumi se stă bine unui om cu relații înalte și cu un viitor ce se anunță strălucitor. Cei câțiva grofi, mari proprietari de pământ jecmănit de la români, avocații, lumea jandarmeriei, profesorii și studenții maghiari, apreciară repede această poziție. Astfel reuși să-i miște pe toți în sens concentric și în vremuri ca acestea, ceveni omul ideal. Gabor Iștvan, ungar sută la sută. Patriot. Totul pentru Ungaria. Colonelul începu să se îmbogățească din prima zi, aveau grijă cei din jur. Militar, doar militar. Nu-l interesau alte probleme. Ordinea în statul ungar, atât îl interesa. Ordinea îi interesa pe toți...Liniștea țării. Această liniște însemna un uger mare de vacă, ce avea lapte pe săturate pentru toți. Nu se mai opreau din muls. Și vaca tot avea lapte bun și cu îndestulare. Trebuia păstrată însă în poziția cea mai bună pentru muls, să nu răstoarne șiștarul cu lapte. Gabor Iștvan, omul de fier. Transilvania răvășită de război, de intrarea trupelor românești în ea, în urmă cu doi ani, când încercară să includă teritoriile de până la Tisa la patria lor mamă, la România, avea spiritele încă înfierbântate Colonelul le credea, pe cele mai multe „dezumfalte și sigilate”. Acum urmează partea a doua. Umflarea lor cu spaimă față de unguri. Trupele românești au intrat în Transilvania zadarnic... Nu se poate face nimic! Ungaria este totul! Datoriile sunt datorii! Nu plătesc impozitele? Pe ei! Teama de tăria noastră să le producă, fără încetare, coșmaruri! Acum, să-i adormim, să-i strivim și Ungaria este asigurată cu de toate! Românii aceștia sunt buni numai pentru muncă! Numai! Cu ce credeți că a trăit Austria până acum? Cu pâinea din Ardeal! Nu zicea Transilvania. Îl sâcâia numirea prea vizibil latinească. Știa latina și-i părea bine de cunoștințele sale. Catolicismul a dat de toate ungarilor, o vreme și libertăți în expansiunea militară, doar românii erau ortodocși! Dar și posibilitatea studierii limbii latine! „Românii? Ortodoxismul? Vor fi catolici unguri! Atât! Ce n-au reușit ungurii de dinaintea noastră, vom reuși noi! Se va vorbi peste tot numai limba ungurească! De câteva zeci de ani am luat Ardealul de la austrieci. Sub imperiul austriac fusese principat, sub imperiul nostru austro-ungar, noi, ungurii, pentru prima dată, le-am desființat principatul! Acum pâinea este a noastră și aurul și fierul și cărbunele și sarea și lemnul. Păduri, păduri cât

vezi cu ochii. Și gaz metan. În fine, ale noastre! Noi ungurii suntem mândria Europei și teama Balcanilor! Ce facem în Ardeal vom face și în sud, în Serbia și Croația și în nord, în Cehia, Moravia și în Slovacia. Granița de sud a Ungariei, malurile mării. Ungaria are nevie de spațiu vital. E un popor lăsat de Dumnezeu să stăpânească și să conducă. Este predestinat să fie la cârmă. Ca pe vremea lui Atila. Imperiul bizantin le plătea tribut. Toți hunii deveniseră ostași. Să fim și noi ca hunii, toți, ostași și conducători! Când Atila a ridicat arma să meargă asupra Romei și Cartaginei, toți hunii s-au mișcat, cu femei cu tot. Da, un popor de ostași. Oameni hotărâți. Întreaga lume sub picioarele lui Atila. „Așa e! Se auzi vorbind Ferenz Pișta, comandantul pușcăriei. Atunci pe vremea lui Atila, fiecare hun, un ostaș! Dialogul acesta avu loc la peste o lună de zile de la sosirea colonelului Gabor Iștvan în Cluj. Ferenz Pișta continuă: „Eu am un pic de avere și când Atila va ridica hunii să atace iar, mă ascund în pustă și fac ce n-a făcut el.” Gabor Iștvan îngălbeni.. Rămase cu mâna întinsă. Tocmai voia să-și ude gura cu un phar de vin de Târnave. Om inteligent, așteptă gluma. Putea să fie o glumă și încă tare! „Ei, ei? Și?” „Și am să fac țara pe care el, Atila, n-a făcut-o. Cît a fost Asia de lungă, din China și până în Caspica, și din Caspica până la marginea Daciei, n-au știut la ce-i bun pământul. Au aflat de la daci. Dacii cultivau grâu și secară, de i-au îndestulat pe toți.. Pierduseră pe câmpul de luptă în fața hunilor, dar au pierdut și alții. „Ei, ei? Și?”, făcu din nou colonelul, pe vechiul ton, mai sperând că Pișta Ferenz va spune ceva despre fericitele victorii ale hunilor, deși abia își mai putea stăpâni clănțanitul fălcilor. Simți gândurile comandantului pușcăriei și un fel de furie îi dizlocă mușchii, obligându-l să se abțină, printr-un efort cumplit, pentru a-și opri mișcarea brațelor, picioarelor și clănțanitul fălcilor. „Ei?” „Atila în loc să-i învețe pe huni învățătura dacilor și anume să-și facă țară și să are pământul, i-a ridicat la luptă iar și i-a nimicit pe toți. S-a ales praful și pulberea de ei. N-au mai rămas decât câteva cete de fugari prin lumea largă. Dar s-au dus și ele pe lumea cealaltă. Cum n-au fost maghiare, n-are de ce să-mi pară rău. Dela nimicirea hunilor au trecut cinci sute de ani până au venit maghiarii la Balaton, în Panonia. Maghiarii n-au mai greșit.” „Ei, ei? Cum?” Colonelul Gabor Iștvan tremura detot, ca apucat de friguri. Ferenz Pișta abia acum îl observă și începu și el să tremure. Friptura i se făcu ghem în stomac și vinul băut își pierdu orice efect asupra nervilor săi. Colonelul Gabor Iștvan, pentru că se abținuse prea mult, avea ochii roșii, umflați, gata să sară din orbite. Numai acțiunea, lupta, atacul i-ar fi dat din nou echilibrul. Om de acțiune, militar. Ferenz Pișta își muncea mintea să găsească o vorbă ca să-l liniștească. „Ei, ei? Ha, ha, ha!” se eliberă colonelul într-un râs exploziv. Răsul fu atât de magnetizant, încât Ferenz Pișta nu mai rămăsese în satre de

alarmă și răsese și el. „Hai, noroc, căpitane” zise colonelul. Ciocniră paharele, băură și plecară. Au urmat două săptămâni de instrucție extraordinară, pentru Cluj, Turda și în satele din jurul acestora. Toți ungurii, militari și civili, făcură exerciții militare complete, zi și noapte. Colonelul rămăsese prieten cu Ferez Pișta. Îl invită la petrecerile de acasă. Îl plasase corpului mușilor, cum se numea poliția secretă, pentru observări și cercetări speciale. Nu trebuia să afle niciodată nimeni că printre unguri sunt și nebuni! Colonelul rămase profund revoltat. „Cum? Să învățăm noi agricultura de la daci? Hm!” Și totuși o geană de lumină se mișcă în conștiința lui, când își aminti că Ungaria există numai din secolul al zecelea de după Cristos, după fixarea maghiarilor în Panonia, lângă lacul Balaton, pe când dacii, în secolul al patrulea înaintea erei noastre, sub conducerea unui rege se luptau cu macedonenii lui Alexandru Macedon, apărându-și holdele și cetățile, iar în secolul al șaselea înainte de Cristos, se luptau cu perșii. Colonelul, pentru a nu-i vedea pe români, pe daci, rosti în gând o frază, din acelea de propagandă: „Eu sunt fiul primului mileniu al Imperiului maghiar și umerii mei sunt fundația celui de-al doilea mileniu al imperiului maghiar. Și cine se opune imperiului, să piară!” Într-un târziu, zâmbi și zâmbetul său luci ca o sabie a morții. „Ferez Pișta este condamnat la moarte. Tribunalul Ungariei și-a pronunțat verdictul.” Colonelul își aminti de Budapesta, de surghiunirea soției marelui creier militar al Ungariei, de către însuși soțul ei. Surghiunire? Poate... Cele două palme de pe obrajii catifelați ai doamnei răsunară din nou în urechile colonelului. Imaginea amiralului îi apără în memorie. Îl privi în ochi, pe colonel și îi zise: „Condamant la moarte!” „Am înțeles!” răspunse Gabor Iștvan.

Faptul că îl sortise morții pe Ferez Pișta, comandantul pușcării din Cluj, înaintea ordinului dat de amiral, îi dădu lui Gabor Iștvan o satisfacție secretă. De altfel, orice gând îi venea de la amiral și nu cuprindea cele câteva fraze învățate în cadrul poliției secrete a „statului imperial” ungar, le socotea închipuiri absurde, le respingea, ca fiind gânduri false și nu le lua în seamă, se sustrăgea lor, îndreptându-și gândul spre predestinarea extraordinară a maghiarilor în cârmuirea Europei și Balcanilor. Prin Balcani, Ungaria va avea ieșire la mare. Iugoslavia, teritoriu unguresc. Prin Cehia va fi legată de Germania. Austria, încet-încet va fi subordonată planurilor Ungariei. Așa se sustrăsese colonelul genei de lumină ce pâlpa în sufletul său. „Cine a fost înainte de sfârșitul secolului al zecelea în Transilvania? Cine să fie, îi veni prompt răspunsul, cei ce sunt și azi, românii.” Cuvântul români nu a mai fost rostit în întregime. A fugit din calea cuvântului. „Români? Nu există! Ba da, există niște fii adoptivi ai Ungariei!” „Da, dar de când sunt ei în Ungaria?” Gândurile i se împletiră și i se înnodară și nu se mai putu sustrage

încurcăturii, decât repetând în sine sa, cu violență, fraza învățată în cadrul poliției secrete. Buzele începură să i se miște după vocea neauzită a gândului: „Eu sunt fiul primului mileniu al Imperiului maghiar și cine se opune imperiului, să piară!” Nodul de gânduri se smuci și colonelul simți dureri de cap. „Cum, un mileniu de imperiu, când Banatul, Bihorul, Crișana, Maramureșul și Transilvaia au fost cu adervărat anexate abia în 1867?! Existau înainte de venirea ungarilor în Panonia, există și acum. S-au unit într-un singur principat, Transilvania. Aceste provincii au avut totdeauna un profil autonom, neaoș românesc. Cuvântul „românesc” a foat ca fâșia de trăznet a unui fulger. Puterile colonelului slăbiră. Colonelul Gabor Iștvan începu să respire greu. Dacă l-ar fi privit cineva mai de aproape, fără să se lase înșelat de uniforma și de gradul de colonel, ar fi văzut un biet om neputincios, cu fața schimonosită. Se împleticea, dar nu de băătură. Înregistră prezența unui gând și anume că satria lui sufletească se trage de la Fernz Pișta. Încercă să gândească de ce i se trage de la Ferenz Pișta, cum anume, dar voința, puterea de concentrare îl părăsi de tot și nu mai reuși să își amintească la ce s-a gândit, nu își mai amintinici de Ferenz Pișta. Mergea fără să știe încotro, ca un automat. Trebui să facă un efort deosebit, pe cele câteva trepte ale casei lui, pentru a le urca. Intră în casă. Se întinse pe pat. Adormi. Când se trezi era amiazăzi. Se simți obosit. Un crâmpei de vis îi dispăru. Se cutremură. Minteia îi era înțeleiată ca după o beție. Se scutură de ceva neplăcut, se spală pe față cu multă apă rece, se învioră și porni la datorie, stârnit de tot ce se împotrivește Ungariei milenare. Își întreținea convingera că este ales de istorie pentru anumite scopuri precise, importante.

Iuliana

Iuliana, muierea lui Flaviu, cel împușcat în țintirim, a înnebunit. Așa zicea lumea! Sana Floarei a văzut-o cu o zi înaintea venirii călăreților, abătută și pustiită, de parcă nu-i erau mințile cu ea. „Dar în ziua în care pe Șesul Hășdății s-au făcut pădurile la loc, Iuliana arăta, nu știu cum să vă spun... Fața ei, de culoarea petalelor albe. Petale albe, în chenarul negru al năfrâmii. După ce trecu unda răcoroasă a codrului, adusă de boncăluitul copitelor de cai, Iuliana a rămas multă vreme nemișcată, la poartă, privind în gol. Ce vedea ea? Sărmana! Vă jur, zicea Sana Floarei, pe Sfânta cruce, deși de aici de la mine este o postată de loc până la ea și tot mi-a fost frică! Stătea ca un lemn, ca o stană de piatră, de credeai că o făcuse Duumnezeu fără mișcare. Simțeam însă cum inima ei este vie, nu știu cum să vă spun, da, credeți-mă, dragile mele!” Muierile ascultau, ochi și urechi, ca să fie, la rândul lor și ele ascultate. „Îi simțeam inima, de parcă a mea era a ei. M-am speriat. Auziți, i

se auzea inima!” „Tu Sană, nu știu cum o fi Iuliana, de bună seama o fi ceva, dacă a fost văzută de un singură peste pământuri, afară din sat, dar și tu prea le zici.” Viorica lui Tarța se opri și nu mai rosti cuvintele „de gândești că nici tu nu ești în toate mințile.” „Eu am văzut-o prima, eu știu!” îi întoarse vorba Sana. „Bine, Sană, sigur că tu ai văzut-o prima, nu zic ba!” Sana pândea să mai vadă pe cineva trecând, să intre în vorbă și să spună că ea, Sana Floare, avăzută-o prima pe Iuliana, plecând peste pământuri, nu pe drum, sau pe cărare, după ce a stat așa, neclintită, la poartă.

Iuliana, după ce privi, ca împietrită în urma călăreților, intră în casă și își mângâie copilașii pe frunte. Apoi se rugă în fața icoanei Maicii Domnului. Luă mălaiul din merindare, îl copsese ieri, îl frânse în patru părți și îl lăsă pe masă. Aprinse focul și se mai închină o dată către maica Domnului. Se îmbracă bine, cu haine groase. Își luă în picioare cizmele lui Flaviu. I se potriveau. Mai umblase cu ele pe lângă casă. Ale ei, femeiești, cu partea de sus a carâmbului, roșu, avea tocurele mai înguste și mai înalte și nu-i plăceau așa, ca ale lui Flaviu. Nici nu erau potrivite pentru un drum mai lung. A mers la domnul părinte și-i sărută mâna, obicei mai rar în sate, față de preoții de mir, în lume, dar Iuliana, de când rămase văduvă, n-a fost oprită de la această plecaciune a sufletului către Domnul. Prea multă durere în sufletul femeii! Pe Domnul îl săruta. Părintele îi atingea fruntea cu degetele, făcându-i semnul crucii, mai întărind-o. „Biata femeie!” După ce sărută mâna părintelui, acesta o mângâie pe frunte, dar Iuliana nu mai plecă fără nici un cuvânt, ca altădată. „Părinte, rogu-te frumos să treci zilnic pe la copiii mei.” „Bine Iuliano.” Doi se născuseră înainte de a pleca Flaviu în armată, al treilea după ce a fost trimis pe frontul italian.

Părintele a promis, fără să cerceteze rugăminta Iuliane. Își făcea timp, pentru lume, cu dragoste, doar de aceea s-a preoțit. Și Iuliana plecă, dar nu acasă la ea. În sat trăia și o femeie, Anuța, săracă, săracă de tot. Își câștiga și ea lingura de mâncare, cu lacrimi. Iuliana s-a dus drept la ea. „Anuță, poți să vii să ai grijă de copii, o vreme? Îți dau două-trei cupe de făină de cucuruz, că am.” Două-trei cupe însemna mult. Cum să nu meargă? „Acum, Anuță. Să stai și peste noapte. Mănânci cu copiii.” „Nu le iau eu de la gură, nu te teme.” „Ai chisăliță, ai găini, ai tot ce-ți trebe. Porc nu și nici vite.” Anuța tăcu o clipă, dusă pe aripile gândului, dar își reveni. „Lasă Iuliană, fii liniștită, mă descurc eu.” „Hai, să te văd eu mergând. Am făcut focul.” Anuței îi păru bine de foc, de căldură. Iuliana a așteptat și porniră amândouă. Când au ajuns la poarta Iuliane aceasta se opri și-i zise Anuței: ”Mîine te duci la părintele și-i spui ce necazuri ai.” „Bine, bine, dar ce necazuri? Fii pe pace.” Iuliana plecă fără să mai spună o vorbă. Anuța se bătea cu palma peste frunte, vrând să spună ce proastă e, de n-a întrebat-o unde merge, da

mai ales pe cât timp merge. Să n-o întrebe! Parcă i-a luat Dumnezeu mințile. Lumea o ținea pe Anuța și de proastă, de aceea nu o certa, numai o întreba. Și părintele fu uimit. Se ruga pentru Iuliana. Să i se piardă un suflet? Nu, Doamne, nu!

Iuliana alerga peste pământuri...Picioarele soțului ei...Picioare puternice. O purtau pe sus. O lua în brațe și o învățea prin casă, de strigau toți copiii. Cel mai mic începea să plângă, de nerăbdare. Îl lua și pe el, la vânturat. Picioarele lui Flaviu o purtau acum peste pământuri! Nu mai alergau, dar mergeau repede. Parcă plutea. „Mama lor!” îi zise Flaviu. Iuliana îi simțea răsuflarea, pieptul, mantaua. Da, mantaua lui, pe ea. N-o pipăi, ca să nu dispară și să rămână cu haina lui de pănură, sub care se înfolosea cu ce a găsit, să nu-i fie frig. Iar îi veni să fugă. Și picioarele alergau cu ușurință. Rap, rap, rap și picioarele săriră cu ușurință, zburând cu Iuliana peste un șanț, peste o brazdă bălțuită. Rap, rap, rap, făceau cizmele pe ogor. Acum mergeau la pas. Ca pe arcuri. Pas întins și fără oboseală. Ochii Iulienii începeau să se răsfrângă și înafară și să vadă rostul ei. Rostul ei. „Ce zici, bărbate, bine fac?” Rap, rap, rap, rap. „Iuliano, nu-ți pot spune.” „Nici să nu-mi spui.” „Nu pot să-ți spun” Rap, rap, rap, rap, șa, șa, șa, se atingeau tălpile de iarbă. Un copac. Umbră rășchirată spre înalt. Ajunse lângă el. Se răzîmă. Gura și pieptul îi fură apăsate de șuieratul respirației. Aerul rece. Se așează. „Trebuia să îmi iau de mâncare. Drumul e lung.” „Nu trebuie. Drumul nu-i lung.” Se ridică și porni la pas rar, domol. Trecu Valea Hășdății. Nu se mai gândi la nimic. Pământul începu să se curbe. Se apropia de vârful dealului. Ca și multe altele, acoperit de copaci. Pe aici i se păruse drumul mai scurt. Fără cărare, fără loc umblat. Urca în Făgetul Clujului, drept spre vârf, spre căciula de pădure, din vârful dealului. Se opri. Porni. Uită de gânduri. Iar se trezi oprindu-se.. Înspre stânga. De ce înspre stânga? Da, știi de ce. Ochii răsfrânți înăuntru, priviră înafară. O zmucitură puternică de inimă și Iuliana, cu mâinile în buzunare, cu năframa mare de lână pe cap, legată cruciș peste piept și înnodată la spate, cu rochia ei obișnuită, până peste turuiacul cizmei, îmbrățișă lumea de dinafara ei. „Cum de nu am călcat pe nici unul?!” Pe costișa domoală, văzu abia acum, pândarii culcați. Unul o recunoscuse. Nu știu ce să-i zică. O lăsă în pace. Iuliana intră în pădure. Țăranii de prin toate împrejurimile se adunaseră în stânga pădurii. „Da cine le-o dat ordinul?” „Da ție cine ți l-o dat? Ia mai tacă-ți gura, tu, femeie” își răspunse în gând. „Că bine zici”, agrăi Iuliana. Frunzele pădurii foșneau la fiecare atingere de pas.

Se auzi un buciom, un corn de bou. Vorbea. Și grăia și grăia și nu mai termina. Iulienii îi păru rău că nu știe ce spune buciomul. Un căluț de munte apăru printre copaci, în galop avântat, aducând un flăcău. Din altă parte, de

jos, vreo patru bărbați, alergau în grabă mare. Porni și ea spre tabără. Spre locul de adunare al Gărzilor Naționale.

Iuliana nu avea de unde ști că pretorul stătea cu mâinile la spate, legat de un copac, alături de un jandarm și de un domn necunoscut. Fuseseră opriți, dimineața, pe drumul Făgetului, în timp ce se îndreptau spre Cluj, de către una din grupele de luptă ce aveau misiunea, începând cu seara de dinaintea sosirii Gărzilor Naționale, să rețină orice persoană oficială sau suspectă, pentru a împiedica astfel orice veste să ajungă spre garnizoana din Cluj. Pretorul nu știa nimic despre evenimentele zilei. Pleca la Cluj, ca de obicei, în interes de serviciu, plescăind din buze, la gândul unui chef, într-un mare restaurant, în care lăutarii își răscoleau inima!

În afară de cele câteva femei care se întâlneau cu Sana Floare, nimeni în sat nu mai avu vreme să afle ceva sau să vorbească de Iuliana.

Întregul sat amuțise. Veneau vești din ce în ce mai alarmante. În Cluj și în toate pădurile din jurul lui, se dădeau lupte și se vorbea că oamenii mor cu miile. Ci că sunt mii de morți numai în orașul Cluj. Câți or fi în păduri?

Decebal și Ilie

Cum au trecut cele patruzeci și opt de ore

Decebal, singur, în celulă. Butoiul pentru necesități nu era dus de la alții de dinaintea sa. A doua zi, la amiază, i s-a deschis vizeta și i se dădu o bucată de mămăligă rece, cât patru degete și lată de unul și pe fundul unui blid, terci cald. „Repede!” Și într-adevăr, cel ce a adus terciul revenise chiar din clipa în care Decebal terminase de băut terciul din câteva sorbituri, direct din blid și îl șterse cu o bucățică de mămăligă. Decebal mânca orice și cum terciul a fost cald, i s-a părut mâncare împărătească. Puțină, dar decât nimica, e ceva!, își zise el.

Se știa că nici un angajat nu avea voie să stea de vorbă cu deținuții din celula în care se afla Decebal. Domnu ofițer e domnu ofițer și ancheta-i anchetă!

„Gardian, celula patrusprezece.” „Am înțeles!” Gardianul făcu strânga-mprejur și porni cadentat, legănând brațele. „Când spune domnu ofițer ceva, se merge ca în pas de front, de aia-i ofițer!” Traversă curtea pușcăriei. Pe trepete se mergea la pas alergător, iar pe coridor la pas de paradă. „Când te întorci cu deținutul, auzit-ai mă?! Ții o mână pe centură, în față, iar cealaltă la sold, pe mânerul pistolului. Să simți deținuti că ai pistol!” Când deținutul ieșea din celulă, lua poziție de drepti, cu fața spre gardian, care îl privea drept în ochi, de la patru metri disranță, având o mână pe centură, în față și cealaltă pe mânerul pistolului și-i comanda: „La stânga-mprejur!” După ce

deținutul se întorcea, îi zicea „Înainte marș!” Și deținutul mergea cu pistolul după el...Acum, când gardianul însoțea pe deținut, avea pasul de voie, însă privirea trebuia să și-o țină înfiptă în ceafa deținutului, fie că era încă reținut, fie condamnat. Judecați erau foarte puțini. Cei mai mulți erau luați de acasă și închiși fără judecată.

Decebal se mânie pe el însuși, că un căcăcios de gardian ungar i-o intrat în inimă și nu se poate gândi la ale lui și de mânie nu porni când auzi comanda „Înainte marș.” „Să pornească?! Să porneasacă, mai bine să pornească. După lumină, trebuie să fie târziu. Să tot fie patru ceasuri după amiază. Patru ceasuri. Hm!” Gardianul turba de mânie. Vinele gâtului i se umflaseră. Încă nu i se mai întâmplase ca un deținut, din cei noi, să nu pornească la comandă. O să-l mănânce de viu, o jumătate de an încheiat, până când n-o să mai rămână decât oasele feței și orbitele ochilor, goale, goale de un deget. Gardianul tremura de tot. Decebal porni, dar încet. Gardianul nu mai dădu a doua comandă „Mai repede!”, dar își zise că îl omoară. Îi va da totuși o comandă, în curte, să audă toți pușcăriașii, toți gardienii și domniile ofițeri. Ba nu, dar o să-l toace în bătai, așa cum se toacă varza, înăuntru, jos, între zidurile groase. Nici când urlau din toate baierile, cei legați, răstigniți, de la care trebuia să se dea domnului ofițer o mărturie, nu se auzeau urletele în afară. Tulburătorii de liniște! Liniștea Ungariei! Când li se băga cuie înroșite sub unghii, la mâini și la picioare, urlau așa de tare, că gardienii, în fine, se bucurau, se distrau de-a binelea. Celor supliciați li se apăsa fruntea cu cizma și li se prindeau dinții din față cu un clește înroșit. După aceea urletele se veștejeau și victimele se zvârcoleau în tăcere minute în șir.

Multe femei veneau după bărbații arestați sau dispăruți. „Vezi-ți de treabă femeie, nu-i la noi. Noi i-am dat drumu a treia zi. Caută-l, așteaptă-l!” Mulți nu mai vedeau soarele. Deveneau ocnași pe viață. În temnițele din Cluj, în doi ani de război, până în noiembrie 1918 au fost maltratați 26.000 (douăzeci și șase de mii) de români transilvăneni, preoți, învățători, doamne, domnișoare, tineri, țărani, țărănci, cu un scop declarat, de a se tăia înariparea avântului Unirii tuturor românilor într-un singur stat.

Decebal stătea în poziție de drepti în fața ofițerului. Acesta îl invită să ia loc. Decebal refuză. În invită iar. „Domnu ofițer, nu se cade. Io-s țăran. Înaintea Dumneavoastr?!” Îl invită să stea jos pentru a treia oară. Decebal își lăsă fruntea în pământ și nu se mișcă. Ofițerului îi plăcu. Decebal zise într-un târziu, privirea având-o tot în jos „Și de m-ați călca în picioare tot nu stau jos” „Răspunde la două întrebări. Una, te-am bătut?” „Nu.” Așa era. „Două, m-ai văzut bătând?” „Nu.” Și asta era așa. „Tu mă faci să fac ce n-am făcut și să pun gardienii, da nu pe ei, ce ei?...Să pun doi-treipuşcăria și să te bată, dacă tu, om fără obraz, ca o muiere, ele zic verzi și uscate, n-au

lacăt la minte!” Vorbise aspru, dar Decebal, isteț la minte, prinse pentru o clipă gândurile ofițerului, care doar voia să-l înfrice și, ca el, Decebal, să spună adevărul, că nu l-a bătut nimeni, precum și așa este. Ofițerul chemă un gardian. „Gardian, Decebal, din celula patrusprezece, de ce l-ați bătut?” „Bătut? Să trăiți domnule ofițer, raportează. Nu a fost bătut”, strigă militărește gardianul, din poziția de dreapta. „La celulă cu el”, zise Pișta Ferenz, arătând spre Decebal, care tocmai se pregătise să spună două vorbe. Nu mai avu timp. În curte a mers în pas mai vioi și gardianului îi mai veni inima la loc, dar vinele de la gât i se umflaseră la gândul că Decebal iar va merge precum se duce mortu. Decebal pălise. Ajugea în celulă fără să fi limpezit nimic. Pe trepte urcă iar încet. Vinele gardianului se umflară, ca la comandă. După ce îl condamnă, îl voi executa, își zise acesta. Îi voi da una cu patul pistolului în ceafă, de se va trezi dimineața înghețat și apoi așa răblăgit, dă pe el, săptămâni și luni, până când i se vor duce ochii în fundul capului. La cotitura scărilor, lui Decebal îi fulgeră prin cap un gând, să se oprească. Gardianul ar mai înainta câteva trepte. Să se oprească și să se repeadă la gardian. Cu un pic de noroc l-ar zdrobi de perete, sau de trepte, i-ar lua pistolul și... Ajunse sus pe coridor. Acum îi la vedere, nu se mai poate face nimic pe coridorul acesta, deschis vederii. Se apropiau de celula patrusprezece. Când ajunse la patru metri dincolo de ea, i se ordonă să se oprească. I se ordonă stânga-mprejur. Decebal se întoarse. Privi pe gardian în față. Îl măsură de sus până jos. Bine trăit, dar l-ar fi sfărâmat, cum sfărâmă trăsnetul locul unde lovește. I se ordonă înainte marș. Cu fiecare pas se apropia și mai mult de gardian, care stătea nu prea departe de ușa celulei. Cum să-i puște o lovitură gardianului, să-l bage în celulă și să îl sugrume? Hâm! Nu-i bine, e prea departe și lovindu-l ar cădea pe spate, distanța s-ar face și mai mare și până l-ar înșfăca să-l tragă înăuntru, îl pot vedea și alții. „La dreapta!” Decebal intră în celulă. „La zid, cu fața la zid”, auzi din fața celulei, apoi urmă izbitura ușii grele. „Asta e, zise Decebal. Când am făcut un pas în celulă, să-l fi așteptat să vină în fața celulei, să închidă ușa. I-am auzit respirarea. Venise în fața ușii. Hâm. Prost, sunt prost! Nici prin cap nu-i trecea gardianului ce-l aștepta. Nici mâr nu ar fi zis, luat dintr-odată. Înăuntru cu el și dă-i, omoară-l, dacă nu cumva o face pe el și va ameți după prima izbitură. Să îmbrace hainele gardianului și afară!” Rămas singur îi veni să-și dea pumni, dar se opri. „Se poate! Da, se poate!” Decebal își simțea mușchii cum îi mișcă trupul ca pe ai unui cal focos când joacă, de parcă dansează. Decebal, la nevoie, se simțea în stare să zdrobească mai mulți gardieni. „Azi, prost, prost! Ce întorăstură cu ofițerul. Acolo trebuia tras de timp și de limbă, să ajungă la târguială și să ceară să-l lase în curte, să-l puie la lucru, la orice, că de-aia-i om, să muncească. Sau ar fi văzut el ce ar fi făcut, dar

acum? Simți picioarele reci și se înervă. „Să nu-mi fie frig, să am mișcărilor sigure!” La acest gând simți cum trupul, ca un armăsar când simte pintenii, se înfierbântă și porni să se plimbe de-a lungul celulei. Un, doi, trei, un, doi, trei. „Hâm!” Ar fi frânt, ca pe o creangă uscată, pe genunchi, pe oricine i-ar fi ieșit în cale.

Ofițerul își frecă palmele mulțumit. Decebal nu e un sărăntoc, ci un bogătan. Are nevastă, trei măgari, cal, căruță, trei câini, doi feciori, o turmă de oi. Dă impozit. Le vinde la stat, dar și la târg. Avere nu glumă. Da nici dracu nu știe unde ascunde banii. Cine vinde, are!” „Da tu, de ce nu ai, mă?!” Îi zise ofițerul lui Ilie Baștină. „Păi n-am!” „Ăsta-i răspuns? Eu te-am întrebat de ce nu ai, nu dacă ai sau nu, măăă, banditul! Hoțule! La ocnă! Guardian!” „Să trăiți!” „La comun.” „Am înțeles!” „Să-nvețe să răspundă numai la ce este întrebat !” „Am înțeles!” Adică puteau să-l bată, să-l învețe să știe de frică și de comandă. Același guardian ce îl condusesese și pe Decebal. Știa că Decebal și Ilie sunt împreună, în celulele de anchetă, unul în patrusprezece și celălalt în șaisprezece. Acum avea mână liberă. „Pe Domnu ofițer mă?! Guardian, măăă!” Jap, jap, jap, umflă-l dă-i. Nu mult, să nu-l răpuie dintr-odată. Legat, jos, la subsol, în cătușe, legat de stălp, partea a doua mai târziu. Jap, jap, jap. „Mie, mă?!” Nu să-l desghioace, ca pe nuci, ci așa, pe rând, ca să nu se mai poată duce bine pe picioare. Să-și revină în câteva zile. Dar nu e tot. Să-l mănânce încărceierea, de dinăuntru, de la pumnii de dinafară. Știa guardianul cum să facă așa ceva! La masă, când îi este lumea mai dragă. Îl va pândi și în timpul primei înghițituri, îl va scoate afară și îl va duce în rezervele pentru educație, sau la camera de gardă. Mai bine la rezervă. Jap, pe nepregătite, să-i sară ochii din cap de durere și să i se zdruncine creierii. La ficat și la ceafă.

La celulele de la comun existau aceleași reguli, același ritual, cu o singură diferențiere. Pe coridor erau doi gardieni, unul de serviciu și unul care venea după condamnați.

Nu toți deținuții ajungeau la celulele speciale, ci direct la pumni, la anchetă, de la bun început. „Periculoși. Domnu ofițer știe tot, așa că să spui și tu mă! Auzit-ai?!”

Guardianul se întorcea la camera de gardă, împăcat. Să mănânce și el ceva, bine, doar a avut de lucru, nu glumă. Peste un ceas iar are de lucru, la rezervele pentru educație!

Lelea Nastasia

„Lasă-mă Liuane, nu mai fă atâta instrucție cu copilul mă, c-o pica și i se rupe, ferească Dumnezeu, o mână, sau un picior.”

Vorbele mamei nu le lua în seamă. Unchiul își îndrăgise nepotul de-a binele. Când nu avea de lucru, se juca cu el. Râdeau cu hohote. Mătușa, uimită, îi zicea admirativ: „O trăzni-te-ar copile!” sau „O, pupa-l-ar mătușa să-l pupe!”

Uneori veselia le rea întreruptă de scurte momente, în care rămâneau cu gura deschisă și cu respirația întreruptă. Pe urmă totul se lua de la capăt.

Unchiul copilului, cel mai zdravăn fecior din sat, era căpitanul, iar nepotul... Peste mijloc purta o curea „de-aia lată”, bătută cu ținte, de la care porneau pantalonii verzi, doar el purta pantaloni verzi în tot satul. Cioareci, pantaloni strâmți, pe picior și cămeșă din pânză. Din poziția „răzimat pe spătarul laviței”, având mâna dreaptă pe brâu, la curea, ordona, producând hohote de râs și admirație. Și, câteodată, îngrijorări, urmate totdeauna de cuvintele mamei-bune, cum i se spune bunicii, ce se făcea de-ndată serioasă: „V-am zis io să lăsați copilul în pace! Uă, uă, uamini mari, vă puneți mintea cu un copil!”

„La stânga!” comandă unchiul. Zdup, cu toate că nu i se comandase „La pământ!”. În plin, de răsună sub el fața casei. Acesta fu semnalul trezirii îmbătaților de râs și încremenirii lor. Unchiul îi spusese să nu plângă niciodată. Nepoțelul își îndreptă privirea, plin de frică, asupra genunchiului ce sângera și era gata să intre în partea a doua a spectacolului, în plânsul lung, acompaniat de sonul suspinelor. Mătușa Măriucă, în năpăstuiala ei, luă o dantelă și se repezi să-l opăcească. „Nu plânge dragu mătușii. Ia amu ni te leg și-ți trece. Ni cu ce cipcă faină te leagă mătușa. Doară tu ești fecior mare. Vezi că nu te-o durut?” Tratatările pe picior de egalitate, pentru a nu plânge, erau conduse de mătușă, într-un ton foarte serios, ca între oameni mari.

„Bravo dragu unchiului. Ai fost rănit în război și tu tot n-ai plâns. Bravo. Hai să ne culcăm.” Și gândurile nepotului zbughiră lăsându-l în grija patului.

Atât își mai amintea de unchiul său Liuăn. I-o venit ordin de plecare în armată. Gavrilă l-a sfătuit să nu plece. Le-a zis și altora să nu plece. Să ieie drumul codrilor, un an, doi și garantează el, au să scape. Și Liuăn a zis că nu fuge în munți. Are surori și părinți bătrâni și nu vrea să aibă necazuri cu stăpânirea, să-i împuște. Sunt bătrâni, să nu le întunece bătrânețea.

Noaptea momâiețe de oțel, roșii ca para focului, vâjâiau spintecând văzduhul, plecând la vânătoare de ființe omenești. Bucățele de plumb, țiuind, se-nfigeau sfârâind în carne, în carne vie sau moartă. Îngrășarea pământului...

„Dragă mamă să știi că am fost la căruțe, la provizii. Acum am ajuns pe linia întâi.” Adică a ajuns lângă groapă. A zis însă altfel, linia întâi!

„Iar despre Pihoiduț, iese din tranșee către proiectilele inamicului, sărind și rânând, cât îl țin puterile!” Noaptea de la sfârșitul lumii.

Au venit în sat și alte vești. Ci că au pornit la atacul cel mare. Marșuri nebune, urlate de luptă, proiectile, aeroplane, gloanțe. Pământul, viu, de sângele cald. Bălți de sânge. Împodobirea pământului, mormane de carne, fum, cutremure, lumină și întuneric, de-a valma. Război, mormântul florilor lumii.

Pihoiduț, nebunul din scrisorile lui Liuăn, s-a întors acasă și vorbea despre moartea lui Liuăn în mai multe feluri. La unii le zicea că l-a secerat o mitralieră, altora că un obuz i-a retezat amândouă picioarele. L-a văzut zbatându-se în sânge, da n-o putut face nimic. A trebuit să meargă mai departe la atac. Și nici nu avea ce-i face. Și mijlocul îi era despicat!

„Să știți că Pihoiduț l-a omorât pe Liuăn, a zis Nastasia, mama lui Liuăn. O fost nebun, cu nervii desfăcuți de groază. Liuăn sărea să-l țină, sau să-l aducă iar în tranșee. Pihoiduț ieșea de unul singur spre inamic și sărea într-un picior și-n amândouă și pușca unde-l ducea capul lui rătăcit, spre inamic sau aiurea, dar și peste linia tranșeelor prietenilor săi. El l-a împușcat. Să nu-i spuneți, dragile mării, niciodată ce am gândit eu acuma, zise lelea Nastasia, fetelor sale. Numai voi veți ști gândul meu. Nici tatălui vostru să nu-i spuneți. Pihoiduț, cu vremea, o să fie om cu mintea întreagă, la casa lui, cu nevastă și copii. Se vindecă la minte. Păcatul morții lui Liuăn nu-l va putea șterge din sufletul său și nu va putea vorbi despre război toată viața lui, precum vor vorbi ceilalți feciori, care s-au întors din război, sau se vor întoarce. Nu va vorbi nici când va fi beut. Și de-l va întreba cineva despre război, se va trezi din beție, de frică, să nu mărturisească. Liuăn va fi în acele clipe în văzul minții lui, așa, cum a fost atunci. Sau poate, cine știe, nu l-a ajutat când a fost rănit. Ceva necurat s-a întâmplat. Dacă el va spune vreodată adevărul, peste zeci de ani, voi veți trăi, fetele mele, să-l iertați. Iertarea aceasta este pentru sufletul lui Liuăn. El nu se mai întoarce.”

Lelea Nastasia s-a dus la preot pentru parastas. Și preotul a întrebat-o de când nu a mai primit scrisoare sau veste de la fecior. Și i-a răspuns că de peste un an. Preotul zise: „Dumnezeu știe. De trăiește să-l aibă în pază, de a murit, să-l ierte.” Lacrimile Nastasiei porniră. De la plecarea fiului, o durere îi chinuia trupul și plânsul, zbucium aspru, fără lacrimi, ca și pământul pe vreme de secetă, fără ploaie. Lacrimile, plânsul, bocetul mamei, după fiul dispărut.

Neamurile îl mai așteptau, numai lelea Nastasia și surorile lui îl boceau ca pe un mort. Neamurile îl așteptau. În fiecare zi îl așteptau. Câteodată și mama lui, îmbătrânita lui mamă, privea, în sufletul ei, pe drumul satului, pârându-i-se că îl vede venind, pe Liuăn, feciorul ei drag. Îi mai rămăsese un băiat, nepotul. Nepoțelul. Liuăn, înainte de război se juca de-a instrucția cu el. Liuăn a rămas în sufletul ei, viu, aievea, în permanență, veșnic tânăr. Și

bun, așa precum a fost pe când nu se mutase în lumea văzură numai de ochiul minții, numai de văzul sufletului.

Lelea Nastasie s-a cernit, s-a îndoliat și i-a făcut parastasul și pomenirile, cu toată grija. Părintele nu a avut încotro și i-a făcut parastasul, deși nu știa dacă e mort, sau nu. Durerea femeii îl cutremură și pe el.

Nepotul lui Liuăn își va aminti peste ani de unchiul său. Ușa amintirilor i se va deschide cu cicatricea de la genunchi. Își va revedea unchiul și pe el însuși, pe când nu era mai mare decât un brusture.

Nastasia simțea sufletul bărbatului său, așa cum simt câinii buni și credincioși pe stăpânii lor. „Răzbelu Doamne, Doamne nu mă lăsa și fără bărbat. Că s-o dus suflet tânăr. Nu-l lua și pă bătrân. Doamne, fie-ți milă!

Fulgerile brăzdaz sufletele celor rămași în sat. Gărzile Naționale plecaseră spre Cluj. Clopotele trăgeau a mort. Și sufletele înmărmureau de atâta necaz, de atâta durere, de atâta zbucium. Peste toate necazurile, venise gripa spaniolă. Cum te atingea, cădeai și zăceai la pat și te trezeai pe lumea calaltă. A omorât șase bărbiți. Și pe nepotul Nastasiei îl trâni la pat. Singurul medicament socotit folositor de către țărani era spirtul pentru frecție. Dar nu aveau!

„N-am nici un strop de spirt” grăi Nastasia. După vorbele acestea nu mai zise nimic. Cuvintele nu își mai aveau nici un rost, pe buzele ei, ca și frunzele pe pomi, iarna. Fața i se încreți în brazde, ca și scoarța prunilor bătrâni și primiră o culoare închisă, pământie.

În sat cântările se ascuseră. Numai bocetul, numai bocetul! Până seara nouă morți, nouă morți de gripă.

Cântările s-au ascuns? Nu. Bărbații mărșăluiau fără încetare. *Trei culori, Pui de lei, Pe-al nostru steag e scris unire, Ardealul meu, Ardealul meu*, urcau, din inimile lor, în glas, cum frunzele izbucnesc în fiecare primăvară în crengi.

Ostașii României, civili, în portul lor național, sau în uniforme imperiale austro-ungare, după cum i-a găsit ceasul izbăvirii, izbucniseră într-o încleștare pe viață și pe moarte.

Când ostașii Gărzilor Naționale coborau din munți, ca o avalanșă, spre diferitele puncte de adunare din Valea Hășdății, o grupă de cavaleriși unguri a fost observată, pe vale, înaintând prin pădure, spre interiorul Munților Apuseni. Desigur, nici nu le trecea prin gând, că pe un alt drum, Gărzile Naționale se porniseră vertiginos spre Cluj. Ungurii erau din unitatea specială de intervenții. Colonelul Gabor Iștvan le dăduse ordinul să nu se lege de lume, ci să o ignore. Dorea doar să obțină efectul de intimidare, prin simpla prezență militară. De împușcarea și schingiuirea publică a românilor, de asasinate, se ocupau, cu precădere, ungurii și secuii civili din Ardeal.

Un țăran venit de tânăr în Valea Hășdății, venit de la șes, de pe câmpie, înalt, deșirat, cu fruntea lată de tot, defrișat la păr, cu mustăți ușor coborâte pe buze, încălecă un cal lat în spate și mic de statură. Încălecă pe deșelate. Picioarele omului aproape că ajungeau pe jos. Răseră de el. Le-a răspuns cu un „ha, ha, ha” aruncat în față. Toți camarazii izbucniră într-un răs puternic. Țăranul primise ordin să neutralizeze grupa de cavaleriști unguri, rămasă în spatele Gărzii Naționale. Porni la trap. La fiecare atingere a copitei de pământ, țăranul sălta pe cal. Era de răs. Râdea și el. Își ridică picioarele spre burta calului să-l încălțe, cu călcâiele, dar nu reuși să-l atingă bine. Calul, gros la burtă, țăranul, lung la picioare. Nu se potriveau. „Ne!, mânca-te-ar ciorile. Las că ajungem noi mai departe, domnișorule, la sălcii, să rup câteva nuiele, să te alduiesc. În loc să fugi în zvârlite, să se vadă cine-s eu, tu hoptropa și hop la pas! Ai auzit mă, ce mi-o ordonat? Da, ordonat, mă prostule! Să-i secer pe unguri, dacă nu se predau. Mi-si-u-ne spe-ci-a-lă!” Îl durea șezutu. Și capu. Calul pornise iar la tropa-tropa. Îl zdruncina. Ajungând la sălcii, rupse o nuia. „Încă una mă, să nu zici că îs rău și nu fac armăsar din tine! Măcar azi de nu m-ai fi făcut de rușine, la tătă Valea Hășdății!” Țăranul abia acum se înervă. Nuiiua nu vru să se rupă. O zmuci. Calul simți schimbarea și porni la galop lung, dar vai, o nuia, ca un fie înroșit, îl atinse pe sub burtă, peste bărbăția lui de cal, nu de armăsar. Aerul vâjâi, șficui fața călărețului. Pământul în apropiere se rotea, parcă despicat în două și mai la depărtare, aripile i se desfășurau încet, ca la planare.

În zvârlite, se călărea bine, pe căluț. I se mai articulară două lovituri de nuia. „Să nu se mai oprească, precum locomotiva. Să-i secer. Mama lor! Să ne pice pe la spate?! Ba, le pic eu, la cap! Acum e război. He, așa da, calule!” se mândri călărețul. Numai așa mai putea călări. Nu era fecior, nu era tânăr, „Chiar tânăr”, cum zic unii. Zborul e lin. „Așa mă. Azi mai sunt încă o dată tânăr!”

Când intră în sat, din care plecase cu Gărzile Naționale, lăsă după voia calului, care, nădușit, trăgea la pas. Îi trecu prin gând să se mândrească în zvârlite prin sat, ca vodă, dar îi fu rușine. Găsi un motiv, pentru grabă. „E în misiune.” Își zise că n-o să plesnească, încă patr-cinci sute de metri și-i mai aplică o serie cu nuiiua, nu peste bărbăție, ca mai înainte, ci peste șolduri și peste gât. Când îl atinse peste gât, calul dădu din cap și boncăului drumul de-a latul și apoi porni într-o alergare zgomotoasă, lovind cu potcoavele drumul tare, al satului. La auzul fugii de cal, femei, copii, bătrâni, ieșeau să vadă cine-i și-și ziceau că nu e a bună, de ce s-o întors și încă în fuga mare. „Prîi, zmăule, c-am ajuns. Calul prinsese plăcerea mișcării. Se opri din fugă, dar dansa pe loc.. „Ni mă ni, că acum mă dă de pământ.” Se aștepta la una ca asta. Pe nimeni altul nu-l primea pe spatele lui, fără să nu-l trântescă.

Numai stăpânul îi știa suca. Stăpânul se spinteni, simțind pericolul și un-doi coborî de pe zmeu. În picioare lângă cal, omul părea și mai înalt, iar calul și mai mic. Nastasiei, nevastei sale i se săltă inima, văzându-și bărbatul cum se sprinteni, coborând. Calul era numai spume. Femeia tăcu. Altădată l-ar fi cerata că îmbolnăvește animalul. Și dacă se îmbolnăvește și se prăpădește, nu mai au cu ce să lucre!

„Mă ficioarășule, grăi omul către un băiețandru, da tu știi pune potcoave? Potcovaru îi dus.” „Știu”, răspunse copilul căuaciului. „Pune-i”, căzu cuvântul omului, în timp ce lega calul de gard. „Și tu muiere, un țol pe spinarea calului, ce stai așa?!”

Fierăria și potcovăria, căuăcie, cum li se spune, la două case depărtare. Feciorașul, mai mult un copil, veni și luă calul, fără țol și plecă. Potcoava de dinapoi cânta, juca între copita calului și pietrele de pe drum.

Nastasia, rămasă cu inima strânsă, ca puii în ghiara de uliu, de când plecară spre Cluj, fugiți din codru și alți bolunzi, cum le zicea ea, simți ghiarele vulturului cum i se mișcă în inimă. „I-o apucat pe toți dorul de dus, și ele, femeile, iar, singure, în fața vieții și a lui Dumnezeu!”

Bărbatu, din nou în ocol, acasă. Frații Nastasiei, luați la căraușia de război. N-avea vești de la ei de câteva luni. Căraușie. Cei de pe front, ca pe front...În fiecare zi privea prin sat în jos, poate, poate își va vedea frații venind. Unul, cosând cu picioarele, când mergea pe drum, celălalt, mai pintenog, își lovea piciorul stâng de glezna celui drept. Nu-i stătea rău, da julea încălțăminte. Și cizmele. Numai dumineca le purta. Trei bărbați plecați. Acum s-o întors unu, bărbatu-său. Pe fiu, pe Liuăn, nu-l mai socotea. Vru să-și întrebe gârbatul „Da ce-i cu tine mă omule, singur?!”, dar tăcu. Vecinile sosiseră și așteptau. Răspunse neîntrebat. „Așe! Eu am zis că e mai bine să mă întorc acasă!” Ghiarele păsării de pradă îi intrară iar în inima Nastasiei. Trupul îi zvâcni. Își smulse năframa din cap și se repezi în casă, urlând. Primise multe dosuri de palmă de la bărbat și învățase să își țină gura. Acum nu știu bine ce face. Înșfăcă tindeul, ștergar mare românesc, pus pe perete, după un blid, sau după o icoană, se întoarse și îl întâlni pe bărbat în pragul ușii. Îl lovi cu tindeul în moalele capului. Și dădu și dădu cu siguranță și cu furie, fără încetare. „Na, na, na, singur, singur, na, na, na. Să-i lași la greu pe ceilalți, ca să vină honvezii să ne ia copiii, care ne-au mai rămas?!”

Cu ștergaru nu băteau decât mamele și numai pe feciori. Nastasia nu nimerise altceva la îndemână. Femeile din vecini, veniseră până la poarta Nastasiei. Dispărură care încotro și închiseră ușile după ele, așteptând să audă cum strigă Nastasia „Săriți oameni buni, că mă omoară!” Dar n-a strigat. L-a bătut mă și el n-a ridicat mâna. El ar fi vrut să ceară ceva de mâncare, două-trei îmbucături. Toată firea lui glumeață dispăru. „Mama

voastră!” „Pe cine sudui tu mă?! Na, na!” Nastasia abia mai putea lovi, de furioasă ce era. Omul îi întoarse spatele și strigă spre căuăcie. „Măi copile, gata, mă?” „Gata pă dracu, nu vre să steie!” Omul porni spre căuăcie, să-și potcovească zmaul. Încrâncenarea îi legă trupul, ca legăturile de fier, lemnăria unui car. Înjurătura „Mama voastră” bătea în altă parte, dar Nastasia nu înțelese acum. Bărbatul se simți cu adevărat iar tânăr. „Mama voastră!”, mai zise odată. „Măi bărbate, vorbi către copil, cine mai știe pune potcoave?” „Da, a Țăcului! Eu numai am furat meseria.” „Bine, tu vii cu mine!” Feciorașul îl privi întrebător, dar vecinul i-o reteză: „Ia-ți un cal!” „N-am.” „Ia de la oricine!” Ar fi luat feciorașul dar n-avea curajul să intre în poiețile oamenilor. Și caii se terminaseră! „Nu mai sunt cai în sat și nici bivoli.” „Nici unul?” „Nici. Ba câțiva aduși din codri, rămași după ce au schimbat caii.” Și Fluieraș, așa îl chema, se repezi pe vale, unde un căluț mic de tot bea apă. Dicomes, bărbatul Nastasiei, intră în casa unei vecine și desfăcu din ștergar o bucată de mămăligă rece și o luă cu el. „Du-te la Nastasia mea să-ți deie făină, Mămăliga asta se confiscă pentru front.” Împărți mămăliga în două. Jumătate i-o dădu lui Fluieraș, fiul fierarului. Cu caii de hățuri, mâncând din mămăligă, porniră prin sat în sus. Dicomes se dezbracă de haină și-o așeză pe spatele calului, prea fusese înspumat, apoi, după vreo sută de metri, o luă iar pe umeri. Deodată cu umbra înserării, se lăsase răcoarea. Nastasia a încremenit, văzându-l ieșind cu mămăliga în mână, de la biata femeie, singură și săracă. Nastasiei i se părea că tot satul o privește. „Numai de-al dracului o făcut așa, pentru că l-am bătut.” Abia după ce bărbatul s-a îndepărtat prin sat în sus, cu Fluieraș, pricepu Nastasia, că venirea lui avea un rost. Se ghemui pe prispă, părăsită de puteri și începu să plângă, cu lacrimi multe, de părere de rău. Și printre oftături, se auzea zicând din când în când „Maică, maică. Maică, maică!”

La ieșirea din sat, pe lângă Fluieraș și Dicomes mergea și un bătrân, al Bălului, cu toporul pe umeri. „La tăiat de uscături” Viu și io, numa să-mi ieu săcurea. O bucată de slănină, n-ar fi bună?!” „Ba ar fi, răspunse Dicomes, dacă dumneata ai așa ceva la casa dumitale. Eu drept să spun nu știu ce-i aia.” Bătrânul luă în straiță o bucată bună de mămăligă și un pic de brânză și porni repede, să nu pice noră-sa. Îi purta frica, să nu sară cu vorba la el. Bătrânul, când se mai depărtă puțin de casă, prinse curaj și se slobozi la gură. „Zici că au fost văzuți la Pădurea Colțului? Mama lor! Au și cai? Căți? Zece? Puțini. Să-mi fac rost de un cal bun, pe când mi se întoarce copilul. S-o dus și el după libertate, către Cluj. Să-i dea tata, când se întoarce, un cal bun, clasa întâi. Doi. Ba nu, unu. Unu lui Fluieraș. Și el îi român de-al nostru și nu are decât izmenele de pe el. Să aibă și el ceva pe lângă căsuța lui lipită cu pământ. Așa mă ficiorașule? Unu ție. Nici unu? Ba, fără cal, nu te las!

Trei, trei cai pe alese. Da nu suntem prea puțini, trei împotriva la zece? Ei cu puști, noi cu mâinile goale!” „Cum, n-ai nimic!” „Ba am, cum să n-am, am zis și eu numa așa, o-ntoarse bătrânul. Cosorul. Ho, ho, ho, râse el, nu l-am lăsat de la mine de șaizeci de ani, de când eram copil și mi l-o dat un unchi. Ia-l amu, tu, nepoate și poartă-l bine. Ia-l, Fluierașule. Dacă vrei, de azi încolo, zi-mi unchiule, să ai și tu un unchi. Odată, l-am desfăcut!” Fluieraș și Dicomes începură să râdă prietenește. Știau povestea. Era scrisă pe piept și pe umeri, cu linii precum firul de păr de cal. Să tot fie patruzeci de ani de atunci. Într-o iarnă. Îmbrăcați în hainele lor de pănură groasă. Au scos cosoarele. Așa se băteau în vremile bătrânești, pe aici. Ei și Ila, să fie iertat. Bătaie lungă, dacă nu se atingeau la gât sau la față. Tăieturi prin haină, fășii, până-n carne. Luptă de iuțime și răbdare. I-au despărțit repede. A fost cine să-i despartă! „Da, mă, io văd că io am , da tu, bag io sama, n-ai.” „Ba io am.” „Pistol?” iscodi bătrânul. Răspunsul nu mai veni.

Stelele se arătau ca un început de licăr pe cerul sticlos.

„Va venit și vouă ceasul” zise Nastasia, când deasupra ei, Carul Mare își desfășură adâncimile luminoase...” Ceasul stelelor, ceasul bărbatului meu, ceasul nostru. Inapoi ungurilor, în țara voastră, să vă învățați copiii voștri ungurește, în țara voastră ungurească! O limbă străină se învață din dragoste și din prietenie, nu din silă. Aici la noi s-a terminat cu silnicia voastră! E limpede cerul și văd, văd... Înfloresc grădinile Daciei, de prunci și laptele de la sânii maicilor românce, tămăduiește rănilile. Nu mi se întoarce bărbatul? Mi-i nemângâiat sufletul că s-a dus cu mămăligă din altă casă. Cerule! Mi-l iei fără o îmbucătură din inima mea? Cerule, cerule!”

Deasupra ochilor Nastasiei, cerul greu de stele. Cuvintele Nastasiei i s-au oprit în creier, numai ochii i se umeziră, împreunând cerul cu bolta înstelată.

Tăceau și cerul și Nastasia.

O fi adevărat că și cerul ne privește, cerul stelelor? Dar cerul fără stele, de lut, cu vedere de spirit?

„Vezi, Doamne, privește aici, în sufletul și în satul meu!”

Un junghi ascuțit o săgetă în sânul stâng. Biata femeie se îngheboșase. Semnul prevestitor de rău. Intră în casă și i se păru că în locul tavanului e cerul și în locul pereților, văzduhul. „Nu e bine pentru bărbatul meu, de-mi vine veșnicia veacului acestuia în casă.”

Nastasia se prăbuși pe fața casei și rămase așa, fără lacrimi, cu trupul ars de durere.

Trebuie să trăiască! Să-și vadă copii la casele lor, să-și crească nepotul, mare!

Fetele Nastasiei, abia acum îndrăzniră să se apropie de ea. Nu mai era nevoie. Nastasia se ridică singură. Îmbătrânise. De pe fața ei dispăruse orice

urmă de zâmbet. Se vedea doar hotărârea de a răzbi, de a nu se lăsa, de a duce până la capăt rostul pentru care a fost pe fața pământului.

Gheorghe al lui Nani din Agriș

Gheorghe al lui Nani din Agriș și nepotul său coborâseră Dealul Agrișului și intrară în sat. Soarele ajunse și el deasupra caselor. Porniseră la drum de cu noapte, în zori. Câinii le ieșiseră în întâmpinare. Gheorghe nu-i luă în seamă. Gicu, nici el. Doi câini se întărâtară și ajunseră la câteva palme de picioarele trecătorilor, fiind pe punctul de a-i sfâșia. Bătrânul, trezit din gândurile lui, vru să-l lase pe copil să se descurce, dar renunță în aceeași clipă, fiind gata să se răstească la câini, cu bastonul său, pe care îl lua numai la drum mai lung, să se ajute la mers. Gicu reacționează înaintea unchiului. Așteptase momentul prielnic. Se ivi. O piatră, pe drum, la îndemână. Se aplecă. În același timp, câinii porniră la atacul final, după o scurtă înaintare, fură împinși înapoi, ca de o putere nevăzută. Ionuț ridică piatra și se răsti, dar nu o aruncă. Înaintă doi pași spre ei și apoi lăsând mâna cu piatra pe lângă trup se întoarse brusc și își văzu calm, de drum. Câinii, atinși în amorul lor, păcăliți de un copil, porniră iar la asalt. Colții lor simțiră deja mușcătura. Când ajunseră destul de aproape de el, se întoarse tot atât de brusc, ca și înainte, ridicând mâna și lovi cu putere și precizie. Primul dulău, surprins, nu evită lovitură, nu se mai lăsă păcălit de copil, dar vai, piatra fusese aruncată cu energie. Toți mușchii trupului funcționaseră ca la comandă. N-a fost o mângâiere...Câinele scoase un scheunat, care însemna și un strigăt furios, a înverșunare. Se opri, însă în clipa următoare atacă. Nici bâta uncheșului, coborâtă spre câine, nu îl mai îndepărtă. Încearcă să o prindă în gură, să-și ducă drum, culoar, spre ei, spre copil. Ionuț își luă trăistuța de peste umăr și, învârtind-o în aer, se repezi spre dulău. Își zisesese, instinctiv, că nu mai este altă posibilitate, decât atacul.. Atacă fără piatră, fără băț. Nu avea. Cu sufletul ataca. Dulăul auzi cu simțurile lui hotărârea, simți atacul. Traista învârtită în aer și un „iii!” ca un țigănal, un strigăt de luptă, îl făcură să se dea înapoi, să fugă. Ionuț fugi după câine, ținând mereu brațul cu traista deasupra. Și unchiul său făcu un salt-două și-și asvârli, spre câine, frumusețea de băta, prinsă acum de partea cu care se sprijinea de pământ. Acesta o luă de-a binelea la sănătoasa. Bâta îl atinse ușor cu capătul îndoit. Copilul ajunse la băta și i-o aduse unchiului său, care, între timp, simțea mustul fericirii cum fierbe în sinea sa. „Într-adevăr, copilul are sulfet tare! Mulțam! Nu toți copiii, de la părinți de tăria cutezanței vulturilor, sunt și ei vulturi! Acesta, da!” Își luă băta și porni pe ulița satului, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Nici copilul nu comentă. Chiar azi, își ziese bătrânul în

sinea sa, când sufletul său a biruit. Va primi acum, acum e mai bine să primească și va birui altădată mai ușor! „Hei bătrâno, ți-o venit nepotul”, zise soției sale. „Hai să te sărute mătușa, dragu meu.” Îl iubea. „Întâi, nepoate, spălarea pe mâini și în casă să vă dau de mâncare! Suflete drag. I-o fi foame!” Luară loc la masă, unchiul de-a latul mesei și nepotul la cap. „Ce mânci, Jicule? Slănină, lapte, smântână. De toate, dragu mătușii. Iată aici pe masă. Și să mai ceri, să te sature.” Umpluse masa de mâncare. Mustul fericirii țâșnea din ochii lui Gheorghe, pe sub sprâncenele stufoase, brumate de ani. Laptele, smântâna, slănina, călcâiele de pâine, felii lungi și late de-o palmă. Păstrase cu bună știință de-ale gurii, pentru nepot. Gheorghe zisese nevastei sale să facă săptămâna aceasta în cuptor pită albă. În gând adăugă: „Să mănânce copilul pâine bună..” Așa trebuie să fie pita la noi, nepoate, în toate casele, nu neagră ca tăciunele și tare!” Masă îmbelșugată pentru nepotul său. „Bine a făcut Ifrozâna aducând pe masă tot ce avem în casă!” grăi în gând Gheorghe. „Ia nepoate, ia și mănăcă”, zise Gheorghe în timp ce însuși îmbuca slănină cu pâine, ca și nepotul. Când acesta sorbi laptele, cald, mulș în dimineața aceea, îl privi și zâmbi, cu zâmbet alb, bun ca laptele. Își potoli gândul și domol își zise! „De mâine. Pruncul să fie azi un pic de voie.”

A doua zi soarele se mai sprijinea cu lumina, oblic, în drumul către amiază, când Gheorghe îi spuse Ifrozânei: „Mă duc în pădure după uscături.” Ea tăcu și îi puse în traistă ceva de-ale gurii. Aveau și lemne bune de foc și uscături. Poate...pentru nepot. Rămâne copilul la ei? Să fie cald. Ține la copil, dar nu se arată.

Calul, între mic și mijlociu, bătrân, cu coastele vizibile, dar rămas subțirel. De la distanță părea sirep. Nu mai primea bici. Își vedea însă de trapul său bătrânesc. Când ieși din ocol, porni singur la trap. „Diii, că te aspresc eu” îi zise copilul. Văzându-l la trap, îl lăsă în pace. Ținea depleiele. Stătea pe scândura din față, lângă unchiul său. Vorbiră ba de una, ba de alta. Vorbiră și tăcură. După ce se apropiară de pădure, bătrânul îi zise „Mă nepoate, tu ai tras vreodată cu pistolul?” „Cu pistolul?” se miră copilul. „Nu, unchiule.” Unchiul se aplecă peste nepot și, conspirativ, îi zise: „Am unul pentru tine, de la tatăl tău.” Bătrânul își ridică degetul la buze și apoi mișcă mâna într-o parte și alta și adăugă: „Nimeni”, ceea ce însemna „Dar nu trebuie să știe nimeni. Secret.” De fapt ideea că Gavrilă i-a lăsat pistolul i-a venit în gând mai devreme și a socotit că e bună. „Să tragem mai înăuntru pădurii, să te-nvăț să puști cu el. Ia-l. Nu-i încărcat.” Îi lăsă în palme un pistol mic și destul de ușor. „Ei, să te vad. Ba nu, dă-l înapoi. Îl bag în jeb până intrăm bine în pădure. Ține minte. Nici să știe cineva, nici să vadă.” Copilul vru să-i răspundă „Da unchiule, înțeleg, ce crezi că eu sunt prost?” dar se abținu și

tăcu. Calul îl conducea Gheorghe, printre copaci, tot mai adânc în pădure. Ajunseră într-o poeniță. Opriră și se dădură jos. Copacii, desfrunziți, cu crengile răsfirate, așteptau rușinate să vină zăpada drept podoabă. „Ți-e frig la mâini?” „Mie? Nu!” răspunse copilul. „Atunci, ochește cu degetul arătător Privește pe deget înainte. Vârful degetului trebuie să acopere creanga. Așa. Ochește copacu. Acum ochește frunza aceea înnegrită de jos, de lângă mușuroi. Creanga. Frunza. Creanga. Bine. Iată cum se curăță pistolul. Călți pe vergea și freci bine-bine țeava. Curăță și tu pistolul.” În timp ce copilul curăța pistolul, Gheorghe deshăma calul și îl legă de un copac. „Merge, Jicule?” „Strună, unchiule!” „Se ține la loc uscat și rar de tot, ca să nu ruginească, când stă degeaba, se unge cu vaselină, da ăsta nu are nevoie. Copacul, creanga, frunza, frunza, frunza, creanga. Știi să-l cureți?” Iar voi să zică „Știu unchiule, cum să nu știu” dar se abținu și-i răspunse „Da”. „Nu cureți arma cu încărcătorul în pistol. Cartușele se pun în încărcător”. Gheorghe luă din căruță un lepedeu, îl împătură până ce deveni îngust și-l așternu pe jos. Scoase zece cartușe și le așeză pe lepedeu. „Așa se încarcă, așa se scot din încărcător. Bagă încărcătoru. Scoate-l” Încărcătorul nu ieși. Copilul nu forță. Instinctiv căută o siguranță. „Asta e”, i-o arătă bătrânul. „Bagă încărcătoru. Scoate încărcătoru. Trage, creangă, tulpină, creangă, frunză, creangă, frunză.” Îi luă pistolul. Unchiul i-a făcut ceva, nu mai merge cocoșu, degeaba trag cu degetu. „Când pistolul e în buzunar, i se pune piedica, să nu uităm că e fără piedică și să împușcăm fără voie. Asta e. Despiedică-l. Frunza, tulpina, creanga, creanga. Împiedică-l. Apasă. Trage. Nu merge. Bine. Despiedică-l. Foc, frunza, frunza, frunza, tulpină, tulpină, creangă, frunză, tulpină. Cartușele. Pistolul nu-l ții îndreptat și când are și când nu are cartușe decât spre dușman. Uite, am adus câteva bucăți de scândură. Asta pe mușuroi, în locul frunzei. Bătrânul se dădu în spatele copilului. Amândoi erau în picioare. „E împiedicat” Da. Pune încărcătorul. Despiedică. Frunza, foc!” „Am reușit, își zise în gând bătrânul. Bine că nu l-am ținut de mână, când a tras primul cartuș. Să mergem, nepoate, mai departe. Ascultă Jicule, îi zise bătrânul, nu mai pune piedica, să fie gata de tras. Bagă-l la brâu, la pantaloni. Așa. Să mergem la scândură!” Copilul a ridicat-o. „E găurită, unchiule.” „Da, fiule, ai lovit în plin. Așa, nepoate. Scoate-l, fără grabă, încet, așa, îndreaptă-l spre scândura lăsată în locul nostru, răzimată de copăcel.” „E mare unchiule, cât un ciubăr.” Bum. Puse pistolul la brâu, fără să îi mai zică unchiul nimic și se duse la scândură. Nici o gaură. O ptivi cu grijă pe toate părțile, doar o lovise. Da, un sfert de șențuleț, chiar pe margine. Îi păru rău. „Jicule, scoate pistolul, îndreaptă-l spre pământ. Pune piedica. Trage de probă. Așa, e bine. Scoate încărcătorul. Despiedică. Trage de probă. Bine. Culcă-te pe lepedeu. Trage de jos, la

scândură, de zece ori, de zece ori la creangă și la tulpină. Și iar, de la capăt. Nu uita, e bine să păstrezi ultimul cartuș, te poate scăpa de la necaz.” Gheorghe se duse până la cal. Se răzgândi și se întoarse. „Jicule, ia din căruță haina pe care ți-am dat-o când am pornit de acasă.” Era o haină bărbătească, de om mare, strâmtată, cu mânecile tăiate. Îmbrac-o. Pune pistolul în haină. Să te văd călărind.” Copilul se viteji către cal, așa, ca să-și pună puțin sângele în mișcare. Timpul, răcoros. Dezlegă calul. Nu se putea urca pe el. Unchiul se întoarse, ca din întâmplare, cu spatele la cal. Gicu trase calul de hățuri aproape de căruță, ca să se urce de pe căruță. Gheorghe îi grăi: „Nu, Jicule, urcă-te cum vrei, cum poți, da numa de căruță nu te folosi. Nu se știe dacă o să ai vreo căruță prin apropiere.” „Copilul zmuci calul de hățuri și ajunse la un copac tânăr, cu o împletitură la trunchi. Se urcă pe ea și se aruncă pe spatele calului...Se zbatu și chiui o dată și ajunse sus. Calul intrase bine în trap. „Nee! Mâncate-ar ciorile!” Bătrânul cal porni în asvârlite. „Ni mă, ni, că vrea Dumnezeu!” își zise Gheorghe, văzând alergarea voinicească a calului. „Mare lucru!” mai adăugă.

După o ocolire, Gicu îndreptă calul spre Gheorghe. Când a ajuns lângă acesta, îl opri. „Ce trebuie să fac, unchiule?” Să vii din partea aceea și să tragi din mers asupra crengii și tulpinii. Când te întorci să tragi în scândură și în tulpină. Ia bucata asta de nuia, să-l asprești. Acum în galop, apoi în zvârlite, cât poate merge calul de tare. Executarea!” „Poc, poc”, striga Ionuț. Se ținea bine pe cal. Știa să călărească. Hățurile le lăsase moi, să nu-l zmucescă. „Diii. Hap, hap” îi croi două. Calul, ca în zile mari, aruncă picioarele de dinainte, își scoase pieptul, necheză și porni. „Iuiu! Poc, poc. Prââ! La dreapta, hai, hai, diii, poc, poc, poc”. „Întinde brațul cu pistolul!” tună vocea lui Gheorghe. Întinse brațul. Copilul înviorase bătrânețea calului. „Minune. Mare lucru. Hei, mă Găvrilă, de ți-ai vedea copilul!” își mai zise Gheorghe. „Aici, Jicule. Jos. Pe lepedeu. Culcat. Două focuri, unul după altul, repede, la scândură, după aceea pe cal și trei focuri din fuga calului, la tulpină. Executarea” „Va reuși.” își mai zise în sine sa Gheorghe al lui Nani. Va ține pistolul, de pe cal, îndreptat spre pom. Nu va trage în cal. După aceea va pune pistolul la brâu, sau în jeb.” Așa s-a și întâmplat, numai că a tras două focuri. „Jos, nepoate.” Gheorghe legă calul și îl întrebă pe Gicu, fără mânie, dar și fără prietenie „De ce ai tras două focuri și nu trei, precum ți-am zis?! „Pentru că am lovit tulpina. Am oprit ultimul cartuș. Mă poate scăpa de dușmani.” „Bine gândit!” După o pauză: „Cum îl îngrijești, așa îl ai. Curăță-l. Mai avem trei cartușe, dar nu le stricăm. Să ai la nevoie cartușe pentru două încărcătoare întregi.” Ionuț scoase pistolul și demontă încărcătorul, despiedică și trase. „Bun!” mai zise o dată Gheorghe. „Copilul a înțeles ce nu i-am spus, să nu curețe o armă încărcată.” Îl lăsă să îl curețe și

dădu o raită cu toporul după uscături. Într-un târziu se întoarse. „N-am prea găsit. Să le adunăm. Pune calul la căruță”. La întoarcere l-a dăscălit de unde să ia pistolul în caz de primejdie. „Haina, calul. Să nu pierzi vremea. Eu nu zic că va fi primejdie. Acum suntem tari! Da îi bine să fie omu pregătit pentru orice. În haină, în buzunar, ai cremene și iască, să faci foc. Te urci pe firul apei în sus și mergi cale de o zi. În caz de vreme înnorată să nu mergi pe apă, poate veni o viitură ca un trăznet. O să ajungi la cinci case nelocuite, mocănești. Păcurarii le folosesc vara, când sunt cu oile și ciurdarii, cu vitele. Intră și odihnește-te. Din fața caselor ții drept înainte, vreme de un ceas. Dai peste alte case, într-o vâlcea. Tot cinci case. Întrebi de Ionuț Cercetașu. Are el grijă de tine. Și acum ultimele cuvinte și nu mai vorbim despre nimic ce am făcut azi, nici noi și nici cu nimeni, ca și cum nu am fi făcut nimic. Azi am fost după uscături în pădure. Și bătrânul Gheorghe începu să horească o hore bătrânească. „Nici o primejdie, da-i bine ce am făcut. Foarte bine.” Cânta. Era mulțumit. Se-ntunecase bine când au ajuns acasă. Ifrozâna se bucură mult și sufletul ei zâmbea fără un motiv anume. Se bucura de Gheorghe, de nepot, de lemne, de casă, de cal, de grajd, de ocol, de fântână, de găini, de toate. Da, mai ales, de cei doi. Gheorghe coborî încet, bătrânește. Gicu sări să deshame calul. Îl ajută puțin și Gheorghe, apoi îl lăsa să ducă el calul și să îl lege. Ifrozâna acum înștelese. Sufletul acesta, copilașul, o bucura. Se umplea casa. Ea a avut doi copii și au murit. N-au avut noroc, dar a avut grijă Dumnezeu, să aibă surorile. „Numai bine se face vremea să mulgi și tu bivolița, grați Gheorghe, către nevastă-sa.” Apoi, rosti în gând „Ne-o dat Dumnezeu pe Jicu. Știe Dumnezeu, are planurile lui. Nici un vecin nu mai are vite cu lapte. Noi le dăm lapte pentru copii. Mulțam, Doamne!”

Praf de pușcă și sânge din belșug la Cluj-Napoca

Amiazăzi. Ora mesei. Lui Decebal i se aduse mâncarea, o cană cu apă. A fost găsit spânzurat, în celula sa. Limba îndoită, ca o frunză de varză, pentru sarmale, ieșită din gură. Bucătarul-un deținut-și gardianul de serviciu, deschiseseră ușa. Li se părură lor că este viu și atunci s-au apropiat neregulamnetar, i-a împins curiozitatea înainte. Decebal, ghemuit jos, la piciorul patului. Se murea greu. Trupul nu atârna de nimic. Au mai încercat și alți întemnițați. Gardianul și bucătarul nu au mai ieșit niciodată din celulă. Niciodată pe picioarele lor. Decebal avu noroc de vizita aceasta. Desigur ar mai fi avut și un alt plan. Hainele gardianului i se potriveau. Decebal, după ce se îmbracă în uniformă de gardian, se îndreptă la pas vioi

pe coridor, coti la dreapta, apoi la stânga și apăru în fața celulelor criminalilor Țarină și Costan. „Mâca-v-ar tata de păduri, ce rădăcini ați făcut! Mă Costane și Țarină, cu bostan fiert în farină.” Lanțurile zornăiră ca la comandă. Întemnițații se apropiară. „Unde e cheia?” întrebă Decebal. „La corpul de gardă.” „Asta nu se potrivește?” Decebal scoase cheia de la celula sa, de la patrusprezece, pe care o luase de la gardian. Decebal abia acum pricepu că gardianul venise după el, numai așa se explică prezența cheii la gardian. Timpul dispăruse. Gardianul avea numai cheia patrusprezece, deci Decebal era așteptat. Cheia se potrive. Mare noroc! Gardienii știau de această potrivire, la celula patrusprezece și la criminali. De când s-au construit celulele speciale al celor doi criminali, meșterul, din greșală a pus zăvoruri la fel. La corpul de gardă se află cheile tuturor celuleor. „Cătușele?” „Cheia în camera ofițerului Pișta Ferenz, pe perete, sub sticlă”, răspunse Țarină.” „Rămâneți în celulă.” Decebal trase ușa de la celulă și plecă. Se auziră pași pe coridor. Decebal se întoarse, coti și intră în coridorul lung. Nimeni. Înaintă. Pe culoarul întemnițaților la grămadă, un gardian deschidea ușa. Cei doi bucătari deținuți ce aduseseră mâncarea, serveau din ușa deschisă. Așa se servea la grămadă, la cei ce nu ajunseseră încă la subsolul de reeducare, unde li se scotea din cap că sunt români. La criminali și la condamnați pe viață, la ocași și la alte câteva celule se servea pe vizetă, pe ferăstruica din ușă, zăbreliță cu gratii. La comun, zeci de pușcăriași îngrâmpdiți în fiecare încăpere. Unii, vechi, alții abia sosiți. Aici se începea viața de pușcăriaș... Fiecare își ținea blidul într-o mână, ia în celaltă lingura de lemn și mămăliga. Decebal ajunse în fața ușii. Ilie Bștină, la rând, tocmi ținea farfuria în mână, să i se dea mâncarea. „Ilie, afară!”, ordonă Decebal. Ilie își imediat. Nu se așteptase la Decebal. Nu-l recunoscuse în uniforma de gardian, decât după voce. Decebal îl luă de braț și-l împinse după cei doi bucătari, în timp ce el făcu un pas spre spatele gardianului. Aceștia nu-și dădură seama ce se întâmplase. După comanda !Ilie, ieși afară!”, urmă a doua: „Înăuntru cu ei!”. Toți cinci. Decebal, Ilie, gardianul și cei doi bucătari ajunseră înăuntru. Decebal rămase la ușă, Ilie dezarmă gardianul înainte ca acesta să se dezmeticească. Decebal îndreptase pistolul spre deținuți șuierând: „Liniște. Cine e mai curajos să se îmbrace în uniforma lui-arătă spre gardianul ce zăcea pe jos- și să vină repede spre corpul de gardă, însoțind un întemnițat. Să fim mai mulți. Cine face gălăgie sau iese pe coridor, înainte de a se auzi împușcături, va fi împușcat.! Iesiră amândoi. Ilie își băgase pistolul la brâu, sub cămașă, iar Decebal, cu mâna dreaptă pe tocul pistolului, cu stânga pe centură, cu un mers marțial îl urma. Cui i-at fi dat prin cap, cine sunt ei cu adevărat? Dar, poate, când au ajuns în fața corpului de gardă și l-ar fi văzut pe Ilie băgându-și mâna dreaptă sub cămașă, în timp ce cu stânga apăsa pe

clanță. Armele, în ordine, în rastel. „Sus mâinile!” Unul din gardieni, un prostănac, își îndreaptă mâna spre spate, spre pistol. Ilie îi găuri inima. Toți cei treisprezece ridicară mâinile în sus. „Fața la perete!” Decebal se repezi la câțiva care aveau pistoale și-i dezarmă. Ordonase deja „Palmele la perete!” Ilie a rămas pe mai departe în camera de gardă, iar Decebal ieși afară și intră în a doua încăpere. Ofițerul lipsea. Păcat! De ar fi fost posibil, ar fi trebuit capturat. Pe peretele din dreapta văzu o cutiuță, iar înăuntrul ei o cheie. Sparse gemulețul și luă cheia. Înaintă pe coridor la pas de front, un fel de fugă hoțască. De cum intră pe culoarul lui Țarină și Costan, alergă, le aruncă inelul cu cheia și două pistoale, pe care le luase din camera de gardă. „Știți ce aveți de făcut. Același plan de acum doi ani. Sentinelele cinci și șapte. Camera de gardă e a noastră, treisprezece prizonieri. Vă trimitem armament.” Porni în pas alergător, acum având pistolul în mână, gata de tras. Îi ieși în cale primul gardian. Îl împușcă.. La fel avu sfârșitul și sentinela din interior. Auzise împușcătura. Nu știa ce s-a întâmplat. Postul nu îl putea părăsi. S-a mai auzit și altădată câte un foc de armă. Un ostaș a vrut să-și curețe arma, avea cartușul pe țeavă. Bubuisse. Decebal intră în camera de gardă. Un gradat încercase un atac asupra lui Ilie. Decebal sosise la timp. Ceilalți gardieni încremeniră și nu au mai făcut pe vitejii. Afară se auziră alte împușcături. De sus, de la postul de observație, de pe acoperiș, dinspre colțul zidurilor exterioare, ce se înălțau până la întreaga înălțime a clădirilor, o sentinelă se rostogoli pe țigle și se prăbuși în curte, ca un sac de nisip. Decebal înșfăcă două arme din rastel și se trânti pe burtă, pe coridor. Doi gardieni fugeau spre ieșirea din pușcărie. Pământul fugi de sub ei, de parcă cineva l-ar fi smucit, așa cum se trage dintr-odată preșul de sub tălpi. De la poartă, din gheretă, două bum-bumuri biciuiră aerul spre Decebal. O umbră apăru din corpul clădiri, în curte, pe lângă zidurile închisorii, lovind tencuiala, cu zdrențele ei de tăcere. Coti spre poartă și din chipul ei negru, precum penele de cioară, o aripă trecu așa cum trece o amăgire, pe sub ferestruică și-și înfipse ghiara morții într-un alt gardian, în aceeași clipă în care acesta ieșise afară din cămăruța de la poartă, pentru a fugi. Arătarea îi înșfăcă pistolul, din zbor. Gardianul se prăbuși. Izbucni un strigăt de victorie, strigăt ce se înfipse în zidurile închisorii. Umbra se întoarse pe același drum pe care a venit, umbra, zdrențe de aripi de ciori, iar strigătul se auzi din nou. De data aceasta se înfipse în cimentul scărilor. Pe spirala scărilor apăruse, lucind, o baionetă. O flamă ieși din țeavă și un țuiut șficui peretele. Umbra țășnise și împinsese vârful țevii la o parte. În ostaș, în fața vedeniei, amuți glasul sângelui. Umbra, cu un cap rotund și părul lațe, brunet, cu albul ochilor vizibil în mod pronunțat, bărbos, părea om de la umerii obrazilor până deasupra ochilor, dar și aici, din cauza albului ochilor,

pe fondul brunet al părului și din cauza tristeții de pe chip, suferință adâncă, umană, părea o spăimântătură. Umbra zburătoare fulgerase soarele sentinelei numărul nouă. În următoarea clipă, două umbre trăgeau asupra santinelei numărul zece. Celelate sentinele zăceau secerate de Decebal. Umbrele auziră liniștea cum țiuie în urechile lor. Bătăile inimii timpului se opriră. Țarină și Costan își amintiră că după santinelele cinci și șapte, sub acoperirea lui Decebal, trebuiau să ajungă la camera de gardă, de unde se putea trage în curte, dar și în stradă, prin cele două gemulețe ale camerei. Înțelesesă greșeala. Se aflau în partea opusă a curții închisorii, între etaje, pe scări. În oraș, pe străzi, se rostogolea un vuiet. Izbucnise furtuna. Țarină și Costan văzură trei uniforme de gardieni. Numai era timp de pierdut. „În aer, Țarină, să nu-l omori pe Decebal.” Îi ceruse lu Țarină să-l acopere cu foc, dar în aer. Costan se reoezi prin diagonala curții închisorii. Drum lung. Aerul i se înțepenise în plămâni. Nu mai alergase până azi de doi ani încheiați. Doi ani de nemișcare. Totuși, zbura. Un scrîșnet ca o roată de car împiedicat, ultima amintire suspendată în infinit. Costan ajuns pe trepte. Se prăbuși. Țarină, la etajul de pe partea cealaltă a curții închisorii înregistrează urcarea lui Costan, pe trepte, dar nu și coborârea, în același timp, a unui gardian. De deasupra lui Țarină se auziră salve de arme, ce trăgeau spre camera de gardă. Unde să alerge, după Costan, spre camera de gardă, unde ar fi trebuit să fie, sau spre încăperea de deasupra lui, de unde se trăgea cu două arme? Ca zmucit de o putere nevăzută, se repezi pe scări, spre etajul de deasupra, spre cei ce țineau sub tir camera de gardă. Îi fulgeră prin minte că l-au împușcat pe Costan. Se trânti cu umărul de ușă, să o deschidă și să-i lichideze mai repede decât le-ar comanda creierul lor să se apere.. Ușa, închisă! Dinspre camera de gardă se auziră două focuri trase dintr-un singur loc, de o singură persoană și apoi curtea închisorii se umplu de vuiet, de parcă un val uriaș, de mare înolburată, se revărsase peste ziduri. Chiar de la urechea lui, bubui încă o salvă, trasă însă de trei arme. Acum, pînă pun mîna pe închizătorul puștilor, să arunce tuburile cartușelor trase! Țarină apăru în fața ferestrei și trase de trei ori. Două cartușe în plin. Înăuntru, două sentinele și uin gardian. Căzură grămadă, ghemuiți, peste arme. Țarină a apăsă pe trăgaci de trei ori, dar nu au pornit decât două cartușe. Nu mai exista al treilea cartuș. „Uraaa!” se înșurubă Țarină cu strigătul în gardian, de îngheță sîngele în brațele gardianului. „Ușa sau te omor, un, doi, trei!” îl apostrofă Țarină cu pistolul îndreptat spre gardian. Gardianul încremeni. Se apropie de ușă, dar întîrzia să o deschidă. Țarină simțea cum îi arde spatele, cum este o țintă descoperită. Înăuntru, pe geam, nu putea intra din cauza gratiilor. I se părea că trecuse o veșnicie. „Traag, deschide, traag!” Ușa se deschise. Gardianul tremura tot, clănțănind ca apucat de friguri. Nu reușise la prima încercare să

tragă zăvorul, așa tremura. Nu-l ascultau mâinile. Noaptea intră în gardian, după ce i s-a despicat țeasta cu o lovitură de pistol.

Decebal lupta tot culcat lângă camera de gardă, la vedere. Nu avusese vreme să se retragă într-un loc mai bun. Trăgea foc după foc, cu precizie și din armele pe care i le dăduse Ilie. Acesta descărcase două pistoale de-a lungul coridoarelor. Din poziția lor se vedea peste tot. Ilie ieșea pe coridor, trăgea și intra iar în camera de gardă, tunând către prizonieri „Nici o mișcare!” Nouă gardieni stăteau cu fața la perete și cu palmele lipite de zid. Zmei până cu câteva minute mai înainte, acum făcură în pantaloni, dar de mișcat nu se mișcau. De la comun apăru pe coridor un grup de întemnițați speriați și dezorientați. „Aici că trag, aici!” urlă Ilie. Câțiva se îndreptară spre camera de gardă, dar cei mai mulți înaintară în celălalt sens, roata, pe coridorul din lățimea pușcării. Țarină tocmai ieșea afară cu pistolul gardianului răpus. Îl văzu pe Ilie care-i făcea semn cu mâna să-i întoarcă. Atât așteptă. Sări în sus, cu genunchii îndoiți, răzând și strigând, cu pistolul întins spre ei. Trase. Toți se întoaseră speriați, alergând buluc spre Ilie, care îi grăbea. Doi-trei intrară iar pe coridorul de la comun, sperii și întorcând înăuntru pe mulți alții, ce ieșeau abia acum, dar cei mai mulți intrară în camera de gardă. În fine Ilie era liber. Cei nouă gardieni fură conduși la comun și închiși. Ilie și Decebal se instalaseră la gemulețele de la camera de gardă, gemulețe ce dădeau spre oraș. Când le deschiseră, strigătele din stradă sfâșiară cu sânge camera de gardă. Jos, în stradă, sfârșitul lumii... O unitate militară călări, aproape trei sute de militari, își croia drum ca prin grâu, cu săbiile. Oamenii, mai mult cu mâinile goale, se împotriveau făcând zid viu în fața cavaleriei. Militarii înaintau cu greu, dar sigur. De câte ori coborau săbiile, de atâtea ori țâșnea sângele. Copitele cailor peste trupurile ce se zbăteau. Călăreții trăgeau de hățuri, loveau caii cu pintenii și secerau vieți. Cavaleria înnota în valuri. Înainta. Poporul ce i se opunea, om lângă om, înghesuiți ca sarmalele în oalele de lut, murea. Rar se ivea câte un spațiu mai măricel, util pentru un atac asupra vreunui călăreț, atac sortit însă repede pieirii. Țarină urcă și el la gemuleț, înnebunit de nerăbdare. Își termină repede cartușele. Trăgea fără să ochească, în cal, în călăreț. Ilie și Decebal ocheau. Se produse o busculadă teribilă în unitatea militară, surprinsă de tirul continuu al celor trei din pușcărie. Caii răniți se zbăteau, se prăbușeau. Unitatea militară se frânse... Vârful coloanei militare, după ce străpunsese mulțimea, ajunse la drum liber, dar, de la geamurile unei clădiri de la colț, a fost întâmpinată de focurile a șapte pistoale și a trei arme cu țevile retezate. Întreaga unitate porni militărește, într-o fugă nebună. Fugeau. Surpriza împușcăturilor din pușcărie și din casa de pe colț a fost năucitoare pentru

cavalerie. E drept că se mai trăsesse și de la alte geamuri, dar în mulțime, cu arme de vânătoare. În mulțime, nu în armată.

Sângele ostașilor s-a atins de sângele celor câteva zeci de morți și răniți civili. Nu se amesteca. Și el, sângele, era viu și revărsându-se, lupta el însuși mai departe. Trupurile tăiate se zbăteau și sângele curgea din plin. Ici și colo clondire cu lapte albeau roșul revărsat din vine. Îl aduseseră țărăncile, cu ele, din piață.

Honvezii, armata Ungariei, se opriseră la treizeci de metri de mulțimea ce se îndrepta spre poliție. Gabor Iștvan ordonase două salve. Au tras în plin. Apoi a ordonat să șarjeze. „Săbiile! Înainte!” Înaintară în galop vertiginos, peste morți și răniți. Nu mult timp după această comandă, apărură Ilie, Decebal și Țarină, la geamurile pușcării. Au făcut tot ce le-a stat în putință. Decebal, de sus, de la gemuleț, văzând ce se întâmplă în stradă, îi strigă lui Ilie „Du-te, du-te!” Ilie nu îl auzi. Aerul vuia. Nu-l auzi nici acum. Dar știa ce avea de făcut. Ieși din camera de gardă. Se repezi spre poartă, unde cei de la comun, ultimii eliberați, ajunseră ca niște scăpați din pușcărie...Se repezeau pe poartă, afară, pe străzi. Ilie se opri. Îi lăsă să fugă. Nu i-ar mai fi ajuns la timp, n-ar fi reușit să-i oprească. Nu mai avea rost. În celule mulți așteptau izbăvirea, majoritatea neștiind ce se întâmplă afară. Ilie intră în camera de gardă și luă cheile de la celulele ocnașilor. Înșfăcă și trei puști și două pistoale și alergă spre celulele ocnașilor, a condamnaților pe viață. „Voi doi la poartă. Nu intră și nu iese nimeni. E război. Îi trimitem pe unguri în țara lor. Voi trei la sentinelele cinci, șapte și nouă.. Tu, tu, tu și tu le faceți rost de arme și cartușe, să aibă cu ce trage. Repede!” În câteva minute pușcăria devenise o fortăreță apărută de o sută de pușcăriași. Treizeci de întemnițați se îndreptară, în trei grupuri, numai cu patru arme, spre garnizoană, de unde cavaleria ieșise la atac, șarjând civilii. Mergeau după armament și muniție. Încercau imposibilul. Să răzbească! Jerfă de sânge! Izbăvirea neamului. Cei din pușcărie, repartizați pe etaje, erau gata de luptă. La subsol descoperiră o ladă pe jumătate plină cu cartușe pentru pușcă, iar în camera ofițerului aproape o sută de cartușe de pistol. Câteva cartușe mai găsiră la centurile sentinelilor. Și întemnițații au început să tragă, dar Ilie reuși să-i oprească. „Trebuie tras doar în plin. De va fi nevoie, nici o grijă, le va ordona să iasă la atac”. Dinspre Someș, de la jandarmerie se auziră focuri de armă. Urmară câteva minute de liniște. În aceste secunde, Ilie revăzu în sine sa ce s-a întâmplat. După ce Decebal îl zmucise de umăr, de la geamul de la stradă, din camera de gardă și alergă să organizeze apărarea pușcării, după ce eliberase vreo douăzeci de ocnași, ajunsese la marea rezervă de la comun, în care a venit Decebal în uniformă de gardian și i-a eliberat pe întemnițați. Cei nouă gardieni prizonieri, pe care îi aduseseră aici, din

camera de gardă, lipseau. Se repezi într-un suflet, spre camera de gardă, instinctiv urmat de alți camarazi, ei în haine de întemnițați, el în hainele de acasă, încă nu fusese condamnat. Gardienii, văzând că au fost lăsați singuri, încercară ușa. Deschisă. Întemnițații nu închiseseră ușa cu cheia... Focurile de armă și strigătele îi mobiliză pe gardieni. Luptele au loc, își ziseră ei și deci ai lor, ofițerul, gradații, armata Ungariei îi așteaptă. Ieșiră. Pe coridoare, nimeni.. Când ajunseră la vedere alergară din răputeri. În dreptul camerei de gardă se ciocniră de un întemnițat, care tocmai ieșise, grăbit, din ea. Se prăbuși sub cizmele lor. Ușa de la camera de gardă se deschise. Decebal, cu spatele la ușă, trăgea pe geam. Se repeziră la el. Îi simți prea târziu. Abia se răsuci de la geam, când îl loviră cu spaima celor care știu că nu au nici o șansă, dacă nu reușesc imediat. Prin mintea lui Decebal strălumină fulgerător un gând: „Mă pot salva.” Tăbărâseră buluc pe el, ceea ce pentru el era o șansă. Decebal, cioban și luptător de elită, se încleștă de arma pe care o avea în mâini. Lovi cu patul armei pe un alt atacant, după care o lepădă și încercă să facă spațiu în jurul său. Îi fu imposibil. Îl presau. Mai încercă o dată. Răcni. Se desprinse la un metru de perete. Își răsuci trupul și seceră cu brațele întepenite, apoi din mișcare lovi cu coatele. Se aplecă, brațele încrucișate în față, să nu-l frângă cu vreo lovitură de picior și se ridică împingând cu toată puterea, în plin, cu umărul. Lovi neiertător cu capul tot ce întâlni în cale. Brațele, în fine, găsiră spațiu și se lungiră ca două măciuci. Devenise o mașină de învins gardieni. Încă doar câteva secunde și se va termina cu ei. O împușcătură. Pământul fugi de sub picioarele lui Decebal și un joc sălbatic de cizme se săltă pe el. Ultimul gardian din grup luase pistolul căzut pe jos de la întemnițatul ce tocmai ieșise afară, când au ajuns lângă camera de gardă. Pe acest gardian frica îl făcu pentru întâia dată în viața lui, un trăgător bun. Privea din ușă ca hipnotizat, la învălmășală. Apăsă automat pe trăgaci, fără să ochească și glonțul a străpuns capul lui Decebal. Și s-a înfipt în zid. Aproape deodată cu împușcătura gardianului, porni și cartușul tras de Ilie în gardian, apoi celelalte trei cartușe trase în plin. Lui Ilie, pornirea cartușelor din pistol, i se părea prea rară. Aruncă pistolul și se repezi în gardieni. Învățase să lupte, în taină, printre trunchiurile copacilor. Termină ceea ce Decebal nu mai avusese vreme. O țeastă crăpată de perete, o șira spinării se dezlipi, o mână se desprinse din umăr și o falcă se mută, smulgându-se din locul ei. Ilie se aplecă peste camaradul său. Cartușul trecuse prin capul fratelui său de cruce. Se ridică imediat și continuă organizarea rezistenței. Cuvintele ieșeau din gura lui ca niște cartușe și oamenii, precum măргеlele înșirate pe ață, ascultau și executau întocmai, încât în câteva minute toți își ocupaseră posturile. Sentinela șapte, acum un

întemnițat, dădu alarma. O companie de cătane cobora spre centru, în pas alergător.

Unchieșul Vasile

Se pârguise toamna și-ngălbeniseră frunzele...Unchieșul Vasile, pe zi ce trecea, era mai ușor...Îl lăsau puterile. Împăcat cu gândul trecerii, aștepta foșnirea, zornăitul amintirilor. „Mă vor pomeni și pe mine măcar dulăii, în dorul lor după moș Vasile, zicea el câteodată. Tânăr fiind, îi fugăream cu pietre. Dacă nu aveam minte! Acum...”Începu să își ia rămas bun de la rudenii și dela cunoscuți. Și-a cerut iertăciune și s-a împăcat cu toată lumea. Vorbi cu Viorica, fata vecinului. „Da ce să fie fata moșului, da ia, se duce moșu și am venit să te văd, cum aș privi într-o oglindă. Să mă văd în oglindă, cu bune și cu rele. Fata moșului, să-ți spun. Când ai fost mică, te-am urzicat, fata moșului.” „Nu știu.” „Erai prea mică.” „N-ai păcat.” „Ba am. Te-am urzicat cu răutate.” „Și ce vrei dumneata acum?” „Să scot răutatea din oglindă, să rămâie curată și eu să mă duc.” Fata rămase pe gânduri. Lumina ochilor i se răsfrânse înăuntru. Ochii ei semănau cu o lampă cu lumina micșorată. Moșu pricepu și ieși din casă tiptil, lăsând-o în pace, poate o da Dumnezeu ca sufletul ei să-și vadă de lumina din chiar sufletul ei. Viorica, abia într-un târziu observase lipsa moșului. Simțea cum o trage sufletul spre bătrân, să îi spună că el, moș Vasile, este un om bun la inimă.

Acasă, la moș Vasile, așteptau patru copii. Îi chemase numai pe ei, să le spună ceva. Așeză înaintea lor câte un blid cu lapte și mămăligă făcută de el și cinară împreună, mai devreme ca de obicei. Ziua abia se împreuna cu seara. Înainte de mâncare le-a zis „Am să vă spun ceva ca la oameni mari. Ce n-am mai spus la alții. Ceva...” Copiii vedeau, în mintea lor, acel ceva, cu totul și cu totul deosebit. Lapte cald, proaspăt, de bivoliță. Luat de la a doua casă. Vecina, în viața ei, nu a muls bivolița, așa de devreme. „Se duce, săracu moșu. Dacă cere el să-i mulga lapte când se culcă găinile, nu-l mai apucă dimineața. Se grăbește.” Moșu mânca fără grabă. Și copiii, dar aceștia cu plăcere mare. „Mai vreți?” Toți făcură din cap, da. Moșu le turnă lapte și cu mâna lui le-a pus mămăligă în blide. Îi râdea sufletul, sărutându-i cu inima, pe creștetul capului. Sorbeau cu lingurile de lemn. Cămașa sufletului le era albă, ca florile de prun. Se bucura moșul. După ce aprinse lumina, ochii copiilor îl căutau. Așteptarea plutea în ochii lor. „Copii, voi știți că am fost bătut rău”. „Știm”, răspunseră în cor, pe șoptite. „Pentru doctor Ioan Rațiu”. „Știm.” Copiii deveniră numai ochi și urechi „Să vă spun ceva ce poate nu știe nimeni, de pe toată Valea Hășdății.” Ochii pruncilor luciră de curiozitate. Avrămuțu lui Ion al lui Scorilo, cu ochii lui nevinovați, profunzi,

umani și tulburători precum a vițelilor de bivoli, îl sorbea din privire pe moș Vasile. Ochii vițelilor sunt cei mai expresivi vițeli din lume. Blânzi și adânci, cu ceva misterios în ei, nedescifrat în întregime încă, poate niciodată. „Am auzit tete Vasile de bătaia de pe vremea lui Ioan Rațiu. Cum s-au luptat voinicii?” „Așa, așa, suflete drag, pe aici mă poartă și pe mine gându, în taină. Atunci lupta nu a mai avut loc. Coloniștii și armata, după ce au trecut pe românii din Turda prin sabie și au început să urce pe Valea Arieșului, au făcut stânga-mprejur și au luat-o iepurește la picior.” Copiii râseră. Moș Vasile continua: „Știau ei ce știau. Atâta ne-au jugulit, de am pus mâna pe arme. În jug, ca vitele, ca pe vremea sclavilor. Îi bătea gândul să ne doboare. Să nu vorbim românește. Să lucrăm pământul pe care stăm, dar să plătim pentru el Ungariei, impozit. Și pentru lemnele din pădure! Lemnele din pădure ar fi fost ale lui Franțisc Iozef, împăratul austriac și Franțisc Iozef le-o dat ungarilor. Așe ziceu ungarilor. Și alte multe necazuri. Noi suntem de ominie și răbdători, da de nu avem încotro, e rău de tot. Atunci nu ni se mai poate sta în cale.” Bătrânul se opri și întoarse vorba, zicându-i lui Avrămuț: „Măăă...tu știi un cântec de-al lui Avram Iancu? Ungaria, nici Ardealului, decum întregii României, n-a fost în stare să-i stea în cale. Austria s-a dat mai la o parte, da la sfârșit nici ea nu a prea vrut să audă de drepturile noastre.” Un glas subțirel depănă tăragănat cântarea despre Avram Iancu. Se legănau codri în lungi ondulări. Ici colo răzbeau buciul, prelung, cu glăsuirea lui de lemn și buciul din corn de vită. Răzbătea setea după cinstea și dreptatea cu care neamul acesta poate sta în fața lui Dumnezeu, fără să-i fie rușine. „Vine Iancu pe cărare/ Tătă Turda tremurare.” Pe aceeași melodie continuă o altă cântare. „Pe drumul Feleacului/ Merg carăle Iancului/ Boii-s cu coarne de țară/ Domn ca Iancu nu-i în țară.”

„Dragii moșului, voi sunteți nepoții lui Avram Iancu.” „Nepoți? Cum? Avram Iancu este neam cu noi?” „Da! Nu v-a spus nimeni?” „Ba da, dar nu ne-a spus cum. A avut frați și surori ce s-au însurat pe Valea Hășdății?” „Bine zici, frați și surori pe Valea Hășdății, el, fratele nostru. La toate întrebările vă voi da răspuns, la aceasta, cum de suntem neamuri, rudeni cu Avram Iancu, o să aflați singuri, răspunsul, mai târziu...O să fiu și eu aproape...” Unul din copilași, Cotiso, parcă râdea mereu când îl vedea pe moșu. Și moșu îi zâmbea mereu. Vedea moșu ceva la copilul acesta, de câte ori îi ieșea în cale. Și se bucura de vedenie. Pruncul vorbi moșului cu o voce șoptită, plină de mustul rugăminții, în timp ce în ochi îi sticlea curiozitatea. „Tete Vasile ai zis că ne spui ceva ce poate nu știe nimeni de pe toată Valea Hășdății.” Copilul nu mai zâmbea. Il țintuia cu privirea pe moș Vasile. După el îl țintuiră cu privirea și ceilalți. Moș Vasile simți clipele și se închină, în ascuns, a mulțumire. „Doamne ai grijă de ei, să rămână în omenia noastră, să

rămână cu Tine, în veci. Ioan Rațiu, iată loc cu verdeață, în grădinile paradisului, în pruncii noștri, se adresa el celui plecat din lumea aceasta. Închinăciune, cu sărutări de mâini.” Îi învălui pe copilași cu fierbintețea lui dragoste. Cu voce aproape șoptită, dar bine auzită de urechile paradisului, grăi: „A fost un român mai în vârstă. El a scris, cu alții, jalba neamului, către Viena și a mers în fruntea a trei sute de români, la împăratul austriac. Și ungurii au vrut să îi omoare, dar nu era cu putință și l-au dat în judecată, să-l lege în lanțuri. Și niște frați de-ai noștri de dincolo de Carpați, din Muntenia, au trecut pe ascuns în Transilvania, să îl ia pe acest român la ei, să-l scape de pușcărie. Românul avea de acum păr alb. Și-i erau picioarele umfalte de necazurile cele multe. Și-l dureau. Și frații ce au trecut pe ascuns munții, să-l scape de jandarmi și temniță, i-au zis: „Vino, te așteaptă un cal alb, cu șea frumoasă și o ceată de ciobani, ce și-au apropiat turmele de oi, de crestele Carpaților și ciobanii la nevoie culcă străjile la pământ. Am venit să te luăm cu noi.” Bătrânul Vasile se opri din povestit. O slăbiciune îi trecu prin tot trupul. Respirația i se micșoră. Așteptă un timp până se obișnuie cu respirația redusă și apoi vorbi cu grijă, ca și cum i-ar fi fost frică să nu-și piardă respirația de tot. „Știți ce le-a răspuns?” „Ce le-a răspuns?” „Iată ce le-a răspuns: Nu. Eu nu plec. Rămân aici. Vreți să creadă românii, că am fugit? Vreți întristare în sufletul lor? Nu! Să-i luați pe cei mai tineri! Ei vor duce pe mai departe gândul meu, gândul lor. Avem același gând, un singur viitor, Unirea, dreptatea. Ei vor lupta pe mai departe pentru Unirea întregului neam românesc. Ei vor împlini visul nostru. Copii, voi ce ați fi făcut?” capetele tuturor s-a mișcat, ridicându-și frunțile. „Noi?” spuseră frunțile lor. „Noi am fi dat foc la pușcărie, să nu aibă unde să-l închidă pe Rațiu și am fi legat fedeleș pe toți nebunii!” O căldură se ridică din sufletul moșului și i se opri în ochi. „Așa, puii moșului, așa, să dați foc la pușcărie și să legați nebunii.” După acest gând le grăi: „Copii, de azi încolo, eu, Vasile Bobâlna, vă primesc în Gărzile Naționale. Pe toată viața!”

La despărțire, după ce ajunseră la ușă, bătrânul îi opri și fiecăruia le zise câteva cuvinte. Unuia, să-i spună mîine lui Sarmizegetuza: „Te așteaptă moșu de cu dimineață”, altuia îi grăi rugăminta să treacă pe la Manole, să vină cu Ana, muierea-sa. Mai chemă pe Ioachim Nistruleț și pe Bumbăcilă Tisa. „Ați înțeles, dragii mei?” „Înțeles,” răspunseră în cor „Bună seara.” „Bună seara.” Bătrânul rămas singur, își aminti că nu a avut vreme să se bărbierească, iar acum simte o slăbiciune în tot corpul și la lumina opaițului, nu se poate bărbieri. Își aminti ceva și zise în sine sa.: „Mă lasă mintea? Ba nu. Nu mă lasă.” Îi veni în minte Decius, sluga, îi pătrunse în corp o putere care îi purta trupul ca pe un fulg. Moș Vasile Bobâlna nu era un om bătrân, ci albit de suferințe, stors de dureri și încercări. „Așa da, e bine! Mulțam

prietene Decius, că ai venit. Mulțam.” Bătrânul ar fi vrut să se roage. Nu mai avu timp. Zise doar „Doamne!”. Se urcă în pat. Privi spre masă și zâmbi mulțumit. Își simți respirația liniștită. Nu-l durea nimic. Adormi. Peste trei zile copiii îl văzură spre cimitir, pe drumul cel din urmă, din lumea aceasta.

Satul a fost cuprins de operațiuni militare. Cei patru copii deveniseră căpitaniii Gărzilor Naționale. Înșiruiți, asaltau grădinile, urlând și atacând pomii cu nuietele, luptându-se cu un inamic imaginar. Luptau, corp la corp, opintindu-se din răspuțeri, strigând a victorie. Femeile și câțiva bătrâni, ce rămăseseră în sat, priveau prin grădini. Așa ceva, atâția copii, fără să-i fi adunat cineva, nu mai văzuseră decât la școală. Oamenilor li se umeziseră ochii privind cetele acestea de luptători-copii. „Luptă și ei pentru o bucățică de pâine, săracii!” Atunci, câțiva oameni în vârstă, își făcură cruce. Nici ei nu văzuseră așa ceva. Luptele din grădină depășeau orice închipuire. Cetele de luptători erau perfect organizate. Nu-i învățase nimeni.

Burebista, bătrânul satului, se cutremură. Cetele de copii defilau? Învinseră! Nu? Înaintează spre locul altor bătălii, cât este de lungă grădina, în pas de marș, în cete aliniate? Semnal de atac? Cetele se regroupau pentru luptă și într-o rânduială perfectă atacă în pas alergător, reținut. Bătrânul a fost străbătut iar de un cutremur. Nu mai reușea să-și strunească zbaterile trupului și lacrimile îi udară obrazii în șiroi. De la o vreme, copiii își adunară cetele în coloană și defilară, dând onorul unuia dintre ei. Bătrânul se liniști. Pe vreme bună stătea pe piatra de lângă rău, stătea cu gândurile sale, privind casele, oamenii și copiii și răspundea la binețe. Genele lui, unse de ani, păreau fulgi de zori, de răsărit de soare. Așa, nemișcat, semăna cu o sculptură. O statuie vie. Ziua aceea și altele, toate zilele. O singură zi de dimineața până seara, o singură zi și tot așa de dimineața până seara, o singură zi. Toate zilele, o zi fără sfârșit. Bătrânul nu se mai măsură cu luni, marți, miercuri... Trăia în afara timpului calendaristic. Tăia într-o zi fără sfârșit. „Ziua, de când îi luminează în lume, în ziua luminilor” zicea el. Trăia, nu-l incomoda timpul. Ceea ce văzuse în grădină se lega tainic de evenimentele ce se petreceau, de încheștările luptelor. Intră iar în timpul istoric, calendaristic. În minte fu inundat de lumină multă, așa cum crengile cu coaja aspră, uscată, sunt încărcate de flori. „Se împlinesc în secolul acesta două mii de ani de existență statală centralizată a neamului nostru. De pe vremea lui Burebista.” Privi mai atent cetele copiilor și își zise. „Înving ai noștri!” Se ridică de pe piatră. Acum semăna, poate și înainte smănase, cu un prun înflorit, cu beteala de lumini din crengi. Mergea în ziua cealaltă, într-o zi fără sfârșit. Înserarea își cobora umbrele în urma lui.

În douăzeci de sate

„N-avem vreme de iubitu, / N-avem vreme de-nsuratu, / N-avem nici de duminicu, / N-avem, n-avem întreg satu.” Bocetul se lovi de pereții casei, ieși pe ușă și oftatul inimii ajunse în târnaț. Olimpia Ștramului. Să tot fi avut cincisprezece ani. I se zbătea pieptul după Finu, flăcăul din satul vecin. Așa o muncea doru de a-i fi drăguță și muiere, de începu să se ofilească biata fată. Și nu avea cui să spună focul inimii ei. Îi era să nu se facă de rușine, să râdă satul de ea. De ar ști că Finu va veni într-o zi să o ceară de soție, nu i-ar mai păsa de ce o să zică lumea, dar așa suferă neștiută de nimeni. „M-am născut fără norocu, / M-am născut fără norocu...” Viorica lui Vasilica Morescului se opri în mijlocul ocolului și privi spre casa Ștramului. Îi veni să zâmbească. „O fată tânără bocește numai la mare necaz, numai la mort. Hei, hei, cine știe ce o roade în sufletul ei?!” Viorica, o femeie la treizeci de ani, cu șolduri rotunde, ademenitoare, cu șorțul nelipsit de la mijloc, porni repede spre odaie. Când să pună piciorul pe prag, luă seama la pruncușorul ei, ce se afla aici, o mlădiță de om de câteva palme, care, se legase cu privirea de ea și când o văzu că trece pe lângă el, își ridică pumnul lângă obrăjori, pus pe plâns. Mamă-sa îl urmărise cu coada ochiului. „Ba nu, dragu mami, nu, să nu plângi, lumină dulce a măicuții.” Copilul aștepta aplecarea măicuței, ca în fața unui episcop...Să-l ridice măicuța în brațe și el să-și petreacă mânuțele pe după gâtul ei. Și să râdă. Să fie el acolo sus, la pietul mamei, ca în icoane. Mămica se închină numai puțin și-i zise:” Să jucăm, dragul mami.” Copilul nu pricepu decât că nu va fi ridicat în brațe. Obrăjorii i se mișcară a plâns, pătrunși de părere de rău. Viorica începu să zică o hore românească „La, la , la...” Își legănă umerii și picioarele ei urmară ritmul, într-o parte și alta a copilului. Își legăna capul cu tandrețe. Pruncul fu străbătut de zâmbet și mișcare. Mânuțele lui i se mișcau pe lângă corp. Mama înflori într-un râs deplin. Gura i se albi, creangă de prun înflorit. Viorica juca în continuare. Își lovi piciorul așa cum joacă feciorii, în ponturi. Mâna copilului făcu o mișcare mai pronunțată. Mama îi întinse brațele și perechea începu jocul. Mama câțiva pași la stânga, băiatul la dreapta, apoi mama la dreapta și băiatul la stânga. Gura mami, ceteră cu strune. Jucăușii se învărtiră o jumătate de roată. Cetera zicea din ce în ce mai aprinsă. Mlădița de lumină își mișca mânuțele și piciorușele, iar cetera se bucura și zicea...Urmă un ritm specific, semn că hora se încheia. Nu și cântecul. Mama cânta și cântecul umplea curtea, trecu gardu la vecini. Apoi intră în casă și îngenunche pentru bărbatul ei și pentru lacrimile văduvelor și pentru toți cei plecați la luptă. Ieși afară din casă și o auzi pe Olimpia, ce cânta acum Horea desfăcatului. Răsai lună, răsai sus / Să văd badea unde-i dus / Răsai lună, răsai dragă / Răsai lună prin livadă / Să culeg pelin și iarbă / Să-l

dau badii să-l aleagă / De s-o dus la hei frumoasă / Răσαι lună luminoasă /
De s-o dus la hei urâtă / Răσαι lună mohorâtă. / Bădiță drăguța ta / Umblă
după dumneta / Amândouă cu mă-sa / Să te poată înșela.

La cotiura văii satului, de la casa de lângă mărul dulce, acum înnegrit și golaș. ca o aripă de cioară, din șură, clopoței țângăliră, urmați apoi de cingateuă și de clopote, să se știe ce minui sunt în șură, cai și oi. Se adunară la Iuliu, trei fetițe și doi băieți și acesta le-a adusa cureaua cu cingateuăle cailor. Cai nu mai aveau. Băieții luară doi clopoței și vreo trei clopote de oi. Oile scăzuseră la număr și turmele satului nu s-au mai văzut pe dealuri. Calul necheza, oile behăiau, tălpile desculțe scăpărau pământul. Se opriră din fugă și tăcură, scuturând însă cu înverșunare clopoței și tălăngile. Gavrilă al Benții opri cailor și oile și porni nunta. Iuliu o avea de drăguță pe Ileana. Nuntașii, perechi, îi conduceau pe miri. Înainte de pornirea alaiului, mirii se sărutară. „Am vânat o căprioară.” „Oară” țipără toți nuntașii. „Și o duc de subțioară.” „Oară.” „Învărtita pe sub mână.” „Mână!” Perechile învărtiră fetele pe sub mână, ca la horă, deodată și frumos, elegant. De i-ar fi văzut oamenii mari, s-ar fi crucit și s-ar fi bucurat la vederea alaiului. „Măi flăcăi, ia să jucăm, / Cizmele să le-ncălțăm!” Fetele în pas de horă, mergeau doi pași înainte și unul înapoi, iar feciorii jucau în ponturi, lovindu-și din când în când fluierile picioarelor și călcăiele, sărind în sus. Jocul miresei îl începu perechea mirilor. Jocul se porni de-a binelea. Perechile se învărteau acum în evantai. Un semicerc de lumină.

Câinele, cu botul pe labe, la o oarecare distanță, cu gura deschisă și vârful limbii uitat afară, privea spre copii, de parcă nu mai văzuse până a cum o horă. Un pui, cocoș, se opinti să-și arate lumii creasta și aruncă peste șură un cucurigu.

În ocolul lui Ila, o bătrânică bombănea un copil ce plecase de acasă pe furiș. Peste drum de Ila, pe femeia lui bătrânu Ghiorghioi, o apucase horitu. Bătrânică bombăni și pentru horit. „Auz-o cum zice, femeie bătrână, da zice nu glumă!” Nu își găta bine vorba când se trezi ea însăși cântând, șoptit, în decântare domoală, de femeie bătrână, de babă.

Prin sat se auzeau cântările, împletindu-se între ele. Hori de dor, hori de lucru și zicăături. Un moș își zise singur două zicăături și își răsuci picioarele a joc. Se trezi din toropeala vârstei. Trupul i se dezmoțî. Moșul asurzise de vreo zece ani, decând a fost pălit cu un par în cap. Își aduse palmele după urechi și ascultă: „N-aud, n-aud.” Toate femeile tinere cântau. Ici și colo și câte-o babă își îndulcea inima, ca în tinerețe, cu o vorbă de horit. Cele mai multe din bătrâne se rugau fără încetare. Rugăciune și cântec.

Parcă a fost un incendiu...Cântau femeile din peste douăzeci de sate, de pe Valea Hășdății, de la Cheile Turzii pînă la Luna de Sus. Cântau și în Valea

Ierii. Și în orășelul Iara. Cânta un popor multimilenar, popor cu sufletul viguros. Și bine făcea! Cânta fără să se fi gândit înainte, să cânte. Cânta pentru că îi plăcea să cânte. Și cânta. Nu renunța la cântec, cum nu se renunța la aer.

Olimpia Ștramului nu mai bocea demult. Horea și lucra cu plăcere. „Ceteră îi gura me...”

Înspre capul satului de din sus, Nastasia se ridică de la icoană. Din vecini, de peste tot, se auzeau cântări. Femeile își lucrau lucrul lor mai departe, horind. Nastasiei îi veni greu să treacă de la icoană, de la rugăciune, la cântec. I se făcuse rușine de Dumnezeu și se rugă iar. Se rugă ce se rugă și-și zise iar că nu-i păcat omului să cânte. Și hori, lucrându-și lucrul, plângând, o hore de jale adâncă și după hore, se rugă lucrându-și lucrul, lăcrimând, că amară viață mai duce.

Vâlvătaia horelor, hore de tot felul, de alean, de joc și hori de dragoste și de lucru, horile, bucuria sfântă a vieții.

Oamenii cântau lucrându-și lucrul lor. Și cântecele lucrau în suflete, ogorul vieții. Și cântecele nu loveau în nimeni și nu erau de vină dacă se aflau pe fața pământului coloniști, care nu puteau dormi din cauza lor, coloniști care, auzindu-le, se sufocau, din lipsă de aer, din cauza mâniei ce le fierbea în vine.

Dacă ar fi întrebat-o cineva pe Olimpia Ștramului vorbele de la bocetu „N-avem vreme de iubitu”, nu le-ar fi știut. Nu le învățase anume de la cineva. Le-a zis singură, cum i-au venit cuvintele în gură. Le ziseseră, altădată, mamele, când au fost și ele fete. Durerea striga cu zbaterile ei multe, ca sub înjunghietura de cuțit.

În afara zidurilor pușcăriei și la jandarmerie

Compania de cătane continua să coboare strada înspre centru, în pas alergător. Ilie ordonă celor zece oameni de rezervă, de lângă el, să urce la etaj, în celulele de la colț. Din cincisprezece oameni, de la poartă, opri pe loc trei, iar celorlalți le ordonă să treacă strada, să treacă prin gangul de peste drum, în clădirile vecine și să tragă în flancul coloanei, când vor auzi salvele din pușcărie. „Executarea!” Se deplasară ca argintul viu. Ilie se îndreptă spre celulele de pe colț. Aruncă o vorbă spre un grup de la parter, de sub camera de gardă: „La poartă, toți, apărați-o!” Primul pluton al companiei se apropiase până la cincizeci de metri de pușcărie. După cum veneau, nu exista nici o îndoială, nu știau ce se întâmplase în pușcărie. Două plutoane se îndreptau spre centru, pentru a salva cavaleria, iar unul spre prefectură.

Ultimul pluton o luase pe o stradă laterală. Ilie se înfurie, dar nu zise „Afurisiților!”, să nu piardă timp, ci „Ochiți, foc!”. Cele zece arme se descărcară în plin. Deschiseră focul și sentinelele de la posturile cinci, șase, șapte și nouă.. La postul zece nu se urcase nimeni. Cătanele, surprinse, ridicară brațele spre cer, scăpând armele din mâini. A doua salvă. Al doilea pluton se răsfire în două, jumătate intră, de frică, într-un gang, iar cealaltă jumătate, probabil la comanda unui gradat, înaintă în pas alergător, câte unul, pe lângă clădirile de pe partea stângă a străzii, încât cei din pușcărie nu îi mai vedeau. Apărură, la vedere de după colțul străzii, în frunte cu gradatul. Primii căzură, ceilalți se întoarseră și intrară buluc în gangul din bloc. Acolo îi întâmpină o nouă salvă. Grupa celor doisprezece.

Luptătorii din pușcărie căutau cu urechea vuietul orașului. A dispărut? Nu? Focuri de arme în spate, spre prefectură? „Soldații se întorc în cazărmi, strigară câțiva românași din pușcărie.” „Nu trage nimeni nici un cartuș”, ordonă Ilie. Cuvintele au fost transmise din om în om în toată pușcăria. Îl ascultară, deși nu înțelegeau de ce să nu tragă. Ilie nu voia să risipească ultimele cartușe. Știa exact situația muniției. Mai aveau patru-cinci cartușe de fiecare luptător, la cele cincisprezece arme Z. B. Pistoalele, douăzeci. Cătanele, jumătate din cel de al doilea pluton, se întoarseră în unitate, prin spatele clădirilor, iar cei care scăpară nerăniți, sau de sub focul celor patru arme și două pistoale ale celor cincisprezece, alergau pe stradă în sus, fără arme, ca urmăriți de dracu și se năpustiră înauntru, pe poarta unității. Dintre Gărzile Naționale formate de pușcăriași, nici un rănit. Ilie tresări ca apucat și urlă o comandă „Cinci luptători, unu santinelă, ceilalți patru la geamuri, cu câte zece cartușe fiecare. Trezeci, înarmați, încolonarea!” În grupul celor treizeci se aflau și cei doisprezece. „Atacă unitatea militară, cazărmile, îl îndemnă un gând. Nici prin cap nu a trecut nimănui că suntem atât de bine organizați, de puternici. De aceea a ieșit și cavaleria și infanteria din cazarmă, crezând că are în față doar poporul cu mâinile goale. Lovește clădirile infanteriei, acum, altfel va fi jale. De aici încolo vor lupa militărește, nu vor mai face greșeli. Cavaleria care a măcelărit poporul, nu s-a întors în cazarmă, sau s-au întors, nu știm, dar tunurile sunt ale ei. Învingem!” Ultimul cuvânt, rostit cu voce tare, „Învingem”, intră în sufletul lor ca un cartuș. „După mine!” Ieșiră în pas alergător, traversară strada și dispărură sub un gang. „Bum, bum, bum” grohăiră tunurile cavaleriei. Proiectilele căzură în apropiere, unul în fața pușcăriei. Luptătorul de la poartă se prăbuși, pasăre împușcată. O schijă de proiectil i se înfipse adânc în piept și alta îi lovi capul. Alte două proiectile explodară tot în fața pușcăriei. Uniforme militare ungurești, în salturi, de o parte și de alta a străzii, înaintau spre centru. Nici sentinela de sus nu mai trăia. Picuri calzi de

sânge se preligeau pe acoperiș. Cei cinci luptători de la celulele din colțul pușcării, nu vedeau bine strada, pe care înaintau ostașii inamici. Ungurii se apropiaseră și după un schimb de focuri intrară în pușcărie. Tunurile de la infanterie intrară în funcțiune. Geamurile clădirilor se sparseră. Oamenii, localnici, care nu luptau, femei și copii mai ales, coborâseră în pivnițe. Blestematele de proiectile, păsări fără ochi, se-nfipseră în pământ și își împrăștiară penele într-un grup de români, care tocmai se îndreptau, în pas alergător, cu scaune, cu mese, saci de nisip și tot ce găsiră, o căruță, două trăsuri, pentru a face o baricadă. Praf și pulbere mai rămase din ei.

Scânteia în urma căreia a început să curgă sângele, a pornit de la un incident petrecut într-o piață, aceea de lângă târg. Un grup de unguri a tăiat cu cuțitele un român. Jandarmii însă arestaseră pe românii ce încercau să le explice despre ce este vorba. Încadrarea românilor, cu baionete, declanșă urgia. Aici, în acest incident a fost picătura ce a dus la revărsare...Femei și țărani din piață, fără să mai țină seama de urmări, fără să mai tacă, fără să mai privească tăcuți și cu umerii plecați spre pământ, se repeziră la jandarmi, îi dezarmară și porniră cu ei spre Jandarmerie. În câteva minute jandarmii au fost înconjurați de aproximativ o sută de țărănci și țărani. De unde au apărut și alții, nimeni nu a putut spune, că se făcuseră mulți. Cine i-a anunțat pe muncitorii din fabrici, iar nu se știe. Aceștia lăsară lucrul și ieșiră pe stradă. În fruntea coloanei mergeau țărăncile cu clondirile cu lapte și țărani, cu căciulile date pe ceafă și cu frunțile ridicate. În urma lor muncitorii. În acești oameni a ordonat colonelul Gabor Iștvan două salve în plin și o șarjă de cavalerie pe toată lungimea străzii. În afară de câteva clondire de lapte și câteva topoare, ale tăietorilor de lemne și ale țăranilor ce veniseră cu căruțele la Cluj, poporul era neînarmat. Ducea la Jandarmerie niște jandarmi necinstiți, atât.

Apariția demonstranților coincise cu răscoala de la pușcărie. Mișcarea mulțimii alertă grupurile mici ale Gărzilor Naționale, de câte doi-trei luptători, inclusiv pe șapte români din Gărzile Naționale, care trebuiau să atace Jandarmeria, înarmați numai cu pistoale și cuțite. Cei șapte tocmai băuseră câte un deț de țuică, dintr-o sticlă pe care o aveau la ei. O patrulă de patru jandarmi trecea prin fața jandarmeriei, într-o patrulare obișnuită. Fără să bănuiască nimic de cele ce vor urma în oraș. Patrula îi incomodă pe cei șapte. Se auziră împușcături. Salvele ordonate de Gabor Iștvan. Cei șapte se înțeleseseră dintr-o privire. Împlântară cuțitele în jandarmi și le luară armele. Cu baionetele înainte, se repeziră spre Jandarmerie. Ce s-a întâmplat, este indescruiabil. Surpiza a fost absolută. Doisprezece țărani și patru orășeni au fost găsiți, atârând, având sare deasupra mâinilor, într-o creștătură de două degete. Picioarele desculțe, pe lespezi reci, udate din când în când cu

apă. Sufereau de treizeci și șase de ore în poziția aceasta. Orașenii, trei din Cluj și unul din Turda, țăranii din satele județului Cluj, Turda și Câmpeni. Toți se făceau vinovați față de patria lor, Ungaria, deoarece lămuriau oamenii să nu învețe ungurește, ci să păstreze limba lor românească, limbă ce se vorbea pe aceste meleaguri, încă dinainte de apariția maghiarilor în istorie, înainte de apariția lor în Europa. De la diavolul de Ioan Rațiu, cum îi ziceau ungurii, aflară țăranii de numele de Raț. Ungurii i-au schimbat numele românesc și i-au zis Raț, iar le, Ioan, după ce a crescut mare, s-a iscălit Rațiu, adăugându-și terminația latină. Acest Ioan Rațiu a rostit cuvintele „Existența unui popor nu se discută, ci se afirmă”, cuvinte inspirate din viața de zi cu zi a țăranilor. „Viața unui neam se apără. Nu-i de târguit!” ziceau ei. „Suntem români și ținem legea și glia românească.” „Lege și glie românească în Ungaria?” Să fie legați și să fie striviți de durere și de reumatism. Să li se bage reumatismul în oase. Apoi, după ce vor fi veștejiți, ca frunzele toamnei, li se va da drumul. „Care este țara ta, român puturos?” „România!” „Na, România!”. Și un jandarm îl lovea cu bastonul de cauciuc în creștetul capului. „Dar a ta, mă?” „Basarabia!” „Na, Basarabie!” „Dar a ta, mă?” „Bucovina!” Jap! „Dar a ta, mă?” „Transilvania!” Jap, jap, jap! Cu bastonul peste cap și peste gură. Banatul? Na. Banat! Bihorul? Na, Bihor! Maramureșul? Na, Maramureș! Oașul? Na, Oaș! Sângele le țâșnea ca dintr-o fântână arteziană. „Ștefan cel Mare, Mihai Viteazu au murit!” „Nu au nădit!” răspunse un român. Jap, jap, jap, căzură loviturile peste el. „Avram Iancu...” „N-a murit!” răspunse ultimul dintre cei patru sprezece români, care urma să primească porția de bătaie pentru acea zi. În clipa lovirii lui, cei șapte pătrunseseră în clădirea jandarmeriei, semănând moarte printre jandarmi.

Cavaleriștii, câți scăpaseră după împușcarea și șarjarea coloanei de demonstranți, struniră caii și porniră la stânga, pe Bulevardul Jandarmeriei. Încetini ră galopul cailor tocmai în fața jandarmeriei, unde din cauza siguranței sporite pe care o oferea Jandarmerie, voiau să aștepte adunarea tuturor cavaleriștilor. Unul singur din cei șapte români care atacaseră Jandarmeria, lupta de la poarta Jandarmeriei, trăgând în interiorul curții, în orice uniformă de jandarm. Își făcuse rost de o armă de la jandarmii ce fuseseră surprinși la poartă. Când cavaleria încetini lângă Jandarmerie, acest oștean al Gărzilor Naționale o înfruntă cu un foc de armă tras în plin și cu ulimele două cartușe din pistol. Pintenii se înfipseră dureros. Un cal rănit și doi militari împușcați, în prăbușirea lor, provocară o busculadă. Caii se dezlănțuiră. Știa drumul și nu s-au mai oprit până în perimetrul unității de cavalerie. Aici, la cavalerie, cei rămași pe loc, luptau din răspuțeri, ca niște adevărați soldați de elită. Gărzile Naționale intraseră în oraș prin est. Gradații lui Gabor Istvan, surprinși de evenimente în perimetrul unității,

ordonaseră ocuparea pușcării, distrugerea rezistenței din mijlocul orașului și, în același timp, răspundeau cu foc violent, înspre estul orașului. Colonelul abia acum, după ce primi raportul, își simți iar gradul de ofițer pe umeri. Și, în sinea lui, îi fu rușine. Și rușinea îi dădu energia necesară pentru acțiune. Expedie un raport către Budapesta. „În Cluj, Ungaria este stăpână pe situație. Răsculații români nu au făcut față luptelor.” Chiar după ce dictă telegrafistului mesajul pentru Budapesta, se concentrează asupra împușcăturilor trase asupra cavaleriei, din clădirea Jandarmeriei.

Spre strada ce dădea în piața din jurul bisericii din centru, biserică ce își ținea turnul cu cruce în slava cerului, două grupe de ostași unguri înaintau în salturi, acoperindu-și pe rând înaintarea. Două mitraliere își lungeau gâtul până în centru, unde străpungeau cu moarte. Piața a fost cucerită în câteva minute.

Ilie intuise exact ce va urma. Armata va lupta în continuare fără greș, după toate regulile războiului.

Gabor Iștvan nu avu vreme să ia o hotărâre, deoarece zbârni telefonul. Apelul telefonic primit de colonelul Gabor Iștvan era de la Infanterie. „Suntem atacați. Nu mai putem rezista. Ajutor. Ferez Pișta.” Colonelul îi răspunse strigând „Dă-mi legătura cu comandantul!” „Mort!”

Comandantul pușcăriilor se afla întâmplător, într-o scurtă vizită prietenească, la comandantul infanteriei, când izbucniră luptele.

Colonelul auzind cuvântul „mort”, ordonă „Rezistați!” și lăsă receptorul în furcă. La celălalt capăt al firului, Ferez Pișta mai striga „Ajutor, veniți, atacați, nu rezistăm, domnule colonel, apoi alergă spre culoarul subsolului, spre care se îndreptau, la ordinul său, doi sergenți cu două plutoane. Pivnițele orașului, mari, lungi, uriașe, adevărate galerii subterane. Numai ofițerii și bogătașii, oficialitățile de tot soiul și unele slugi știau. Nu pentru că cineva ar fi gândit vreodată la alternativa de a se refugia în ele, din calea românilor, ci pentru că acolo jos dormitau butoaiele cu vin și se petreceau grozăvenii nevăzute de soare. Pământul fără semne deasupra, fără cruci, nu vorbește.

Colonelul ordonă să se închidă ieșirile din oraș, înspre vest. Rămase uimit de telefonul de la Unitatea de infanterie. Nu își pierdu însă firea, dar peste câteva clipe îngălbeni și apoi se făcu pământiu, de parcă viața ar fi fugit din trupul lui. Telegrafistul îi întinse o depeșă de la Budapesta. „Către Unitatea specială de intervenții. Gabor Iștvan personal. Ungaria se prăbușește. Bolșevici ocupă Budapesta și împrejurimile. Unitatea specială să părăsească Ardealul și să vină la Budapesta pentru salvarea Ungariei. Același ordin și pentru regimentul de la Arad. Celelalte trupe ale Ungariei rămân pe loc pentru asigurarea liniștii în Transilvania. Urgent! Ministrul de război...” Nu

mai citi numele. Își aminti de Budapesta și de vorbele „teritoriile de peste Tisa.” Mâna colonelului tremura. Simți cum se naște în el o minune. Napoleon Bonaparte, în uniforma lui în pantaloni albi și manta albastră. Cu câteva mii de ostași și cu ungurii civili întâlniți în cale, îi va reda Ungariei, strălucirea!

În această vreme, Ilie ajunsese cu greu în fața Infanteriei, înaintând printre case, prin curțile interioare. Cu el mai erau cincisprezece ostași români eliberați din pușcărie. Ceilalți dispăruseră sub dărâmurile provocate de un proiectil rătăcit, blestemat. Nu avea oameni pentru a lua prin asalt unitatea militară. O astfel de ispravă se poate realiza și cu cincisprezece luptători, dar bine instruiți, luând inamicul prin surprindere...Cei cincisprezece nu își reveniseră din șocul pierderii camarazilor. Așteptară de după geamuri un moment prielnic pentru atac. Fiecare își primi direcția de tragere. După prima salvă urmau să fugă într-o altă clădire, vecină, pentru a nu se expune focului inamic. La salva aceasta dădu Ferenz Pișta telefon colonelului. Comandantul pușcăriilor aflase de cele întâmplare la pușcărie. În sufletul lui pâlpâia bucuria că nu a fost acolo. După sosirea celor două plutoane cu care urma să coboare în galerii, la subteran, lui Ferenz Pișta i se făcu rușine, dar, totodată simți spaima cum îi intră în vine. „Tot mai bine e sus, decât pe dedesupt, ca șobolanii, prin întuneric.” Nu putea suferi întunericul. „Numai pușcăriașii și șobolanii trăiesc în întuneric.” Își aminti că este ofițer. Comandă, cu energie, întoarcerea celor două plutoane. Ajunși din nou la suprafață, gradații încremeniră în poziție de drepti în fața lui. Minte lui Ferenz Pișta începu să funcționeze perfect. I se limpezi ca o apă de izvor. Comenzile deveniră clare. În perimetrul cazărmilor se simți prezența unui ofițer comandant. A ordonat să se tragă cu Z.B.-urile asupra clădirii din față. Și cu tunul. Proiectilul a lovit în plin, dar clădirea era pustie. N-a găsit pe nimeni în ea. Oamenii lui Ilie, după prima salvă, se deplasaseră în altă clădire.

Gărzile Naționale intraseră în oraș și din partea opusă, de sus, de pe dealul Feleacului. Țăranii veneau pe drumul Feleacului, așa cum se vine la Cluj în mod obișnuit, fără să dea de bănuț. Punctul de control avu vreme să comunice colonelului că sunt atacați și apoi ostașii unguri fugiră.

Colonelul, din ordinul primit de la Budapesta, a înțeles situația Budapestei. Situație disperată. Se dădeau lupte grele. Trebuia să ajungă urgent, pentru a o ajuta. Budapesta însă nu știa de izbucnirea incendiului din Ardeal. Pregări pentru marș șaptezeci și cinci la sută din efectivul de care dispunea, cu tot armamentul și muniția, inclusiv cinci tunuri. Pentru a nu produce panică, nu luă și bucătăria de campanie. Porniră. Înainte de a traversa centrul orașului, chemă un ofițer și îi ordonă să continue drumul, pînă la un punct de

întâlnire. Colonelul luă cu el doar un pluton de cavaleriști și se avântă spre Infanterie. Din nou simți cum învia Napoleon. E drept că inima începu să-ți ticăie de frică.

Ferez Pișta, devenit din comandant al pușcăriilor, comandant al Infanteriei, ordonase controlarea, rând pe rând a clădirilor din jurul Infanteriei. Auzise galopul cailor și primi curaj. Când colonelul descălecă îi raportă, dar a fost întrerupt printr-un ordin: „În zece minute încărcarea muniției în căruțe. Pregătirea unei companii de infanteriști pentru marș!” Ferez Pișta reacționează ca un titirez, șuierând comenzi exacte. Colonelul reținu repeziciunea pronunțării comenzilor, precizia, ca niște rafale de mitralieră. Soldații alergară cu lăzile de muniții la căruțe. Cei de la tunuri înhămară caii. Ordinul a fost îndeplinit în treisprezece minute. Colonelul ordonă unui ofițer de la Unitatea specială de intervenții să preia comanda celorlalte două companii de infanteriști și să restabilească liniștea și ordinea în oraș. Totodată, îl numi și comandant militar al orașului pe cât timp va lipsi el, colonelul. Ofițerul, când i se aminti că a sosit timpul să se afirme, își umflă pieptul. Noul comandant avea o baterie de tunuri, oamnei și muniție destulă. Să apere orașul de răsculați. Să împuște pe oricine se apropie de unitate. Până mâine dimineață să fie ordine! Până atunci, el, colonelul Gabor Iștvan, cu unitatea sa și cu infanteriștii va curăți toate satele din jurul Clujului de răsculați și va face o incursiune în adâncime, pentru a opri orice tentativă de reorganizare a răsculaților în altă parte. „Înțeles?” „Am înțeles!” Colonelul ordonă personal unei grupe de zece soldați să se urce imediat în turnul bisericii din apropiere, cu o ladă de cartușe și să tragă fără încetare până termină cartușele, sau plesnesc țevile. Prin acest ordin colonelul își asigură drumul retragerii, prin Cluj.

Napoleon Bonaparte își ținea firea, strunind calul. Cavaleriștii, garda sa, nu trebuiau să se îndepărteze prea mult de infanteria ce îl însoțea. În trapul cailor, în uruitul roților tunurilor și căruțelor și în alergarea cadentată a infanteriștilor, ajunse la coloana de cavalerie care îl aștepta. Porniră pe direcția numai de Gabor Iștvan știută, până într-un sat, în care va poposi, până va veni din urmă și infanteria.

Ilie pătrunsese cu ortacii săi într-o casă locuită de o familie de unguri. Pe bărbat l-au surprins în cameră. Femeia și copilul coborâseră în pivniță. Îl legară fedeleș și-l bătură prietenește pe umăr, să stea liniștit, că nu i se întâmplă nimic. Ungurul înțelese și respiră ușurat. Câțiva, printre care și Ilie, se urcară în pod. De aici văzură plutonul de cavalerie. Nu mai aveau timp de deplasare în altă clădire. Ar fi fost văzuți. Se pregătiră de luptă. Ilie se abținu să ordone foc în cavaleriști și peste câteva minute îi păru bine. I se oferea prilejul de a pune mâna pe câteva lăzi de cartușe, pe tunuri și proiectile. Ca

să poată trage fără încetare, ca și viperele de sus, din turnul bisericii. Se hotărî să ocupe clădirile infanteriei. Când coloana militară s-a îndepărtat la o sută de metri, începură atacarea clădirilor infanteriei. Șapte, cei mai bine înarmați, reușiră să urce cu ușurință în turnul bisericii, de unde, cei zece militari trăgeau de mama focului. Trăgeau aiurea, ca niște nebuni, în străzi, în copaci, în țiglele clădirilor, în geamuri. Aveau figurile tâmpite de plăcerea de a trage la ordin, până se înroșesc și plesnec țevile. Când mitraliera și armele din turnul bisericii aruncară plumbii înroșiți spre perimetrul infanteriei, Ilie înțelese că victoria este de partea lui, dar numai în măsura în care va avea răbdare. Soldații cădeau ca niște păsări săgetate în aripi. Își pierduseră firea și nu mai ascultau de nici un ordin. Garnizoana semăna cu un spital de nebuni și de răniți, atacat. La cazarma numărul patru se instalase însă disculpina, de la bun început. Militarii, fără nici un ordin, unii răsfirați în jurul clădirii, la pământ, alții la geamuri, îndreptară armele spre turn și traseră din zeci de arme. Din turn nu mai porni nici un cartuș. Se făcu liniște și liniștea aceasta duru. Ilie abia acum ordonă celor opt camarazi, foc spre cazarma numărul patru. Focul deși nu era de mare intensitate îi incomodă pe infanteriști și readuse groaza cu care au intrat în unitate, scăpații de la întâmpinarea cu foc, de la pușcărie. Din turn mitraliera începu să latre din nou. Un isteț ordonă celor din turn să nu mai tragă deloc, ca și cum ar fi fost uciși. Lătratul mitralierei și focul celor opt își avu efectul scontat. Șansele lui Ilie erau pe sfârșite. Nu mai avea cartușe. Trebuia întreprinsă o acțiune rapidă. Deslegă pe ungur și-l trimise în pivniță, lângă nevastă-sa și lângă copil, apoi se mutară într-o altă clădire. Din turnul bisericii nu se mai trăgea. În această acalmie, izbucniră rafale de arme și mitraliere.

Foc intens. Ilie știa de ce. Membrii Gărzilor Naționale intraseră în oraș. Militarii unității speciale de intervenții, rămași pe loc, rezistau.

În Făgetul Clujului

Gavrilă Hășdățeanul avea o mie de oameni, una sută cincizeci de cai, trei sute de arme, șaptezeci și cinci de pistoale, cinci aruncătoare de mină, cincisprezece grenade, una sută coase și furci, cincisprezece îmblăcii, restul, cuțite. Primul lucru pe care l-a făcut a fost organizarea patrulelor, răsfirate până lângă răsuflarea orașului. Așa află de coloana de cavalerie, în marș, spre tabăra hășdățenilor.

Gabor Iștvan dăduse ordine precise infanteriștilor, să ia toate căruțele întâlinte în cale, să se urce în ele și să se grăbească. Chiar după plecarea colonelului din oraș, secția secretă a poliției ungare din Cluj află de mișcările dinspre munți, dar era prea târziu. Gabor Iștvan avea de gând să

facă primul popas într-un sat de pe Valea Hășdății. Prin satul acela a umblat voivodul Gelu, ucisul în lupta de acum o mie de ani, de către unguri. Unii spun că mai umblă și azi pe Valea Hășdății. Colonelul Gabor Iștvan, până în acel sat, însuși va avea grijă, să găsească și alte căruțe, pentru infanterie, încât să facă drumul în continuare, deodată. Pândarii Gărzilor Naționale se întorceau în fuga mare spre tabăra hășdătenilor. Întâlniseră în cale cavaleria ungurească. Iuliana lui Flaviu, intrase cu pândarii în tabăra hășdătenilor.

„Mama voastră! Zise Gavrilă în gând, ați câștigat bătălia cu ai noștri la Cluj și acum vreți să ne sugrumați și pe noi hășdătenii!” Nu mai avu timp decât de acțiune.

Aruncătoarele de mină, focurile de armă și de pistoale îi surprinse pe cavaleriști. Ferez Pișta, comandantul pușcăriilor din Cluj, izbucni în strigăt, arătând în toate direcțiile spre români „Romanii, romanii, legiunile!” Colonelul Gabor Iștvan îl auzi și regretă faptul că Ferez Pișta nu a fost destituit din funcție și arestat înainte de a se face cercetările în legătură cu ideile sale despre daci și romani. Își desprinsese cu repeziciune și furie gândul de la Ferez Pișta. Fălcile îi clămpăniră: „Ambuscadă!” Cai și călăreți prăbușiți. „Înainte!” ordonă colonelul. Dar după focul neașteptat, urmă a doua surpriză. O companie de luptători ai Gărzilor Naționale. Își dezbrăcaseră hainele și în cămășile albe, de in, sau de cânepă, la brâu având câte un cuțit sau cosor, unii și câte un pistol, se repeziră ca niște năluci asupra cătanelor colonelului Gabor Iștvan, într-o luptă corp la corp, jos, sau sus pe caii ungurilor, alături de călăreți, sau în zbor peste cai. Năucitor, fulgerător, cu tăieturi cumplite. Ferez Pișta izbucni iar în urlet: „Dacii, dacii, dacii!” Întâmplare făcuse să fie și de data aceasta lângă Gabor Iștvan. Fălcile colonelului, galben la față precum ceara, clănțăniră. Îndreptă pistolul spre Feranz Pișta și slobozi câteva cartușe în pieptul acestuia. Sângele țâșni, zbătându-se să scape din strânsoarea coastelor și a uniformei.

Coloana de infanteriști care trebuia să se întâlnească pe Valea Hășdății cu Gabor Iștvan, a fost întâmpinată de ofițerii armatei române, însoțiți de o formație de luptă formată din moși. S-au predat. Împreună cu toți cavaleriștii supraviețuitori, s-au întors la Cluj, unde românii preluaseră controlul asupra întregului oraș.

Iuliana intră cu un cal, în văgăună. Aici, cu o zi înainte, fuseseră legați trei reprezentanți ai stăpânirii. Mai trăia numai pretorul. Pe el îl căuta.

În țințirul satului, a doua zi, pretorul a fost găsit pe mormântul lui Flaviu, pe spate, cu capul răzimat de cruce. Între picioare era despicat de o lovitură de topor.

În zorii zile de 3 decembrie 1918, colonelul Gabor Iștvan, desfigurat la față, de disperare, însoțit de o escortă puternică, a fost expediat în Muntele

Negurei. Îi primi un pădurar, pe nume Decius. Când pădurarul l-a privit, colonelul a avut o criză violentă. Dureri cumplite. Încârceieri la stomac. Îl încovrigară. Fălciile i se încleștară. După câteva momente criza i se domoli, dar cei trei țărani care intraseră cu el în casă au trebuit să-l scoată afară, deoarece colonelul făcuse pe el. L-au condus până la granița cu Ungaria. Gabor Iștvan a trăit încă mulți ani. Le spunea că s-a întâlnit cu Regele Dacilor. Au încercat să-i explice că nu există nici un rege al dacilor. Gabor Iștvan îi privea ironic și le răspundea doar atât: „Eu l-am văzut.”

O unitate militară dispare în spatele inamicului

Trupele nemțești ocupaseră aproape întreaga Românie. Au ajuns la lungă și catastrofală bătălie de la Mărășești și Vaslui, din 1917. Nemții băteau în retragere. În 1918 stabiliră o nouă linie a frontului, la poalele Carpaților. În loc să se bucure de poziția geografică avantajosă, îi apucă spaima. Trupele românești îi țineau mereu sub presiunea morții, cu înverșunare crescândă și cu manevre rapide. Carpații, în loc de poziții ideale de rezistență, deveniră nicovală, iar oamenii din această țară, barosul. O unitate românească trecuse în spatele inamicului, înspăimântându-i iar pe friți, dar în loc să-i toace, intensitatea luptelor presupunând o posibilă rupere a frontului, spre mirarea acestora, urcă în munți și își pierdu urma.

Se vorbea de o capitulare a întregii armate germane, acum, la un an după ce nu a reușit să oblige armata română să capituleze, deși nemții controlau încă o mare parte a teritoriului românesc, o foarte mare parte. Odată cu pătrunderea românilor în spatele frontului, nemții erau apăsați de o mare amenințare. Ce se întâmplă? Ce se pune la cale? Românii care se infiltraseră în spatele inamicului, dispărură fără urmă. De fapt așteptau ceasul izbiturii fatale pentru Austro-Ungaria. Barosul românesc funcționa. Înainte de pătrunderea românilor în spatele liniilor germane, douăzeci și patru de ore, românii, parcă înnebuniseră. Atacau, atacau, atacau și mureau, fie distrugând pe inamici, fie băgând groaza în ei. O unitate mai ales, îi uimea pe nemți... O unitate sinucigașă, cu încetinitorul. Noaptea înaintau ca șobolanii, peste tot, din toate direcțiile, față, flancuri și câțiva apăreau ca prin farmec, din pământ, din spate. Și mureau. Nu se retrăgeau și nici nu rămâneau pe loc. Înaintau luptând, înaintau în interiorul unităților nemțești. Trăgeau și loveau cu ultima picătură de viață, până la capăt. Sinucidere, sau jertfă totală? Pe altarele dăinuirii țării! Jertfă știută dinainte de către fiecare luptător voluntar. Tunurile, vai tunurile! Ce e drept, canonada tunurilor românilor nu era atâta de precisă, dar gândul că putea fi mai eficientă se răsuca în ostașii nemți, ca

o menghină. Militarii nu totdeauna sunt înspăimântați, mai ales după luni și ani de front. Dar nemții, acum, erau.

Liniște. Se auzea cum picură lumina de pe stele. Cei din tranșee se cuibăriseră și își lăsară genele grele, să cadă peste ochi și uitară locul unde se află. Un răgnet cumplit izbucni dintr-un tranșeu. Altele îi răspunseră înfricoșător. Soldații săriră din somn, direct pe trăgaciul armelor și traseră în aer, înainte, aiurea. Panica atingea proporții îngrijotătoare. Halucinant. În dimineașta aceea nu găsiră printre nemți decât opt români. Cinci în portul țărănesc și trei în uniformă militară. La nemți se dădu ordin de retragere. Linia a doua își făcu poziții de rezistență și aștepta să ajungă linia întâi la ea. Apoi vor vedea. Depinde ce ordin și ce întăriri vor primi. Un regiment unguresc trebuia să sosească din ceas în ceas. Așa-i la război, nu câștigi când vrei. Dar încă odată, dacă vor mai fi oprți români din iureș, li se spunea nemților și vor fi împinși înapoi, nu mai rezistă și România va cădea istovită.

Regimentul unguresc fusese format din trupele de la Cluj și Bistrița.

La Vatra Dornei i-a fost oprită, prin ordin, înaintarea spre pozițiile germane. Să rămână pe loc, dar să păstreze intact potențialul de luptă. Victoriile românilor, codificate de nemți, însemnau capacitate sporită de luptă și rezistență, de la Mărășești și Vaslui, din 1917 și presiunea lor continuă, derutau. Mărășești, Mărăști, Nămolosa, Oituz, sau „Pe aici nu se trece!” Aici s-a schimbat mersul unui întreg război mondial. Armata română, înconjurată din toate părțile, nu depusese armele, spre disperarea nemților, a căror putere de luptă, în fața acesatei situații, începuse să scadă și nervii să cedeze.

Austro-ungarii și nemții înconjuraseră trupele românești la nord, prin Galiția și Bucovina, la vest prin Transilvaia, la sud prin Muntenia, Dobrogea și jumătate din Moldova, iar la răsărit prin Ucraina, în urma ocupării acesteia, la 3 martie 1918. Rusia, în incendiul revoluției bolșevice din 1917, ieșise din luptă, fără să-i anunțe în prealabil pe români, supunându-i astfel la grele și dureroase pierderi.

Întregul front de răsărit îl duceau numai românii. Înconjurați de trupele inamice, nu au vrut să depună armele. Nu au scăpat armele din mâini. Speranța era mai tare decât forța cotropitorilor. Când nemții au cerut încetarea luptelor și predarea armelor de către români, rezistența românilor își făcuse efectul. Era prea târziu. Nemții începură să se retragă spre Germania și în ordine și în dezordine.

Ofițerii de la regimentul unguresc oprit prin ordin la Vatra Dornei, se întrebau dacă vor intra totuși în luptă, de nevoie, fără a avea în sensul acesta nici un ordin. Regimentul, odihnit, bine hrănit, gata să apere Ungaria, pentru că frontul se apropia, ar fi trebuit să participe deja la luptele care se

desfășurau. Nemții, uimiți peste măsură de muțenia ungarilor, știau că regimentul unguresc e aproape și că va interveni. În fine, se zvoni că ungurii au ocupat poziție de luptă pe crestele Carpaților. „Sus? De ce sus?! Doar linia frontului e mai avansată!” își ziceau nemții. Sosi o comunicare. „Rezistați, nu mai contați pe ajutorul nostru. Regimentul unguresc...” Nemții, singuri. Ofițerii nemți regretau că nu s-au predat anul trecut, după Mărăști, sau anul acesta, să se fi terminat odată totul.

O mare unitate românească, formată la Iași, jumătate din ardeleni, iar cealaltă jumătate din munteni, modoveni, basarabeni, bucovineni, a pierit în întregime. Mai trăiau treisprezece răniți. Dintre ei au mai rămas în viață trei și jumătate. Da, o jumătate de om. Cum de trăia fără mâini, fără picioare, fără urechi, fără nas. Îl hrăneau ca pe un copil, în scutece. Luptătorii din această mare unitate știau că vor muri. Nu mai era timp de piedut. Trebuiau să asigure cu orice preț, infiltrarea regimentului în spatele pozițiilor germane. „Rezistați, nu mai contați pe ajutorul nostru. Regimentul unguresc...” Nemții erau convinși că ungurii nu le vin în ajutor din cauza acestei unități românești, care, e posibil, să fi făcut ravagii. Adevărul era altul.

Marea unitate militară ce a trecut munții, urma să acționeze ca un răspuns la ce s-a întâmplat după 1300, când voievozii de Maramureș au ridicat pe români sub arme și au eliberat pentru o vreme jumătate din Transilvania și Banat, iar Crișana și Bihorul în întregime, apoi, cu câteva cete, au trecut în Moldova, care, de atunci și-a ascuțit capacitatea de rezistență și de înscriere în istorie. O ramură a familiei domnitoare de Maramureș a preluat conducerea Moldovei. Marea unitate militară care a trecut Carpații, avea rostul să sprijine pe românii de la vest de Carpați, să elibereze Ardealul. De fapt nu o unitate militară, ci două. Una murise pentru cealaltă, înlesnindu-i trecerea în spatele liniilor germane.

Începea a doua parte a războiului, fără un front anume, ci cu un front peste tot. Incendiu general. Cu această convingere au căzut pe câmpul de luptă ostașii din regimentul de sacrificiu. Daci veritabili. Capabili fără ezitare de jertfă supremă pentru neam și pentru țară.

Ordinele erau confuze și alarmante. Regimentul unguresc a primit un ordin de la Cluj: „Apărați cu hotărâre Ungaria împotriva dușmanilor. Rămâneți pe poziții, pe înălțimile Carpaților.” Din orașul Oradea: „Nu riscați nimic. Păstrați intactă capacitatea de luptă a regimentului.” De la Budapesta: „Strict secret. Retrageți-vă la Bistrița. Lăsați-i pe nemți să lupte singuri.”

Regimentul unguresc din Dobrișin face un ultim efort împotriva Unirii tuturor românilor într-un singur stat, trimițând detașamente bine înarmate în adâncime, în Ardeal. În localitățile prin care au trecut împușcă grupuri de civili pașnici, tineri, bătrâni, femei, de-a valma.

Regimentul unguresc, conform ordinului de la Budapesta, începu, din Vatra Dornei, marșul spre Bistrița, retrăgându-se din apropierea frontului. Știrile, după scurt timp, săgetară ținuturile de români din Maramureș și din județul Bistrița, că ungurii fug din calea românilor. Într-adevăr, regimentul românesc a intrat în Ardeal, conform spiritului întregitor de țară, de care erau animați românii ardeleni, care, la Alba Iulia, prin delegați din tot Ardealul, hotărâseră Unirea cu România!

La Sighet, în Maramureș, au fost executați doisprezece români. Au zis că nu sunt supuși ungușilor, ci supușii austrieșilor. A treia zi, întregul Maramureș se răsculase. Oșenii strigaseră primii. „Nu suntem supuși, nici ungușilor, nici austrieșilor. Așe! Bine taie cuțatu, că l-am ascuțat amu, pă točilă la primar, ca să tai cu el jendar.” Vestea îngălbeni pereții Parlamentului de la Budapesta. La Budapesta se credea că maramureșenii nu au arme de ajuns. Li se cunoștea însă o tărie ce nu au reușit să le-o știrbească niciodată. Maramureșenii, cuib vulturesc de daci, români de viță voivodală, se bătură fără întrerupere sute de ani, cu maghiarii. Și când n-au avut arme, au avut obiceiuri și limba maternă și nu se clătină, cum nu se clatină munții lor din loc.

Budapesta către regimentul de la Bistrița: „Executați una sută de maramureșeni pentru stărpirea bolșevismului din Ungaria.”

Nici un ostaș unguș nu a fost trimis spre Maramureș, așa că maramureșenii au rămas bolșevici... Un alt regiment apăru în fața Bistriței, regimentul românesc. Perplexitate și derută în rândurile ostașilor unguș.

Iar ungușii și secuii care umblau prin Ardeal, în bande organizate, pentru împușcarea românilor, s-au ascuns, revenind după câteva săptămâni în satele și orașele unde își aveau domiciliul. Au fost lăsați în pace, să-și ducă mai departe iadul lor sufletesc, atât ei, cât și urmașii lor. Judecarea lor o va face tribunalul divin.

Într-un oraș din România, la Marele Stat Major, generali, miniștri, siguranța statului, regele. De jur împrejur, hărți militare. Din chipurile tuturor transpărea o singură gândire. În încheierea acestui sfat al țării, cuvintele, ce au pecetluit hotărârea luată, în timp ce se rosteau, alungau oboseala de pe chipurile tuturor. „Drama Unirii tuturor românilor într-un singur stat. Am trăit la întâlnirea a trei imperii, austriac, rusesc și turcesc. De la o vreme locul turcilor l-a luat Ungaria, prin dualismul imperial ungaro-austriac. Orice tentativă de Unire a românilor a însemnat, sau înseamnă, o luptă cu toate aceste trei forțe, deoarece toate au năvălit în trupul României, la produsul palmelor noastre. Dar să știți că istoria oferă și conjuncturi favorabile, conjuncturi în care sorții de izbândă înseamnă înfruntarea tuturor dușmanilor, deodată. Așa ceva nu e bine, sunt prea mulți dușmani. Și totuși,

istoria aduce clipe în care șansa constă tocmai în a-i înfrunța pe toți. Într-o astfel de conjunctură ne aflăm acum. De îndrăznit vom îndrăzni și de răzbit vom răzbi. Aceasta este ora salvării. Vom izbândi peste pământurile noastre strămoșești, prin curajul nostru. Toți vecinii noștri se simt amenințați până în măduva oaselor, de libertatea noastră. Pierd mierea sudorilor noastre. De turci, am scăpat. Au mai rămas potrivnice, două imperii. Desfășurarea destinului românesc este de neoprit. Tisa și Nistrul sunt râurile noastre. Țara românilor este trasată de ctitorii țării, de daci. Ctitoria lor a fost și este. Rușii visau un dezastru pentru Austria și pentru Turcia, pentru a stăpâni toată Dacia. Ea renaște acum sub numele de România. La fel au jinduit și austriecii și ungurii. Și alte planuri. Mărgăritarul din Carpați însă nu putea fi stăpânit, nici fărâmițat. Austria nu este mulțumită cu ce a luat, numai cu Bucovina, ungurii mai încearcă imposibilul, să țină Ardealul, la fel și rușii, cu Basarabia. Acum trebuie să lovim deodată, în toți cotropitorii și să ne luăm ce e al nostru. Avem avantajul că atacul armatei române va fi sprijinit din interiorul provinciilor detrunchiate din trupul României, de către Gărzile Naționale, încât inamicul va fi lovit din toate părțile. Neîndoielnic jertfa de sânge a armatei române va fi foarte mare. La o asemenea îndrăzneală toți cei care au intrat în țara noastră cu forța, nu se așteaptă, acum, după cumplitele pierderi pricinuite de război, pierderi pe care le resimțim mai ales noi, cu țara întregă trecută prin foc și sabie. Nimeni în lume nu se așteaptă să îi atacăm pe toți potrivit dreptății, deodată. Dar cum să nu intervenim când Basarabia s-a întors la Patria-Mamă, la fel Bucovina și Transilvania?! Românii de acolo au declanșat un adevărat război de eliberare, pentru așterge din Ardeal armatele ungare și bandele de asasini. Setea noastră de libertate este izvorul tăriei noastre.” La sfârșitul cuvântării, trăsăturile fețelor tuturor generalilor, miniștrilor, și a celor de la Siguranța statului și a regelui, arătau o hotărâre unanimă, totală, fără nici o urmă de ezitare. Oboseala dispăruse. Fiecare își îndrepta energiile spre atribuțiile ce-i reveneau. Țara trecea prin marea încercare.

Teodor Hârtoapă

Teodor Mutu se văzu rămas cu doamna colonel pe cap, plocon de la domnul colonel, care o crezu plecată la Huedin, dar doamna, în dimineața aceea s-a întors acasă, de pe drum, își uitase cerceii de „stalactită albastră”, cum le zice ea...Știe toată lumea că nu e bine să te întorci din drum. Colonelul a trimis o ștefetă călări la Huedin după doamna lui, iar ea, în Cluj. Piaza rea. N-avea de unde să știe că va veni cel de la doilea potop. Va exista oare un Noe? Războiul izbucnise și ea era soția colonelului Gavbor Iștvan. Soțul ei a

ordonat măcelărirea demonstranților. Singura ei speranță, într-o lume străină, rămase Mutu. Virtuțile acestuia străluceau acum precum diamantele. Nu mai lua în derâdere numele Mutului, care avea ca înțeles Dorul față de Dumnezeu. Dor și Teo. Teodor. Iar Teo este de la Zeu, de la Dumnezeu. Teo are un singur înțeles, de Dumnezeu. Iar cuvântul dor, cu tulburătorul lui înțeles de sfinte trăiri, îl au numai dacii, ca o rugăciune care îi leagă sufletește între ei și pe toți de Dumnezeu. Doamna descoperi în simplitatea lui Todor Hârtoapă, tărie în stare să înfrunte mari greutăți. Se reculese și se hotărî să fie cu sânge rece și să se folosească de Mutu. Prima mișcare trebuia să fie aceea de pat, să-l învăluie cu aromele dantelărilor. Să fie...Da, să fie darnică. Îl strigă. I se păru că a dispărut. Îl strigă iar. Îl simți cum intră în curte. Deci a fost plecat undeva. Să nu-l mai lase. Să nu-l mai scape. Hârtoapă o auzi și grăbi pasul. „Hârtoapă dragă, încep doamna, mi-a fost teamă să nu ți se fi întâmplat ceva.” Aceste cuvinte intrară direct în inima lui Hârtoapă. Îi purta și lui cineva de grijă. Hârtoapă avea pentru coloneleasă o afecțiune secretă. O femeie afurisită ca o iapă. Femeie focoasă. În rest, tot focoasă. Îl cam intimida. Norocul lui că doamna avea o statură mijlocie și un trup destul de subțire, dar bine ondulat, mai ales de la mijloc în jos. Cuptor încins, mereu doritoare de hărmăsar. Plină de neastîmpărul împreunării și nervoasă foc, de parcă ar fi generăleasă. Și colonelul Gabor Iștvan o lăsa să fie așa. Îi plăcea iute și gălăgioasă.

Decum intră Hârtoapă în casă, doamna avu o inspirație. „Vino Todore, hai, pregătește cada pentru baie. Hai, hai!”, făcu ea rîzînd, nedîndu-i voie acestuia nici măcar să respire. Pe când aprecie că e apă îndeajuns, intră în vorbă. „Ia să văd Hârtoapă cum e apa!” Sluga se dădu la o parte, lângă cadă. Doamna își băgă mâna în apă și îl întrebă șagalnic, arătându-i o față plină de zâmbet: „Măi Hârtoapă, dacă tu ai face baie, cum ți-ar plăcea apa, mai rece sau mai caldă de câta așa.?” „Mai caldă”, răspunse acesta fără să gândească. „Ia, zise doamna dîndu-se la o parte, fă-o mai caldă, după cum îți place ție. Hai, hai.” Încheie, galeșă. Todor mai adăugă apă caldă. Doamna luă cel mai mare prosop și i-l atîrnă de gât. „Todore, acesta este pentru tine. Dezbracă-te și intră în cadă și nu te grăbi. Stai să-ți ticnească. Hai, hai, spală-te liniștit, azi domnul colonel nu vine acasă și chiar dacă ar veni, aici eu comand. Executarea!” Îi întoarse spatele, ieși afară, trase ușa după ea, așteptă câteva clipe, o deschise și-i vorbi dulce și autoritar totodată: „Nu ești mă în apă, hai, hai. Te las să te speli. Dezbracă-te că doar nu o să intri îmbrăcat în apă. Eu plec jos la servitoare, să văd ce mai face, nu i s-a întâmplat vreun rău, azi, cu împușcăturile astea. Hai, în apă!” Închise ușa dar nu plecă la servitoare. A zis așa. Nu le vizitase niciodată. Tot nu i-ar fi de vreun folos. Ascultă cu grijă la ușă. Inima îi ticăia de teamă că Hârtoapă nu

se va dezbrăca și nu va face baie, aici, unde numai ea se zbenguia în apă, strigând în gura mare, în parte întâi a băii, apoi domolită, lenevea în apa călduță. Dacă simțea nevoia se întindea pe dormeaza de piele, un minut-două, sau dacă nu, intra în dormitor. În fine, Gheorghe intrase în cadă. Sprintăra doamnă colonel se repezi spre odaia ei și își aruncă de pe ea îmbrăcămintea și așa, în pielea goală, dădu buzna, în baie, peste Hârtoapă. Și s-au îmbăiat așa de bine încât au uitat cu adevărat că e război. Doamna se lăsă o vreme purtată de plăcere, uitând de planul urzit. Todor Hârtoapă se arăta zămos și plăcut din cale afară, ca și perele care cad din păr, la cea mai ușoară atingere a vântului. Și se plimbă pe trupul lui Hârtoapă, cu palmele ei fine și cu petalele buzelor sale. Așa ceva nu i se mai întâmplase niciodată moșului, nu se întâlnește cu rafinament de salon, prin care își umplu domniile timpul și încearcă să își alunge plictisul de viață. Dacă nu muncesc...

„Așa, cu plimările buzelor pe trupul dezgolit! Primea în schimb simplitatea robustă, întregă. Todor coborâse de pe munți, cu prospețimea codrului. Venise la Cluj și se bucura mai departe de mersul sevei din copaci. Coloneleasa îi auzi ritmul. Murmurul izvoarelor răspândea răcoarea, muzical. Nu se hotărî să se desprindă de codrul verde și să oprească vibrarea frunzelor, sub adierile înmiresmate ale vântului. Îi dispăreau visele neîmplinite și zbuciumul nervilor de femeie istericoasă. Pe Hârtoapă îl năpădiră îngrijorările. Cum se vor termina luptele? Trebuie să-l ajute Dumnezeu să ajungă în muntele său, să facă ciubere, apoi să rățăcească prin lume cu ele, după o bucată de mălai, pentru gurile flămânde de acasă. Femeia de lângă el, nu avea nici o vină. Ce-i a ei, îi a ei, are ungueroaica de toate în dotare. Da bărbat nu-i cel ce n-a strâns în brațe o moață. Moațe blonde, cum nu se mai găsec în lume, blonde, cu părul galben. În firele părului luminează de candelă. Blonzii și blondele dace sunt pomeniți de către învățaii neamurilor, de mii de ani.. În Munții Apuseni mai sunt. Și ceilalți bărbați și celelalte femei din vechime, fără să fie blonzi, au rămas pe aceste locuri, piptoși, iar ele cu șodurile și pulpele provocatoare, cu sânu și umeri, gât și față, că te scot din minți, legănându-și rochiile. Să ajungă sus pe munți, să simtă vremea cum își rotește cerul de stele, deasupra, cum răsare iarba și înfruzește codrul, cum oamenii vin iar în lume, prunci la sân, la donițe de lapte, plini de mierea vieții omenești, sărutându-le mâiniule maicilor noastre, că mult s-au zbatut, săracile, ofilindu-și tinerețile. Adevărate eroine ale neamului. Câte vitregii nu au trebuit să ducă?! Bărbații sunt eroi din când în când, destul de des în țara aceasta, iar femeile totdeauna, lovite de toate furtunile, în bătătura caselor. Acolo, acasă, e locul meu. Nevastă, copii. Soarele și stelele, sus, io, Todor Hârtoapă și munții, jos, împreună, până o fi cer și pământul pământ. Nu-i bai că doamna colonel o

dat tot și m-o sărutat și pe mine cu săruturile acelea, cum se sărută domni. Noi n-avem trebuință de ele.

Doamna colonel Erna, așa o chema, își zise să i se sustragă. Să o dorească și prin dorirea lui să-l conducă, să-l folosească. Își zise: „Un om la naturii, când l-ai câștigat, e mai credincios decât un câine.” Și ea, avea nevoie de un credincios orb, să o înșface la pat, dar și să o apere, ca un tigru. Să o apere cum își apără tigroaica propriul pui. Acestea au fost socotelile doamnei colonel. Și au fost bune. Todor s-a impresionat când femeia a început să plângă. Plângea cu adeărat, plânsul unei femei singure, într-o lume străină, lume în flăcări. Energica doamnă colonel se zbuciuma ca o frunză fără scăpare, prinsă de furtuna oceanului. Avea groază de război, de lupte. S-ar fi culcat de dimineața până seara și de seara până dimineața cu Todor Hârtoapă Mutu, numai să rămână mereu lângă el. Ar fi cea mai mare aventură din viața ei. În oraș situația părea confuză. La câțiva kilometri de el se dădeau lupte. Cuprinsă de spaimă, îi sări de gât. Și s-a făcut seară. Și au mâncat și au băut în pat. Îi era frică femeii, că odată îmbrăcat, să nu plece. Și au adormit somn adânc în așternutul alb, unul în brațele celuilalt, sustrăgându-se neliniștii și șuieratului de cartușe. Soarele se odihnea demult pe acoperișul caselor, în curți și pe străzi, când se trezi doamna colonel. Atât de bine se simți încât zise: „O, clipă, rămâi pe loc, ești atât de frumoasă!” Dacă nu a rămas la Goethe, nici la ea să nu rămână, dar poetul, neîndoielnic și-a gustat fericirea, iar acum, e la rând, doamna colonel.

Hârtoapă dispăruse la miezul nopții. S-a întors după ce a răsărit soarele și văzând-o dormind se bucură. Avu poftă de o supă de găină și Hârtoapă își zise, că nu o fi foc. Dacă are poftă el, o să aibă poftă și doamna și tăie gâtul unei găini, apoi încă uneia, deoarece și servitoarei trebuie să-i placă supa de găină. Să mănânce azi, din voia lui Todor Hârtoapă. Intră în încăperile de sub cerdac și dădu ordine servitoarei de grabnică pregătire a găinilor. O să vină el după mâncarea doamnei colonel. Servitoarea se emoționează și se inhibă de vorbele degajate ale lui Todor și în marte grabă începu bucătăriseala. Atât de multe vorbe în șir nu-l auzise rostind niciodată. Todor Hârtoapă ieși în curte, își mai strânse brăcinaru și porni pe scări, spre apartamentul doamnei. În loc de bocanci i se păru că are în picioare opincile, iar în loc de haina militară, sumanul său de pănură groasă. Pe drumeagul muntelui bătucit de soare, precum un împărat țaran, doar de aceea i se spune țării țară, de la numele lor de țărani. Câți țărani sunt, atâta e țara. Îi mai veni ungând. „Dar dacă toți țărani vor ajunge domni?” Și răsă cu un răs plin, de se umplu casa domnului colonel de răsul mocănesc, ca o cascadă de râu de munte. „Nu se poate, își zise în gând. Numele nostru de țară, de țărani, va rămâne deapururi, cât va fi soarele soare și suflarea românească nevătămată.” Intră

în camera doamnei râzând, ca un împărat al munților și doamna, pe sub genele ușor lăsate, abia acum îl privi cu adevărat pentru prima dată. Moțul radia o bucurie blândă. Doamna aflase din auzite de râsul lor sănătos, ecou pe coastele munților. Abia azi îl auzise, cu urechile ei. Numai niște oameni tari, pot râde astfel, mai tari decât toate greutatele lumii abătute peste zilele lor. Mijlociu, spre mic, de statură, avea mersul săltat de parcă ar purta arcuiri pe tălpi. Mersul lui, până azi, doamnei i se păru ridicol, dar azi observă un farmec aparte. Doamnei îi fulgeră prin minte că românii au învins și sunt stănpâni pe țară și de aceea își arată Todor chipul nevăzut. Constată însă cu plăcută surprindere, cum bucuria lui e curată și nu jignește pe nimeni, nici mai ales pe ea, o colonistă. Erna judeca bine: „Ați învins, Tudore?” „Învingem, doamnă. Nu vă neliniștiți, asta-i ceva între bărbați. Dumneavosatră nu aveți de ce să fiți neliniștită.” Răspunsul lui Gheorghe o zăpăci. Sluga, Mutul, vorbea și încă de la o înălțime protectoare, precisă și înțeleaptă. Se trase mai la o parte, sub plapumă și-i zise „Hai Todore aici.” Și de la o vreme Todor și doamna colonel adormiră iar și nu se treziră decât la strigătul servitoare. Știa ea că doamnele nu sunt ușă de biserică și le place să se încioante cu mai mulți bărbați. A auzit ea de slujnice frumoase ce se țineau cu domnii lor, cu stăpânii la care slujeau și ce-i drept, numai din auzite știe cum unele doamne mai rele de muscă, umblau și după servitori, dar doamna colonel și Mutu să...

Servitoarea intra în locuința domnului colonel în mod obișnuit, dar în dimineața aceasta a zăpăcit-o Todor zicându-i „Eu vin după mâncare și eu o duc sus la doamna colonel”. Totul fiind pregătit și Todor neapărând, a urcat ea și negăsind-o pe doamna colonel în celelalte camere, a intrat în dormitor. Părul blond al colonelesei, peste pieptul dezvelit al unui bărbat. Domnul colonel acasă? Și fără voia ei servitoarea se aplecă să vadă cine e. Și a strigat de uimire și nici nu a avut tăria să plece și nici să zică ceva. Bâlbâi totuși „Supa de găină” și roși toată la vederea sânilor doamnei, ce se ridicase într-o dungă și la vederea bărbatului dezvelit pe jumătate. „Adă supa aici.” Așa o trecură toate nădușelile pe servitoare, nu pentru că doamna colonel s-a culcat cu un alt bărbat, ci pentru că s-a culcat cu Mutu și pentru că stăteau ca Adam și Eva în fața ei. Mutu, pe care nu îl putea suferi, prea se fudulea, el, o ordonanță față de ea, servitoare. Îi servi. Nu avu încotro. Aduse supa și le-a dat farfuriile în pat...Apoi a adus felul doi și trei și nu mai apăru, întâmplându-se ce i s-o întâmpla, acum, la bătrânețe, să rămână fără stăpâni, dar ea nu-i mai servește în pat, cu felul doi și trei. Doamnei ca doamnei, ea e doamnă, dar pe sărântocul de Todor Hârtoapă, nu. Neam de neamul lui nu s-a culcat cu mătăsurii, numai în cânepă și în.

Hărtoapă și Erna s-au servit singuri, nebănuind furia servitoarei. Servitoarea, nici bătrână, nici tânără, suferea atinsă în sufletul ei de femeie singură, cu obraz, cu bună cuviință. „Să-și arate spatele gol, Hărtoapă Mutu, mie?!” Intră în camera ei și boci, boci anii ei amărâți. Spre seară, când auzi de soarta doamnei colonel, rămasă singură, plânsul o zbuciumă și o urâți. Ținea la domnul colonel, doar de la ei își câștiga o bucată de pâine. Cine știe de va găsi un nou stăpân, să nu ajungă pe drumuri la bătrânețe.

Hărtoapă, după ce mănă și doamna colonel, îi spuse, cât putu el mai liniștitor, că trebuie să se îmbrace și să vină la hotelul din centru, unde va sta câteva zile, poate o săptămână, ca să nu i se întâmple ceva, doar este femeie singură. Peste câteva zile va fi pace peste tot și va putea merge în Ungaria. Și va ajunge în Ungaria fără să i se întâmple nici un necaz. „Dacă vrei, Doamnă, să mergeți în Ungaria! Dacă nu, rămâneți în România. Războiul nu mai ține mult, vă spun eu. Ce dacă sunteți ungueroaică?! Noi românii nu facem diferență între unguri și români, ci între om și neom.” Doamna colonel fu săgetată de un junghi la inimă, când îl auzi pe Todor Hărtoapă zicând „femeie singură” și-i veni să leșine auzindu-l vorbind despre unguri, despre români, despre omenie și despre mersul războiului. Hărtoapă se gândise deci la soarta ei de femeie singură, în timp ce ea îl socota cu mai puțină minte, în timp ce ea încerca să se folosească de nevinovăția lui de om la naturii. Todor Hărtoapă Mutu rostise cuvintele „Vă spun eu”, precum un om stăpân pe cunoștințele sale, în calitate de bun cunoscător.

Trecătorii care se vor fi nimerit în fața celui mai elegant hotel din Cluj-Napoca, desigur vor fi zâmbit, așa cum râd oamenii care nu știu despre ce e vorba, când au văzut o doamnă elegantă și frumoasă îmbrățișând și sărutând zgomotos un ostaș.

În raniță, Todor Hărtoapă avea câteva daruri oferite de doamna colonel, din sinceră prietenie și dragoste. El se bucură cu adevărat de un ceas cu cuc. Să-l audă în munți, cântând cucu. Și de câte ori îl va auzi, își va aminti de prietenia și dragostea lui pentru doamna colonel.

Întoarcerea poetului

Istoria completă a Neamului Românesc. Vedea a avea locuri și oameni, într-o înlănțuire neîntreruptă de generații. Totul, limpede, pe înțeles. Ba nu, nu înțelegea ceva. Mai multe cete de oameni necunoscuți înaintau spre un grup de localnici și îl atacau. Îl copleșeau numeric. Grupul dispăru sub mulțimea atacatorilor. De la o vreme, grupul se vedea, ridicându-se, iar atacatorii, prăbușindu-se. În imaginea sufletului îi apărea apoi un câine și un lup și din nou șirul strămoșilor din tată în fiu se vedea a avea. Acum, iată-i, la

arat, în secolele de dinainte de Hristos. Grupul de oameni atacat de mai multe cete, se afundă iar sub îngrămădirea, sub asaltul necunoscuților. Un lup și un câine. Cer limpede, iarbă verde, aer plin de lumină.. Călăreții îmbrăcați în piei de animale, sau venind pe jos, hoardă de lăcuste. „Ce se întâmplă, ceva nu e bine”, își zise prozatorul. Hoardele, pe jos sau pe cai, unele mai sălbatice decât altele, în căutare de hrană deagata. Ochii le sclipeau. Ici și colo se vedeau convoaie slăbănogite de drum și de foame. Probabil vânatul nu le ieșise în cale. Altfel de mâncare nu cunoșteau, afară de unele ierburi sălbatice. Pe prozator începu să-l doară capul. Îi vâjâia. Regele Dromihet al dacilor se luptă cu Alexandru Macedon, care reușise să treacă Dunărea și ataca printr-o mare de spice de grâu.

Pământul se mișca, devenise umblător. De la o vreme, viermuitor. Aici, în văile, șesurile și câmpiile Daciei. După fulgerarea dintre daci și romani. După. O îngrămădire inimaginabilă de oameni, din toate părțile lumii, mai ales ale lumii care nu exista încă. Da. Pur și simplu nu exista. În secolul al patrulea după Hristos, vine în lume Atila cu hunii săi. Au băut vinul, au mâncat carnea și pâinea dacilor-dacii aveau așezăriși pe locurile Budapestei de azi-dar nu au vrut să înțețe de la lumea civilizată a dacilor, să muncească. Se cam terminase hrana, ca în urma oricărui jaf și ospăț neîntrerupt și cu îndestulare, fără să produci nimic. S-au ridicat cu toții și au pornit, ca de obicei, mai departe, la jaf, spre fortificațiile Romei și ale Cartaginei. Așa și-a stins Atila neamul, de n-a mai rămas nimic din huni. Decât numele. Vai, vai, câte răni! Apele Daciei sunt amestecate cu lacrimi și sânge. Toți se opresc aici cu gândul de a nu se mai duce. Locuri bogate existau prin lumea pe unde trecuseră ca hoarde migratoare, dar bogăția nu se vedea, pentru că nu erau oameni care să lucreze pământul. Aici, în Dacia, dacii, sau geții, cum li se mai spune, sau dacoromânii, să muncească și să îi hrănească! Veniră în decursul istoriei aproape tot ce omenirea cunoaște ca migrator. Și nu numai trecând prin Dacia, prin România, ci rămânând o vreme la stupul de miere al Daciei, până când sub ascuțișul sabiei băștinașilor și cu „ajutorul” altor valuri care veneau din urmă, la miere, sau datorită săbiilor bizantine, plecau spre alte meleaguri, unele seminții spulberându-se și topindu-se în celelalte popoare europene, din vest, altele având norocul opririi la timp și de la o vreme, prin muncă și prin organizare statală se salvară de la dispariție. Veniră la noi seminții migratoare, la lumina vieții. Lumină din lumină. În secolul al zecelea vin maghiarii, sau ungurii, cum li se mai spune. Învață de la daci, se civilizează și nu mai pleacă din Panonia. Pe vremea aceea Panonia era teritoriul dintre Budapesta de azi și Austria. Capitala ungarilor este la Székesfehérvár, la nord de lacul balaton. În 1361 își mută capitala la Buda, iar din anul 1872 capitala Ungariei este Budapesta. Trece și pe celălalt mal. De

ce? Simplu. Capitalele vorbesc de la sine despre expansiunea statului unguresc. La început și-au avut țara între Budapesta de azi și Austria, apoi și-au extins țara până la Tisa, iar între 1867 și 1918 și-au extins-o, anexând Ardealul cu străvechiul nostru popor de limbă latină. Bulgarii și apoi slavii vin în Bulgaria de azi peste dacii în plină înflorire. Dacii aveau peste tot episcopii, la sudul și la nordul Dunării. Și biserici cu liturgia în limba latină, limba lor, dacienească. Și sârbii au venit tot peste strămoșii noștri. Și slavii, după masacrarea multor dacoromâni, cu complicitatea grecilor, rămân pe aceste locuri. Și au învățat că munca este minunea vieții pe pământ și și-au făcut țara. De țara lor trebuie să se bucure și iugoslavii, cehoslovacii, polonezii, ucrainenii. În Dacia, în România, de la Tisa până pe malurile Nistrului, și-n sudul Dobrogei și de la Dunăre până-n norul Maramureșului, spuma apelor, amăruie și roșietică de lacrimi și sânge! Dreptatea, pacea vindecă rănille și izvorăsc zâmbetul lumii.

Prozatorul zâmbi un zâmbet amar, dar fără nici o urmă de răutate. Dacă cineva l-ar fi privit în acele clipe, ar fi descoperit pe chipul său înțelepciune și bunătate. Părea un sfânt ce îmbrățișează întreaga lume, prin dragostea sa. Zâmbea. În poalele Daciei, de jur împrejurul Daciei Eterne, Dacia de azi, popoarele slave și ungurii și-au făcut țări, înconjurându-ne, strâmtorându-ne și rupându-ne de Europa Occidentală, din care făceam parte neîntreruptă ca gintă latină. Și întreaga lume știe, că o grupare a strămoșilor noștri, latinii, plecați din Dacia, în Italia, au fondat Roma, alături de alți strămoși de-ai noștri, plecați din Tracia. Lumea din partea aceasta a pământului are ferment din sufletul nostru. Înțelegea sensul visului cu grupul de oameni copleșit de cete. Prin secolii de năvălire și neazuri, dacii rezistară, supraviețuiră. În secolul al doilea după Hristos, romanii veniseră și ei, cu distrugeri, jefuiri, umiliri inimaginabile. Românii, noi dacii, rezistară, supraviețuiră, uneori aproape acoperiți, copleșiți de tăvălugul oceanului barbar, migrator. Și se ridicară de sub copleșirea hoardelor. Pe marginile Daciei, neamuri noi, țări noi. Constelația țărilor din jur. Lupul și câinele. Ce simplu îi vorbea duhul neamului și nu pricepuse. Câinele e domestic, blând. Lupul, sălbatic, e mai puternic, mai dur și nu este bun decât să sfâșie... Prozatorul se trezi făcându-și cruce și zicând „Mulțumim Ție Doamne. Dreptatea e în veac.” Își aminti aceste cuvinte din Biblie. Constelația țărilor din jur. Unele nedomesticite încă îndeajuns, mai având tendințe expansioniste.

Formarea constelațiilor, domesticirea, înnobilarea...

Se opreau aici pentru că pământul dădea pâine, ciobanii aveau turme de oi, prin sate se vedeau cirezi de vite, iar oamenii trăiau în așezări stabile și beau vin bun, întăritor.

Sălbaticii migratori, pe drumuri de mii de kilometri, în căutare de hrană și, cu câtă poftă se înfruptau și cu câtă disperare se luptau pentru acaparare! Valuri nesfârșite de migratori, valuri după valuri. Nașterea lumii de azi nu se terminase încă. Și tot mai veneau, noi oameni, noi neamuri la viață.

Prozatorul își deschise larg ușa odăii. Aerul curat și tare de toamnă îi intra în plămâni. Pământul și casele i se păsură mai apropiate. În suflet văzu oamenii din târgul său și avu o revelație. Aceștia sunt strămoșii, în prezent, din tată în fiu. Îi învălui cu căldura sufletului său. Învălui întregul neam românesc atât de chinuit și de încercat prin trecerea mileniilor. Din suflet, căldura i se îndreptă spre popoarele din jur. Fruntea i se încreți. „De ajuns. De aici încolo, fiecare din sudoarea frunții lui. A sosit vremea!” „De unde știi că aceasta este vremea?” auzi un gând. „Toți știm. De unde? Nu știm de unde, dar știm că acesta este un ceas al nostru, al românilor. Vibrează aerul, ca atins de limba clopotelor, vibrează materia. Sufletul neamului s-a mișcat în toți. Un singur suflet, o singură simțire, un singur dor. De neînving. Nemuritori. Veniți în lume din taina cea ascunsă a veșniciei, parte, bob de lumină, luminiș de minte fără sfârșit.” Își zise: ”Mintea înseamnă faptă. La muncă deci, pentru propășirea neamului meu.” Se lăsă pornit la drum spre Valea Hășdății. Trecu prin Agriș. Ajunse în sătucul poetului. Îl opri un uruit vag, îndepărtat. Tropic de cai? Clopoței? Trap de cai prinși la căruță. Ocoli casa și privi. Se apropia un șir de căruțe, la pas, câțiva călăreți și destui de mulți oameni. La pas. Inima prozatorului i se crâmpoși de durere. „La pas? Au învins, au învins! Trebuie să fi învins! Martirii. Aduc martirii.”

Prozatorul nu avea de unde ști că martirii acoperiră cu trupurile lor Făgetul Clujului și făcură în Cluj zid viu împotriva focurilor de armă și a șarjei cavaleriei.

Micul convoi ducea pe cineva, un erou, un erou național. Preitenul său. Poetul. Țăranii îl aduceau.

Înainte de a închide ochii, poetul a spus să i se cânte la mormânt șapte strofe din „Deșteaptă-te române” și „Tricoloru”, să aibă o strofă în fiecare zi a săptămânii, pentru zborul sufletului său. Îl va auzi mereu din inimile fraților săi. Și precum spun versurile „Și când fraților m-oi duce / Dintre voi și-o fi să mor, / Pe mormânt atunci să-mi puneți / Mândrul nostru tricolor.” I-au pus tricolorul.

Spre marginea mulțimii venite la înmormântare, retras, Gavrilă, comandantul, vorbea în gând cu moartea. „Ai venit moartea și ni l-ai luat. Tot ce avem mai drag și ce crește mai greu, ne iei. N-o să-ți meargă. Nouă nu ni-i frică de tine. Nici în viață și nici când murim. Noi avem un rost pe fața pământului și nu vom fi abătuți de la el. Moartea, moartea, mama mă-ti!”

După terminarea înmormântării, bărbașii priviră spre Gavrilă și așteptară în tăcere. Gavrilă înțelese. Deși se hotărâse să nu mai dea nici o comandă nimănui, ordonă, pentru ultima dată, o salvă, în memoria poetului. Bărbașii continuau să îl privească, așteptând. N-avu învotro și le vorbi. „Nu mai sunt comandant. Sunt alții, mai marii noștri, la Cluj. Eu mă duc acasă la nevastă și la copil.” Fără să mai adauge un cuvânt se întoarse pe cărarea ce cobora din cimitir. Din cauza piciorului la care fusese rănit mai demult, se legăna la fiecare pas. Oamenii îl știau de comandant și nu observară cum cu fiecare pas, își apleca grumajii. Spatele i se încovoie. Șontâc-șontâc, invalidul de război, se întorcea la casa lui. În popor oamenii nu își scriu amintirile. Cu plugul, cu oile, cu viața lui amărâtă de infirm, urma să se zbată prin zile și ani.

Armata austro-ungară avusese peste 400.000 (patru sute de mii) de ostași români transilvăneni. Acum, când românii transilvăneni nu mai erau dispersați pe mai multe fronturi, ci se adunară toți, românii aceștia, ce au ținut cu puterea lor și cu pâinea lor, mult timp, Imperiul austriac, apoi austro-ungar, desigur, erau de neînving. De acum nu mai erau singuri. Făceau parte din armata întregului popor român.

Precizările, datele, numele de oameni, de localități, nu fac altceva decât să imprime și mai adânc în memoria oamenilor adevărul, evenimentele din această parte a lumii, de la sfârșitul primului război mondial. Ungaria, socotindu-se deposedată de teritoriile sale, se jeli și se jura că la Munții Tatra, din Cehoslovacia și la portul Fiume, de la Marea Adriatică, nu va renunța niciodată. În 1918, din partea guvernului ungar, contele Ștefan Tisza șuiera amenințări la adresa bosniecilor, croaților și sârbilor, prevenindu-i că trebuie să rămână în Ungaria Mare, de fapt imperială, altfel Unagria, înainte de a se prăbuși, va mai găsi atâta forță, să-i distrugă. La 31 octombrie 1918 izbucnise revoluția bolșevică la Budapesta. La 1 noiembrie 1918 se proclama Republica Ungară. Conducerea guvernului o avea Karoly Mihaly. Tensiunea nervoasă de la Budapesta depășise orice limite. Imperiul austro-ungar se prăbușea. În această stare de încleștare acționează amiralul Horthy în vederea ajungerii în frunta Ungariei. Perspectiva comunismului la unguri îl înspăimântă. Chemă ofițeri și trupe de încredere spre Budapesta, dar evenimentele se desfășurară fie mai repede, fie altfel de cum gândise. Imperiul austro-ungar se prăbușea, se destrăma. Supușii de până acum, cehii, slovacii, sârbii, croații, slovenii, românii, devin independenți. Președintele Statelor Unite ale Americii, Wilson, a recunoscut dreptul popoarelor din Austro-Ungaria la autodeterminare. În octombrie 1918 se produce revoluția la Praga și se proclamase Republica Cehoslovacă. A doua zi izbucnise mișcarea revoluționară în Viena. Românii ardeleni își declară ruptura față de

Ungaria. După Unirea Basarabiei cu România, la 27 Martie, urmează, la 28 Noiembrie, Unirea Bucovinei, iar la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, se finalizează constituirea statului național unitar român, prin Unirea Transilvaniei cu România. Guvernul Karoly a încercat, prin forța armelor, să păstreze Transilvania în cadrul Ungariei, așa cum s-a întâmplat la Petroșani și Zalău. La 21 martie 1919, Consiliul Muncitorilor și Soldaților din Budapesta, având în frunte pe evreul bolșevic Bela Kun, comisar sovietic, care, la 25 martie constituie Armata Roșie Ungară, la 26 martie naționalizează toate întreprinderile din minerit, industrie și transport, iar la 3 aprilie naționalizează proprietatea funciară, de peste 57.000 ha. Tot în martie 1919, Rusia Sovietică și Ungaria sovietică decretează mobilizarea generală. Conform acestei coordonări, Statul Major al Armatei Roșii ucrainiene, planifică ofensiva armatei roșii ucrainiene împotriva României pe două direcții-una prin Bucovina, cu scopul joncțiunii cu Armata Roșie Ungară și a doua, sprijinită de alte forțe militare, în Basarabia, cu scopul de a încercui armata română lângă Nistru. Ucraina cere României, în primul ultimatum, să părăsească Basarabia, în decurs de două zile, iar în cel de al doilea, să părăsească Bucovina. V. I. Lenin comunica cu Bela Kun că Rusia Sovietică, prin Basarabia, Bucovina și Galiția, va ajuta Republica Sovietică Ungară. În urma acestor situații, România trebuia să acopere un front de 1.000 km, din Banat până în Cernăuți. În noaptea din 15 spre 16 aprilie, R. S. Ungară aruncă în luptă împotriva României, trei divizii, plus Gărzile Roșii Maghiare. Armata română reacționează energic, în patru zile controlând Munții Apuseni, apoi, de la 30 aprilie la 1 mai ajunge până pe râul Tisa, făcând astfel joncțiunea cu trupele cehoslovace în zona Csap-Munkacs. Deși Basarabia și Bucovina sunt parte a României, ele nefiind niciodată ale Ucrainei, ultimatumurile date pentru evacuarea lor erau conforme planurile militare ale Moscovei, de a avea drum liber prin Basarabia, Bucovina și Galiția, până în inima Europei, de unde, din Ungaria Sovietică și Cehoslovacia, iar în sud din Bulgaria și Serbia, urma să destabilizeze și să incendieze, cu boșevismul, întreaga Europă. La 20 mai Republica Sovietică Ungară finalizează ocuparea întregii Ceholovacii, pe care o reanexează Ungariei. Planul Moscovei de a realiza joncțiunea dintre Armata Roșie și Armata R. S. Ungară, stă la baza atacului Ungariei împotriva statului cehoslovac, din Slovacia, din Martie 1919, ceea ce va duce, la 16 iunie, la Proclamarea Republicii Sovietice Slovace.. La 19 iulie R. S. Ungară atacă iar România, armata română fiind constrânsă să se retragă de pe linia Tisa, până la Oradea. Contraofensiva armatei române sparge capacitatea ofensivă a Armatei Sovietice Ungare. După șapte zile trupele românești se apropie de Budapesta, iar la 3 august intră în capitala Ungariei. Amurgul imperiului

sosise. Omul de temut, o vreme din umbră, amiralul Horty sesizase faptul că furia poporului, greu lovit de acest lung război mondial, a fost abătut de la cererile lui inițiale, revoluționare, bolșevice. Poporul ceruse pâine. Surplusul de pâine și bunuri jecmănit din teritoriile coloniale, nu mai intra în Ungaria și nici în Austria. Clasa de sus trebuia să renunțe la marele fast. Uriașul aparat administrativ și represiv colonial trebuia să devină productiv, în Ungaria. Ungurii s-au văzut în situația de a trăi numai din sudoarea frunții lor. Ungurii fuseseră transformați în carne de tun pentru expansiunea comunismului în întreaga lume. Expansiunea bolșevică maghiară, însemna, în fapt, expansiune teritorială extranațională. Horty a sesizat și întreținut această confuzie. Dar, sosise vremea pierderii domeniilor, coloniilor, teritoriilor extranaționale. Armata ungară nu poate face față scopurilor imperialiste. Încercarea Ungariei de a continua războiul, prelungește primul război mondial până în 1919, dar imperiul nu poate fi salvat. Acum acționează amiralul Horty și ia locul lui Bela Kun, la conducerea Ungariei.

Europa, martoră, prin o serie de diplomați, la evenimentele din Transilvania, recunosc dreptul românilor de a-și hotărî singuri viitorul. Acum, când forța represivă ungurească fusese distrusă, Transilvania deveni un cer verde, limpede, românii, codrii întregi, iar coloniștii, ungurii, secuii și sașii, foștii stăpâni, ici colo, doar secuii trăind mai grupați, fiind colonizați deodată, la un loc, într-un teritoriu locuit până atunci doar de români.

În 1920, prin Tratatul de la Trianon, se preciza că actele aparținând provinciilor care s-au desprins din Imperiul austro-ungar să se întoarcă țărilor aparținătoare. Așa s-a întâmplat cu teritoriile aparținând Iugoslaviei și Cehoslovaciei. Vai, vai, dar nu și cu Transilvania! La aproape o jumătate de an, când oficialitățile României trimiseseră specialiști arhivari la Viena pentru ridicarea documentației istorice privind Transilvania, constatară, spre stupefacția lor și a oricărui om cinstit, că peste zece mii de documente fuseseră ridicate între timp. Ungaria, ca parteneră a Austriei în cadrul dualismului imperial austro-ungar, în cadrul cărui dualism al puterii luase provinciile românești, începând cu anul 1867, se grăbise și reuși să ridice arhivele Transilvaniei. Dar Transilvania nu aparține Ungariei, ci României. Graba și fraudă erau evidente. România ceru urgent restituirea documentelor. Cine nu crede, oricare cercetător din lume, sau curios, să meargă al Arhivele Statului din Viena, spre documentare. Secole în șir de documente, destule din secolele șapte, opt, nouă, zece, unsprezece, doisprezece, treisprezece, patrusprezece, documente însușite prin depozitare, prin confiscarea lor de la români. Ungaria, surprinsă asupra faptului, refuză categoric să restituie documentele, dar, neavând absolut nici o acoperire juridică, revine asupra răspunsului și găsește altul și anume că

cele aproape unsprezece mii de documente au ars...cu câteva zile înainte de a fi cerute Ungariei, de către oficialitățile românești. Așa că aceste documente și altele sunt în arhivele altui popor. Câte se mai păstrează... Pentru că ele acuză pe falșii lor proprietari!

Oamenii de pe Valea Hășdății au rămas pe la casele lor și-n floarea tinereții și-n anii cărunteții. Privindu-i acum, nimeni nu ar spune că au fost oșteni, ci plugari, ciobani, tăietori de lemne și muncitori. Bătăturile palmelor, de poți să le tai cu briciul, sunt mărturia vieții lor. Au un obicei. Nimeni nu știe de când. Dacă le iese în cale un străin, îi cer să le arate palma. Dacă acesta are bățarui, îl poftesc în casă și îl ospătează cu bucurie și îi pun la plecare bucate în straiță, să aibă de-ale gurii, pentru drum.

Clarineta satului

Clarineta satului cântă și toamna târziu. Clarineta satului cântă și sub fulgii de zăpadă. Clarineta satului cântă, vai Doamne, parcă e începutul lumii, când spiritul tău cânta, în sinea sa, auzit de el însuși, vibrând prin toate celea ce vor fi fost atunci. Ca să fie vița Ta, mai tare ca tristețea. Doamne, de ce cântă clarineta satului? Crucița lui Gavrilă Hășdățeanul? Doar pământul apasă peste pieptul bărbatului ei! De ce cânti, tu, Cruciță? Vocea ta se lovește de crengile golașe ale pomilor. Vocea ta se abate în aer. Nu vrea să plece nicăieri, să se piardă. Se repede spre casele oamenilor și se trânteste de geamuri și uși, să le deschidă. Și le-a deschis. Și vocea intră înăuntru și se mai liniștește, e mai bine așa, în casele oamenilor. Și bărbații își pleacă fruntea și tac. Femeile se închină și tac și ele. Cerul tace. Pământul tace. Apele și-au ascuns murmurul în nisip. Tăcerea aude. Tace tăcerea, tace... Numai clarineta satului sfârteacă pe mai departe baierile inimilor și înflorește în sângele lor. Și pornesc toți, mai departe, la asaltul eternității. Că nu este vreme de pierdut înafara bucuriei de a exista. Ființa neamului cheamă pe treptele coloanei fără sfârși a iubirii și dăruirii de sine până la jertfire. Se simte răsuflarea firii celei fără de moarte. Apoi clarineta satului a tăcut pentru totdeauna. Cu brațul pe stâlpul pridvorului, cu treptele spirituale ale iubirii fără sfârșit, de coloană către cer, încrustate în lemn, dădu drumul glasului, să ajungă la soțul ei plecat, să-l întrebe de bine și de rău. „Ce faci, bărbate, cum e pe acolo!” Și vocea vibra aerul, iar pământul, ud, de prima zăpadă topită, îl sorbea. Și aerul îl respirau oamenii. Și glasul ei vibra în oameni și în pământ. Și Gavrilă îl auzea de peste tot. Clarineta satului cânta pentru Gavrilă. „De ți-e foame, de ți-e frig / Vin la mine când te strig.” Și val cald pătrunse în sufletul Cruciței și parcă cele din jur erau calde, vii. A tăcut pentru totdeauna, rămânând legată de căldura aceasta. De viață. N-a vrut nici

să meargă în Agriș, la unchiul Gheorghe, nici să-i vină cineva în casă. Copilul ei creștea și Crucița se bucura de sănătatea lui. Odată, într-o vară, când ulii și-au făcut cuib iară în vârful părului rotat și Gicu a vrut să se urce, i-a zis: „Nu, mama nu vrea să te urci. Tu să faci cum vrea mama.” Copilul o privi și fără să gândească ce vrea mama, îi răspunse: „Ce vrea mama?” „Să tai părul acesta.” „Bine.” După ce perele au căzut, în fiecare dimineață era plin pe jos și după ce l-au scuturat, într-o zi, pe când Crucița venea acasă, văzu cerul deasupra casei sale. Gicu și doi flăcăi, nu le spusese de ce-l taie, îl doborâra cu fierăstrăul și topoarele. Și amintirile se ridicară spre cer odată cu umbra cerului. De pe inima Cruciței se ridică o apăsare. Se mai însenină la față. Gicu scăpă un oftat.

Pământul, planeta aceasta, plutește mai departe pe oceanul nevăzut, cu toate casele Văii Hășdății și oamenii citesc timpul pe stele, ca niște adevărați navigatori pe întinderile cerului. Ziua, ploaie de soare, noaptea, roiuri de stele.

Gavrilă a căzut în luptă într-un sat românesc de pe malurile Tisei, la granița cu Ungaria. Un proiectil i-a retezat un picior de deasupra genuchiului. În timp ce se zbătea și se rotea în băltoaca de sânge amestecat cu pământ și cu iarbă, încercând să-și lege ciotul piciorului, un snop de cartușe de mitralieră pătrunse prin trupul lui. Un braț dedesubt, celălalt răsfirat înapoi, trupul plecat înainte, cu fruntea atingând pământul. Așa l-au găsit camarazii săi. Intraseră vluntari în armata română. Peste ciotul piciorului, o fâșie de pânză de cânepă, din cele pe care le aveau ostașii asupra lor. Fusesse înnodată. Al doilea nod nu a mai apucat a-l face.

Jertfa lor de sânge să n-o uităm. Au fost oameni dintr-o bucată. Sunt pământul pe care călcăm și zâmbetul nostru din lumina ochilor. Să avem grijă de amândouă, de moștenirea lăsată nouă, urmașilor.

Victor și Ioșca

-Ninge, ninge! Copilul fugi în fuga mare, în curte, să se joace cu fulgii de zăpadă. Se zbenguia ca un miel. Pornise din casă dintr-odată, încât tatăl său nu mai apucă să-i spună să nu alerge, să meargă încet, să nu alunece. Îl privi pe geam. Din sita cerului coborau fulgi mari, în cădere lină, apoi, din ce în ce mai repede și mai mulți. Ploaie de zăpadă peste orașul Cluj-Napoca. Nu se mai vedea decât alb, alb. Apoi tatăl copilului porni spre Ioșca. Bătu la ușă.

-Hai, hai, intră.

-Am venit, răspunse Victor.

-No, hai, stai jos.

-Ba nu stau. Haideți voi la noi, că masa e pusă și de întârziem, mă sfădește nevasta.

-Dacă zici că te sfădește nevasta, atunci vinim.

Ioșca și Victor erau vecini de ani de zile, vecini buni. Se împrumutau, se ajutau unul pe altul. Se pomeneau în lume unul pe altul, de oameni de omenie. Jinarsul le plăcea la amândoi. Dar nu erau bețivi.

Se mai cinstiră cu un pahar și iar mâncară. După ce au terminat cina, au stat lângă uiagă, mai bând, mai vorbind, dar mai ales începând să horească. Se înfierbântaseră. Femeile zâmbiră. După ce au spălat vasele, s-au pus și ele pe vorbă. Când bărbații gătau o hore, ghiceau în șoaptă horea pe care o vor zice în continuare. Voia bună se citea pe fața tuturor.

-Mă Victore, acum s-a făcut pace, pace dreaptă. De la Tisa înapoi în Țara Românească.

Femeile șușotiră între ele: „Iară se fac cu voie bună, numa un pic de-o mai țin așa cu paharele.”

-Ioșca, tu ai ceva pe inimă...

-Am. Fratele meu. Eu i-am spus să steie pe loc, să nu se bage. S-a înrolat voluntar să lupte pentru Ungaria. I-am spus că nu face bine. S-o înrolat și m-o suduit de mamă și de Dumnezeu.

-Poate o scăpat, măi Ioșca.

-Nu știi, nu cred. Am auzit că o ajuns la regimentul de la Bistrița, ori regimentul, jumătate din el a căzut în luptele de la Oradea. Nu-i era lui bine? Nu ne înțelegeam noi, eu și cu el, în politică, nu neînțergeam, dar...

-Ascultă-mă Ioșca, poate a scăpat. Îi vin mințile la cap, că n-are nimeni nimic cu el.

-Du-te dracului, eu știu că nu aveți nimic cu ungurii, că și eu sunt ungar, da el îi turbat, nu vă poate suferi, ce să mă ascund. Tu îmi ești ca un frate.

-O să priceapă și el ce e drept. Ce nu e drept, nu e drept. Și nu era dreptate, nu era cinstit.

Ioșca observă într-un timp că nevastă-sa plecase acasă. Victor înțelese și el despre ce e vorba și zise: „Stai, stai.” „Nu mai stau, îi târziu.” „Mă ție ți-i frică să nu te bată nevasta.” „Da ție nu ți-i frică?” sări cu vorba nevasta lui Victor. Auzind-o, Ioșca izbucni în râs. „Nu știu care din noi își primește porția în seara asta.”, glumi el. Și râseră cu voie bună. Ieșiră amândoi din casă. Se luară de după umeri și începură să horească. Luiza ieși afară cu o cămașă bărbătească în mână, ce i-a fost la îndemână și se repezi spre Ioșca, răstindu-se: „Tu n-ai rușine, mă?!” Luiza se gândise la vecinii care dormeau. Când îi văzu încrenguți, cu brațele peste umeri, izbucni în râs. Bărbații nu mai cântară. Își luară brațele de pe umeri și serioși de parcă ar fi băut numai un pahar își strânseră mâna. „Noroc” „Noroc.” „Ioșca”, îl grăi blând Luiza.

„Ce e nevastă?” „Copilul a adormit la Victor în casă. Îi greu. Eu nu-l pot ridica în brațe. N-am vrut să-l trezesc. Ia-l tu în brațe și adu-l acasă..” „Nu, lăsați-l, că doarme, nu-l treziți” interveni Victor. „Nu se trzește. Îl iau în brațe. Aleargă toată ziua.” „Lasă copilul” se rugă Victor. „Hai să-l vedem.” „Dar nu- ieî” „Hai.” „Bine, bine, cum vrei.” Bărbații, însoțiți de Luiza se întoarseră în casa lui Victor. Se opriră lângă patul copiilor. Copilul lui Victor și copilul lui Ioșca adormiseră unul lângă altul. Dormeau un somn bun, adânc, liniștitor. Părinții priviră copiii cu mult drag. Îi lăsară să doarmă mai departe. Se îndepărtară în vârful picioarelor, să nu îi trezească. Își spuseră înșoaptă noapte bună. Luiza și Ioșca s-au dus la ei. Locuiau în aceeași clădire.

Gheorghe Gavrilă Copil